

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ASYA'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ BAĞLAMINDA
GELİŞEN RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

EYLÜL BEYZA ATEŞ ÇİFTÇİ

EKİM 2022

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ASYA'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ BAĞLAMINDA
GELİŞEN RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

EYLÜL BEYZA ATEŞ ÇİFTÇİ

DANIŞMAN
PROF. DR. M. LUTFULLAH KARAMAN

EKİM 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Eylül Beyza Ateş Çiftçi

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

ONAY

Eylül Beyza Ateş Çiftçi tarafından hazırlanan ‘Asya’daki Güç Mücadelesi Bağlamında Gelişen Rusya-Çin İlişkileri’ başlıklı bu doktora tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Helin Sarı Ertem

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan Göksel

.....

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Doç.Dr. Fatih Bayram

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Tahir Kılavuz

.....

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 17/10/ 2022

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın her aşamasında bana içtenlikle yardımcı ve destek olan sayın danışman hocam Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman'a, kıymetli jüri üyesi hocalarım Doç. Dr. Helin Sarı Ertem ve Doç. Dr. Oğuzhan Göksel'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Akademik ilerleyişim boyunca aldığım kararlarda ve geçtiğim zorlu süreçlerde her zaman manevi destek veren ve beni hiç yalnız bırakmayan, varlığıyla gurur duyduğum biricik aileme ve eşime; hayattaki en büyük iyikim olarak nitelendirdiğim, beni tüm zorlukların üstesinden aynı anda gelecek güce ulaştıran ve varlığıyla bana annelik hissini hediye eden kızım Başak Sare Çiftçi'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

ASYA'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ BAĞLAMINDA GELİŞEN RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Ateş Çiftçi, Eylül Beyza

Doktora Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

Ekim, 2022. 200 Sayfa.

Bu araştırma, Rusya ve Çin arasında tarihten bu yana süregelen çok boyutlu ilişkilerin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki dönemde kazandığı hız ve geçirdiği değişimler nezdinde iki ülke üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Soğuk Savaşın akabinde güçsüz bir konumda kalan Rusya ve Çin'in, uluslararası ortamda mevcut güçlü pozisyonlarını elde ederken, ikili ilişkilerinin de en güçlü olduğu döneme ulaşması, karşılıklı bağımlılık kuramı ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Tezde, ulusal ve bölgesel çıkarların sağlanması noktasında iki ülkenin işbirliğine duyduğu ihtiyaç hali ve işbirliği kuramadıkları konularda ise gücün devamlılığını sağlayamama kaynaklı bir karşılıklı bağımlılık döngüsüne girdikleri öne sürülmüştür. İki ülke arasında gelişen işbirlikleri ve stratejik ortaklıklara ek olarak, süreç içerisinde ortaya çıkan rekabet alanları da taraflar arası karşılıklı bağımlılığın seviyesinde yaşanan değişim çerçevesinde ayrıca yeniden yorumlanarak değerlendirilmiştir. Karşılıklı bağımlılık seviyeleri incelendiğinde iki ülke arasında savunmasızlıktan duyarlılığa, simetrikten ise asimetriğe doğru bir kayma olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan analizler ışığında, her iki ülkenin de uluslararası anlamda çok-kutuplu düzen arayışı sonucu başlayan ikili ilişkilerinin ve etkileşimlerinin, güncel durumda halen ciddi bir rekabetten kaçınacak derecede devam ettiği, karşılıklı bağımlılık düzeyinde yaşanan değişimlere rağmen, güç eksikliği hissettikleri meselelerde kendi çıkarları için karşılıklı bağımlılık eksenli ilişkilerini geliştirerek sürdürecekleri yönünde bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Çin, Karşılıklı Bağımlılık, Çok Kutuplu Düzen, İşbirliği, Rekabet

ABSTRACT

IMPROVING RUSSIA-CHINA RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE POWER STRUGGLE IN ASIA

Ateş Çiftçi, Eylül Beyza

PhD Thesis, Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

October, 2022. 200 Pages.

This research was carried out in order to determine the effects of the multidimensional relations between Russia and China in terms of the speed and changes that have taken place in the period after the collapse of the Soviet Union. The fact that Russia and China achieved their current strong positions in the international environment while their bilateral relations were at their strongest, which remained in a weak position after the cold war, were analyzed by associating them with the theory of interdependence. In the thesis, it is argued that the two countries need cooperation in terms of providing national and regional interests, and they enter a cycle of interdependence due to the inability to maintain the continuity of power in matters where they cannot cooperate. In addition to the cooperation and strategic partnerships that developed between the two countries, the areas of competition that emerged during the process were also reinterpreted and evaluated within the framework of the change in the level of interdependence between the parties. When the levels of interdependence were examined, it was determined that there is a shift from vulnerability to sensitivity and from symmetry to asymmetry between two countries.

In the light of the analyses which was made, the bilateral relations and interactions of both countries, which started as a result of the search for a multi-polar order in the international area, still continue to avoid serious competition in the current situation, and, they are based on mutual dependence for their own interests in matters where they feel lack of power. It was concluded that despite the negative changes in the level of interdependence, they would continue and even improve their interdependency relationship.

Keywords: Russia, China, Interdependence, Multipolar Order, Partnership, Competition

İTHAF

Kızım, Başak Sare Çiftçi'ye...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İTHAF	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVEDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	7
1.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN KAYNAĞI	7
1.1.1. Neo-Liberalizm ve Çoğulculuk.....	8
1.2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN TEMEL SAVLARI	11
1.3. KARMAŞIK KARŞILIKLI BAĞIMLILIK	14
1.3.1. Ticari Beklentiler Teorisi Kapsamında Karşılıklı Bağlılık.....	17
1.4. YENİ KURUMSALCILIK PERSPEKTİFİ.....	19
1.5. KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞI YENİDEN ELE ALMAK	22
1.6. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE KÜRESELLİK İLİŞKİSİ	25
BÖLÜM II: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ASYA'DA RUSYA'NIN ELDE ETTİĞİ GÜÇ ALANLARI	29
2.1. RUSYA'NIN EKONOMİK GÜCÜ.....	30
2.1.1. Son Dönem Sovyetler Birliği Ekonomisinin Durumu	31
2.1.2. Yeltsin Dönemi Rusya Ekonomisinin Durumu	34
2.1.3. Putin Dönemi Rusya Ekonomisinin Durumu	38

2.1.4. Rusya Ekonomisinin Mevcut Genel Görünümü	43
2.2. RUSYA’NIN ASKERİ GÜCÜ	45
2.2.1. Doktrinler	51
2.2.1.1. Ulusal güvenlik doktrinleri	51
2.2.1.2. Askeri doktrinler	53
2.2.1.3. Dış politika doktrinleri	54
2.2.2. Askeri Genişleme Aşamaları	56
2.3. RUSYA’NIN NÜKLEER GÜCÜ	59
2.4. AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ PROJESİ	63

BÖLÜM III: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ASYA’DA ÇİN’İN ELDE ETTİĞİ GÜÇ ALANLARI 70

3.1. ÇİN’İN EKONOMİK GÜCÜ	70
3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi Çin Ekonomisinin Durumu	71
3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Çin Ekonomisinin Gelişimi	77
3.2. ÇİN’İN ASKERİ VE NÜKLEER POTANSİYELİ	83
3.3. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ	91
3.3.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Çin’in Orta Asya Ülkeleri ile Ekonomik İlişkileri	96
3.3.1.1. Kazakistan ile ilişkiler	98
3.3.1.2. Tacikistan ile ilişkiler	100
3.3.1.3. Kırgızistan ile ilişkiler	102
3.3.1.4. Özbekistan ile ilişkiler	103
3.3.1.5. Türkmenistan ile ilişkiler	104

BÖLÜM IV: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİ KAPSAMINDA ASYA’DA GELİŞEN RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ 109

4.1. RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GENEL SEYRİ	109
4.2. RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENEL SEYRİ	111
4.2.1. Rusya ve Çin Arasındaki Örgütsel İşbirlikleri	113
4.2.1.1. Şangay işbirliği örgütü	114

4.3. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİ ÇERÇEVESİNDE RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ	117
4.3.1. Siyasi Karşılıklı Bağımlılık.....	118
4.3.2. Güvenlik Temelli Karşılıklı Bağımlılık	122
4.3.3. Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık.....	126
4.4. RUSYA VE ÇİN'İN KAPSAMLI ORTAKLIĞI	135
4.4.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Stratejik İşbirliği.....	142
4.5. RUSYA VE ÇİN'İN BÖLGESEL ETKİNLİKTE REKABET ALANLARI..	148
4.6. KARŞILIKLI BAĞIMLILIKTA DEĞİŞEN DENGELER: İŞBİRLİĞİNDEN REKABETE	155
SONUÇ.....	166
KAYNAKÇA	174
ÖZGEÇMİŞ.....	185

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çin'in Ham Petrol İthalatında Afrika'nın Payı	82
Tablo 2. 2021 Yılı Rusya, Çin ve ABD Deniz Kuvvetleri	138

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Küresel Nükleer Silah Stokları	60
Şekil 2.	Çin'in Ekonomik Büyüme Oranlarının Dünya ile Karşılaştırılması	74
Şekil 3.	Çin'e Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	75
Şekil 4.	Çin'in Toplam İthalat ve İhracat Verileri	79
Şekil 5.	Çin'in Petrol Üretimi ve Tüketimi	80
Şekil 6.	Çin Ordusundaki Bütçe Artışı	86
Şekil 7.	Çin'in 1978-2017 Yılları Arası Savunma Harcamaları	87
Şekil 8.	PLA'nın Kuvvet Çeşitlerine göre 2000-2010 Yılları Arasındaki Modernizasyonu	88
Şekil 9.	Ocak 2020 Dünya Nükleer Kuvvetleri	91
Şekil 10.	Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında İşbirliği Anlaşması İmzalamış Olan Ülkeler	92
Şekil 11.	Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Kara ve Deniz Yolu Güzergahı.....	93
Şekil 12.	Bir Kuşak Bir Yol Projesi Üzerinde Yer Alan Koridorlar	94
Şekil 13.	Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı.....	95
Şekil 14.	Rusya'nın Çin ile Ticaret Hacmi	132
Şekil 15.	Rusya'dan En Fazla İthalat Yapan Ülkeler	132

KISALTMALAR

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.y.	Aynı Yer
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABM	Anti Balistic Missile - Anti Balistik Füzeler
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
ASEAN	The Association of southeast Asian Nations - Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AUKUS	Australia, United Kingdom, United States - Avustralya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BKBY	Bir Kuşak Bir Yol
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	Brazil, Russia, India, China, South Africa – Brazilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CNPC	China National Petroleum Coperation – Çin Ulusal Petrol Şirketi
CPEC	China-Pakistan Economic Corridor – Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru
Çev.	Çeviren
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	Editör
GSH	Gayri Safi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu
İYEK	İpek Yolu Ekonomi Kuşağı
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSC	National Security Council – Ulusal Güvenlik Komisyonu
PLA	People’s Liberation Army – Çin Halk Kurtuluş Ordusu
QUAD	Quadrilateral Security Dialogue – Dörtlü Güvenlik Diyalogu
s.	Sayfa
SIRPI	Stokholm International Peace Research Institute – Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SMH	Safi Milli Hasıla
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Strategic Arms Reduction Treaty – Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Tarih boyunca inişli çıkışlı şekilde seyreden Rus-Çin ilişkilerinin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni ilişkiler dönemine girmiş olması bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Rusya-Çin ilişkileri Sovyetler Birliği sonrası dönemde önemli gelişme göstermiştir. İki taraf da Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu hale gelen dünya düzeninden hoşnutsuzluğunu ifade etmiş ve Rusya-Çin işbirliğine atılan adımlar yolunda çok kutuplu dünya söylemini siyasi merkezlerine yerleştirmişlerdir. Çin'in ve Rusya'nın dahil olmak istedikleri çok kutupluluk temeline dayalı yeni dünya düzeninde bu iki ülkenin en önemli partnerleri birbirleri olarak görülmektedir. İki ülke de mevcut siyasi konjonktürden oldukça rahatsızdır ve geliştirmekte oldukları güç alanları üzerinden süper güç konumlarını sağlamlaştırmak istemektedirler. Bu şekilde hareket eden iki aktörün ortak siyasi çıkarlarını arttırmak için işbirliklerine girişmeleri olağandır. Rusya ve Çin'in coğrafi yakınlıkları da göz önünde bulundurulduğunda birbirlerinin kaynaklarına ihtiyaç duymaları ve bu kaynaklara hızlı erişim imkanı aralarındaki işbirliği alanlarını çeşitlendirmektedir. Rusya tarafından Çin'i, Çin tarafından da Rusya'yı dışarıda bırakan hiçbir projenin net bir başarıya ulaşamayacağı taraflarca da kabul edilmektedir. İlk stratejik ortaklık Nisan 1996 da Çin lideri Jiang Zemin ve Rusya lideri Boris Yeltsin arasında imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Devam eden yıllarda ise yaklaşık 100 farklı alanda (bölgesel ve ekonomik) daha imzalanan anlaşmalar ile kurulan işbirliği, Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesiyle daha da yoğunlaşan bir sürece girmiştir.

İki ülkenin birbirleri ile işbirliği eğiliminde olma ve ortaklıklarını geliştirme yolundaki en büyük nedenleri bölgede ve küresel anlamda ABD'yi dengelemek, askeri donanım ve gelişmiş savunma teknolojilerine sahip olmak, ticaret ve yatırım bağlarını genişletmek, hedeflenen kaynakların güvenli ithalat-ihracat ağına ulaşmaktır. Bu durumun iki taraf için de kazan-kazan fırsatı olduğu düşünülmektedir. Avrasya'nın iki önemli aktörü olan Rusya ve Çin'in komşu olmaları ve yukarıda

bahsedilen konularda birbirlerini tamamlamaları da iki taraf için faydalı sonuçlar yaratmaktadır.

Rusya-Çin ilişkilerinde iki taraf için de kazançlı gözüken en önemli işbirliği alanı ekonomik ilişkilerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik olarak zayıflayan Rusya, Çin ile ticaret yaparak kendini toparlamaya çalışırken, Çin de bu durumda Rusya'dan kendi konumunu ve gücünü geliştirmek için ihtiyacı olan önemli kaynakları elde etmiştir. Diğer bir önemli faktör ise enerjidir. Bir ülkenin üretimi ve tüm alanlarda gelişimi enerji kaynaklarıyla doğru orantılıdır. Bundan dolayı, ülkeler güvenli enerji tedarik kaynaklarına yönelmekte ve enerji temin etme konusunda risk almaktan çekinmektedirler. Rusya-Çin ilişkilerinde de enerjinin önemli bir konumda olma sebebi, Rusya'nın enerji kaynaklarına sahip ve ihracatını yapan ülke konumunda iken, Çin'in ise enerjiye ihtiyaç duyan ve yükselen bir güç olmasıdır. Çin geçmişten günümüze büyümeye devam ettikçe enerjiye ihtiyacı artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Bu faktörlerden kaynaklı olarak da Çin yakın komşusu olan Rusya ile enerji ilişkilerini daha da genişletmiş ve Rusya, Çin için önemli enerji kaynakları tedarikçisi haline gelmiştir. Bu noktada, Rusya ve Çin'in bahsedilen konularda birlikte çalışma istekleri ve yeni dünya düzeninde Avrasya'ya verdikleri önem de birbirlerine karşı olan bağımlılıklarını ortaya koymaktadır.

Tezin amacı, günümüzde Rusya-Çin ilişkilerinin tarihlerinin en önemli ve en güçlü olduğu dönemini, karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanan kuram çerçevesinde analiz ederek sunmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle karşılıklı bağımlılık ilkesinin temel savları üzerinden Rusya-Çin ilişkilerinin gelişimi geçmişten günümüze ele alınacak olup bu çalışmanın odağını oluşturan karşılıklı bağımlılık kuramı üzerine odaklanılacaktır. Çalışmayla hedeflenen, söz konusu iki ülke ilişkilerinin nasıl bir bağımlılık düzeyinde olduğunu tespit etmektir.

Bu çalışmada Rusya ve Çin ikili ilişkileri incelenerek, karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde her iki ülkenin de dış politikalarına yön veren eylemleri detaylandırılacaktır. Bu detaylandırma esnasında Rusya ve Çin'in hem bölgenin geri kalanı hem de Batı dünyası ile ilişkileri üzerine de incelemelerde bulunulacaktır.

Yapılan literatür taramasında karşılıklı bağımlılık ilkesi kapsamında ele alınmış; Avrupa Birliği ve Rusya, Türkiye ve Rusya, Türkiye ve ABD, Avrupa Birliği ve

Türkiye, Avrupa Birliği ve Çin, Çin ve Hindistan gibi pek çok ikili ülkeler arası ilişkiler ya da enerji diplomasisi, ekonomik karşılıklı bağımlılık, güvenlik gibi siyasi temelli ikili meseleler mevcut iken Rusya-Çin özelinde bu karşılaştırmaların hiç birisinin bir tez kapsamına alınarak yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle seçilen çalışmanın sosyal bilimlere katkısına bakılacak olunursa, Asya'nın tam kalbinde yer alan iki ülkenin de tek taraflı bir dış politika anlayışıyla yönetilemeyeceğinin ve bu kapsamda kurdukları karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde Asya bölgesine ve dünyanın geri kalanına ne tür siyasi ve ekonomik etkiler yansıtılacağına detaylı bir değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu değerlendirmelerin ekonomik, siyasi ve askeri-nükleer tüm alanlarda sunulacak olması bu çalışmayı diğerlerinden ayıran bir özellik niteliğindedir.

İki ülkenin ortak çıkarları ve ortak amaçları aktörleri birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. ABD hegemonyasında girilen yeni dünya düzeninden bu yana Rusya ve Çin bu hegemonyanın kırılması için yoğun çaba harcamaktadırlar. Rusya'nın askeri gücü ve Çin'in ekonomik gücü dikkate alındığında bu iki aktörün ortak hareket etmeksizin bu amaca ulaşamayacakları ikisi tarafından da açıkladıkları ilerleme raporlarında kabul edilmektedir. Büyüyen ekonomisiyle enerji ihtiyacı her geçen gün artan Çin, bu konuda en büyük tedarikçisi olarak Rusya ile işbirliği yapmak durumundadır. Ayrıca askeri altyapısının modernizasyonunda ve güçlendirilmesinde de Rusya ile işbirliği önem arz etmektedir. Rusya açısından ise özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra neredeyse tamamen çöken Rus ekonomisinin yeniden güçlendirilmesi ve uluslararası rekabet düzeyinin artırılması için Çin ile işbirliği yapmak kaçınılmaz olmuştur. Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan ve satın alma paritesi bakımından da Amerika'yı geride bırakan Çin, Rusya için son derece önemli bir ortak konumuna yükselmiştir. Bölgede yapılacak olan yatırımlar Çin'in ekonomik büyümesinin devamlılığını sağlarken Rusya'nın da bölgedeki siyasal üstünlüğünün devamlılığını sağlayacaktır.

Başka bir deyişle, iki taraf da birbirleri için önemli olabilecek kaynaklara sahiptir. Çin maddi kaynaklara sahipken, Rusya da farklı siyasi ve bölgesel avantajlara ve enerji kaynaklarına sahiptir. Rusya'nın görece üstün kabul edildiği konular Çin'in görece güçsüz olduğu konuları oluşturmaktadır. Örneğin, Rusya'nın bir enerji tedarikçisi olması ve gelişmiş bir savunma sanayisine sahip olması Çin'in

geliştirmek istediği alanlardır. Siyasi etkinliği anlamında büyüme arzusunda olan Rusya, ekonomik imkanları yeterli olmadığından kendi basına üretmek istediği politikalarda başarıya ulaşamayacağını farkındadır. Ancak, Çin'in ekonomik gücünden de yararlanarak bölgedeki çıkarlarını maksimum seviyede tutmaya çalışmaktadır. Çünkü Rusya'nın Orta Asya'da Çin'in göz ardı edemeyeceği oranda bir etkinliği bulunmaktadır. Çin ise, bölgede ve küresel konularda Rusya ile ortak hareket etmediği projelerde başarıya ulaşmada zorluk çekmektedir.

Çalışmanın ele alacağı konu özelinde oluşturulacak teorik çerçeve için hem klasik uluslararası ilişkiler teorileri hem de karşılıklı bağımlılık teorisini harmanlayan bir tablo oluşturulmuştur.

Çalışmada esas amaç Rusya ve Çin'in Soğuk Savaşın bitiminden itibaren geliştirdikleri ikili ilişkiler kapsamında ortaya koydukları işbirlikleri ve stratejik ortaklıklarının incelenmesi ve bu mevcut ilişkilerin karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde değerlendirilerek bir analiz haline getirilmesidir. Dolayısıyla kullanılan yöntem, epistemolojik anlamda Yorumsalcı Yöntemdir.

Çalışmanın temel hipotezi, Soğuk Savaş sonrası güçsüz bir konumda bulunan Rusya ve Çin'in, bugünkü güçlü pozisyonlarını elde ediş süreçlerinde, ulusal ve bölgesel çıkarları için ikili işbirliğine ihtiyaç duydukları alanların, genel çerçevede işbirliği kurmaksızın gücün devamlılığını sağlayamama yani karşılıklı bağımlılık döngüsü yaratmış olmasıdır.

Geçtiğimiz yüzyıldan itibaren dünyadaki üretim olanaklarının Batı'dan Doğu'ya kayması sonucu, küresel ekonomik ve stratejik dünya merkezinin de Asya Pasifiğe kaydığı bir gerçektir. Yaşanan bölgesel ekonomik rekabet, egemenlik ve güvenlik eksenli sorunlar Rusya ve Çin için ikili ilişkilere duyulan ihtiyacın sebepleri niteliğinde olmuştur. ABD hegemonyası çerçevesinde oluşmuş tek kutuplu dünya düzenini kabul etmeyerek çok kutuplu küresel düzen amacıyla, bölgesel ve küresel konularda işbirliği yaparak ABD'nin bölgesel etkisini azaltmak ve küresel gücünü ise mümkün olduğunca dengelemek istemektedirler. Özellikle bölge ülkeleri üzerinden ABD'nin yeni nüfuz bölgeleri kurmasının engellenmesi amacıyla kurulan Rusya-Çin çıkarsal işbirlikleri bugünkü ilişkiler düzlemine anlam kazandırmaktadır. Enerji ve ticaret bağları nedeniyle çok güçlü sürdürdükleri ilişkileri ise bir başka ülke

ile yeniden ve aynı oranda kurulamayacak kadar kazan-kazan ilkesine dayalı olduğu için bu tezde iki ülkenin karşılıklı bağımlılıklarının bulunduğu iddia edilmektedir. İki ülke arası geliştirilen işbirliklerinin ABD örneğinde olduğu gibi bir ticaret savaşına dönüşmemesi de iki ülkenin dünya düzenine çok kutupluluk adı verilen barış içinde yükseliş odaklı aynı pencereden bakmasından kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde de, Rusya ve Çin'in resmi politikalarında benzer unsurlar olan, çok kutuplu dünya, "yakın çevre" öncelikli dış politika ve ABD karşıtı söylemlerin önemli ölçüde varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Ancak bu husus daha pragmatik bir çizgi içinde takip edilmiş ve ABD ile açık bir çatışmadan ziyade işbirliğine hazır olduğu mesajlarını da içeren bir dış politika konsepti belirlenmiştir. Rusya ve Çin devlet liderlerinin tek kutuplu uluslararası sisteme karşı çok kutupluluğu savunduğu ve bunu ülke politikalarında attıkları adımlar ile kanıtladıkları, ulusal çıkarları doğrultusunda bölgede izledikleri politikalar ve süper güç pozisyonlarını korumak adına bölgede yaptırımlar uygulama yöntemleri de teorik olarak Neo-Realizm çerçevesinde ele alınacaktır.

2000'li yıllar itibarı ile Rusya ve Çin'in Asya bölgesine ait politikalarının yanı sıra dünya genelinde etkinliklerini artırmaya yönelik hareket ettiklerini görmek mümkündür. Barış içinde yükseliş ve bir arada yaşama politikası takip eden Rusya ve Çin, bölgede kendi süper güç pozisyonlarını korumak ve bu sayede özellikle ABD ile bölgede karşı karşıya gelebilecek potansiyele sahip olmayı arzulamaktadır.

Tez kapsamında birinci bölümde iki ülke ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık seviyesinin tespiti için karşılıklı bağımlılık kavramının yanı sıra güç ve küresellik gibi tamamlayıcı unsurları içeren teorik bir çerçeve çizilecektir. Teorinin ortaya çıkışı, ana teması, teorinin önemli isimleri ve kavramsal analizleri sunulacaktır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde Rusya'nın ve Çin'in Soğuk Savaş sonrası bölgesel stratejileri ve neticesinde elde ettikleri güç alanları tarihsel olarak detaylı bir şekilde incelenecektir. İkili işbirliğine giden süreç öncesi mevcut güç potansiyellerinin ne olduğu ortaya koyulacak ve bunun neticesinde iki ülkenin birbirine hangi açılardan ihtiyaç duyduğunu anlatan bir sonraki bölüme geçiş için ana zemin hazırlanmış olacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise tüm olayların detaylı incelenmesinin ardından tezin ana problemini oluşturan analiz ortaya konulacaktır. Soğuk Savaşın bitiminden itibaren her iki ülkenin de izlemekte olduğu bölgesel stratejilerinin ve ikili ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde analizi bu bölümde ele alınacaktır. Tezin sonuç kısmında teori çerçevesinde incelenen konunun genel değerlendirmesi yapılacaktır. Tezin sorduğu sorular ile elde edilen sonucun hipotezi destekleyip desteklemediği tartışılacaktır.

BÖLÜM I: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVEDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

İkinci dünya savaşının bitimiyle uluslararası sisteme başat bir yaklaşım olarak hakim olan realist teoriye göre, uluslararası sistemin aktörleri olan devletlerin ulusal çıkar ve egemenliği daima ön planda tutulmuştur. Ancak 1980’li yıllardan başlamak üzere özellikle Soğuk Savaşın bitimiyle ivme kazanan egemenlikten ziyade ‘aktörlerin birbirlerine olan ihtiyaçları’ bir süreç haline dönüşmüş ve 1970’li yıllarda Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından formüle edilen ve karşılıklı bağımlılık (interdependence) terimiyle ifade edilen karşılıklı bağımlılık teorisi dünya sahnesindeki yerini almaya başlamıştır¹. Bu süreç uluslararası sistemde var olan aktörleri işbirliği ve entegrasyona yönlendirirken, devletleri de dış politika eğilimlerinde bu dinamiklere göre şekillendirmeye yöneltmiştir. Serbest piyasa ekonomisi ve serbest ticaret gibi terimlerle karşımıza çıkmaya başlayan ve ekonomi temelinde başlayarak akabinde siyasal sistemleri de harmanlayarak beliren bu ve benzeri akımlar uluslararası sistemde gelişmeye başlamıştır².

1.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN KAYNAĞI

1991’den itibaren uluslararası ilişkilerde rekabet ve gerginlik yaratan sorun alanları ve bu sorunlarda devletlerin sergilediği tutum ve davranışlar göz önüne alındığında ülkeler arası karşılıklı bağımlılık olgusunu incelemek önem kazanmaya başlamıştır. Ancak ülkeler arası karşılıklı bağımlılık düzeyini analiz edebilmek için öncelikle bu teorinin temelinde yatan çoğulcu yaklaşıma ve ona kaynaklık eden neo-liberal teoriye, sonrasında ise karşılıklı bağımlılığın temeline ve temel savlarına ve küreselleşme olgusuna bakmak daha faydalı olacaktır.

¹ E. Fuat Keyman, “Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 3, S. 9 (Ankara 2006), s.1-20.

² Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2018), 11. Bsk., s.284.

1.1.1. Neo-Liberalizm ve Çoğulculuk

Uluslararası ilişkilerdeki neo-liberal yaklaşım Robert Keohane ve Joseph Nye’in, yaklaşıma eklediği çoğulcu perspektif üzerinden gerek kavramsal çerçeve olarak gerekse uygulamaya yönelik düşünsel sentezlemeler olarak önem kazanmıştır. Klasik liberalizmden farklı olarak neo-liberalizmin uluslararası politikaya dair net olan ve ayrıntılı varsayımlara dayanan yönleri karşılıklı bağımlılık ilkesi için temel dayanak oluşturmuştur. Neo-liberalizmin temel dört varsayımı olan; bireylerin ve örgütlerin rasyonelliği, devletlerin üniter aktör olmadıkları, devletlerin karşılıklı bağımlılığı oldukları ve uluslararası alana dair aktörlerin çeşitliliğinin³ kabulü ile ekonomi, siyaset, güvenlik ve diğer faaliyetler uluslararası sistemde çoğulculuğa ve küreselleşmeye giden yolu da oluşturmuştur. Öte yandan Michael Doyle’un “liberal demokrasilerin barışı” ve Francis Fukuyama’nın “demokrasiler birbiriyle savaşmaz” görüşleri⁴ de neoliberalizm anlayışına ve 1990’lı yıllar itibariyle baskınlığını daha çok hissettirmeye başlayan karşılıklı bağımlılık tezine kaynak teşkil etmektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra geriye kalan tek meşru ideolojinin liberalizm olduğunu vurgulayan Fukuyama, yeni süreçte uluslararası kurumlar aracılığıyla tüm dünyaya liberal barışın getirilmesi, ve onun getirisi olarak da çoğulculuk üzerinden ekonomik liberalizmin tüm dünyada uygulamaya alınması gerektiğini belirtmiştir⁵. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde önem kazanmaya başlayan devlet dışı aktörlerin yanı sıra, halen rasyonel davranışların belirleyicisi rolüyle hareket eden devletler, esas aktör olarak özellikle ekonomik temelli çıkarlarını maksimize etmek ve taraflar arasındaki karşılıklı yararı öne çıkarmak gayesiyle uluslararası örgütlenmeler vasıtasıyla işbirliği yolunu seçmeye daha yatkın olmuşlardır⁶. Neo-liberalizme göre de devletlerin siyasi yapıları ile dış politikaları arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır ki tam olarak bu nedenle, liberal demokrasilerin hakim olduğu bir sistemde ülkeler arasında savaş çıkmayacak ve liberal ekonomi sayesinde

³ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler* (Bursa: Dora Yayınevi, 2016), 3. Bsk, s. 85.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: Der Yayınları, 2014), 6. Bsk, s. 176.

⁵ Francis Fukuyama, *The End Of The History and the Last Man* (New York: The Free Press, 1992.), s. 220-224.

⁶ Sönmezoğlu, a.g.e., 178.

gelişmiş ekonomik seviyeye ulaşmış olan ül kelerde elde edilecek olan refah da çatışma yoluyla kazanım elde etmeye engel teşkil edecektir⁷.

Öte yandan, çoğulcu yaklaşım, gücün ve askeri imkanların devletleri amaçlarına ulaştırmada tek başına yeterli olmayacağını ortaya koymaya çalışmakta ve özellikle güvenlik merkezli meselelerde devletler tarafından, sadece çatışma odaklı değil işbirliği odaklı ilişkilerin geliştirilmesinin de önem taşıdığını vurgulamaktadır⁸. Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık durumları da tüm dünyayı ortak bir topluluğa dönüştüren, bu dönüşüm esnasında aynı zamanda devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkileri fazlaştıran, savaşların yol açtığı maliyetlere katlanmayı zorlaştıran bir düzen olması sebebiyle çoğulcu yaklaşımdan türetilmiştir. Çoğulcu yaklaşım çerçevesinde ele alınan olgulardan bu tez kapsamında bahsedilecek olan karşılıklı bağımlılık ilkesi, en genel anlamıyla otonom kelimesinin zıttını temsil etmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerde karşılıklı olan fakat eşit olmayan ilişki türünde, birden fazla tarafın eylemlerinin birbirleri ile bağlantılı olma haline karşılıklı bağımlılık denilmektedir⁹. Bahsedilen karşılıklı bağımlılığın her düzeyde kapsayıcı bir anlam ifade etmediği, yalnızca ekonomik olabilmesi gibi bazı belirli alanlara dair ilişkilerde kendini gösterme durumu¹⁰ da söz konusudur. Bu ve benzeri durumlar ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Neo-liberal yaklaşımın 1970’lerden sonra ön plana çıkmasındaki en önemli etken dünya genelinde yaşanan ekonomik gelişmeler olmuştur. Liberalizmin yeniden canlandırıldığı bir konseptte karşımıza çıkan neo-liberalizm, uluslararası sistemdeki ekonomik faydanın eşit olmayan dağılımına rağmen, sistem içerisinde istikrar ve ekonomik işbirliğinin yine de sağlanabileceğine yaptığı vurgu¹¹ ile belirmiştir. Devletlerin karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale gelmesi küreselleşen dünyanın bir sonucu olmuş ve ülkelerin çatışmadan ziyade işbirliğinin, askeri ve güvenlik meselelelerinden ziyade ticari ve ekonomik ilişkilerinin arttırılması hususuna önem vermeleri gerektiği ilk kez Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından işaret

⁷ a.y.

⁸ a.g.e., 115.

⁹ a.g.e., 116.

¹⁰ a.y.

¹¹ Taylor C. Boas, Jordan Gnas-Morse, “Neo-Liberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-liberal Slogan”, Studies in Comparative International Development Journal, c. 2, S. 44 (2009), s. 137-161.

edilmiştir¹². Neo-liberallere göre artan karşılıklı bağımlılık işbirliği sonucunu, bu işbirliği de güç olgusunu doğuracak ve işbirliğinin artması ile dünya barışı sağlanabilecektir¹³. Buna göre 1989 Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki süreçte ulusal güvenlik, çıkarlar ve tehditler yeniden ele alınarak küreselleşme ile sağlanacak ekonomik ve politik yapıların yabancı yatırımları çekecek şekilde düzenlenmesi ve devletlerarasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi noktasında kuvvet kullanımının reddedilerek, karşılıklı açıklık, karşılıklı bağımlılık ve saldırmazlık terimlerinin aktif kullanımı öne sürülmüştür¹⁴.

Neo-liberal teorisyenler küresel sistemdeki merkezi otoriteden yoksun anarşi durumunu kabul etmenin yanı sıra düzenli bir anarşinin ticaret ve ekonomik ilişkilerle sağlanabileceğini savunmaktadırlar. Serbest ticaret durumu, devletlere çatışmanın getireceği maliyetleri ortadan kaldırma ihtimali sunduğu için devletleri ekonomik karşılıklı bağımlılık eksenlerine çekebilmekte, diğer bir deyişle ortaya çıkan bu ticaret ruhu saldırganlık ve yayılmacılığı caydırmaktadır¹⁵. Küreselleşmenin neo-liberal tanımı olarak da sunulabilecek olan bu durum, serbest ticaret sayesinde ortaya çıkan ekonomik faaliyetlerin refahı getirmesi ve bu ekonomik refah ile birlikte liberal demokrasilerin yaygınlaşarak güçlenmesi sürecini yansıtmaktadır¹⁶.

Neo-liberal perspektiften yorumlandığında, gelişen uluslararası ekonomik ilişkiler, ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık ve özellikle ekonomi alanında yaşanan küreselleşme dünyadaki barış ve güvenliğin korunmasına yönelik ortaya çıkan önemli gelişmelerdir. Karşılıklı bağımlılık ekseninde gerçekleşen işbirliği ve entegrasyonlar, liberal ideolojinin küreselleşmesi ile başlamış olan, giderek hız kazanan ve etkileri tüm dünyaya ulaşan oluşumlardır. Bu anlamda karşılıklı bağımlılık olgusundaki ana düşünce uluslararası sistemde yaşanan her gelişme ile dünyanın küçülerek ülkelerin hızlı bir etkileşimle birbirine bağımlı hale gelmesidir. Liberal okuldan türemiş çoğulcu yaklaşımın temel kavramlarından birisi olan

¹² Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (New York: Addison Wesley Longman, 2001), 3. Bsk, s. 7.

¹³ Boas ve Morse, a.g.m., 140.

¹⁴ Fikret Birdişli, *Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Alanında Yaşanan Son Gelişmeler ile Birlikte, Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, Kavram-Teori Uygulama* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 1. Bsk, s. 107.

¹⁵ Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 1. Bsk, s. 95.

¹⁶ Sönmezoğlu, a.g.e., 179.

karşılıklı bağımlılığın temel savları, derece ve nitelik açısından diğer başlıkta açıklanacaktır.

1.2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİNİN TEMEL SAVLARI

Keohane ve Nye'nin 1977 de yayımlanan "Power and Interdependence" (Güç ve Karşılıklı Bağımlılık) adlı kitaplarıyla birlikte karşılıklı bağımlılık teorisi ortaya atılmış ve literatüre kazandırılmıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemdeki aktörler arası karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmektedir. Aktörler arasındaki etkileşimler sonucunda tarafların birbirine bağlı olarak hareket etmesi durumuna karşılıklı bağımlılık denilmektedir. Diğer bir deyişle karşılıklı bağımlılık devletler ve toplumlar arasında çok sayıda var olan etkileşim yollarının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, hiyerarşik olmayan ve uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünüdür¹⁷. Bu etkileşimlerin konusu ekonomik, toplumsal, siyasi ya da güvenlik temalı sorunlardan oluşabilir. Ancak Keohane ve Nye'a göre, bu etkileşimlerin bir karşılıklı bağımlılık ilkesinde ele alınabilmesi için her iki taraf için de bir *maliyet* unsurunun bulunması, iki tarafa da sadece çıkar odaklı fayda getirmiyor olması ve tarafların hareket alanına sınırlama getiriyor olması gerekmektedir¹⁸. Yani karşılıklı bağımlılığı sürekli kılan etken, aktörler arası oluşan bağlantıların kopması sonucu ortaya çıkabilecek olan maliyet meselesidir. En basit tanımıyla, aksaması ya da son bulması taraflar için maliyetli bir ilişki biçimini ifade eden karşılıklı bağımlılıkta söz konusu maliyetler, ekonomik ilişkilerin ürettiği değerın yitirilmesinden, petrol ve doğal gaz gibi stratejik malların tedarikindeki kesintilerin neden olacağı toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunları içeren bir çerçevede değerlendirilebilmektedir.

Karşılıklı bağımlılık politik bir öneme sahiptir çünkü maliyet yaratır. Maliyetlidir çünkü devlet eyleminin özerkliğini kısıtlamaktadır. Güvenlik, refah gibi ulusal siyasi hedefler, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde yer alan tüm aktörlerin politikalarına bağlıdır. Zamanla gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde iç ve dış politika ayrımı da ortadan kalkmakta, iç politikada yaşanan her değişim dış politikayı da ilgilendirmektedir. Böylece devletler birbirleri ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi

¹⁷ Keohane ve Nye, a.g.e., 7.

¹⁸ a.g.e., 8.

kurduğu anda maliyetli hale gelen hassas bir ilişki içerisine girmiş ve diğer devletlerin çıkarlarını göz ardı edemeyecek, yalnızca kendi ihtiyacına göre hareket edemeyecek hassas bir karşılıklı bağımlılık ilişkisine girmiş olurlar. Burada bahsedilen hassasiyet, bir aktörün uyguladığı politikalar değişmiş olsa dahi harici maliyetlere katlanma yükümlülüğü olarak tanımlanabilir.

Bunun yanı sıra karşılıklı bağımlılık kuramında bilinmesi gereken diğer bir mesele de taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılık derecesinin her zaman eşit olmama ihtimalidir. Keohane ve Nye'a göre bu durumda var olan ilişki *asimetrik* bir ilişkidir ve eşitsizlik içeren bu asimetrik ilişki uluslararası politikada gücü meydana getiren etkenlerden biri olarak savunulmaktadır¹⁹. *Simetrik* olarak adlandırılan ve karşılıklı bağımlılık derecesinin görece eşit olduğu durumlarda, taraflar arası bağımlılık dengeli bir seviyededir. Ancak kusursuz bir simetrik bağımlılık ilişkisi oldukça nadir bir türdür²⁰. Bağımlılığın daha dengesiz olduğu asimetrik türde ise iki taraf karşılıklı olarak bağımlı ancak biri diğer tarafa göre daha az bağımlı bulunmaktadır. Tarif edilen bu asimetrik ilişki, karşılıklı bağımlılıkta en yaygın olan türdür ve bu durum sağlandığında daha az bağımlı bulunan taraf bir güç kaynağı elde etmiş demektir. Tarafların birbirine oranla daha az ya da daha çok bağımlı oldukları durumlarda devreye güç olgusu girmekte ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı ortaya çıkmaktadır ki bu asimetrik karşılıklı bağımlılık olgusunun gücü nasıl yarattığı ise Keohane ve Nye tarafından hassasiyet (sensitivity) ve kırılganlık (vulnerability) kavramlarıyla açıklanmaktadır²¹. Çalışmalarının adını oluşturan güç ve karşılıklı bağımlılık olgusu üzerine yoğunlaşan Keohane ve Nye'a göre taraflardan birinin diğeri üzerinde var olan pazarlık gücü (bargaining power) diğer tarafın hassasiyet ve kırılganlık derecesine bağlı seyretmektedir²². Bu nedenle ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık koşullarında her iki tarafın da farklı seviyelerde gücünün olmasına rağmen ilişkilerinin devamı için ortak istek ve çaba göstermeleri gerekmektedir²³.

¹⁹ a.g.e., 11.

²⁰ Joseph S. Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Çev. Renan Akman (İstanbul: Kültür Yayınları, 2015), s. 359.

²¹ Keohane ve Nye, a.g.e., 7.

²² John A. Kroll, "The Complexity of Interdependence", *International Studies Quarterly*, c. 37, S. 3 (1993), s. 321-347.

²³ R. Harrison Wagner, "Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence", *International Organization*, c. 42, S. 3 (1988), s. 461-483.

Karşılıklı bağımlılık ilkesinin temel savlarından bir diğeri de *entegrasyon* ve karşılıklı bağımlılık kavramları arasında doğrudan bir bağlantı olduğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın hangi uluslararası politika koşullarında ortaya çıktığı ve uluslararası sistemin yapısında ne gibi bir değişime gereksinim olduğuna çektiği dikkat önem arz etmektedir. Uluslararası örgütler uluslararası gündemi belirleyebilirler ve koalisyon oluşturmada süreci hızlandırabilirler ancak uluslararası örgütlerin yetersizliği ya da uluslararası hukukun uygulamadaki yaptırım sorunları gibi meseleler devletleri birbirinden uzaklaştırırken aslında devletlerin entegrasyona ihtiyaç duyduğu bir yapı arayışı söz konusu olmaktadır²⁴. Bu noktada Keohane ve Nye’in iddiası karşılıklı bağımlılık ile entegrasyonun birbirini teşvik eden süreçler olduğu yönündedir ve karşılıklı bağımlılığın dünya siyasetinde bir ihtiyaç olan entegrasyonu gözler önüne serdiği gibi entegrasyonun da karşılıklı bağımlılık düzeyini arttırdığı savunulmaktadır²⁵. Uluslararası örgütler devletlere, başa çıkmak zorunda kaldıkları bölgesel ya da küresel sorunlarda bir hareket alanı ve oluşabilecek maliyetlerde işbirliği kurma imkanı sağlamaktadır. Uluslararası örgütlerin varlığı ve devletlerce taraf olunma durumu, mevcut ülkelerdeki belirsizliği ve korkuyu azaltırken, ülkelere karşılıklı bir fayda platformu sunmaktadır. Böylece bir alanda gerçekleşen işbirliği diğer alanları da teşvik ederek karşılıklı bağımlılığın entegrasyon bünyesinde sağlıklı ilerlemesi sağlanmış olmaktadır.

Öte yandan temel savlarının yanı sıra karşılıklı bağımlılığın uluslararası ilişkilere iki önemli etkisi vardır. Bunlardan ilki karşılıklı bağımlılık koşulları altında askeri gücün anlamsız hale geldiği varsayımı ve ikincisi karşılıklı bağımlılığın uluslararası işbirliği ihtiyacını geliştirmesidir. Karşılıklı bağımlılık koşulları altında, rasyonel aktörler olarak devletlerin uluslararası işbirliğine ve barışçıl uluslararası politikaya karşı güçlü istekleri oluşmaktadır. Öyle ki rasyonel aktörler güçlerini arttırmayı değil, nihayetinde mutlak kazançlar elde etmeyi hedeflerler. Uluslararası işbirliği, uluslararası siyasette yer alan ortak eylem sorunlarına karşı bir kazan-kazan çözümüdür. Ortak eylem sorunlarına sebep olan tüm tarafların karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde işbirliği yapması taraflar için daha iyi bir sonuç doğuracaktır. Robert Axelrod, “The Evolution of Cooperation”(1981) adlı kitabında, karşılıklı

²⁴ Steve Chan, *International Relations in Perspective* (New York: Macmillan, 1984), s. 235.

²⁵ Robert O. Keohane, *Power and Governance in A Partially Globalized World* (New York: Routledge, 2002), s. 28.

bağımlılık koşulları altında egoistler arası işbirliği konusunda bazı önemli çalışmalar yürütmüştür. Gelecek hakkındaki beklentilerin işbirliği sonuçlarını önemli ölçüde etkilediğini ve istikrarlı işbirliği modellerine yol açacağını göstermeye çalışmıştır. Netice olarak, istikrarlı işbirliği karşılıklı bağımlılığı teşvik edecek ve yeniden arttıracaktır²⁶.

Steven Wong’a göre ise; karşılıklı bağımlılık mutlaka ulaşılması gereken zor ve yüce bir amaç değildir, daha ziyade, devletlerin hamlelerinin sonucu olarak ortaya çıkabilecek, devletlerin ulusal çıkarları ve güvenlik algıları ile arzularını yansıttıkları tutarlı sonuçlar bütünü olarak değerlendirilmelidir²⁷. Uluslararası işbirliği ve uluslararası kurumlar, uluslararası karşılıklı bağımlılık koşulları altında siyasi hedeflere ulaşmanın en iyi yoludur.

1.3. KARMAŞIK KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Uluslararası aktörler arası ilişkilerin günden güne daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünü ve bu sürecin aktörleri daha savunmasız ve ihtiyaçları noktasında daha hassas olmaya ittiğini savunan karmaşık karşılıklı bağımlılık durumu, Keohane ve Nye’a göre üç temel özellikler bütünü üzerine inşa edilmiştir; Uluslararası iletişim kanallarının fazlalığı, uluslararası ilişkilerde bir hiyerarşinin bulunmayışı ve mevcut askeri gücün öneminin uluslararası politikada azalması bahsedilen bu üç niteliği kapsamaktadır²⁸.

Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta ilk dikkat çeken özellik toplumlararası etkileşimi sağlayan bağlantı kanallarının sayısında gerçekleşen hatırı sayılır artıştır. 20. Yüzyılın sonları ile birlikte devletlerarası olmayan resmi ilişkiler harici gayri resmi bağlantılar toplumlar arasında iletişim kuran kanalların yaygınlaşması ile başlamıştır. Çok-uluslu şirketler, bankalar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi örneklendirilebilecek hükümet-dışı örgütlenmelerdeki iletişim kanallarının artışı ile devletlerin iç politikaları etkilenmeye ve yakınlaşmaya başlarken iç-dış politika

²⁶ Robert Axelrod, ve William D. Hamilton, “The Evolution of Cooperation”, *Science (New Series)*, c. 211, S. 4489 (1981), s. 1390-1396.

²⁷ Steven C. Wong, “Hedged Economic Interdependence in Asia”, *How Do Asians See Their Future? Edited by François Godement (European Council on Foreign Relations, 2015)*, s. 65-69.

²⁸ Hüseyin Işıksal, “To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?”, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, c. 3, S. 2-3 (2004), s. 130-156.

ayrımı da belirsizleşmeye başlamıştır²⁹. Bu durum, resmi düzeyde kurulan devletlerarası iletişim dışında devletlerin etkileşimini arttırmakta ve birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık düzeylerini de yükseltmektedir³⁰.

Keohane ve Nye'a göre karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci belirgin özelliği uluslararası ilişkiler düzleminin belli bir önceliksel hiyerarşiden yoksun olmasıdır. Uluslararası ilişkilerde 1970'ler sonrası dönemde devletlerin dış politikalarını şekillendiren konu ve olaylar gündemi çoğalarak çeşitlenmiş, askeri ve güvenlik temelli konuları merkeze alan dönemlere nazaran uluslararası politika alanı çok daha fazla konuyu kapsar hale gelmiştir³¹. Neticesinde iç ve dış politika meseleleri ayrılmaz ve hiyerarşi kapsamında ele alınamaz olmuştur ki ilk madde ile belirtilen iletişim kanallarının sayısındaki artış ile devletlerarasındaki etkileşim düzeyinin yükselmesi, uluslararası meselelerin tamamını devletler için gündemin önemli bir konusu haline dönüştürmüştür³².

Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta son özellik ise askeri güce verilen önemin ve askeri güç kullanımı ile uluslararası ilişkilere yön verme rolünün geçmişe oranla net bir şekilde azalmış olduğu varsayımdır. Özellikle sanayileşmiş ve demokratik ülkeler arasında ön planda olduğu gözlemlenen karşılıklı bağımlılık olgusu, bu ülkelerin birbirleriyle olan etkileşimi sebebiyle askeri güç kullanımında bulunmayacağını ifade ederek karşılıklı bağımlılık teorisinin bu yönüyle devletlerarası askeri güç kullanımını azalttığını savunmaktadır³³.

Tüm bu üç özelliğe ek olarak, uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık denildiğinde, devletlerarası çatışma ve işbirliği süreçleri üzerindeki etkisi hususunda farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Realistler tarafından karşılıklı bağımlılığın devletlerarasındaki rekabet ve çatışma süreçlerini güçlendirdiği iddia edilirken liberal kuramcılar tarafından karşılıklı bağımlılığın belirli koşullarda bütününde bir işbirliğine zemin sağlayabileceği ileri sürülmektedir. Realist ve liberal yaklaşımlar

²⁹ Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, c. 6, S. 23 (Güz 2009), s. 73-97.

³⁰ Kal J. Holsti, "A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence", *International Organization*, c. 32, S. 2 (1978), s. 513-530.

³¹ Gürkaynak ve Yalçiner, a.g.e., 79.

³² a.y.

³³ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, c. 77, S. 5 (1998), s. 81-94.

ilk olarak ilişkilerdeki bağımlılığın hangi koşullar altında “karşılıklı” kabul edilebileceği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Waltz’ın görüşüne göre; ilişkilerdeki bağımlılığın karşılıklı olarak nitelendirilebilmesi için “ilişkinin kesilmesi ya da karşılıklı alışverişin azaltılması durumunda oluşacak maliyetlerin her iki aktör için eşit olması” gerekmektedir³⁴. Bu önermenin altında yatan varsayım anarşik bir uluslararası düzende göreceli faydanın mutlak faydadan daha önemli olduğudur³⁵. Buna göre karşılıklı bağımlılıktan daha fazla faydalanan taraf, siyasi ve askeri güç dengesinde lehine bir değişim sağlayabilir. Buna paralel olarak da, asimetrik olan ilişki biçiminde avantajlı konumda bulunan aktör –örneğin enerji ihracatçısı bir ülke— bağımlı olan aktörlerin tercihleri üzerinde doğrudan etki sahibi olabilecektir³⁶. Özet olarak, asimetrik karşılıklı bağımlılık hem uzun vadede güç dengesini şekillendiren yapısal bir faktör olarak hem de kısa vadede araç haline dönüştürülebilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Liberal düşünörlere göre ise ilişkilerdeki bağımlılık kaçınılmaz bir çatışma unsuru olmamakla beraber belirli koşullar altında geliştiğinde devletler arasındaki işbirliğini ve barışı teşvik eder³⁷. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi göreceli faydaya öncelik veren realist düşüncenin aksine liberal kuramcılar için esas olan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin taraflara mutlak fayda sağlaması durumudur. Örneğin, doğal gaz ithal eden bir ülke, ihtiyaç duyduğu miktarda enerjiyi uygun bir maliyetle ve kesintisiz bir şekilde temin ettiği durumda bahsedilen bağımlılık ilişkisinden yararlanırken, aynı şekilde enerji ihracatçısı bir ülke sağladığı ekonomik fayda ve ilişkinin ürettiği stratejik kazanımlara verdiği değer durumunda karşılıklı bağımlılığın devamını talep edecektir³⁸. Karşılıklı bağımlılığın ortak ve mutlak faydalar ürettiği düşüncesinden hareketle liberal kuramcılar bu durumun aktörler arasındaki siyasi işbirliğini teşvik edeceği sonucuna ulaşırken, olası siyasi çatışmalardan kaynaklı karşılıklı bağımlılık

³⁴ K. N. Waltz, *The Myth of National Interdependence*, K. Charles (Ed), The International Corporation, (Cambridge: MIT Press, 1970), s.143.

³⁵ J. Grieco, R. Powell, D. Snidal, “The Relative-gains Problem for International Cooperation”, *The American Political Science Review*, c. 87, S. 3 (1993), s. 729-743.

³⁶ Brenda Shaffer, *Energy Politics* (University of Pennsylvania Press, 2011), s. 120.

³⁷ J. R. O Neal, B. M. Russett, “The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950-1985”, *International Studies Quarterly*, c. 41, S. 2 (1997), s. 267-293.

³⁸ Tolga Demiryol, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 17, S. 4 (2018), s. 1438-1455.

ilişkisinin kesilmesi durumunda ise her iki aktörün mutlak fayda kaybına uğrayacak olması, tarafların siyasi çatışmalardan kaçınmayı tercih edeceği temel bir mekanizma olarak sunulmaktadır³⁹.

1.3.1. Ticari Beklentiler Teorisi Kapsamında Karşılıklı Bağımlılık

Gün geçtikçe artan karmaşık ekonomik bağımlılık ilişkilerin devletlerarasında bir etki yarattığını savunan çoğulcular, mevcut durumun uluslararası alandaki çatışmaları azaltırken, ekonomik işbirliğinin gelişmesine katkı sağladığını öne sürmektedirler⁴⁰. Dolayısıyla uluslararası politikaların çerçevesinin belirlenmesinde etkin bir rol oynayan karşılıklı bağımlılıkta ortaya çıkan en doğal sonuç, zayıf ya da küçük bir devlet olup olmadığına bakılmaksızın, ikili veya çoklu ticari anlaşmaların sayısında yaşanan artıştır⁴¹.

Ekonomik karşılıklı bağımlılığı Richard Rosecrance'ın ticati beklentiler teorisi ile ilişkilendirerek açıklamak faydalı olacaktır. 1980'li yıllarda Richard Rosecrance tarafından geliştirilen *ticaret devleti (tüccar devlet)* kavramı, uluslararası alanda oluşan yeni bir ticaret dünyasını ve bu dünyanın eski haliyle bilinen askeri ve siyasi sistemin tahtını devraldığı bir yapılanmaya dönüştüğünü öne sürmektedir⁴². Bu sistem çerçevesinde var olan ticaret devletleri, dış politika ve ticareti birarada yürüten, birbirine karşılıklı bağlı bulunan ve dış politikanın ekonomik etkenlerce belirlendiği bir sisteme dahildir⁴³. Devletlerin, kendi yararlarına olmayacak sonuçlar elde edebilecekleri ihtimallerin yüksek olduğu askeri odaklı siyasi stratejilerden ziyade, dış politika temelinde artan iktisadi ilişkilerin sağlanması ile eşit ve dengede bir sistem kurduğu düşünülmektedir⁴⁴.

Devletler arasında artan iktisadi ilişkilerin getirisi olarak barışın sağlanacağına dair bir tez öne süren Rosecrance, ticaretten elde edilen kazancın askeri rekabet halinden ve toprak kazanımından daha etkili olduğunu vurgulamakta, mevcut konjonktürde gelişmiş serbest ticaret ağlarının ve beliren karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bahsi

³⁹ a.g.e., 1439.

⁴⁰ Nye ve Welch, a.g.e., 361.

⁴¹ a.y.

⁴² Richard Rosecrance, *The Rise of Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986), s. 9.

⁴³ a.y.

⁴⁴ a.y.

geçen barış ortamına güvence oluşturduğunun altını çizmektedir⁴⁵. Bu güvence ortamının neticesinde de devletlerarasında görülen anlaşmazlık ve çatışmaların olmadığı bir başka uluslararası düzene evrilmenin imkan dahilinde olduğunu belirtmektedir⁴⁶. Öte yandan, neo-liberal teorisyenlere göre, bir devletin kendi başına tüm hizmetleri sağlaması imkansızdır ve iş bölümü gereklidir⁴⁷. Bu nedenle ticaret devletleri, toprak kazanımının güncel koşullarda fayda sağlamadığını, onun yerine ürettikleri mal ve hizmetlerin dünya pazarlarına ulaştırılmasının kendi ticari kapasitelerini arttıracak nitelik sunması nedeniyle ticaret ağları kurmayı tercih etmektedirler.

Ticaret devletleri, mevcut pozisyon ve kaynaklarındaki dağılımı geliştirmek için devletler arasında beliren ve sayıca çok olan etkileşim kanallarını ve onların yarattığı bağlantılar sonucu ortaya çıkan karmaşık koşulların tümünü yani karşılıklı bağımlılığın varlığını kabul etmiş olmaktadır. Karşılıklı bağımlılık düzeyi taraflar arasında farklı seviyelerde olsa dahi karşılıklı bir çıkarın varlığı söz konusu ise taraflar ilişkilerinin devamlılığı konusunda çaba harcamaktadırlar. Tam anlamıyla karşılıklı bağımlılığı oluşturan bu döngü için Rosecrance, iktisadi ilişkilerin yoğunlaşarak karmaşık bir bütüne dönüştüğünü ve gücü ya da büyüklüğü farketmeksizin herhangi bir devletin bu bütünden çıkarak tek başına ekonomik bir bağımsızlık kuramayacağını ileri sürmektedir⁴⁸. Örnek olarak diğer ülkelerden hammadde ya da teknoloji alışverişi yapmak durumunda olan ülkelerin, bunu kendi ülke içinden sağlasa dahi, ürettiği mal ve hizmetlerin daha geniş pazarlara ulaştırılması noktasında yine sınır ötesinde bir ikili ilişkiye ihtiyaç duyacağı bir gerçektir. Buradan hareketle içe kaplı bir büyüme yönteminin mümkün olmadığı kabul edilirse, devletlerin birbirlerinden yaptığı alışveriş kanallarının artması sonucu ekonomik bağlarda güçlenme ve karşılıklı bağımlılıkta daima artış söz konusu olacaktır. Karşılıklı bağımlılık kapsamında kurulan ticaret ilişkileri sonucunda ülkeler arasındaki çatışma ve savaş rasyonel olmaktan çıkarken, ticaret yapan ülkenin hakim konuma yükseldiği öngörülmektedir.

⁴⁵ İnan Yıldırımıldal, “Ticari Liberalizm ve Ticari Liberalizm Literatüründe Güncel Tartışmalar”, *Liberal Düşünce Dergisi*, c. 27, S.105 (2022), s. 7-28.

⁴⁶ Yıldırımıldal, a.g.e., 12.

⁴⁷ Rosecrance, a.g.e., 24.

⁴⁸ a.g.e., 10.

Ticaret yoluyla sağlanacak ekonomik gelişme alternatifinin daha karlı bir strateji olduğu düşünüldüğünde, mevcut koşullar devletleri birer ticaret devletine dönüştürmektedir. Savaş yerine ticaretten elde edilecek kazanımlar iktisadi kalkınmayla sonuçlanmaktadır.

1.4. YENİ KURUMSALCILIK PERSPEKTİFİ

Karşılıklı bağımlılık teorisini besleyen temel teoriler realizm ve liberalizm olarak vurgulansa ve Keohane ve Nye tarafından her ikisinden de bir harmanlama yapıldığı kabul edilse de Yeni kurumsalcılık teorisi de karşılıklı bağımlılık ilkesinin özündeki pek çok özelliğe kılavuzluk eden ana teorilerden bir diğeridir. Öyle ki yeni-kurumsalcılar da aynı yeni-gerçekçiler gibi devletlerin çıkarının en önemli amaç olduğunu kabul etmenin yanı sıra, devletlerin bunu uluslararası kurumlar sayesinde karşılıklı bağımlılık ve farklı güç imkanları ile yapabileceklerini vurgulamaktadırlar. Yeni-kurumsalcı açıklama, 20.yy'da dünya siyasetinde uluslararası karşılıklı bağımlılığın yükselişinin kavramsallaştırılmasıyla başlamaktadır. Karşılıklı bağımlılık sistemik ve yapısal yaklaşıma sahip bir teoridir. Keohane ve Nye tarafından 1977'de *Power and Interdependence* adlı kitaplarında geliştirilen konsept, yeni gerçekçi argümanı değiştiren uluslararası sistemin sistemik ve yapısal bir özelliği olarak sunulmuştur. Buna göre karşılıklı bağımlılık uluslararası sistemdeki karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ve farklı bilgi düzeyleri/kalitesi gibi sistemik özellik çeşitlerine işaret etmektedir.

Yeni-kurumsalcı teoriye göre, devletler, dünya siyasetinin baş aktörleridir ve rasyonellik varsayımına göre de, dünya siyaseti alternatif hedeflerin maliyetlerini hesaplayan ve bir dizi eylemde bekledikleri faydayı en üst düzeye çıkarmaya çalışan üniter rasyonel aktörler yani devletler gibi analiz edilebilir⁴⁹. Yeni-gerçekçilik gibi, yeni-kurumsalcı teori de mikro ekonomik teori üzerine odaklanır ve bir aktörün davranışını, aktörler için öncelikli fayda fonksiyonlarının belirlenmesi şeklinde açıklamaya çalışır. Yeni kurumsalcı teori, devletlerin hedeflerine bağlı olarak devlet

⁴⁹ Manuela Spindler, *International Relations: A Self Study Guide to Theory* (Leverkusen: Verlag Barbara Budrich, 2013), s.141-157.

davranışını etkileyen güç kaynaklarının değerinin varsayımına dayanmaktadır ve bu varsayımına göre, "Güç kaynakları sorunlu alanlarda farklı şekilde etkilidir"⁵⁰.

"Üstün güç olmadan anarşiden düzen nasıl yaratılabilir?" sorusu yeni-kurumsalcı teorinin özünde yatan temel sorudur⁵¹. Yeni-gerçekçi teoride düzen ya yetki kullanımı ya da üstünlük yoluyla yaratılırken, yeni kurumsalcı teori anarşinin temel sorunlarının karşılıklı bağımlılık ve uluslararası işbirliğinin kurumsallaşması koşulları altında azaltılabileceğine inanır⁵². Diğer bir deyişle, yeni kurumsalcılıkta anarşisiz uluslararası düzeni sağlamanın çaresi karşılıklı bağımlılıkla açıklanmaktadır.

Yeni-kurumsalcı teori yeni-gerçekçi görüşün "kötümserliğini" başından beri şiddetle reddetmiştir ki ona göre; "insanlığın sebebi", anarşinin tuzağından çıkmanın bir yolunu bulma ihtiyacını tanımlar ve istikrarlı bir dünya düzeni için umut sağlar⁵³. Kısacası, yeni-kurumsalcı teori kendisini daha iyi işbirliğinin nasıl sağlanacağına ve uluslararası kurumların nasıl kurulacağına dair katkı sağlayan bir konumda görmektedir. Uluslararası kurumlarla çalışmak, değişim süreçlerine ilişkin iç görüler sağlayacaktır. Buna göre, uluslararası işbirliği ve kurumlar anarşinin etkilerini azaltabilir ve uluslararası sistem üzerinde düzen, barış ve istikrar sağlayabilir. Bunun için yeni-kurumsalcı teoriye göre karşılıklı bağımlılık bir çözüm yoludur.

Yeni kurumsalcılıkta sistemik olarak karşılıklı bağımlılığın yapısal özelliği ara değişken olarak tanıtılırken, bağımsız değişken olarak güç yani iktidar ve bağımlı değişken olarak uluslararası politikanın sonuçları verilmektedir⁵⁴. Bu koşul, uluslararası pazarlık süreçlerinin içeriğini ve yapısını değiştirmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, yeni-kurumsalcı ve yeni-gerçekçi teoriler devletlerin rasyonel aktörler olduğu ve maliyet-fayda hesaplamalarına göre rasyonel kararlar verdikleri varsayımına dayanmaktadır. Yeni-kurumsalcı yaklaşım, karşılıklı bağımlılığın ara değişken olarak aktörlerin özerkliğini kısıtladığını söylemekle birlikte, karşılıklı

⁵⁰ Robert O. Keohane, *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*, "Neorealism and its Critics" (New York: Columbia University Press, 1986), s. 158.

⁵¹ a.y.

⁵² Spindler, a.g.m., 148.

⁵³ a.y.

⁵⁴ a.g.m., 152.

bağımlılığın etkilerinden dolayı güç kaynaklarını ve siyasi gücü doğrudan siyasi sonuçlara çevirmeyi imkansız kılmaktadır⁵⁵.

Karşılıklı bağımlılığın temel savları bölümünde üzerinde durduğumuz gibi Yeni kurumsalcılığa göre de sorun alanlarındaki karşılıklı bağımlılıklar mutlaka simetrik değildir. Asimetrik karşılıklı bağımlılık bu nedenle önemli bir güç kaynağıdır ve daha az bağımlı olan bir eylem için devletlerin kapsamını geliştirmektedir. Devletler uluslararası sistemi kendi çıkarları için kullanma eğiliminde olabilirler. Buna bağlı oluşan sorun alanları iki şekilde gözükmemektedir; Birincisi, dış politika açısından, bireysel hükümetlerin yüz yüze geldiği problemlerde olabildiğince fazla özerkliğe sahip konumlarını sürdürmeye çalışırken uluslararası değişimlerden nasıl fayda sağlayacakları meselesi iken, ikincisi ise, uluslararası sistem perspektifinden, hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin rekabet eden çabalarına ve sistemi kendi çıkarları için kullanma eğiliminde olmalarına karşın sorunların nasıl karşılıklı fayda sağlayan bir işbirliği modeline dönüştürebileceğidir⁵⁶. Çünkü tek taraflı eylem, karşılıklı bağımlılık koşulları altında başarılı olamamaktadır. Bu nedenle Keohane ve Nye, siyasi koordinasyon ve uluslararası liderlik strateji olarak çok taraflı politikayı önermektedir.

Değiştirilmiş yapısal gerçekçiliğin yeni unsurları ise, (1) uluslararası siyaseti konu alanlarına ayırmak, (2) uluslararası kurumlara odaklanmak ve (3) barışçıl değişim meselesi olarak ifade edilmektedir⁵⁷. Herhangi bir uluslararası sistem, devletlerin sorun alanlarına göre ve sonuçları etkilemek için devletlerin kullanabileceği kaynaklara göre farklılık gösteren birkaç yapıdan oluşabilir. Bu nedenle, askeri gücün artık güç kaynakları hiyerarşisinin zirvesinde olduğu varsayımı kabul görmemektedir. Öte yandan yeni kurumsalcı teoriye göre başlangıç noktası da, uluslararası politikada farklı yapısal koşulların varlığıdır. Buna koşullara göre, karşılıklı bağımlılığın ek bir yapısal özellik oluşturmasıyla birlikte güvenilmezlik durumu azaltılmış olmaktadır. Tüm bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda ise yeni-kurumsalcı teori ile yeni gerçekçi teorinin yollarının çakıştığı yorumu yapmak yerinde olacaktır. Devletler tek veya en önemli konu alanı olarak güvenliğe

⁵⁵ a.y.

⁵⁶ a.g.m., 153.

⁵⁷ a.g.m., 149.

odaklanmak zorunda değildir, ancak diğer sorun alanlarındaki amaç ve hedefleri güvenlik olarak tanımlayabilir. Dünya siyasetinin bu perspektifi, yeni-kurumsalcı ve yeni gerçekçi teorideki devlet eyleminin ve gücünün yapısal koşullarının farklı varsayımlarından ve kavramsallaştırmalarından kaynaklanmaktadır.

Özetlemek gerekirse, karşılıklı bağımlılık uluslararası sistemin yapısal bir özelliği olarak kavramsallaştırılmıştır. Karşılıklı bağımlılık alanı belirli konuların meselesi olmakla birlikte belirli aktörlerin arasındaki karşılıklı ilişkilerin temel özellikleridir. O halde böyle bir karşılıklı bağımlılık durumunda devlet eyleminin kapsamı nedir? Başarılı bir karşılıklı bağımlılık politikası nasıl olmalıdır? Keohane ve Nye’a göre bu soruların yanıtı bir sonraki bölümde yeni gerçekçi teori ile yürütülen eleştirel bağlantıda bulunabilir.

1.5. KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞI YENİDEN ELE ALMAK

“Power and Interdependence” adlı kitaplarını yayınlamalarının 10 yıl ardından “Güç ve Karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak” adlı bir makale yayınlayan Keohane ve Nye, literatüre kazandıkları karşılıklı bağımlılık teorisinin eksiklerini ve halen geçerli güçlü yönlerini bu makale genelinde yeniden değerlendirmişlerdir.

Teoriyi ilk ortaya attıkları yıllarda çok boyutlu ekonomik, sosyal ve ekolojik karşılıklı bağımlılığın önemine vurgu yapan Keohane ve Nye, özellikle ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığı tehlikesiz ve faydacı, kuvvet kullanımını ön planda tutan realist görüşü ise gündem dışı kalmış olarak sunmanın hatalara neden olacağını ileri sürerek kuvvet kullanımının büyük devletler için maliyetli olduğunu göstermeye çalışmışlardır⁵⁸. Bu maliyetler toplamını dört koşula bağlayarak; nükleer tırmanma riskleri, fakir ya da güçsüz ülkelerdeki halkların direnişi, ekonomik hedeflere giden yoldaki olumsuz etkiler ve kuvvet kullanımının insan yaşamına mal olması sonucu çıkabilecek kamuoyu görüşü şeklinde özetlenmiştir ki bu durumun netice olarak askeri güce dayalı hiyerarşiyi de yıpratması muhtemeldir⁵⁹.

Karşılıklı bağımlılık teorisini realist ve neo-realist teorilere bir alternatif olarak değil onları birbirlerinin tamamlayıcısı olarak sunan Keohane ve Nye, liberalizm ile

⁵⁸ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, “Power and Interdependence Revisited”, *International Organization*, c. 41, S. 4 (Autumn 1987), s.725-753.

⁵⁹ a.g.m., 727.

karşılıklı bağımlılık teorisi arasında da bir bağ kurmayı başarmıştır. Bu bağdan bahsetmeden önce realizm ve liberalizmin temel özellikleri üzerinden benzer ve farklı oldukları noktaları özetlemek faydalı olacaktır. Öyle ki hem realizmin hem de liberalizmin kökleri bireylerin kendi çıkarlarının peşinde koştuğu faydacı dünya yaklaşımına dayanmaktadır. Her iki teori de devlet davranışının rasyonel bir faaliyet olduğu varsayımında uzlaşmaktadır. Dolayısıyla siyasi eylemin doğası her ikisinde de benzerdir. Öte yandan realizm ve liberalizmin birbirinden keskin şekilde ayrıldıkları farkları da mevcuttur. Realistler devletlerin güç ve güvenlik odaklı devlet bekasına yönelik tehlikelere vurgu yapar. Bu nedenle askeri güç dünya siyasetindeki en önemli güç kaynağıdır ve devletler her koşulda yüksek maliyetli dahi olsa kaynakları kapsamında konumlarını güvence altında tutmalıdır. Liberallere göre ise, ekonomik hedefler de güvenlik konuları kadar önemli olup, işbirliği ile devletlerin uluslararası sistemdeki güçlerine yaptıkları vurgu azaltılabilir ve karşılıklı askeri tehditler önemsizleştirilebilir. Buna istinaden karşılıklı bağımlılık teorisinde doğrudan realizm ile bir ilişkiden ya da liberalizme vurgudan kaçınıldığı görülmektedir. Ancak her iki teorinin ana varsayımları ile örtüşen bazı noktaların varlığı üzerinden bağ kurularak onları tamamlayıcı bir teori oluşumu hedeflendiği söylenebilir. Keohane ve Nye' a göre eğer bunu yapmak yerine fikirlerini doğrudan realizm ve liberalizm arasında konumlandırmakta daha açık davranmış olsalardı teorilerinin sebep olduğu karışıklığın önüne geçerek bazı eleştirmenler tarafından sorgulanmasını da engelleyebilirlerdi⁶⁰.

Keohane ve Nye tarafından yeniden ele aldıkları makale, teorinin ilk olarak ortaya atıldığı 1970li yılları uluslararası ilişkiler açısından karşılıklı bağımlılık yılları olarak nitelendirilirken, 1980lerin temel özelliğinin güvenlik kaygısı kaynaklı kuvvet kullanımında birleştiğini vurgulamaktadır. Keohane ve Nye'a göre, 1970 ler Amerikalıların Vietnam savaşına gösterdiği tepki, yumuşama dönemindeki nükleer silahlanma yarışının azalması, Bretton Wood sisteminin çökmesi gibi olaylara sahne olurken, 1980ler Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve stratejik kuvvet gelişiminin devam ettirilmesi, ABD tarafında ise savunma bütçesinin 5 yıl üst üste arttırılmasını takiben Grenada ve Libya gibi güçsüz devletlere karşı silahlı gücün kullanılması gibi olaylara sahne olduğundan geçen 10 yıl içerisindeki durum karşılıklı bağımlılık

⁶⁰ a.g.m., 729.

teorisinin uygulanırılığı açısından çok belirgin farklar meydana getirmiştir⁶¹. Ancak buna rağmen, finans ve ticari konulardaki karşılıklı bağımlılık hassasiyetini korumakta ve süper güçler arası temas gerektiren konular halen karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin devamlılığını sağlamakta olduğu için 10 yıl önce ortaya konulmuş karşılıklı bağımlılık teorisi tümüyle geçersiz hale gelmemiştir.

Karşılıklı bağımlılık, bazı devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışlarının sistemdeki diğer aktörlere getireceği yük sonucu ortaya çıkan sorunlara karşı, aktörlerin dayatılan uyum yükümlülüğünden kaçmak amacıyla kendi kapasiteleri çerçevesinde sergileyebilecekleri siyasi bir tepkidir⁶². Karşılıklı bağımlılık teorisinde dış politika açısından mesele, devletlerin karşılaştıkları sorun karşısında mümkün olduğunca özerk kalmaya çalışırken uluslararası ticaretten nasıl fayda sağlayabilecekleridir. Uluslararası sistem açısından ise mesele, sistemde var olan rekabetçi çabalara rağmen karşılıklı yarar getirecek bir işbirliği formatının nasıl oluşturulacağı ve sürdürülebileceği yönündedir⁶³. Öte yandan, yapılan analiz kapsamında karşılıklı bağımlılık sonuçlarının doğrudan fayda sağlayacağı ya da kesinlikle işbirliği yaratacağı vurgulanmamaktadır. Nitekim karşılıklı bağımlılık tam bir güç elde etme ya da tam bir işbirliği arayışı değildir. Tam da bu yönüyle realizmin ve liberalizmin muğlak bir şekilde ortasına denk düşmektedir.

Karşılıklı bağımlılık ve karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramlarının birbirinden farkını anlamak da önem arz etmektedir. Karşılıklı bağımlılık, “ükeler ya da farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkiler yoluyla belirlenen durumlar” anlamına gelen kapsayıcı bir terim iken, karmaşık karşılıklı bağımlılık, uluslararası politikanın doğası hakkında yapılan realist varsayımlara dayanarak özetlenen realist ideal türe karşı bizzat inşa edilmiş olan “ideal türde bir uluslararası sistemdir”⁶⁴. Diğer bir deyişle, karmaşık karşılıklı bağımlılık açık bir şekilde daha liberaldir. Ancak bir teori olarak değil, realist görüşün temel varsayımları tersine çevrilseydi bugün siyaset nasıl olurdu deneyinden yola çıkılarak geliştirilen bir ilkedir ve bütünüyle liberal teoriden de faydalanmamıştır⁶⁵. Ekonomik çıkarları iç içe geçen toplumların birbirine

⁶¹ a.y.

⁶² a.g.m., 730.

⁶³ a.y.

⁶⁴ a.g.m., 731.

⁶⁵ a.g.m., 737.

güç uygulayamayacağı ya da çıkarlar birleştğinde güç kullanımının faydasız olduğu argümanları liberal düşünürleri tasvir ederken, Keohane ve Nye tarafından karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında şiddetle reddedilmektedir. Onlara göre, askeri güç her zaman ekonomik güç üzerinde egemendir, yine de, bu egemen gücün kullanımı her zaman daha yüksek maliyetler getirecek olmasının yanı sıra askeri araçların ekonomik araçlardan daha etkili olacağının da bir garantisi yoktur⁶⁶. Bu durumda esasen karmaşık karşılıklı bağımlılık genel olarak işbirlikçi yönüyle liberal teoriye, müzakereye odaklanan yönüyle bölgesel bütünleşme teorilerine ve gücün gerçekliğinin farkındalığı yönüyle bir neo-realizm analizinin toplamına dayanmaktadır. Böylece, siyasi-ekonomik etkileşimler ve askeri-siyasi çatışmalar arasındaki ilişkiler dikkate alınarak karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı teoriyi biraz ileriye taşımıştır.

Daha kolay kavranabilmesi açısından karmaşık karşılıklı bağımlılığın üç temel özelliği yeniden şu şekilde sıralanmıştır; 1) devletin siyasi hedefleri arasında hiyerarşi bulunmamaktadır, 2) ülkeler arası çoklu iletişim kanallarının varlığı toplumları birbirine bağlamakta ve devletler bu bağlantıları ellerinde tutmamaktadır, bu nedenle dış ilişkilerin devlet otoritelerince kontrol edilmesi kısıtlanmaktadır, 3) devletler arası askeri güç büyük ölçüde etkisizdir⁶⁷. Buradan çıkarılabilecek yorumla, karmaşık karşılıklı bağımlılıktaki değişimi anlamak devletlerin hedeflerindeki önceliklerin değişimini kavramayı içermektedir.

1.6. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE KÜRESELLİK İLİŞKİSİ

İkinci dünya savaşına kadar Avrupa merkezli olan dünya politikası savaş sonrası Avrupa merkezli olmaktan çıkmış, Batı'da ABD liderliğinde bir kapitalist blok ve Doğu'da Sovyetler Birliği liderliğinde bir komünist blok ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş yılları süresince iki süper güç arasındaki etkileşimlere göre şekillenen dünya politikasının öncelikli özelliği, iki taraf arasında olası bir savaş önlemeye yönelik olarak tarafları bir araya getirme gayreti ile uluslararası sisteme yeni bir küreselleşme boyutunun kazandırılması⁶⁸ olmuştur. Politika öncelikli küreselleşmeye bağlı olarak ekonomik ilişki ve etkileşimler de küreselleşme yönelimine girmiştir. İlk etapta her

⁶⁶ a.g.m., 731.

⁶⁷ a.g.m., 738.

⁶⁸ Ateş, a.g.e., 98.

bloğun kendi siyasi ve ekonomik sistemini dünyanın geri kalanına yayma eğilimi olarak başlayan bu süreç, tarafların birbiriyle yürüttüğü siyasi ve ekonomik ilişkiler neticesinde, hem dünya politikası hem de pazarı küreselleşme sürecine dahil olmuştur.

Soğuk Savaş süresince uluslararası düzenin basit, kesin ve net kuralları, yerini Soğuk Savaş sonrası karmaşık düzenlemelere bırakırken bu değişimin kaynağında da küreselleşme olgusu yer almıştır. Özellikle ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması sonucu serbest ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve mali kaynakların serbest hareketi gibi konular hız kazanmış ve liberal ideolojinin güncel iafe şekli olan küreselleşme toplumları birbirine yakınlaştırmaya başlamıştır⁶⁹. Egemenlik, sınırlar, toprak hatta devlet gibi geleneksel kavramlar hızla aşınırken, küreselleşme çok boyutlu farklı tipte aktörleri kapsayan karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. 1980li yılların ortalarından itibaren güvenliğin uluslararası ilişkilerdeki öncelikli konumuna meydan okumaya başlayan ekonomik çıkarlar bütünü, yeni bir Dünya düzenine doğru geçiş dönemini oluşturmuş, yaşanan bu geçiş ise iki kutuplu düzene hakim olan küresel tehdit algısının ortadan kalktığı ve küreselleşme kaynaklı devlet politikalarının yapısında meydana gelen değişimlerin gözlemlendiği bir dönem olmuştur⁷⁰. Bu noktada küresellik ve karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişki belirgin hale gelmeye başlamıştır. Aktörler, küreselleşme ile doğan değişimlere adaptasyonlarını kolaylaştırmak ve yeni düzenden maksimum fayda sağlamak amacıyla karşılıklı bağımlılık kavramının sunacağı imkanları değerlendirme eğilimi içerisine girmişlerdir⁷¹. Bu anlamda ilk kullanılmaya başlandığı dönem sonrası karşılıklı bağımlılık teorisi, küresellik yönünde bir evrilme ile yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Çeşitli incelemeler ve ilaveler sonucunda ise karşılıklı bağımlılık ile küreselleşme yaklaşımlarının birbirine benzer yaklaşımlar olmadığı aksine birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu yorumu geliştirilmiştir⁷².

Karşılıklı bağımlılık teorisinin geliştirildiği 1970’li yıllardan 1990’lu yıllara gelindiğinde, küreselleşmenin uluslararası ilişkilere hakim olmasıyla birlikte devletlerarası pek çok ikili (özellikle ekonomik) ilişki küreselleşme kavramı ile

⁶⁹ a.g.e., 102.

⁷⁰ William G. Hayland, “The Case for Pragmatism”, *Foreign Affairs*, c. 71, S. 1 (1991-92), s. 38-52.

⁷¹ a.g.m., 43.

⁷² Gürkaynak ve Yalçiner, a.g.e., 73.

açıklanma eğilimine girmiştir. Tüm bu görüşlere karşın Keohane ve Nye, yaşanan süreci “küreselleşme” yerine “küresellik” kavramı ile açıklamayı tercih etmiştir⁷³. 1990lı yıllarda karşılıklı bağımlılık teorisinin uluslararası sistemin güncel yapısını açıklamada yetersiz kaldığı eleştirisi ile küreselliğin karşılıklı bağımlılık ilkesinin yerini aldığı yönünde de görüşler ortaya atılmıştır⁷⁴. Bunun nedeni ise küreselleşme olgusunun sosyal bilimler literatüründeki kapsayıcılığı olarak yorumlanabilir. Ancak Keohane ve Nye’a göre karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme kavramları birbirinden ayrı düşünülemez iki farklı süreç olup, karşılıklı bağımlılık koşulları uluslararası sorunlara paralel olarak artış gösterebilen ya da etkisini yitirebilen bir süreci temsil ederken küreselleşme ise etkisi sürekli artış gösteren bir süreci simgelemektedir⁷⁵.

Soğuk Savaşın son bulması ile birlikte yeniden şekillenen ve bugüne dek uzanan süreç, uluslararası sistemin karmaşık yapısına işaret etmiş ve devletler karşılıklı bağımlılık koşullarının var olduğu bir ortamda uluslararası siyasetlerini küresel anlamda yönetmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan süreç boyunca sınır-ötesi bağlantıların önem kazanması, ticaret ve yatırım gibi ekonomik çıkarların gözetilmesi, işbirliği ve entegrasyon gereken konularda sınırların engel teşkil eden bir konumda görülmeye başlanması ile devletler arası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ivme kazanmıştır. Toplumlar ve devletler arasındaki etkileşim düzeyinin artmasıyla doğru orantılı biçimde gelişen karşılıklı bağımlılık koşullarının, çok kutuplu dünyada yaygınlaşarak devam edeceği söylenebilir.

Uluslararası sistemde bu kavramın ivme kazanması ile paralel olarak ikili veya çoklu devletler arası ilişkilerde de işbirliği ve entegrasyon anlamında bir ivmenin gözlemlenmesi sonucu, bu tez için özellikle Rusya-Çin ikili ilişkileri özelinde karşılıklı bağımlılık teorisi kuramsal çerçeve olarak seçilmiştir. Kesin ve belirleyici kurallar öngören temel uluslararası ilişkiler teorilerine nazaran küresel anlamda mevcut olan veya süregelen güncel koşulları açıklamak adına daha uygun bulunan karşılıklı bağımlılık teorisi Rusya-Çin ilişkileri üzerinden son bölümde yeniden ele alınacaktır. Bu hususta, ilgili bölümde karşılıklı bağımlılığın siyasal, ekonomik, ve

⁷³ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, “Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?)”, *Foreign Policy*, S. 118 (2000), s. 104-119.

⁷⁴ James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey* (New York: Addison Wesley Longman, 2009), s. 108.

⁷⁵ Keohane ve Nye, a.g.m., 105.

güvenlik boyutlarının ikili ilişkilerde öne çıkan etkileri kapsamlı bir değerlendirme ile sunulacaktır.

BÖLÜM II: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ASYA'DA RUSYA'NIN ELDE ETTİĞİ GÜÇ ALANLARI

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başında dağılmasıyla sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda büyük bir kaos yaşayan Rusya, aradan geçen bu zaman diliminde kendisini hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinin içinde bulmuştur. Bu değişim ve dönüşüm süreci boyunca eski süper güç konumunu kaybeden Rusya'nın güncel meselesi, yeni dünyadaki konumunu sıfırdan nasıl tanımlayacağı ve değişen şartlara nasıl uyum sağlayarak politik tercihlerini yeniden nasıl belirleyeceği yönünde olmuştur. Diğer bir deyişle bu dönem Rusya'nın kendisini merkezde, yakın çevresinde ve küresel ortamda yeniden uyarlama dönemi olarak nitelenmiştir⁷⁶.

Sovyetlerin çöküşüyle Rus algısında da köklü değişiklikler ortaya çıkmış ve Rusya dünyadaki konumunun yanı sıra milli menfaatlerine ve jeopolitik kimliğini nasıl sağlamlaştırabileceğine de odaklanmaya başlamıştır. Rusya'nın Sovyetler Birliği'nden miras kalan sorunları genellikle iç meselelerde olup, bu iç sorunlarla mücadele için ise kuşkusuz yeni bir ekonomik ve demokratik siyasi sistemin kurulması gerekmiştir. Sovyetleri çöküşe götüren ve Doğu Asya'da sağlanamayan kalıcılık, sağlam bir ekonomik ve demokratik sistemin kurulması ile Orta Asya'da sağlanabilir olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Rusya'nın neo-avrasyacı düşünce ekseninde, enerji odaklı politikalarında ve hatta güvenlik meselelerinde Orta Asya hep merkezi bir konumda bulunmuştur. Yeniden küresel bir güç olma yolundaki hedefleri için Orta Asya büyük bir önem taşımaktadır. Bu amaç için dış politikasında çizdiği yol haritasında ise; öncelikle Rusya'nın toprak bütünlüğünü korumak, yakın çevredeki Rus azınlıklarının korunması, uluslararası örgütlere katılmak, ekonomik

⁷⁶ Fikret Elma, "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", *Journal of Azerbaijani Studies*, S.10 (2007) s. 129-143.

reformalar için Batı'dan yeterince destek sağlamak ve diğer büyük güçlere karşı (özellikle ABD) denge politikası yürütmek yer almıştır⁷⁷.

Öte yandan ekonomik anlamda Batı öncelikli dış politikasını terk eden Rusya, çıkar alanlarını farklılaştırarak yeniden gücünü toparlamaya ve ABD karşısındaki yerini almaya da çalışmıştır. İlaveten Putin'in başkanlık terfisiinden hemen önce yazdığı doktrinde Rusya'nın nükleer silahlara ilk başvuran olmama politikasından da vazgeçtiğini resmen açıklamıştır⁷⁸. Bu Rusya'nın nükleer silahlara bir savaş gücü olarak değil caydırıcılık unsuru olarak güvendiği anlamına gelmektedir. Öyle ki yeni Rus dış politikası Soğuk Savaşın süper güç olgusu yerine büyük güç olabilmenin koşullarını sağlayacak sürekli yapılanma dinamizmi sergilemeye çalışmaktadır.

ABD ile savaştan kalma düşmanlıkları yok etme niyetiyle bazı anlaşma girişimleri sonucu Yeltsin dönemi Rusya'ya olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak Rusya'nın temel politikasını realist çerçeveye oturtması ve uygulaması Putin döneminde gerçekleşecektir. Putin iktidarı ile birlikte kendisini yeniden tanımlayan Rusya, ekonomik, askeri ve nükleer güç anlamında dünya sahnesindeki yerini yeniden almaya hazır hale gelecektir. Büyük güç olma yolundaki hazırlık evresinin geri planında ise uzun ve sancılı dönüşüm süreçlerinden geçen bir Rusya görmek mümkündür. Yeniden yapılandırılması en uzun süren ve nihayetinde başarılı bir sıçrama dönemi ile sağlamlaşan Rusya ekonomisi bu anlamda detaylandırılması gereken ilk önemli güç olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. RUSYA'NIN EKONOMİK GÜCÜ

SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın iç ve dış politikalarını tümüyle etkileyen iki temel mesele; ekonomik kırılganlık ve buna bağlı olarak gelişen güvenlik endişesi olmuştur. Şüphesiz ki bir ülkenin ekonomik gücü ile dış politikası arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. SSCB sonrası Rusya'da yaşanan tüm gelişmeler bir dönüşümün temel taşlarını simgelemektedir ancak ekonomik gelişmeleri ilk sırada ele almak, dış politikayı yorumlarken sürece oldukça ışık tutucu olacaktır. İlk olarak Yeltsin ve ardından Putin dönemi iktidarlıkları süresince yaşanan ekonomik hızlı geçişleri ve

⁷⁷ Jacop W. Kipp, "Russia's Northwest Strategic Direction", *Military Review*, (Haziran-Temmuz 1999), <https://fas.org/nuke/guide/russia/agency/rusnwstrat.htm> [Erişim 26.01.2021]

⁷⁸ Mehmet Okşas, "Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2009), s. 52.

yapılanma çalışmalarını detaylandırmak bugün Asya'da Rusya'nın elde ettiği ekonomik güç boyutunu anlamak için önem arz etmektedir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin resmi olarak dağılmasıyla dünya ekonomisi genelinde bazı yeni oluşum ve şekillenmeler yaşanmıştır. Önceki yıllarda bir süper güç olarak nitelenmiş Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemi, ilerleyişe geçen liberal ekonomik yapının karşısında daha fazla ayakta kalamamış ve piyasa ekonomisine geçiş süreci başlatılmıştır.

Rusya Federasyonunun ekonomik dönüşümünü geçiş dönemi ve modernleşme dönemi olarak iki boyutlu şekilde düşünecek olursak; geçiş döneminde vakit kaybetmeden piyasa ekonomisine geçiş için reformlara başlanmış ve 1993-2005 yılları arasında Rusya, ekonomisini sosyalist sistemden liberal sisteme dönüştürmeyi kademeli olarak başarmıştır⁷⁹. 2005 yılı sonrasında ise modernleşme dönemi kapsamında sürekli ilerleme ve gelişme gösteren Rusya ekonomisi bu konumu iktisadi kaynaklarını akılcı yönde kullanması ile başarabilmiştir⁸⁰. Ancak bu geçiş ve modernleşme dönemlerinde yaşanan gelişmelere geçmeden önce Sovyet ekonomisinin dağılma öncesi içinde bulunduğu ekonomik sorunlarını ve bu sorunların ortaya çıkış gerekçelerini kısaca özetlemek faydalı olacaktır.

2.1.1. Son Dönem Sovyetler Birliği Ekonomisinin Durumu

Sovyet ekonomisinin 1970'li yıllardan sonra özellikle Gorbaçov dönemi en ciddi sorunlarla karşılaştığı dönem olarak bilinmektedir. Ekonomideki kötüye gidiş bu dönemde hızlanmış, ekonomik gelişme ve büyüme ise düşüşe geçmiştir.

Sovyetler, dev boyutlarda çelik üretimine, hammadde, yakıt ve enerji kaynağına sahip olmasına rağmen, aynı zamanda israfa giden, iyi değerlendirilmeyen kullanım yöntemleri nedeniyle bu maddelerin eksikliğini de çekmiştir⁸¹. Yatırım politikalarındaki yetersizlik, mevcut olan teknik yeterlilikleri de olumsuz yönde

⁷⁹ Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 1, S.2 (2014), s. 7-19.

⁸⁰ a.g.m., 7.

⁸¹ Abdullah Demir, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), s. 87.

etkileyerek, üretimsel ve bilimsel ilerlemeye ayak uydurmanın epey gerisinde kalmıştır⁸².

Buna göre dönemin kısaca özetlenebilecek temel ekonomik sorunları ve gerekçeleri; ekonomide büyümenin yavaşlaması, mal ve hizmetlerde fiyatlandırma sistemin bozulması, üretimin ihtiyaçları karşılamaması, hizmet sektörünün yeterince gelişmemesi, sanayileşmenin teknolojiye ayak uyduramaması, ödemeler bilançosunun açık vermesi, askeri harcamaların ekonomiyi zor duruma düşürmesi, yönetim ve siyasal yapıdaki eksiklik, tarım ürünlerinde verimin ve kalitenin azalması şeklinde ele alınabilir⁸³.

Daha detaylı bahsedecek olursak; 1980’li yılların başında ekonomik faaliyetlerde gerileme yaşanırken, büyüme hızında da yavaşlama olduğu, merkezi otorite tarafından belirlen fiyatların üretilen malların kıt ve bolluğu derecesine göre yapılmaması sonucu kıt mallarda kuyruklar yaşanırken üretimi bol olan malların ise satılmadığı, ağır ve savunma sanayisine büyük önem verilirken, hafif ve orta ölçekli sanayiye hiç önem verilmediği, ülkede bulunan otel, restoran ve turizm verilerinin bunu destekler nitelikte sonuçlar sunduğu, Sovyetler’in kuruluş yıllarındaki hızlı sanayileşme döneminin aksine 80’li yıllarda teknolojik anlamda oldukça geride kaldığı, uluslararası petrol ve altın fiyatlarında düşüş yaşanırken birde tarım hasılatlarının kötüleşmesi sonucunda yılda 8 milyar dolarlık tahıl ithal edilir hale geldiği, tarımın iklim şartlarına göre değil, kimyasal gübreler ile yapıldığı, silahlanma yarışı ve askeri alandaki rekabete ayak uydurmak gayesiyle ekonominin negatif yönde etkilendiği görülmüş ve ekonomi temelli bu sorunlar dağılma yolundaki Sovyet sisteminin sinyallerini oluşturmuştur⁸⁴.

Sovyetler gibi dev bir ekonominin bir anda yoğun gelişme rayına oturtulması oldukça zor olmakla birlikte, bunun sağlanabilmesi için büyük çabalara ve yüksek sorumluluk bilincine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla gerçekleştirilen Gorbaçov dönemi reformlarının altında Sovyet sisteminin mutlak bir revizyona ihtiyacı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Böylelikle, “Glatnost-açıklık” ve “Perestroika-yeniden yapılanma” politikalarının Sovyetlerin ihtiyaç duyduğu istikrarlı düzene imkan

⁸² a.y.

⁸³ Bulut, a.g.m., 10.

⁸⁴ a.y.

sağlayacak devrimler olacağı inancıyla, Gorbaçov komünist sistemde köklü değişiklikler başlatmıştır⁸⁵.

Sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri gibi pek çok boyutu bulunan reformların en acil uygulanması gerekeni ekonomik yönü olarak vurgulanmıştır. Gorbaçov ekibi tarafından hazırlanan 12. Beş Yıllık Plan; ekonomideki verimliliğin yükseltilmesini, ekonomik düzeydeki itici güçlerin etkinliğinin artırılmasını, etkin bir kaynak tasarrufunu, uzun vadeli kurallarının oluşturulmasını, yeni yönetim ve işletme yöntemlerinin uygulanmasını, üretici işletmelerin teknik açıdan yeniden donatılmasını ve yapılandırılmasını içeren kapsamlı bir program hedeflemiştir⁸⁶. İlaveten üretimin mekanikleştirilmesi ve otomatizasyonu ve yeni teknolojilere geçilmesi amaçlanmıştır⁸⁷. Üretimin en ileri ölçüde yoğunlaştırılması için ekonominin yapısal bakımdan kökten değişimini simgeleyen bu hedefler hiç kuşkusuz Sovyetler Birliğinin sosyalist ekonomi mekanizmasının en önemli dönüşümü olmuştur.

Ülkenin içinde bulunduğu ve gittikçe kötüleşen durumu reformları zaruri kılmıştır ancak bu reformların uygulanabilmesi için gereken iç kabullenmenin sağlanması noktasında bazı sorunlar ortaya çıkmış ve yaşanan gelişmeler beklenenlerden epey farklı sonuçlar doğurmuştur. Ülkeyi bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için yapılan çok boyutlu reformlar; müdahaleci politikalardan vazgeçilmesi, reformların herkes tarafından kabullenilememesi, milliyetçi fikirlerin gelişmesi ve diğer milletlerin Sovyetler'den ayrılmaya doğru gitmeleri, bürokratik kesimde huzursuzlukların baş göstermesi gibi sebepler sonucunda süreç Sovyetler Birliğini dağılmaya götürmüştür⁸⁸.

Tüm bu yaşanan krizler ve uygulanan revizyonist politikaların kaotik ortamı düzene evirememesi neticesinde, 25 Aralık 1991 tarihinde Mihail Gobaçov'un devlet başkanlığından istifa etmesi sonucu 31 Aralık 1991'de beklenmedik şekilde Sovyetler Birliği ortadan kalkmış ve yeni kurulan Rusya Federasyonunun başına Boris Yeltsin getirilmiştir. Bozuk ekonomiye, siyasi istikrarsızlığa ve tüm sıkıntılara rağmen 1993 yılındaki referandumu kazanmayı başaran Yeltsin, Sovyetler'den kalma

⁸⁵ Demir, a.g.m., 84.

⁸⁶ a.g.m., 88.

⁸⁷ a.y.

⁸⁸ a.g.m., 86

tüm yasama kurumlarına son vererek yönetime koyulmuş ve geçiş dönemi olarak nitelenen dönem gerçek anlamda başlamıştır⁸⁹.

2.1.2. Yeltsin Dönemi Rusya Ekonomisinin Durumu

Rusya, 1990'lı yıllar boyunca zorlu bir geçiş dönemi yaşamıştır. Başta Yeltsin dönemi Rusya için umut verici bir başlangıç olarak değerlendirilmiş olsa da zaman ilerledikçe karşılaşılan problemler ve önlenemeyen ekonomik krizler ülkenin zaten olumsuz olan tablosunu bir türlü tersine çevirememiştir. Böylece Sovyetler Birliği'nden Rusya'ya geçiş sürecinde Yeltsin dönemi olarak ifade edebileceğimiz 1990 ve 2000 yılları arasında yaşanan köklü siyasi ve ekonomik değişimlere rağmen Rusya'da istenilen düzen ve yapı yine kurulamamış ve bu durum en çok da ekonomik krizlerin patlak vermesine neden olmuştur.

Gorbaçov döneminde uygulanan reformlar neticesinde ülkeye miras kalan ekonomik tabloda; bütçe açığı, tüketim maddelerinin sıkıntısı ve kapitalizm süreci devam etmiş⁹⁰, ilaveten halihazırda gelen bozuk ekonomik altyapının düzeltilmesi adına Yeltsin döneminde öncelikli olarak uygulanan hızlı geçiş programı ile merkezi ekonomiden liberal ekonomiye geçiş çalışması yürütülmüş, ekonomik reformları hayata geçirmek ve uluslararası arenada yerini bulmak gibi eşzamanlı çabalar Rusya'nın kalkınma sürecini karmaşıktırılmış ve sonucunda ise ülkede ekonomik gerileme katlanmıştır⁹¹.

Gorbaçov tarafından "Perestroyka" ile başlatılmış olan ekonomik yeniden yapılanma serüveni Yeltsin tarafından uygulanan "şok terapi" programıyla devam ettirilmiş ve yeni bir boyut kazandırılmıştır. Diğer bir deyişle Pazar ekonomisine geçişi hedefleyen bu programlar ile devlet planlamasına son verilerek, fiyatların serbest bırakılması sonucu devlet endüstrisinin karşısında yer alan özel girişimciler ile rekabet kızıştirilmiş ve devlete ait bulunan endüstri kanalları elden çıkarılmaya başlanmıştır⁹². Şok terapisi sonrası satın alınacak ürünler kolay bulunabilir hale gelse

⁸⁹ Bulut, a.g.m., 13.

⁹⁰ Demir, a.g.m., 109.

⁹¹ Mesut Hakkı Çaşın, Cemre Ceren Yalçın, Uğur Yasin Asal, *Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), s. 41.

⁹² Pınar Bedirhanoglu, "Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm", *Toplum ve Bilim*, S. 92 (2002), s. 217-233.

de, halkın yeni fiyatlar karşısında alım gücü kalmamış, enflasyon oranının yüksekliği nedeniyle halkın birikimleri aniden kaybolmuştur⁹³.

Merkezi olarak kontrol edilen ve negatif büyümeden mustarip bir ekonomiyi Sovyetler Birliği'nden miras alan Rusya, 1990'ların başında büyük ölçüde ithalata kapalı bir düzende değeri düşen petrol ve gaz ihracatına dayandırılmış, tarımının zayıf oluşunun yanı sıra sanayisi, yatırım mallarının büyük ölçekli üretimine ve askeri üretime doğru eğilim göstermiştir⁹⁴. Kısaca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından meydana gelen en çarpıcı ekonomik gelişme, üretimin, istihdamın ve refahın çöküşü olmuştur. Bu durum Sovyetler Birliği'nin çöküşünden hemen önce başlamış ve bundan sonra da devam etmiştir. Üretimdeki düşüşe katkıda bulunan ek bir faktör ise, SSCB ile Doğu Avrupa'nın komünist devletleri arasındaki ve eski Sovyetler Birliği'ndeki ülkeler arasındaki devlet ticaret düzenlemelerinin çökmesi olmuştur⁹⁵.

2 Ocak 1992'de ticari mallarda %90 oranında kalkan ücret denetimi, sanayinin dörtte üçünün 2 yıl boyunca özelleştirilmiş olması ve özel sektör tarafınca %62 oranında SMH'nın üretilmeye başlanması bu sürece örnek teşkil ederken, ülkedeki üretimin başlarda kademeli olarak sonradan ise tamamen durmuş olması olumsuz sonucu da belirginleşmiştir⁹⁶. Adım atılan bu reformun ilk yıllarında sanayi üretimi % 26 düşerken, 1998 yılına gelindiğinde GSMH %43 azalarak, ikinci dünya savaşı yıllarının bile üzerine çıkmıştır⁹⁷.

Rus ekonomisinde 1993 yılının ikinci yarısında bir iyileşme gözlemlenmiş, bir önceki yıl %2600 olan enflasyon 1993'te %900'e gerilemiş, rublenin değer kaybı yavaşlamış ve konsolide bütçe açığı %7'ye inmiş, Rusya vergi sisteminde de ciddi değişikliklere gidilerek şahıslardan alınacak vergilerin arttırılması ve kurumlardan alınacak vergilerin azaltılması öngörülmüştür⁹⁸. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen çeşitli sektörlerde yaşanan gerilemelerin önüne geçilememiş, sanayi üretiminde, tarım sektöründe, ulaştırma sektöründe 1994 yılı boyunca gerilemeler devam

⁹³ Çaşın, Yalçın, Asal, a.g.e., 42.

⁹⁴ Paul Rivlin, "The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East", *Jaffee Center for Strategic Studies (Tel Aviv University), Memorandum No. 79 (November 2005)*, s. 1-69.

⁹⁵ a.g.m., 52.

⁹⁶ Georgi Derlugian, "Recasting Russia", *New Left Review*, S. 12 (2001), s. 5-31.

⁹⁷ a.g.m., 5.

⁹⁸ Demir, a.g.m., 171.

etmiştir. 1993 yılında dünya petrolünün %15'ini ve doğalgazının %80'ini elinde tutan Rusya'da enerji sektörü de üretimin düşüşü ve tüketicinin satın alma gücünün azalması gibi temel iki problemin içerisine sıkışmıştır⁹⁹. Yüksek vergiler nedeniyle mazot ve gazolin iç fiyatları da dünya fiyatlarının %100 lük seviyesine ulaşırken, elektrik enerjisi üretimi, petrol üretimi, doğal gaz üretimi sürekli azalmış, benzin kullanımı, mazot tüketimi ise artışına devam etmiştir¹⁰⁰. Çözüm olarak düşünülen yabancı yatırımların teşviki ve vergi muafiyeti ile sermaye transferinde kolaylıkların sağlanması da, ekonomideki istikrarsızlık, iletişim ve ulaşım altyapısının eksikliği, enerji dağıtımındaki bozukluklar, modern banka ve sigorta sisteminin yokluğu, muhasebe sisteminin geri kalmışlığı gibi sebeplerle istenilen boyutta gerçekleştirilememiştir¹⁰¹.

Yeltsin hükümeti, merkezi planlamayla ilişkili mali politikaları, yükselen piyasa ekonomisine uygun olanlarla değiştirmede başarısız olmuş, özel sektörü vergilendirememiş ve piyasa ekonomisine geçişle ilişkili ciddi zorlukları yaşayan bir nüfusa hayati derecede ihtiyaç duyulan sosyal güvenliği sağlayamamış, ayrıca, piyasa güçlerinin gelişimini sağlamak ve teşvik etmek için gereken asgari düzeyde kanun yaptırımını kuramamış ve destekleyememiştir¹⁰². Sonuç olarak, 1990'ların başında birçok ekonomik varlık ve kısmen de devletin kendisi, daha fazla ekonomik reforma şiddetle karşı çıkan "oligarklar" tarafından fiilen ele geçirilmiştir¹⁰³. Ekonomik durumun git gide bozulmasıyla beraber 1997 yılında düşüş daha da şiddetli olarak devam etmiş, ülke ekonomisi kriz içine saplanmış ve Rusya'nın dış borcu 140 milyar dolara ulaşmıştır¹⁰⁴.

1997'ye gelindiğinde, yıllarca süren üretim eksikliği ve artan işsizliğin ardından, Rusya ekonomisi mali dengesizliklerden, artan hükümet borçlarından, zayıf bankacılık sisteminden ve düşen vergi gelirlerinden büyük ölçüde zarar gören bir konumda kalmıştır. Üretken varlıklara yapılan yabancı yatırımının çok düşük olmasına rağmen, devlet tahvillerindeki yüksek faiz oranları yurt dışından kısa vadeli

⁹⁹ a.g.m., 172.

¹⁰⁰ a.y.

¹⁰¹ a.g.m., 173.

¹⁰² Rivlin, a.g.m., 53.

¹⁰³ a.y.

¹⁰⁴ Çaşın, Yalçın, Asal, a.g.e., 45.

sermaye çekmeyi başarmıştır¹⁰⁵. Ancak Asya krizi ve dünyadaki ekonomik yavaşlama, uluslararası petrol fiyatlarındaki düşüş ve esas olarak Rus petrol üretimindeki düşüş 1997'den itibaren ekonomiyi olumsuz etkilemiş, 1992'de Rusya 8 mb/gün petrol üretirken, 1998 yılında yalnızca 6.2 mb/gün petrol üretebilmiş ve sonuç olarak, Ocak-Haziran 1997 ile Ocak-Haziran 1998 arasında ödemeler dengesi cari hesabı hızlı bir şekilde kötüleşmiştir¹⁰⁶. 1997 sonbaharında, sermaye girişlerinde büyük bir düşüş olmuş, yılın sonunda ise, borsadaki hisse senedi değeri keskin bir şekilde düşerek Rusya'nın yabancı rezervleri %25'ten fazla azalmış, hükümet tahvillerini almak için artık yabancılara güvenemeyeceği için vergi sisteminin etkinliğini artırmak zorunda kalmıştır¹⁰⁷.

1998'in başlarındaki tabloda, Rusya'da ekonomi durgunluk içinde, vergi gelirleri düşük, ihracat zayıf ve faiz oranları yükselmiş, daha fazla faiz oranı artışını, daha fazla banka temerrüdü ve iç ödeme sisteminin çöküşü izleyerek, Ağustos 1998'de, (merkez bankası etkisine maruz kalan ve sınırlı bir bantla düşürülen) rublenin ani bir devalüasyonu yaşanmış ve yabancılara yapılan ödemeler için bir moratoryum ilan edilmiştir¹⁰⁸.

Derlugian'ın kıyaslamasıyla, genel tabloda SSCB sanayi ve üretim malları ihraç ederken, 2000'li yıllara gelindiğinde Rusya'nın tek ihraç malı silah olabilmıştır ve petrol ve doğalgaz gibi hammadde kaynakları da fahiş fiyata ihraç edilir olmuştur ki bu gidişatın sonucu olarak ekonomik çöküş toplumsal yapıda da kendisini göstererek 2000 yılında halkın üçte biri fakirlik sınırının altında yaşamaya başlamıştır¹⁰⁹.

Yeltsin dönemindeki iç meselelerde; demokrasi inşasında ve ekonomiyi dönüştürmede ağır sorunlarla karşı karşıya kalan Rusya, uluslararası dış ortamda ve çok önem verdiği Orta Asya ve Kafkasya'da da itibar kaybetmeye devam etmiştir¹¹⁰.

1990'lar boyunca oluşan tabloda, Rusya, ekonomik bir krizin içinde, eski emperyal kimliğinden çok uzakta ve süper güç konumunu yitirmiş halde, sınırları daralmış, kendi sınırları içinde dahi çatışmaya girmiş, özerk bölgelerinden bağımsızlık

¹⁰⁵ Rivlin, a.g.m., 55.

¹⁰⁶ a.y.

¹⁰⁷ a.y.

¹⁰⁸ a.y.

¹⁰⁹ Derlugian, a.g.m., 10.

¹¹⁰ Elma, a.g.m., 131.

talepleriyle karşı karşıya bulunduğu bir durumda kalmıştır¹¹¹. Piyasa ekonomisine geçiş süreci kapsamında gerçekleştirilen ekonomik reformlar ve başarısız özelleştirmeler, içte ve dışta çözüm bekleyen pek çok meseleye sebep olmuş ve tablo iyice kötüye dönmüştür.

Ağustos 1998'de meydana gelen ekonomik çöküşle birlikte Yeltsin, Vladimir Putin'i başbakanlık makamına getirdikten sonra sürpriz bir kararla emekliliğini açıklamış, küresel arenada yerini çalkantılı bir şekilde alan Rusya'da Yeltsin dönemi kapanırken, ülke yeni yüzyıla yeni bir devlet başkanıyla girmiştir. Gelineen noktada Putin Rusya'yı Yeltsin'den devraldığında ise, ülke tablosu siyasal, ekonomik ve stratejik pek çok sorunla mücadele etmeye çalışan bir konumda bırakılmıştır. 2000'li yıllarda Rusya'yı Putin iktidarı altında bir dizi değişim ve dönüşüm daha beklemektedir.

2.1.3. Putin Dönemi Rusya Ekonomisinin Durumu

1998'in başlarında yapılan değişiklikler o yazın finansal çöküşünü engelleyemese de, o yılın sonundan itibaren kademeli toparlanma ve 2000'den sonra Başkan Putin tarafından yürürlüğe konan reformlar için temel oluşturmuştur. Ekonominin rekabet gücünü artıran rublenin devalüasyonunun yanı sıra mali ve yargı sistemlerinin iyileştirilmesi, bankacılık sisteminin iyileştirilmesi ve azaltılması için önlemler alınmıştır¹¹². 1999 ortalarından itibaren Rusya da uluslararası petrol fiyatındaki artıştan yararlanarak, 1999 ile 2001 yılları arasında GSYİH %14'ün üzerinde artmıştır¹¹³.

Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerinin aksine Putin döneminde yaşanan dönüşümle ekonomideki kara bulutlar dağılmış ve geçiş döneminin kalan beş yılında ülke ekonomisi hızla ayağa kalkmaya başlamıştır. Ülkesi için en büyük tehdidin ekonomik zayıflık olduğunu tespit eden Putin, ekonomi temelli dış politika programı ile olumsuz tabloyu tersine çevirmeyi başarmıştır. Özellikle de enerji politikasını ekonomisinin temel taşı olarak inşa eden Putin, ülkenin ekonomik yükselişini

¹¹¹ a.g.m., 132.

¹¹² Rivlin, a.g.m., 55.

¹¹³ a.y.

buradan başlatmıştır¹¹⁴. 2000 yılında kabul edilmiş 10 Yıllık Ekonomik Program ile Rusya, gelişmelerin denetim altında tutulabileceği bir çerçeve belirlemiştir ki bu Yeltsin döneminde uygulamaya koyulmayan bir gelişmedir. İlgili program ile dış borçların ödenmesi ve ülke ekonomisi üzerinde bulunan yabancı baskıların azaltılması sağlanırken, amacın ekonomiyi devletleştirmek değil, ekonomik yapının devlet mekanizmasına zarar vermesinin önlenmesi olduğu iktidar tarafından sürekli yinelenmiştir¹¹⁵.

Putin'in başkanlığında Soğuk Savaş'tan bu yana ilk kez Rus halkının yaşam standartları yükselmeye başlamış, 1998'te %13 olan işsizlik oranı 2004 yılında %8'e düşmüştür¹¹⁶. Dev petrol ve metalürji işletmelerine sahip oligarkların doğal kaynaklardan elde ettikleri kazançlarını, ekonomik kalkınma sağlanabilmesi adına ülke içinde tutmalarını sağlayan Putin rejimi, ülkeyi sömüren oligarklar üzerinde de kontrol sağlamıştır¹¹⁷. Öte yandan dünya pazarında Rusya'nın başlıca gelir kaynağı olan petrol ve doğalgaz fiyatlarının yükselişe geçmesi Putin'in avantajlı konuma geçmesini sağlarken, aynı dönem içinde Rusya'nın silah satışından elde ettiği gelir de büyük artış göstermiş, başta Çin, Hindistan ve İran, Rusya'dan silah ithal eden ülkeler olurken silah satışı ülke ekonomisi için önemli bir ihracat kalemi haline gelmiştir¹¹⁸.

Rusya'nın bir silah ihracatçısı olarak rolü hem ABD'ye kıyasla hem de mutlak anlamda dünya çapında artarken, 1999-2003 döneminde Rusya, 36 milyar doları aşan satışlarla dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısı olmuş, Çin ve Hindistan bu satışların üçte ikisini oluşturmuş ve Orta Asya Rusya için üçüncü büyük pazar olmuştur¹¹⁹. Rusya'nın askeri ihracatı, ekonomik dönüşümünde hayati bir rol oynamıştır. Sovyet mirasının kritik bir parçası olan silahlar Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'taki deneyimlerinden kalma büyük bir silah endüstrisini oluşturmuştur. Soğuk Savaş sona erdiğinde ve Rusya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında, savunma ürünlerine yönelik yerel talep çökmüş, Rusya artık

¹¹⁴ Lilia Shevtsova, "Russia's Ersatz Democracy", *Current History*, (Ekim 2006), <https://carnegie.moscow.org/2006/10/01/russia-s-ersatz-democracy> [Erişim 28.01.2021]

¹¹⁵ Andrew Rozanov, "Time to Spend", *The World Today*, c. 62, S. 7 (2006), s. 24-25.

¹¹⁶ Çaşın, Yalçın, Asal, a.g.e., 49.

¹¹⁷ a.g.e., 50.

¹¹⁸ a.g.e., 52.

¹¹⁹ Rivlin, a.g.m., 9.

Sovyetler Birliği'nin yaptığı gibi silah vermeyi göze alamaz hale gelmiş ve satın alma yeteneği de azalmıştır¹²⁰. Ancak ideolojik zorunluluk azalırken aynı zamanda ekonomik nedenlerle ihracat silahları artışa geçmiştir. Rusya için silah satmak böylelikle hayati bir dış ekonomik değişim kaynağı olurken, kapanma ile tehdit edilen savunma endüstrilerini finanse etmenin de bir yolu haline gelmiştir¹²¹.

Sürdürülen bu politikalar sayesinde Rusya, 2006 yılına gelindiğinde, 120 milyar doları aşan ticaret fazlası, SMH'nin %7.5'una varmış bütçe fazlası, 70 milyar dolarlık istikrar fonu ve 250 milyar dolara ulaşan uluslararası rezervleri ile dünyanın 12. Büyük ekonomik gücü konumuna yükselmiştir¹²². Putin'in ekonomik mucizesinde enerji ihracatı şüphesiz ki en büyük role sahip olurken, petrol fiyatlarının da yüksek seviyelerde seyretmesiyle Rusya dönemin kazananı olmuş ve 2006 yılında Suudi Arabistan'dan bile daha fazla petrol çıkaran ülke konumuna yükselmiştir¹²³. Buna bağlı olarak gelirler yükselişe, tüketim artışa ve ekonomi nihayet beklenen büyümeye evresine geçmiştir.

Bu sonuca göre kat edilen süreci Putin başarısı olarak yorumlamak gerekirse; Putin'in hedefi, ekonomide çağdaş bir yapıyı oluşturmak, mevcut sömürücü oligarşik yapıyı yok etmek, enerji kaynaklarını ulusal çıkarlara hizmet eder hale getirmek, demokratik kurumların yıpranması pahasına mülkiyet hakkını korumaktan vazgeçmemek, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve Rusya'nın eski gücüne kavuşmasını sağlamak şeklinde gerçekliğe kavuşmuştur¹²⁴.

Başka bir bakış açısıyla süreci yorumlamak gerekirse; Rusya'da düzen, artan GSMH, azalan borç yükü ve ekonomik istikrar Putin faktörü ile ilişkilendirilmiş olsa da bu dönemde Rusya ekonomisinin şahlanmasında kriz dönemlerinde Batı'nın sağladığı mali destek, artan petrol ve gaz fiyatlarının yanı sıra Sovyetler'den kalma sağlam altyapı mirasının katkısının da yadsınamaz düzeyde olduğu görülmektedir¹²⁵. Rusya, ekonomik altyapı bakımından bir zamanlar dünyada süper güç olan Sovyetler'in ağır sanayi mirasına sahiptir. Ayrıca doğal kaynaklar yani yer altı ve yer üstü

¹²⁰ a.g.m., 12.

¹²¹ a.y.

¹²² Rozanov, a.g.m., 24.

¹²³ Çaşın, Yalçın, Asal, a.g.e., 54.

¹²⁴ Peter Lavalle, "What Does Putin Want?", *Current History*, c.103, S. 675 (2004), s. 314-318.

¹²⁵ Elma, a.g.m., 134.

zenginlikleri, doğal gaz ve kömür yatakları bakımından da büyük rezervlere sahiptir ki dağılan Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını ilan eden diğer hiç bir ülke böyle büyük mirasa sahip olamamıştır¹²⁶. Üstelik diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin hala ekonomik bir istikrara kavuştuğunu söyleyemeyeceğimiz gibi, BDT ülkelerinin büyük çoğunluğu Rusya'ya halen ekonomik açıdan bağımlılığını sürdürmektedir¹²⁷. BDT'nin kurulmuş olması ve varlığının devamı Rusya için çok büyük önem taşımakla birlikte BDT ülkelerinin de genel göstergelerine bakıldığında en büyük ticari ilişkileri Rusya ile sürdürdüğü görülmektedir¹²⁸. Bu nedenle her ne kadar bağımsız ülkeler olsalar da Rusya ile ekonomik bağımlılık hala devam etmektedir.

Her iki bakış açısının sentezi yapıldığında ve Putin'in akılcı politikalarıyla bu gelişmeler birleştiğinde, daha önceki yönetim dönemlerinde görülmemiş şekilde önemli sanayi tesisleri yeniden yapılandırılmış, enerji kaynaklarının ihracı ile ülke genelinde içinde bulunulan ekonomik krizden çıkılarak borçlar büyük ölçüde kapatılmış ve ülke beklenen refaha nihayetinde ulaşmıştır.

Ekonomik geçiş ve modernleşme dönemlerini bir arada ve peş peşe uygulayan Putin iktidarı Rusya'nın ekonomik gücünü toparlamayı başarmıştır. Bu toparlanma sürecinde ise daha öncede bahsettiğimiz gibi en çok ülkenin doğal zenginliklerinden faydalanmıştır. Bilindiği gibi günümüzde petrol ve doğalgaz uluslararası ortamda şüphesiz bir güç ve para kaynağını oluşturmaktadır. Rusya'nın da dünya çapında bir enerji devi, doğal gaz, kömür ve petrol ülkesi olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, bugünkü gücünü büyük ölçüde yürüttüğü enerji politikalarına borçlu olduğu çıkarılabilmektedir. İlaveten, enerji alanında Rusya'yı tek güçlü kılan unsur sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri ile onların üretim kapasitesi değil, aynı zamanda kendi bölgesi kapsamında önemli petrol ve doğal gaz boru hatlarına ve onların ihraç limanlarına da sahip olmasıdır¹²⁹. Rusya da bugün tam olarak sahip olduğu bu güç ve kapasiteye yönelik olarak politikalarına yön vermekte, enerji temelli ekonomi politikası mevcut siyasi iktidara büyük olanaklar tanımaktadır. Bu enerji stratejisi Lukoil, Yukos, Rosneft, Transneft ve Gazprom gibi Rusya'nın sahip

¹²⁶ Bulut, a.g.m., 15.

¹²⁷ a.g.m., 16.

¹²⁸ a.g.m., 17.

¹²⁹ a.g.m., 137.

olduğu dev enerji şirketleri vasıtasıyla uygulanmaktadır ki enerjide lider olma konumu için gerekli olan üretim, dağıtım ve ihracat boru hatları da bu şirketlere bağlı işletilmektedir. Lukoil, Yukos ve Rosneft petrol üretim, dağıtım ve ihracatını, Transneft (petrol) ve Gazprom (doğal gaz) ise boru hatlarını elinde tutmaktadır¹³⁰.

Dünyanın en büyük gaz rezervlerine, ikinci en büyük kömür rezervlerine ve sekizinci en büyük petrol rezervlerine sahip olan Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı ve ikinci en büyük petrol ihracatçısı ve aynı zamanda ABD ve Çin'den sonra dünyanın en büyük üçüncü enerji tüketicisidir¹³¹. 1988'de petrol üretiminde 12.6 mb/gün ile zirve yapan ve dünya üretiminin %20.9'una eşitlenen Sovyetler üretimindeki oranlar 1991 yılına gelindiğinde, SSCB'nin çöküşü sırasında ve Rusya'daki geçişin ilk yıllarında hüküm süren kaotik koşullarda üretimin bozulmasından dolayı 10.4 mb/güne ve dünya üretiminin %16.2'sine düşmüştür¹³². Gaz üretiminin de benzer bir model izlediği süreçte genel üretim 1998 yılına kadar düşmeye devam etse de, ekonomi dönem dönem güçlendikçe artmaya da devam etmiştir. Öyle ki süreç içerisinde, petrol ve gaz üretimi Rus ekonomisindeki önde gelen, en etkili gelir kaynağı olan silahların yerini alarak hakim konuma yükselmiştir. 2004'ün sonunda, Rusya'nın kanıtlanmış doğalgaz rezervleri Orta Doğu'nun üçte ikisine eşitlenirken, Rusya'nın gaz sektörü, Orta Doğu'daki benzerlerinden çok daha gelişmiş ve üretimi üç kat daha büyük konuma gelmiştir¹³³. Doğal gaz, Rusya'nın enerji tüketiminin %54'ten fazlasını oluşturması sebebiyle oldukça önemliyken, Rus doğal gaz tekeli Gazprom, dünyanın en büyük gaz şirkettir ve Rusya'nın gaz üretiminin %94'ünü ve dünya üretiminin %23'ünü oluşturmaktadır¹³⁴.

Putin'in 27 Aralık 2005 tarihli Rusya'nın Güvenlik Konseyi toplantısında dile getirdiği ifadeleri de enerjide lider bir konumun amaçlandığını gösterir niteliktedir. Bu durumu Putin, "enerji sektörü, dünya ekonomik kalkınmasının lokomotif gücüdür. Rusya'nın günümüzdeki ve gelecekte refahı, bu küresel bağlamda nasıl bir yer tutacağımıza bağlıdır. Dünya enerji sektöründeki liderlik iddiası, çok iddialı bir

¹³⁰ a.g.m., 138.

¹³¹ Rivlin, a.g.m., 25.

¹³² a.y.

¹³³ a.y.

¹³⁴ a.y.

hedefdir. Bu hedef, Rusya federasyonunun tüm ekonomisinin modernizasyonu ve kalkınmanın katalizatörü olacaktır” şeklinde ifade etmiştir¹³⁵.

Dolayısıyla, bahsedilen dev enerji rezervleri üzerinde ve ihracatında söz söyleyen konumda olmak, ve hatta tekel pozisyonunda bulunmak Rusya için Orta Asya ve Kafkasları kontrol ederek kendi şemsiyesi altında tutmak açısından önem arz ettiği gibi, dünyada yeniden küresel bir güç olabilmek için ABD, AB ve Çin gibi küresel rakipleri karşısında enerji politikalarını bir güç kartı olarak kullanması açısından da çok önemlidir.

Sonuç olarak, Putin yönetiminde Rusya bugüne dek, küçük hesap hataları dışında önemli iki amacını elde etmiş gözükmektedir. Bir yandan inanılmaz rakamlara ulaşan petrol fiyatlarıyla önemli ölçüde borçlarını ödeyerek bütçesini toparlarken, öte yandan da bazı enerji kuruluşlarını devletleştirme yöntemiyle enerji sektöründe dev bir devlet denetimi oluşturabilmiştir ki üstelik bunları yaparken, özel sektör kuruluşlarının da kamunun çıkarlarına zarar vermeyeceği şekilde düzenlemeler yapmıştır¹³⁶.

2.1.4. Rusya Ekonomisinin Mevcut Genel Görünümü

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana geçen otuz yılda Rusya tarafında çok şey yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün hemen ardından, Rusya dramatik bir dönemden geçmiş, dış politika alanını doğrudan etkileyen iç siyasi değişim ve ekonomik belirsizlik süreci bir zamanlar iki kutuplu bir dünyada süper bir güç olan Rusya için oldukça yıpratıcı olmuştur. SSCB'nin çöküşü Rusya'yı, azalan ekonomik çıktı, artan enflasyon, dış borç ve bütçe açıkları olarak ekonomik kargaşa ortamında aşağıya çekmiştir. Kanun, düzen ve çevre üzerinde merkezi kontrolün kaybedilmesi, yaşanan çatışmalar, yaygın yolsuzluk ve kronik siyasi istikrarsızlığa ilaveten ciddi bir mali krizin varlığı da bütün sorunları gözler önüne sermiştir. Ancak son yirmi yıl, Rusya'nın uluslararası alanda yeniden ortaya çıkmasına sahne olunmuştur. Küresel ekonomik durgunluğa rağmen bugün Rusya, 1990'ların herhangi bir noktasında olduğundan inkar edilemeyecek şekilde daha zengin ve daha istikrarlı bir ekonomik

¹³⁵ Putin'in Güvenlik Konseyindeki Konuşma Metni, (22 Aralık 2005), <http://kremlin.ru/text/appears/2005/12/99294.shtml> [Erişim 12.03.2021]

¹³⁶ Bulut, a.g.m., 139.

konumda bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Rusya da son on yılda çok daha iddialı bir dış politika geliştirilmiştir.

Rusya ekonomisi 2000’li yıllardan başlayarak azalan yoksulluk seviyesi ve artan gelir seviyeleri ile bugün başarılı bir ekonomik düzeye ulaşmıştır. Bu başarıya giden yolda şüphesiz ki geçmişten bugüne yükselen petrol ve doğal gaz fiyatları ile elde edilen gelirlerin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Rusya ekonomisinin doğal kaynaklarının zenginliği, yüksek iş gücü, yüksek eğitim seviyesi, kamu borçlarının düşüklüğü, uzay bilişim ve askeri teknolojileri ve bunların sağladığı olumlu getiriler Rusya için çok avantajlı konuları oluşturmaktadır. Tüm bunlara ek olarak büyüme potansiyelini sınırlayan bir takım yapısal sorunların da varlığına rağmen 2018 yılı verileri kapsamında ele alındığında Rusya ekonomisi, yaklaşık 1,6 trilyon dolar büyüklük ile dünyanın 12. Büyük ekonomisi olmuş ve satın alma paratisine göre ise dünyada 6. sırada yerini almıřtır¹³⁷.

Birtakım jeopolitik sorunlar, petrol fiyatlarındaki gerileme gibi etkenler ile dalgalanmaların olduğu ve ekonomide küçülmenin yaşandığı 2014 yılı ve sonraki 2 yıl boyunca tablo olumsuz seyretniş olsa da, 2017 yılından itibaren ise büyüme yine pozitif seyrine dnmştir. Klmenin yaşandığı yıllarda Ruble önemli ölçüde değer kaybetmiş, enflasyon %16,9’ yükselmiş, ancak 2018 yılı itibariyle mali disiplin sağlanarak ekonomi zarar görmeden toparlanabilmiřtir¹³⁸.

Genel tabloda gelişmelerin yaşanmaya devam ettiği diğer hususlar ise; Rusya Merkez Bankasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik izlenen politikalar, yoğun teknoloji gerektiren sektörlerde ve tarım alanında uygulanan ithal ikameci politikalar, yüksek eğitim seviyesine ilaveten kadınların iş gücüne katılım oranının yükseltilmesi, kamu borçlarının düşüklüğü, ekonomik altyapının modernize edilmesi, sektörel çeşitliliğin arttırılması, bütçedeki petrol ve doğalgaz etkisinin azaltılması, yeniliğin teşvik edilmesi gibi uzun dönemli uygulama gerektiren meselelerde gelişme kat edilmeye devam edilmektedir¹³⁹. Rusya ekonomisinin bugün genel tablodaki görünümü, geçilen sancılı süreçler ile kıyaslandığında başarılı bir yükseliş sonucu, ekonomik büyük g statüsüne kavuşmuştur yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

¹³⁷ Rus Türk iş Adamları Birliği, Rusya Ekonomisinin Genel Görünümü, (2019), <https://www.rtib.org/cms-uploads/Rusya%20ekonomisi-3.pdf> [Erişim 13.03.2021]

¹³⁸ a.y.

¹³⁹ a.y.

Ekonomik gücün oluşum süreciyle eş zamanlı olarak bir geçiş ve modernleşme sürecine daha giren Rusya'nın askeri gücü, yeniden inşası ve modernizasyonu kapsamında detaylandırılması gereken ikinci önemli güç olgusunu temsil etmektedir.

2.2. RUSYA'NIN ASKERİ GÜCÜ

Rusya, gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyetler Birliği döneminde sahip olduğu dünyanın en geniş toprakları üzerindeki çok yönlü etkinliğini “Güçlü Askeri Güç” esasına dayandırmış bir ülkedir¹⁴⁰. Bu nedenle, 1990'larda Sovyet sonrası Rus dış politikasının değişimini tanımlayan sorular arasında, Rus askeri doktrini ve güvenlik stratejisinin jeopolitik alandaki emperyal geleneklerini yeniden nasıl formüle edeceği de yer almaktadır¹⁴¹. Bunun yanı sıra, Sovyet mirasının uzun geçmişinden sonra Rus dış politikasına hakim olan küresel belirsizlik perdesinin, güvenlik endişeleri altında yeniden nasıl açılacağı bir diğer merak konusunu oluşturmuştur.

Boris Yeltsin, Sovyetler yıkıldıktan sonra, Rusya için yeni bir birliğin kurularak tek bir askeri sistemin oluşturulmasına yönelik oldukça fazla çaba sarf etmiş ve bu amaçla dağılma sonrası dahi Sovyet Savunma Bakanlığı'nın ayakta tutulması için çalışmalar yürütmüştür. Bu sayede Sovyet ordusunun ömrünün Sovyetler Birliği'nden daha uzun sürmesine rağmen, ayrılan ülkelerin kendilerine ait yeni silahlı kuvvetler kurması sonucu Rusya da nihayetinde kendi Silahlı Kuvvetler'ini kurmak durumunda kalmıştır. Ayrılma sonrası çok sayıda Rus askeri üssü ve teknolojisi Doğu Avrupa, Baltıklar ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde kalmış, bunlardan bir kısmı Varşova Paktı'nın dağılması ile kaybedildiyse de bir kısmı da ayrılan cumhuriyetlerin el koyması sonucu kaybedilmiştir¹⁴². Sonuç olarak 1990'lı yıllarda Rus askeri sistemi tüm eksikliklerine rağmen sağlam Sovyet sisteminin temelleri üzerine yeniden kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin askeri kapasitesinin %85'ini elinde bulunduran Rusya, eski Doğu Bloğu ülkeleri arasında askeri anlamda halen en güçlü ülke konumundadır¹⁴³. 1992 yılında kurulan yeni Rus Silahlı Kuvvetleri çerçevesinde Rus ordusu küçülme içine girerken, diğer taraftan nüfuz

¹⁴⁰ Mesut Hakkı Çaşın, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar* (Ankara: SRT Yayınları, 2001), s. 281.

¹⁴¹ a.g.e., 62.

¹⁴² a.g.e., 142.

¹⁴³ a.g.e., 276.

alanının daralmasının önlenmesi ve hareket alanının genişletilmesi amacıyla, eski Sovyet ülkeleriyle Rus üslerinin devam ettirilmesine yönelik anlaşmalar imzalanmıştır¹⁴⁴.

Yeltsin döneminde, Soğuk Savaş dönemi için gerekli görülen sayıca kalabalık asker barındıran büyük ordu yapısı yerine, Sovyetlerin dağılması sonrası sayıca küçültülmüş ama modern teknolojik araçlarla donatılmış hızlı askeri birliklerin kullanımı gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak dünyanın Rusya'yı ciddiye alması için Silahlı Kuvvetleri yeniden canlı kılmak ve gücünü ispatlamak da önemlidir. Çünkü güvenlik kaygısı askeri güce olan ihtiyacı da doğurmaktadır. Bu hususta toprak bütünlüğü ve askeri güç deneyimi söz konusu olduğunda ilk akla kuşkusuz Rusya'nın Çeçenya sorunu gelmektedir. Rusya ilk olarak önemli bir iç güvenlik sorunu olan Çeçenistan sorununu önceliklendirmiş ve oluşan temel güvenlik tehdidini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Ancak yeni kurulan Rus Silahlı Kuvvetlerinin 1994 yılında Çeçenistan'ın bağımsızlık taleplerine karşı deneyimlediği I. Çeçen savaşının Rus ordusunun yenilgisiyle sonuçlanması, hem Rus halkının tepkisini çeken hem de Yeltsin iktidarındaki Rusya'nın uluslararası askeri güç imajını zedeleyen bir askeri olay olmuştur¹⁴⁵.

Sovyetler'in son günlerinde yaptığı bir dizi toplantı sonucu 8 Aralık 1991'de ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), içinde bulunulan yapı çerçevesinde zorunlu ilişkileri sürdürebilmek için Rusya, Ukrayna ve Belarus arasında ortak bir güvenlik platformu olarak düşünülmüştür. 1992'de imzalanan ilk Ortak Güvenlik Anlaşmasını takiben Yeltsin döneminde yüzlerce daha anlaşma imzalanmış olsa da BDT içerisinde ilişkiler askeri platformda istenen düzeye taşınamamıştır. BDT coğrafyasına yönelik politikalarda çok sesli öneriler yükselmiş; bir grup BDT ülkeleri arasındaki ilişkilerde aşamalı iyileştirme isterken, bir diğeri bunun hızla gerçekleşmesini talep etmiş, geniş birleşme önerenler eski Sovyet coğrafyasını ifade ederken, dar birleşmeyi savunanlar Slav birliğinden bahsetmiş, tüm bunlara ilave olarak, Rusya'nın bölgede yalnızca askeri-siyasi varlığını sürdürmesini

¹⁴⁴ a.g.e., 143.

¹⁴⁵ a.y.

destekleyenlerin yanı sıra eski Sovyet coğrafyasından tamamen çıkararak Batıya yönelmek isteyenler de çıkmıştır¹⁴⁶.

Rusya'nın ise bölgedeki toprak bütünlüğünün tehdit altında olması, doğal kaynaklara duyduğu gereksinim, ülkeler arası karşılıklı süren ekonomik bağımlılık ve devam eden askeri varlığın sona ermemesi gibi konularda Orta Asya ve Kafkaslar'da yaşamsal çıkarları bulunmaktadır ki bu yaşamsal çıkarları koruma ilkesi kapsamında Yeltsin Rusya'sı 1993'te yakın çevre politikasını ilan etmiştir¹⁴⁷. Rus dış politikasındaki değişim Kasım 1993 yılında yayınlanan askeri doktrin ile açıkça ortaya koyularak, göze çarpan en önemli husus yakın çevre üzerine yapılan şiddetli vurgu olmuştur. Rusya, kendisi için hayati çıkarlarının bulunduğu yakın çevresinde ulusal çıkarlarını koruma hakkının bulunduğunu belirterek, yakın çevre ifadesinde diğer ülkelerden ayrıcalıklı ve öncelikli olarak eski Sovyet ülkelerini işaret etmiştir. Nisan 1993'te kabul edilen Yakın Çevre doktrini ile eski Sovyet toprakları Rusya'nın nüfuz alanı olarak kabul edilmiş ve ayrıca askeri ulusal güvenlik alanı olarak belirtilmiştir¹⁴⁸.

Dönüşüm süresince yakın çevrenin Rusya tarafından bu denli önemsenmesine rağmen, Batı'ya dönük politika takip etmeyi de oldukça önemseyen Yeltsin yönetimi, kağıt üzerinde kalan ve hep ikincil önemde bırakılan yakın çevre ülkeleriyle ilişkilerine sendeleyerek devam etmiştir. Öyle ki Kafkaslarda en önemli çatışma Ermenistan ile Azerbaycan arasında Karabağ'da gerçekleşirken, Rusya olup biteni uzaktan izlemiş, çatışmaların savaşa dönüşmesi sonucu Ermeniler yalnızca Karabağ'ı değil, Azerbaycan'ın da %20'sini işgal etmişlerdir¹⁴⁹.

Yeltsin döneminde Batı'yı birincil konumda önemseyen Rusya gibi, ABD ve Avrupa da "Russia First" politikası takip ederek, Rusya'daki düzen ve istikrarın özellikle ABD için yaşamsal değer taşıdığı sürekli vurgulanmıştır¹⁵⁰. ABD'ye doğrudan nükleer saldırı düzenleyebilecek, düşmanlarına kitlesel imha silahları sağlayabilecek ya da bunu engelleyebilecek tek devletin Rusya olması, BM Güvenlik Kurulu'nda

¹⁴⁶ a.g.e., 206.

¹⁴⁷ a.g.e., 207.

¹⁴⁸ Çaşın ve Derman, a.g.e., 149.

¹⁴⁹ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.65, S. 3 (2010), s. 189-236.

¹⁵⁰ a.g.m., 209

veto oyu ve zengin enerji kaynaklarının da bulunması nedenleriyle Rusya, Avrasya'da ABD'yi iyi ya da kötü etkileyebilecek bölgesel bir güç konumunda görülmektedir¹⁵¹. Bu nedenle Yeltsin döneminde Rusya, Batı'dan sıklıkla sisteme eklemlenme noktasında yürütülen ekonomik politikalara kaynak desteği (ABD ve IMF başta olmak üzere) ve yardım görmüştür. Ancak nihayetinde bu durum ekonomik bir zayıflık ve kaçınılmaz bir bağımlılık yaratarak, Rusya'nın NATO'nun Balkanlar'daki müdahalelerine karşılık verememesinin temel sebebi olarak bir probleme evrilmiştir.

Öte yandan NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak şekilde Asya'ya doğru genişleyeceğini açıklaması üzerine Rusya için buna karşılık oluşturulması gereken askeri stratejik manevraların belirlenmesi de önem arz etmeye başlamıştır. Askeri işbirliği amacıyla kurulan NATO'nun yaşadığı siyasi dönüşüm sonucu hızla askeri olmayan coğrafi yönlerinin de gelişmesi, yaşanan hassas güvenlik meselelerine yakından müdahil olmasına imkan sağlamıştır. Buna istinaden NATO genişlemesinin dengelenebilmesi için dönemin Dış İşleri Bakanı Primakov tarafından Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirdiği, Çin, Japonya ve Ortadoğu ülkeleri ile sıkı bağların kurulduğunu belirtmesi, Rusya'nın askeri ittifak arayışı içinde olduğunu ispat etmiştir¹⁵².

Yeltsin döneminde NATO ile yakınlaşma ve ilişkilerin geliştirilmesi süreci, imzalanan ortaklık anlaşmaları ile sürdürülse de Rusya bir yandan yeni işbirliği arayışlarına da yönelmeye başlamıştır. Nitekim sekiz eski Sovyet ülkesinin (Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti) NATO'ya katılım sağlaması sonucunda Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin toplanma ve Avrasya Birliği'ni gündemlerine alma süreci de bu dengeleme arzusunun bir sonucudur¹⁵³. Son olarak NATO tarafından gerçekleştirilen Yugoslavya müdahalesi ve Rusya'nın bunu kınasa da engel olamayışı, Rusya'nın NATO'yu bir tehdit olarak algılamasına sebep olmuş ve imzalanan Barış için ortaklık programı durdurulmuştur¹⁵⁴.

¹⁵¹ a.y.

¹⁵² Çaşın ve Derman, a.g.e., 145.

¹⁵³ a.y.

¹⁵⁴ Tellal, a.g.m., 211.

İlk döneminin aksine ikinci döneminde Batı ile ilişkilerini derinlemesine sorgulamaya başlayan Yeltsin yönetimi, her düzeyde işbirliğini gerçekleştirebileceği güçlü bir devlet olarak karşısında Çin'i görmüştür. 2000'lerde uluslararası örgüte dönüşecek işbirliği girişiminin temeli Yeltsin döneminde atılmış olup, bu konu daha sonra detaylı olarak dördüncü bölümde ele alınacaktır.

Putin dönemine ulaştığımızda Rusya'nın askeri açıdan çözümü gereken ve aynı zamanda da maliyeti oldukça yüksek dört önemli meselesi bulunmaktadır. Bunlar; askeri bir reformun yapılması, füze-uzay kompleksinin güvenlik ve istikrarının gerektiği seviyede tutulabilmesi, silahsızlandırma ile ilgili uluslararası anlaşmalar çerçevesinde alınmış yükümlülüklerin silahlanma denetimi ile yerine getirilmesi, ve son olarak olası yeni tehditlere karşı koyabilmek için konvansiyonel güçlerin modernize edilmesidir¹⁵⁵. Sovyetlerin yıkılışı ve ekonomik sorunların yaşanması sebebiyle askeri bütçenin azaltıldığı 1990'ların aksine, Putin iktidarı döneminde Rus ordusunun daha iyi bir hale gelmesi noktasında önemli değişimler yaşanmış ve 2001 yılında 8 milyar dolar olan savunma bütçesi, kademeli bir biçimde arttırılarak 2007 yılında 32 milyar dolara çıkartılmıştır¹⁵⁶. Öte yandan 2000 yılında Putin iktidara geldiğinde, Rus ordusunda görevli 1,4 milyon personelin hiçbirisinin savaşmayı bilmediği gerekçesiyle, ordu içerisinde mobilizasyon eksikliği gibi pek çok boşluğun doldurulması adına askeri modernizasyonun şart olduğu ileri sürülerek çalışma başlatılmasına yönelik ilk adım atılmıştır¹⁵⁷.

Putin başlattığı askeri modernizasyon ile sistemde bulunan hantal yapıdan kurtulmanın yanı sıra çıkar alanlarının korunması noktasında da daha caydırıcı bir güce ulaşmayı hedeflemiştir. Modernizasyon girişimleri kapsamında daha merkeziyetçi ve modern bir komuta-kontrol sistemi kuran Putin, eskiden askeri bölge, ordu, tümen ve alay olarak dört ana seviyeden meydana gelen askeri sistemden mevcut durumda askeri bölge, operasyonel komutanlık ve tugay olarak üçünü benimsemiştir¹⁵⁸. 2010 yılında ise altıdan dörde düşürülen askeri bölgeler Merkez, Batı, Güney ve Doğu olarak sınıflandırılarak daimi ortak stratejik

¹⁵⁵ Ainur Yogayeva, “Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), s. 61.

¹⁵⁶ Çaşın ve Derman, a.g.e., 294.

¹⁵⁷ a.g.e., 299.

¹⁵⁸ a.g.e., 302.

komutanlıklar kurulmuş ve her biri hem kara, hava, deniz, hava savunma hem de İç işleri bakanlığı, sınır muhafızları gibi diğer güç yapılarının da kontrolünden sorumlu tutulmuşlardır¹⁵⁹.

Yeniden örgütlenme kapsamında ordudaki asker sayısında yapılan azalmanın takıldığı en büyük engel devlet militarizmi ilkesinin benimsendiği bir Rusya olmuş ve devlet yönetimi ile ordu fikir ayrılığına düşmüştür. Rusya'nın acil reform yoluna gitmesini planlayan Putin'in devlet yönetimi ile karşı karşıya gelen ve askeriye tarihten gelen ayrıcalığını savunan subaylar, bu değişimden en çok etkilenen kesim olmuştur¹⁶⁰. Yapılacak reformlara bağlı hem organik hem de operasyonel sorumlulukları bulunan ordu, reformla ilgili özellikle subay kuvvetlerinin sayısında azalmaya gidilmesi hakkında olumsuz ve şüpheli düşüncelere sahip olsa da, 1990'larda ekonomik yetersizliklerden dolayı modernizasyonu yapılamayan Rus Silahlı Kuvvetleri, sonuç olarak Putin yönetimi ile diğer tüm alanlarda olduğu gibi bir toparlanma sürecine girmiştir¹⁶¹.

Yeltsin iktidarını çok boyutlu bir sorun olarak uzun süre oyalayan I. Çeçen savaşının ardından 1999'da başlayan II. Çeçen savaşı, birincinin aksine Putin'in iktidarını pekiştirmesine imkan sağlamıştır¹⁶². Çeçenler Putin döneminde eylemlerine devam etseler de bazı terörist eylemlere girişmişler ve eş zamanlı olarak kamuoyu desteklerini de yitirmişlerdir¹⁶³. Bu sayede bastırılmış bir Çeçen ayaklanması ile Putin ikinci Çeçen savaşından galip çıkmış, bölgedeki devlet gücünü yeniden tahsis ederek, diğer alanlardaki başarılarına Çeçenya zaferini de eklemiş ve Rusya'nın dış politika gündeminden Çeçen sorununu tamamen silerek ülkenin askeri gücünü de sergilemiştir.

Putin döneminde, Çeçenistan meselesinden sonra bölgede güvenlik tehdidi kapsamında algılanan ve askeri müdahaleler ile Rusya açısından olumlu sonuçlanan iki önemli gelişme daha yaşanmıştır. 2000'li yıllarda "renkli devrimler" adı altında gerçekleşen Gürcistan ve Ukrayna meseleleri, Rusya tarafından ulusal güvenliğine doğrudan tehdit olarak algılanmıştır. ABD'nin Gürcistan'a verdiği aşırı destekler

¹⁵⁹ a.g.e., 303.

¹⁶⁰ Yogayeva, a.g.t., 62.

¹⁶¹ Çaşın ve Derman, a.g.e., 304.

¹⁶² Tellal, a.g.m., 202.

¹⁶³ a.g.m., 203.

sonucunda 2008’de Rusya çıkarları açısından karşı hamle yapmak durumunda hissetmiş ve beş gün süren savaşın neticesinde Abhazya ve Güney Osetya’yı Gürcistan’dan almıştır¹⁶⁴. Savaş bitiminde bağımsızlıklarını tanıyarak askeri anlaşmalar imzalayan Rusya, bu sayede bölgedeki askeri kapasitesini arttırmıştır. 2014’de ise Ukrayna’nın AB ile aşırı yaklaşmasından rahatsızlık duyarak kendisine tehdit algılayan Rusya, Kırım’ı uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen işgal ve ilhak ederek, Kırım’da bulunan Sivastopol üssünü de güvenceye almış ve Karadeniz’deki askeri güç dengesini kendisi için olumlu bir tabloya çevirmiştir¹⁶⁵.

2011 yılından sonraki 5 yıl süresince askeri harcamalarını daha da arttırarak Fransa ve İngiltere’yi geçerek dünyada üçüncü sıraya yerleşen Rusya; Küba, Vietnam ve Şeyssel adalarında sürdürdüğü üs arayışı ile hareket alanını genişletmeyi ve çıkar sahalarında daha aktif olmayı hedeflemeye başlamıştır¹⁶⁶. Bu doğrultuda yalnızca mevcut durumda değil, ileriye dönük olarak da gerekli tüm askeri modernizasyonu yapacağını sinyallerini veren Putin yönetiminin koyduğu hedef, Rusya’nın “Güçlü Ordu, Güçlü Rusya” söylemlerinden çıkarılabilmektedir.

2.2.1. Doktrinler

Tarihsel olay örgüsü kapsamında genel başlıkta sırasız anlatılan askeri ve güvenliğe dair meseleler aslında mevcut resmi Askeri, Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Rusya tarafından uygulanması sonucu yaşanmış sıralı gelişmelerdir. Diğer bir deyişle Rusya’nın karar alma mekanizmasında doktrinler ve uygulanma esasları merkezi konumda yer almaktadır. Askeri gücün tesis edilmesine ve kapasitesine yönelik meseleler sürekli değişen uluslararası politikalarla ve Rusya’nın algıladığı güvenlik tehdidi ile ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede hazırlanan Ulusal Güvenlik Doktrini süreci anlamak açısından ilk önemli belgeyi temsil etmektedir.

2.2.1.1. Ulusal güvenlik doktrinleri

İlk olarak 1997 tarihinde kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi, Sovyetlerin dağılmasından sonraki sürece hizmet etmiş, sonrasında 2000 yılında Putin’in iktidara

¹⁶⁴ Halit Gülşen, “Rusya’nın Askeri Yayılmacılığı: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Müdahaleleri”, ORSAM, Rapor No. 218 (2018), s. 3-18.

¹⁶⁵ a.g.m., 3.

¹⁶⁶ Çaşın ve Derman, a.g.e., 304.

gelmesi ile yenilenmiş, ancak yaşanan uluslararası gelişmeler neticesinde 2009 yılında Medvedev tarafından yeniden belirlenmiştir. 2020'ye kadar geçerli olması planlanan belgeye rağmen, değişen uluslararası ortamda belge 2016 yılında bir kez daha düzenlenmiştir.

1997 de kabul edilen belgede Rusya'nın Birinci Çeçen Savaşı'nda yaşadığı sorunlara odaklanılmış ve Çeçenistan'ın bağımsızlığını kazanmış olması ulusal güvenlik açısından ciddi bir iç tehdit olarak algılanmıştır¹⁶⁷. Öte yandan NATO'nun doğuya doğru genişlemekte oluşu Rusya'yı dış politikada BDT'yi ön plana çıkarmaya itse de zamanla BDT'nin Rusya'nın istediği bir oluşuma dönüşemediği fark edilmiştir. Aradan geçen üç yılın sonunda ikinci Çeçen savaşının başlaması ve Putin'in başkan olması ile ülke politikalarında önemli değişiklikler gözlemlenmiş, bu gelişmelerin üzerine NATO tarafından gerçekleştirilen Kosova müdahalesi de eklenince yeni bir ulusal güvenlik stratejisinin planlanması zorunlu hale gelmiştir. Putin liderliğinde 2000 yılında kabul edilen yeni strateji belgesinde dış tehditler; Rusya'nın uluslararası ortamda zayıflayan politik, askeri ve ekonomik nüfuzu, AGİT ve BM gibi beklentide olunan kurumların etkinliğinin azalması, NATO'nun mevcut genişlemesi ve sınırlara yabancı askeri üsler kurmuş olması, BDT'nin zayıflayan rolü, yayılan kitle imha silahları ve Rusya'dan talep edilen toprak meseleleri olarak temel maddeleri oluşturmuştur¹⁶⁸.

Uluslararası alanda hızla değişen ve dinamik bir boyutu bulunan meselelere 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan ile yaşadığı beş günlük savaş da eklenince 2009'da yeni bir ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Yeni doktrinde daha çok ekonomik meselelere ağırlık verilirken, Medvedev tarafından ekonomik güvenliğin ulusal güvenlikten ayrılmaz bir parça olduğu vurgulanmış, Rusya'nın temel amacının; askeri gücünü savaşa hazır bir düzeye yükseltmek, bu noktada da nükleer gücünü arttırmak ve Rusya'nın güvenliğini sağlamak olarak betimlenmiştir¹⁶⁹. Bu kapsamda önceki iki belgenin klasik ve dar kapsamlı güvenlik tanımının yerini geniş ve çok yönlü bir güvenlik anlayışı almıştır. 2020'ye kadar geçerli olması planlanan belgede 2016 yılında yeniden değişikliğe gidilerek algılanan

¹⁶⁷ Gülşen, a.g.m., 5.

¹⁶⁸ a.g.m., 6.

¹⁶⁹ a.y.

güvenlik tehditleri arasında Ukrayna Krizi, Arap Baharı ve Suriye iç savaşı gibi uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler sıralanırken, “renkli devrimler” ve kimyasal silahların Rusya için en büyük tehditler olduğunun altı çizilmiştir¹⁷⁰.

1997, 2000, 2009 ve 2016 tarihli imzalanan Ulusal Güvenlik Doktrinleri Rusya’nın tehdit olarak algıladığı iç ve dış meselelerin tamamına yönelik alınmış resmi eylem verilerini sunması açısından oldukça önemlidir. Benzer bilgiler Askeri Doktrinlerden de elde edilebilecek olması sebebiyle ayrı başlıkta incelenmiştir.

2.2.1.2. Askeri doktrinler

Sovyetlerin dağılmasından bu yana geçen sürede Rusya dört temel askeri doktrin üzerinden ilerlemiştir. Dağılmanın hemen sonrasında kabul edilen 1993 tarihli ilk Askeri Güvenlik Doktrinini 2000, 2010 ve 2014 tarihli doktrinler takip etmiş, her birinin genelinde Rusya’ya yönelik oluşmuş dış tehditler ve bunlara karşı geliştirilecek ulusal savunma mekanizmaları belirlenmiştir.

1993 tarihli ilk doktrinde Batıya karşı kaybedilen 45 yıllık bir mücadelenin sonrasında ülkeye hakim olan travmatik etki sonucu oldukça belirsiz söylemlerin ve ucu açık ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Askeri güvenliği sağlayacak olan siyasi, ekonomik ve sosyal toparlanma sürecine girilebilmesi için başta yakın komşular olmak üzere başat ülkelerle yakın ilişkilerin kurulması bu doktrinin temel vurgusunu oluşturmaktadır. Bu hususta düşman tanımına yer verilmeyen ve adı geçirilmeyen NATO tehdidi, Rus sınırına yaklaşan ve birlikleri genişleyen askeri bloklar şeklinde üstü kapalı vurgulanmış, yine aynı belgede Rusya’ya direkt saldırı olmadığı sürece var olan nükleer silahların kullanılmayacağı gibi azaltılması için girişimlerde bulunulacağı da belirtilmiştir¹⁷¹. İlgili belgede Rusya’ya yönelik sıralanan potansiyel dış tehditler; toprak talebi, yerelde yaşanacak silahlı çatışmalar, nükleer silahların kullanılması, Rus vatandaşlarına yönelik yabancı ülkelerde uygulanacak hak ve özgürlük kısıtlaması ve uluslararası terör olarak sıralanmıştır¹⁷².

Putin’in başkanlığa gelişiyle eş zamanlı olarak imzalanan 2000 tarihli askeri doktrinde ise bir öncekine nazaran daha güçlü söylemler yer almakta, daha önce

¹⁷⁰ a.g.m., 7.

¹⁷¹ a.g.m., 8.

¹⁷² a.y.

imzalanmış silahsızlanma anlaşmalarının ABD tarafından ihlal edildiği iddiası bulunmakta ve çok kutuplu dünyada çıkarları göz ardı edilerek güçlenmesi istenmeyen bir Rusya olduğu ifade edilmektedir¹⁷³. 2008 yılında Gürcistan'dan ayrılarak Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerini sağlayan Rusya, bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanıyarak yeni bir uluslararası ortam şekillendirmiş bu sebeple de 2010 tarihli yeni askeri doktrinin yazımına zemin hazırlamıştır.

Yeni doktrin ile vurgulanan meseleler; mevcut uluslararası güvenlik sisteminin her devlet için eşit şartlarda sağlanmadığı, bölgesel sorunların çözümsüz bırakıldığı, nükleer savaş tehdidi azalma eğilimine girerken Rusya'ya karşı olan askeri tehditlerin artmaya devam ettiği ve ancak ABD ile eşit koşullarda nükleer silahların azaltılabileceği şeklinde ifade edilirken, en temel dış tehdit unsuru olarak ise uluslararası hukuku ihlal etmeye çalışan NATO ve Rusya sınırlarına ilerleyişi vurgulanmıştır¹⁷⁴.

Rusya'nın henüz değişikliğe götürmediği ve halen uygulanmakta olan son askeri doktrini ise 2014 tarihli doktrindir. İlgili doktrinin hazırlanmasında Arap Baharı, Suriye iç savaşı ve Ukrayna krizi gibi meseleler başrolü oluşturmakta, 2010 tarihli doktrinde yer alan tehditler de halen güncel durumunu korumaktadır¹⁷⁵. Ele alınan meseleler ve güvenlik tehditleri kapsamında yine paralel ve benzer veriler sunan dış politika doktrinleri de Rusya'nın askeri gücünü tesis etmede yararlandığı önemli bilgileri içermektedir.

2.2.1.3. Dış politika doktrinleri

Rusya'nın dış politika doktrini dendiğinde tarihsel süreçte en çok bahsi geçen “yakın çevre politikası”, 1993 tarihli doktrinde yer alan ve Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasını ekonomik ve güvenlik yönlerinden yaşamsal çıkar alanı ilan ettiği ilk politika belgesini temsil etmektedir. Yakın çevre politikası ile Rusya'nın amacı; yakın çevresindeki çatışmaları sona erdirmek üzere BDT ile ortak bir güvenlik şemsiyesi hazırlamak ve Rus askerlerini komşu ülkelere barışı koruma gücü olarak

¹⁷³ a.g.m., 9.

¹⁷⁴ a.y.

¹⁷⁵ a.g.m., 10.

yerleştirmek şeklinde ifade edilebilmektedir. Doktrinde eski Sovyet coğrafyası öncelikli tutulmuş, yakın çevre ulusal güvenlik alanı olarak ilan edilmiş ve başka herhangi bir uluslararası aktörün etkin olmasının engellenmesi amaçlanmış, öte yandan tüm bölgesel ve küresel aktörler ile ilişkilerin geliştirilmesi için de gerekli çabanın sağlanacağı vurgulanmıřtır¹⁷⁶.

Ardından Putin iktidarı ile birlikte 2000 yılında revize edilen dış politika doktrininde ise hedefler; tek kutuplu sistemden çıkılarak çok kutuplu ve modernleştirilmiş uluslararası sistem, çeşitlilik ve karşılıklı çıkarlar toplamı olarak sıralanmıřtır¹⁷⁷. Takip eden süreçte Gürcistan savaşının yaşanması ile 2008 yılında Medvedev tarafından yeni bir dış politika doktrinini daha kabul edilmiş ancak büyük bir yeniliğe gidilmeyerek bir önceki doktrin maddeleri yeniden vurgulanırken 2013 tarihli doktrinde ise uluslararası hukuka yapılan vurgu göze çarpmaktadır¹⁷⁸. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi temalı hazırlanan bu doktrin, uluslararası yaptırımların ve dışarıdan devletlerin iç işlerine müdahalelerin yalnızca BMGK aracılığıyla uygulanması yönünde kaleme alınmıřtır¹⁷⁹. Bahsi geçen doktrine son hali 2016 yılında verilerek üç yıllık süreçte yaşanan Kırım ve Suriye meseleleri güncellemeye yönelik ihtiyacı doğurmuştur. Güncel belgede ön planda tutulan konular; Rusya'nın dostane müttefik arayışında olduğu, ancak ulusal çıkarlarını da korumaya devam edeceği, ihtiyaç halinde bölgesel ya da küresel her türlü sorunun çözümüne katkı sağlayacağı yönünde olmuřtur¹⁸⁰.

Genel tabloya bakıldığında Rusya'nın doktrinler ile yön verdiği ulusal güvenlik meselelerinde uluslararası sisteme bağlı ve sürekli olarak değişlik gösteren konuların iç ve dış tehdit seviyelerindeki artış ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Rus devlet yönetiminin karar alma mekanizması olarak başvurduğu bu doktrinler, Rusya'nın askeri gücüne ve tarihsel sürece yönelik sıralı olay örgüsünü resmi belgeler üzerinden göstermektedir. Doktrinler ile alınan devlet karar mekanizmaları ise sahada uygulanan politikalara yön vermektedir. Bu politikalara

¹⁷⁶ a.y.

¹⁷⁷ a.y.

¹⁷⁸ a.y.

¹⁷⁹ a.g.m., 11.

¹⁸⁰ a.y.

Rusya'nın askeri genişleme stratejisini temsil ettiğinden üç farklı aşamada ele almak faydalı olacaktır.

2.2.2. Askeri Genişleme Aşamaları

Yukarıda bahsi geçen tüm askeri, güvenlik ve dış politika doktrinleri göz önünde bulundurulduğunda en belirgin şekilde ortaya çıkan ulusal güvenlik tehdidi Rusya için NATO'nun kendi sınırlarına doğru genişlemesi olarak özetlenebilmektedir. Buna yönelik ilk tepkisini Gürcistan üzerinden Kafkasya'da gösteren Rusya, sonraki aşamada Doğu Avrupa bölgesinde Ukrayna üzerinden Batı'ya yönelik ikinci cevabını da vermiştir. Son aşamada ise Suriye müdahalesi ile Batı dünyasına kendi sınırlarının çok ötesinde çok geniş bir coğrafyadan meydan okuyabileceğinin sinyallerini vererek, askeri karşılık ile yayılmacılık kazanımlarını göstermiştir. Ancak bu kazanımların anlaşılır olabilmesi için detaylandırmak önem arz etmektedir.

Putin'in iktidara gelmesiyle öncelikli ve çözüm bekleyen meselelerden siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli olan konular için iç düzen nihayet sağlanabilmiş ve ülke yönünü dış tehditlere çevirebilmiştir. Dış tehdit noktasında Rusya için en acil mesele NATO ve AB'nin eski Sovyet bloğu ve yeni yakın çevre ülkelerine doğru olan genişleme stratejisi olurken, 2000'li yıllarda yaşanan renkli devrimler de Rusya'nın askeri genişlemesi için gereken karşıt askeri müdahale zeminini hazırlamıştır¹⁸¹. 2008 yılında Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyetler olan Güney Osetya ve Abhazya'nın Gürcistan yönetimi ile arasındaki sorunların silahlı çatışmaya dönüşmesi sonucu Rusya, vatandaşlarının güvenliğinin tehlike altında olduğu gerekçesiyle Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuştur ve tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya ve Abhazya ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Rusya hem eski Sovyet bölgelerine askeri üs yerleştirmiş hem de askeri üslerinin 49 yıl boyunca kalıcılığı için onay almıştır¹⁸². Bunun yanı sıra bölgeye asker yerleştirmekle de kalmayarak, hava savunma sistemlerini ve eğitim merkezlerini de tesis eden¹⁸³ Rusya böylece yakın çevresinden doğabilecek tehditlere karşı ilk önlemini alarak savunma hattını çizmiş ve NATO'nu genişlemesine keskin bir yanıt vermiştir.

¹⁸¹ a.g.m., 12.

¹⁸² a.g.m., 13.

¹⁸³ a.y.

Ulusal güvenlik noktasında Rusya'nın gördüğü bir diğer tehdit ise AB ve NATO ile işbirliği sürecinde olan Ukrayna meselesi olmuştur. İşbirliği sürecinin uzun vadede kendisine ciddi sorun yaratacağını öngören Rusya, Gürcistan müdahalesi bitiminde ciddi bir uluslararası tepki görmemesinin de verdiği cesaretle 2014 yılında Kırım'ı işgal etmiştir¹⁸⁴. Kırım'daki Sivastapol üssünde bulunacak askeri varlığın Rusya için en önemli Karadeniz gücünü temsil etmesi, neredeyse tarihte 200 yıl kadar aralıksız Rus hakimiyetinde olan Kırım yarımadasının Sovyet döneminde Ukrayna'ya devredilmiş olması ve Rusya'nın askeri varlığını genişletmesi için Kırım'ın kilit bir noktayı temsil etmesi Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı olarak düzenlediği referandum aracılığıyla Kırım'ı kendisine bağlaması ile sonuçlanmıştır¹⁸⁵. İşgal sonrası eski askeri tesislerin modernizasyon sürecine başlayan Rusya, kurduğu birçok yeni askeri tesis ile de faaliyet göstermeye başlamış ve bu sayede eski Sovyet döneminde aktif kullanılan askeri tesisleri yeniden çalışır hale getirerek¹⁸⁶ bölgedeki askeri güç dengesini lehine döndürmüş, Batıya karşı önemli bir savunma hattı daha elde etmiştir.

Rusya'nın askeri genişleme aşamalarında şüphesiz ki en kritik konu başlığını oluşturan Suriye müdahalesi, 2015 yılından buyana devam eden iç savaşın bir getirisi olarak doğrudan askeri müdahale şeklinde Beşar Esed'in talebi üzerine uygulanmış¹⁸⁷, ancak 2016'nın sonlarına doğru Rusya için kendi çıkarlarını elde ettiği bir meseleye evrilmiştir. Dağılan Sovyetler birliğinden bu yana ilk defa Sovyet Bloğu olarak tanımlanan coğrafya dışında bir ülkeye askeri müdahalede bulunan Rusya, Batı'ya karşı elde ettiği belli kazanımların yanı sıra, daha geniş coğrafyalarda da askeri anlamda etkin olabileceğini kendine ispatlamıştır. Suriye yönetimi ile imzaladığı anlaşmalar kapsamında Tartus'da geçmişten bu yana yarı üs özellikli kullandığı donanma tesisini kalıcı üsse dönüştüren Rusya, bu sayede Rus gemilerini bölgesel, ulusal sulara ve limanlara sokabilmiş, donanmasının Akdeniz'deki kalıcılığı açısından önemli bir üs elde etmiştir¹⁸⁸. İlaveten imzaladığı diğer

¹⁸⁴ a.y.

¹⁸⁵ a.g.m., 14.

¹⁸⁶ a.y.

¹⁸⁷ a.g.m., 15.

¹⁸⁸ a.g.m., 16.

anlaşmalarla da Rus hava güçlerini süresiz olarak Hmeymim Üssü'nde konuşlandırmış ve bölgeye çok sayıda savaş uçağı transfer etmiştir¹⁸⁹.

Suriye müdahalesi de eklendiğinde üç aşamada sergilediğı askeri yayılma politikası kapsamında Rusya, büyük bir askeri güç olduğunu ve varlığını etkin bir şekilde daha geniş coğrafyalarda sürdürebileceğini, iç toparlanma sürecinin ardından uluslararası alanda güvenlik temalı konulara yöneldiğini ve tek kutuplu dünyanın çok kutupluya doğru yön değiştirebileceğini göstermiştir.

Uluslararası alanda geçmişe oranla daha güçlü ve etkili bir konumda bulunan Rusya, Kafkasya'dan başlayarak, Doğu Avrupa ve Ortadoğı'ya kadar uzanan bir askeri yayılmacılık olgusu sergilemiştir. Neticesinde elde ettiğı kazanımları Rusya için çok önemli olmakla birlikte kazanımların muhafazası da diğerk bir önemli konuyu temsil etmektedir. Mevcut kazanımlara ek olarak şu an itibariyle yeni bir benzer askeri müdahalede bulunulması düşük ihtimal olarak değerlendirilmekte olup, zaten Suriye ile Rusya askeri kazanımlarının zirveye ulaştığını söylemek mümkündür.

Kazanımların korunması noktasında pek çok risk faktörü etkili olduğundan, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımların uzun yıllar devam ettirilmesi Rus ekonomisinde caydırıcılığı sağlaması açısından buna örnek gösterilebilmektedir. Öte yandan yıllardır devam eden Suriye iç savaşında uluslararası ve yerel aktörlerin sayıca fazla oluşu ve savaş tablosunun sürekli değişkenlik göstermesi belirsizliğı derinleştirmektedir.

Buna rağmen Rusya uyguladığı askeri yayılmacılık stratejisine paralel olarak yoğun bir silahlanma programını da sürdürmüştür. 2011-2020 Silahlanma Programı adı altında kabul edilen sistemde yüklü miktarda yeni ve güçlendirilmiş silah ve diğerk askeri donanımların silahlı kuvvetlerin tümüne sağlanması hedeflenmiştir¹⁹⁰. Bahsi geçen silahlanma programı kapsamında kıtalararası kara ve deniz kullanımına uygun 400 stratejik füze, 20 deniz altı, 50 savaş gemisi, 1000 den fazla helikopter, 28 adet S-400 füze savunma sistemi, 2300 tank ve 17 bin askeri araç olmak üzere toplam pek çok savaş uçağının envantere dahil edilmesi planlanmıştır¹⁹¹. 2013-2015 yılları arasında ciddi kaynak artışı sağlayan Rusya'ya Kırım işgali sonrası uygulanan

¹⁸⁹ a.y.

¹⁹⁰ a.g.m., 17.

¹⁹¹ a.g.m., 18.

ekonomik yaptırımlara ilaveten Suriye’de askeri müdahalede bulunulması Rusya’nın askeri savunma bütçesini epey etkilese de Rusya’nın askeri yayılma stratejisi kapsamında başarılı bir konuma yükseldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yine de günümüz dünya konjonktürüne odaklandığımızda, yapılan ve yapılacak olan tüm askeri modernizasyonların ve müdahalelerinin ancak bölgesel çatışmalar gibi küçük ölçekli savaş durumunda kullanıldığı/kullanılabileceği gerçeği göze çarpmaktadır. Büyük bir savaş durumunda askeri güç kullanımının pasif kalma ihtimali belirginleşmektedir. Büyük bir savaş nükleer gücün varlığı ile ilişkilendirilmektedir ve büyük savaşın sahnede yer alacak ögeleri de ülkelerin modernleştirilmiş orduları değil, nükleer güçlerinin kullanımı olarak düşünülmektedir. Bu nedenle tüm diğer büyük güçlerde olduğu gibi Rusya için de en önemli askeri potansiyel nükleer güce sahip olmaktır. Rusya’nın sahip olduğu nükleer gücün kapsamı, Asya’daki mevcut konumuna sağladığı katkı bakımından, detaylandırılması gereken son önemli güç olgusunu simgelemektedir.

2.3. RUSYA’NIN NÜKLEER GÜCÜ

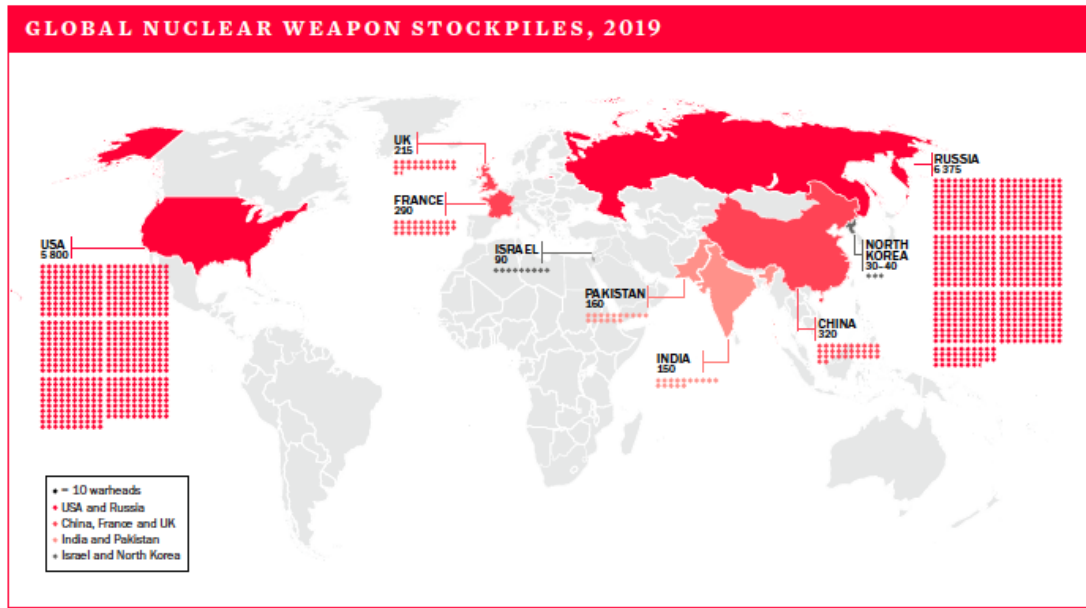
Rus ordusunda yaşanan askeri modernizasyon kapsamında en dikkat çekici husus nükleer gücün etkinliğidir. Büyük güçler arasında çıkabilecek olası bir çatışmayı önlemede veya caydırıcılık niteliği taşımadaki en önemli unsur şüphesiz nükleer silahların varlığıdır. Rusya’nın Sovyetler’den miras kalan ve geliştirmeye devam ettiği nükleer potansiyeli, bugün Avrasya’daki güç dengelerini etkileyebilecek durumdadır¹⁹². Rusya’nın muhafaza ettiği stratejik nükleer kuvvetlerinin bölgesel ve küresel güç dengeleri açısından önemi muhakkaktır ki Rusya için güvenlik dengeleri de bu kilit unsur üzerinden sağlanmaktadır.

Tüm dünyanın nükleer silahlardan temizlenmesi çabalarına rağmen aralarında Rusya’nın da bulunduğu 9 ülke en tehlikeli olarak nitelenen nükleer silahları halen elinde bulundurmaktadır ve bu ülkelerden ABD ve Rusya’nın ABM, SORT, START

¹⁹² Yogayeva, a.g.t., 62.

I ve II anlaşmalarına rağmen ise dünyadaki tüm nükleer silah başlıklarının %93'ünü kontrol ettiği bilinmektedir¹⁹³.

Rusya, 2010 tarihli “New START” anlaşması kapsamında nükleer kapasitesine dair bilgileri ABD ile paylaşmasına rağmen kamuya açıklamayı reddetmektedir¹⁹⁴. Ancak SIRPI (Stockholm International Peace Research Institute)’nin dünyadaki nükleer güç verilerine ilişkin yayımlanan 2020 yılı raporuna göre 9 ülkenin elinde bulundurdukları nükleer silah stokları aşağıdaki şekilde yer almaktadır. Buna göre, 9 nükleer silah sahibi ülke genelinde toplamda 13.400 olan nükleer silah stoklarının 6.375 adedinin Rusya’ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Rusya ve ABD dışındaki diğer nükleer silaha sahip ülkelerin nükleer cephaneleri önemli ölçüde küçük olsa da, her biri yeni silah sistemleri oluşturma ve geliştirme niyetlerini açıklamaktadırlar¹⁹⁵.

Şekil 1. Küresel Nükleer Silah Stokları

Kaynak: SIPRI Yearbook 2019, (Erişim Tarihi: 02.11.2021)

SIRPI’nin dünyadaki nükleer güç verilerine ilişkin yayımlanan 2017 yılı raporuna göre, nükleer silaha sahip 9 ülkenin 2016 yılı ve 2017 yılı arasında bulundurduğu

¹⁹³ Savunma Sanayii Dergilik, “Dünyada Nükleer Başlığa Sahip Ülkeler ve Sayıları”, <https://www.savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Dunyada-nukleer-basliga-sahip-ulkeler-ve-sayilari>, [Erişim 29.03.2021]

¹⁹⁴ SIPRI Yearbook 2020, *Armaments, Disarmament and International Security*, <https://www.sipri.org/yearbook/2020>, [Erişim 30.03.2021]

¹⁹⁵ a.y.

silah sayısında 15.395'den 14.935'e bir düşüş yaşanmıştır¹⁹⁶. Ancak bu düşüşe rağmen ilgili ülkelerin bu silahları yakın bir gelecekte tamamen bırakacağı öngörülememektedir. Yıl bazında genel olarak düşmeye devam eden savaş başlığı envanterlerinin, silahların azaltılması anlaşmalarının gerektirdiği yasal uygulamalardan ziyade nükleer savaş başlıklarını modernize etme programlarının uygulanıyor olması ile doğru orantılı olduğu gözükmemektedir. Öyle ki bir sonraki yıl, 2018 yılında, Rusya tarafından üzerinde çalıştıkları yeni nükleer silahların dünyaya tanıtılması, yine ABD tarafında da benzer silahlar üzerine çalışmaları tetikleyerek sonuç vermiştir. Üstelik bu yeni nükleer silahlar savunulması mümkün olmayan silahlar olarak bilinmekte ve hipersonik hızlara ulaşarak radar ile yakalanması imkansız olan, sonsuz bir menzile ulaşabilen silahlar olarak nitelenmektedir¹⁹⁷.

Soğuk Savaş döneminde özellikle Rusya ve ABD arasında karşılıklı bir caydırıcılık unsuru olarak başladığı bilinen nükleer silahlanma, stratejik istikrara dönüşerek bugün bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Ancak günümüzdeki asıl stratejik mesele nükleer silah kullanımının kontrolü ya da caydırıcılığı değil, bölgesel güvenlik sorunlarına ve jeopolitik risklerdeki artışa bağlı olarak konvansiyonel askeri tehditlere yönelik de nükleer güç stratejisine başvurulmasıdır. Bu durum Putin 'in "Rusya için nükleer silahların varlığı bir silahlanma yarışı değil, Rus egemenliği, toprak bütünlüğü, bölgesel istikrar ve denge için anahtar bir olgudur" açıklamasından da anlaşılabilir¹⁹⁸.

Caydırıcılık stratejisi kapsamında 1972'de imzalanan Anti Balistik Füze (ABM) Anlaşması, savunma amaçlı geliştirilen balistik füze sistemlerinin sınırlandırılmasını öngören bir anlaşma olup, nükleer silahların kontrolüne yönelik bir fayda sağlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle, Stratejik Nükleer Silahlarda İndirime Gidilmesi Anlaşmalarından (START I) 1991 yılında ve START II anlaşması 1993 yılında imzalanarak, olumlu tablo bir süre daha bu düzeyde seyretmiştir¹⁹⁹. Sonrasında ise; Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'daki girişimlerini tehdit olarak algılayan ABD,

¹⁹⁶ SIPRI Yearbook 2017, *Armaments, Disarmament and International Security*, <https://www.sipri.org/yearbook/2017>, [Erişim 30.03.2021]

¹⁹⁷ Emre Ozan, "ABD-Rusya İlişkilerinde Caydırıcılık ve Silahların Kontrolü: 21. Yüzyılda Nükleer Stratejinin Geleceği", *Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi*, Editörler: Savaş Biçer - Ahmet Yıldız (Ankara: TASAM Yayınları, 2020), s. 197-213 .

¹⁹⁸ "Putin Pushes Nuclear, Space Defense Reform", (26 Temmuz 2012), <https://www.rt.com/russia/re-armament-sets-defense-priority-100/>, [Erişim 17.03.2021]

¹⁹⁹ Ozan, a.g.m., 200.

Rusya tarafından geliştirilen yeni silah teknolojilerinden de endişe duymaya başlamış, Rusya'nın nükleer gücünü azaltmak yerine modernize ettiğini ve uluslararası normlara uymadığını belirtmiştir²⁰⁰.

Söz konusu güvensizlik ve endişe Rusya tarafında da belirginleşmiştir. Eski Sovyet topraklarında artan ABD ve Batı etkisinden NATO'nun Doğu Bloğu ülkelerine doğru genişlemesine, Baltık ülkelerinin NATO üyeliği de eklenince Rusya da jeopolitik risklerin doğurduğu tehdit algısını hissetmeye başlamış ve güvenlik politikasında uyguladığı nükleer güç stratejisini revize etmiştir²⁰¹. Nükleer güce sahip her iki ülke tarafında da yaşanan algı değişikliği sonucu Soğuk Savaş yıllarında benimsenmiş nükleer denge anlayışı değişmiştir. Bu bağlamda jeopolitik risklere bağlı, nükleer olmayan askeri kapasite tehditlerinin bile nükleer güçlerle dengelenmesine ilişkin yeni bir stratejiye yaklaşma başlamıştır. Bu hususta Rusya, 2014 tarihli Askeri Doktrin ile konvansiyonel tehditleri de nükleer silahlarla caydıracağına dair oluşturduğu yeni stratejisini resmen açıklamıştır²⁰². Sonuç olarak nükleer güç olgusu, güncel güvenlik sorunlarının çeşitlenmesi neticesinde karmaşık bir yapıya evrilmiştir.

Nükleer güç stratejisinin ülkelerin çok boyutlu güvenlik meselelerine ilişkin yaşadığı bu dönüşümde en belirgin gelişme 2002 yılında ABD'nin ABM anlaşmasından çekilmesi olmuştur. Böylelikle kalkan hukuki savunma sistemleri geliştirilmesi önündeki engel, Soğuk Savaş döneminin aksine, yalnızca birbirini nükleer tehdit algılayan ABD ve Rusya'dan farklı olarak diğer devletlerin de kendilerini tehdit altında hissetmelerine sebebiyet vermiştir. 2012 yılında çalışmaya başlayan NATO'nun Avrupa'ya Balistik Füze Kalkanı yerleştirme programı, sadece Rusya için değil örneğin Çin tarafından da bir tehdit olarak algılanmış ve Çin nükleer güç modernizasyonuna başlamıştır. Çin'in bu hareketi sonucu Hindistan harekete geçmiş ve bu da Pakistan'ın güvenlik endişelerini arttırmıştır. Böylece Soğuk Savaş dönemi boyunca istikrarlı seyreden nükleer güç olgusu domino etkisi yaratarak nükleer tehdit algısına dönüşmüş ve tüm uluslararası sistemi etkisi altına almıştır.

²⁰⁰ a.y.

²⁰¹ a.g.m., 201.

²⁰² a.y.

2.4. AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ PROJESİ

Uluslararası sistemde Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Sovyet coğrafyasında oluşan boşluğun doldurulması adına Rusya tarafından bazı entegrasyon fikirleri tasarlanmaya başlanmıştır. Ekonomisini ve askeri gücünü büyük güç seviyesine taşıyan Rusya, bu süreçte iç ekonomi politikalarının yanı sıra bölgesel ekonomik topluluklar oluşturmak gayretinde de olmuştur. Sovyetlerin dağılmasıyla oluşan tek kutuplu yeni dünya düzeni ve eskiden Rusya bünyesinde bulunan pek çok yeni cumhuriyetin Batı bloğu etkisiyle AB ya da NATO bünyesine eklenmesi Rusya'nın bölgedeki etkisini sarsmıştır. Çok kutuplu düzene geçiş için bölgesel kuruluşların önemine inanan Rusya, ABD karşısında konumlanabilecek ve Avrasya coğrafyasında oluşturulabilecek ekonomik yeni bir güç tasarlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını elde eden Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeleri mevcut durumda hem ulusal güvenliklerini sağlamak için hem de dünya sistemine entegrasyonlarını sağlamak için bölgesel aktörler ile yakın ilişkiler kurma eğiliminde olmuşlardır²⁰³.

Bu amaçla Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Rusya, Kazakistan ve Belarus öncülüğünde üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu sağlamak amacı ile kurulan ve aslen kökenleri daha eskiye dayanan bir birlik fikrini temsil etmektedir²⁰⁴. 1994 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Rusya'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret esnasında Avrasya Birliği ilk defa fikir olarak dile getirilmiş, sonrasında ise 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan “Avrasya Ekonomik Topluluğu” anlaşması 2010 yılında üç üye olan Rusya, Belarus ve Kazakistan arasındaki gümrük birliğinin kurulması ile sağlam temellere oturtulmuştur²⁰⁵. Üç üye ülke arasında 2010 yılında ortak gümrük tarifesi uygulamasına geçilmiş, ülkeler arasındaki gümrük kontrolleri kaldırılmış ve sonrasında 2012 yılında da tek ekonomik bölgeye geçilerek Avrasya Ekonomik Birliği Komisyonu kurulmuştur²⁰⁶. Takip eden süreçte genişleme fikri ve

²⁰³ Fatma Şura Bahsi Koçer, Kerem Gökten, “Avrasya Ekonomik Birliği: Oluşum, Potansiyel ve Sınırlılıklar”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.14, S. 4 (2021), S. 1468-1485.

²⁰⁴ Osman Ağır, Ömer Ağır, “Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 21, S. 1 (2017), s. 103-128.

²⁰⁵ a.g.m., 112.

²⁰⁶ a.y.

gümrük birliği alanına diğer ülkelerinde dahil edilmesi planlaması ile 2014 yılında “Avrasya Ekonomik Birliği” anlaşması imzalanarak birlik son şeklini almıştır²⁰⁷.

Dünya nüfusunun yaklaşık %60'ının yaşadığı bölge olan Avrasya, sadece Rusya ve Kafkasya'yı değil, Çin'den Avrupa'ya kadar çok geniş bir bölgeyi kapsayan kıtayı simgelemekte olsa da bugün çoğunlukla Belarus, Gürcistan, Ermenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya, Ukrayna ve Azerbaycan'ı içeren bölgeye verilen ad olarak kullanılmaktadır²⁰⁸. İlk kez 1849 yılında Alexander von Humboldt tarafından kullanılan Avrasya kelimesi, Batı karşılığında geliştirilmiş ve politik anlam yüklenmiş bir terim olarak jeopolitik teoriler arasında yeniden hayat bulmuştur²⁰⁹. Bu haliyle daha çok Avrasyacılık olarak kullanılmaya başlanan ifade Rusya'nın öncülüğünde oluşturulmak istenen stratejik bir entegrasyon amacının Avrasya coğrafyasındaki adı olmuştur.

Sovyet hâkimiyetinin sona ermesinden sonraki süreçte yaşanan değişimler ile Batı karşısında, Orta Asya ve Kafkaslardaki askeri ve siyasi gücünü kaybetmek istemeyen Rusya'nın bir de ekonomik gelişimi için bölgenin doğalgaz ve petrol kaynaklarına ihtiyaç duyması ve Yeltsin döneminde uygulamaya koyulan hiçbir ekonomik kalkınma projesinin başarılı olamaması Rusya'yı bölgesel entegrasyon fikrine en çok hazırlayan temel meseleler olmuştur²¹⁰. Bu süreçte eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler arasında kurulu bulunan sosyal, siyasal ve ekonomik yapının tümüyle işlevini kaybetmesi bahsi geçen coğrafya genelinde büyük bir boşluğa sebep olarak 1991 sonrasında çözüm amacıyla pek çok bölgesel kuruluş oluşturma çabası gerçekleştirilmiştir²¹¹. Bu amaçla daha önce de bahsi geçen Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve daha sonra bahsedilecek olan Şangay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel bazı örgütler, Sovyetler sonrası yeni kurulan bağımsız devletleri etki alanında tutuma düşüncesiyle Rusya tarafından oluşturulmuştur.

İlk olarak 1991 yılında Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna arasında, sonrasında ise diğer eski Sovyet ülkelerinin de eklenmesiyle BDT kurulmuş ancak BDT'nin daha

²⁰⁷ a.g.m., 113.

²⁰⁸ Zeynep Armağan, “Avrasya Birliği”, *Pusula Dergisi*, S.12 (2011), s. 1-3.

²⁰⁹ Ağır, a.g.m., 110.

²¹⁰ Ertan Efegil, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16 (Kış 2001), s. 1-24.

²¹¹ Yasin Öztürk, “Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, c. 2, S. 2 (2013), s. 223-244.

çok siyasi bir yapılanma olması sebebiyle Rusya'nın arzu ettiği ekonomik işbirliğine dair örgütlenme BDT bünyesinde hayata geçirilememiştir²¹². Bölge genelinde ekonomik işbirliği imkanı sunacak bir örgütlenmeye olan ihtiyaç neticesinde Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) kurulması gündeme gelmiştir. 2000 yılındaki adıyla Avrasya Ekonomik Topluluğu'ndan 2014 yılına geline süreçte Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılımıyla, yeni adıyla Avrasya Ekonomik Birliği, 2015 yılında beş üyeden oluşan bir örgüte dönüşmüştür²¹³.

AEB üyelerin toplamının sahip olduğu 20 milyon kilometrelik²¹⁴ alan ile üyelerin beklentileri de doğru orantılı olarak yüksek olmuştur. Rusya, Kazakistan ve Belarus devlet başkanları örgütten beklentilerini; üç üye ülkedeki anahtar ekonomik sektörler olan enerji, tarım, sanayi ve ulaştırmaya yönelik alanların yapılanması için işbirliğine gidilmesi, para politikalarının uyumlaştırılması, haklarının refahı için ekonomik kapasitelerinin birleştirilmesi, malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımının sağlanması, tüm dünya doğal kaynaklarının çeyreğine sahip olmaları sebebiyle hakların bu birlikten kazançlı çıkması, ekonomik bazlı oluşturulan bu anlaşmanın bir başlangıç olduğu ve politik, askeri gibi konularda da küresel bir anlam taşıdığının vurgulanması şeklinde ifade etmişlerdir²¹⁵.

Birliğin kendi web sitesinde ifade edilen amaçlarında ise, yaşanacak bir küresel krizin etkilerini birlikte yok etmek, dış pazarlardaki üye ülkelerin hedeflerini ortak değerlerle sürdürmek, gümrük birliğini ve ortak ekonomik pazarı oluşturabilmek yer almaktadır²¹⁶. Birliğin sıralanan temel amaçları öncelikli olarak ulusal etkilerden bahsediyor olsa da uluslararası yansımalarının da olacağı muhakkaktır. Bu hususta göze çarpan ilk özellik, Rusya ve Kazakistan'ın, dünya genelinde en büyük enerji tüketicisi konumunda bulunan Çin'in birincil enerji sağlayıcı ülkelerinden ikisi olmasıdır²¹⁷. AEB'nin Rusya ve Kazakistan'ın bir arada bulunduğu ekonomik amaçlarla kurulmuş bölgesel bir örgüt olması sebebiyle, Çin'in stratejik ortağı olma

²¹² Cusup Pirimbayev, Cunus Ganiyev, "Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi", *International Conference on Eurasian Economies*, (2010), s. 82-85.

²¹³ Ağır, a.g.m., 113.

²¹⁴ a.y.

²¹⁵ "Press Statements Following the Supreme Eurasian Economic Council Meeting", (2015), <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22404> [Erişim 26.11.2021].

²¹⁶ Eurasian Economic Commission, <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/default.aspx>, [Erişim 26.11.2021].

²¹⁷ Ağır, a.g.m., 115.

noktasındaki gidişatı gözlemlenebilmektedir. Ancak bu değerlendirme son bölümde karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında ele alınmak üzere bekletilmektedir.

AEB kurulurken Putin tarafından birliğin dünya genelinde güçlü bir blok olarak yükselmesi ve uluslararası diğer büyük oluşumlar gibi (Avrupa Birliği gibi) pek çok ülkeye nüfuz etmesi amaçlanmıştır²¹⁸. Ancak Avrasya coğrafyasının önemli yapı taşları olarak kabul edilen Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmasına imza atması bu ülkelerin birliğin muhtemel üyeleri olacakları düşüncesinde hayal kırıklığı yaratmıştır²¹⁹. Özellikle birliğin kuruluş yıllarının daha en başında AEB için oldukça önemli bir ülke olan Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalar takip etmesi ve bunun sonucu olarak da Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile yaşanan kriz, birliğin uluslararası alana nüfuz etmesi fikrini başarısızlığa uğratarak gelecek planlamasını da zayıflatmıştır²²⁰.

Tarihsel perspektiften bakıldığında Ukrayna'nın Rusya için bu derece önemli olmasının sebebi hem siyasi hem de ekonomik kaygılar içermektedir. Ukrayna'nın Rusya'nın siyasal birliğini sağladığı Kiev'i içermesi, Sovyetler Birliği döneminde o bölgenin teknik açıdan gelişmiş olması, ek olarak Rusya'nın enerji nakil hattı için kullandığı demir ağların üzerinde konumlanması, ve tüm bunların kaybı ile Rusya'nın ciddi bir pazarını yitirmesi Rusya için siyasi ve ekonomik olumsuz sonuçlar doğurmuştur²²¹. Eski Sovyetler Birliği haritasını amaçlayan Rusya için ortaya çıkan bu tabloya göre AEB'nin genişleme planlaması ciddi hasar almıştır²²².

Rusya'nın birlik planında asıl elde edeceği yararlar siyasi iken, diğer ülkelerin ekonomik kar gütmeleri kaynaklı birlik ülkeleri arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Büyük Rus pazarına erişecek olan diğer ülkeler ekonomilerindeki rekabet edilebilirlik oranını arttırma ve küresel krizlerde dayanaklı kalabilme avantajlarıyla ilgilenirken, birlik içerisinde kapladığı hem jeopolitik alan, hem askeri

²¹⁸ Benoit Vitkine, "Vladimir Putin's Eurasian Economic Union Gets Ready to Take on the World", *The Guardian*, (2014), <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/28/eurasian-economic-union-russia-belarus-kazakhstan> [Erişim 26.11.2021].

²¹⁹ Rahmi İncekara, Beyhan İncekara, "Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri", *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 3, S. 1 (2015), s. 111-129.

²²⁰ Benoit Vitkine, "Vladimir Putin's Eurasian Economic Union gets ready to take on the world", *The Guardian*, (2014), <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/28/eurasian-economic-union-russia-belarus-kazakhstan> [Erişim 26.11.2021].

²²¹ İncekara, a.g.m., 115.

²²² a.g.m., 114.

kapasite hem de nüfus olarak ezici büyüklüğü bulunan Rusya'nın siyasi üstünlüğü söz konusudur ki bu durumda AEB içerisinde Rusya'yı dengeleyebilecek güçte bir ülke bulunmadığı sonucuna varılmaktadır²²³. Öte yandan Ermenistan ve Kırgızistan ise ne ekonomik büyüklük ne de birlik içerisindeki etkinlik olarak gerekli ölçüğe sahip olmadığı için birlik politikalarının oluşturulması noktasında Rusya etkisinin fazla olacağı öngörülmüştür²²⁴.

Birliği oluşturan beş üye ülke arasında en fazla GSYH'ya, kişi başına düşen milli gelire, nüfus yoğunluğuna, dış ticaret hacmine Rusya sahip iken genel sıralamada onu Kazakistan, Belarus, Ermenistan ve Kırgızistan izlemektedir²²⁵. 2018 yılı verilerine göre toplamda beş üye ülkenin dünyadan gerçekleştirdiği ithalat 319,2 milyar dolar olurken kendi aralarında birbirlerinden yaptıkları ithalat oranı %18,4'e denk gelmekte, ihracattaki payları düşük olan beş üyenin ithalatta ise yoğunlaştıkları görülmektedir²²⁶. Bunun sebebi de birlik içi ihracatta en büyük paya sahip olan Rusya'nın dünya geneline enerji ihracatı gerçekleştiren dev bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır²²⁷.

Avrasya Ekonomik Birliği'ne ekonomik entegrasyon penceresinden bakıldığında üye ülkeler arasındaki en temel hedeflerden olan serbest ticaretin, malların serbest dolaşımının ve gümrük birliğinin oluşturulduğu, genel pencereden bakıldığında ise ortak ticaret hacminin, ticari ilişkilerin ve siyasi birlikteliğin bir bütün olarak uygulandığı görülebilmektedir²²⁸. Rusya'nın tarihsel arka bahçesini Batıcı anlayıştan sıyrılmış ve Yeni Avrasyacılık prensibine uyarlanmış bir şekilde yeniden oluşturma arzusu, Rusya nezdinde Avrasya Ekonomik Birliği'nin fikrîsel alt yapı ve faaliyetleri ile örtüşmektedir²²⁹.

Ancak netice olarak coğrafi açıdan yakın konumlanmış AEB üye ülkeleri politik yapı ve ekonomik gelişmişlik düzeyi gibi konularda farklılaşmaktadırlar. Rusya sahip

²²³ Ağır, a.g.m., 119.

²²⁴ a.g.m., 120.

²²⁵ "Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye", *Türkiye İhracatçılar Meclisi Ekonomik Araştırmalar Şubesi*, https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/AVRASYA%20EKONOM%C4%B0K%20B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20B%C4%B0LG%C4%B0%20NOTU.pdf [Erişim 30.11.2021]

²²⁶ a.y.

²²⁷ a.y.

²²⁸ İncekara, a.g.m., 118.

²²⁹ a.y.

olduğu doğal kaynaklar ve gelişmiş sanayi altyapısı ile doğal kaynak zengini olan ancak gelişmiş bir sanayisi bulunmayan Kazakistan'a göre daha avantajlı iken diğer üyeler olan Belarus, Kırgızistan ve Ermenistan ise hem doğal kaynaktan hem de sanayiden yoksundur²³⁰. Bu açıdan birlik içinde Rusya'nın baskın bulunan konumu birliğe daha çok bir pakt görünümü vermektedir. Öte yandan bölgedeki ticari ilişkileri olumsuz etkileyen faktörlerden bazıları; birliğe üye ülkeler arasındaki kara ve demir yollarının etkin ve işlevsel olmaması, ülkeler arası üretim yapılarının Sovyetler döneminde kalma bir özellik olarak çok büyük benzerlikte olması, dolayısıyla üye ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine karşı tamamlayıcı değil, rekabet edici konumda olması şeklinde sıralanabilir²³¹.

Böyle bir tabloda birliği gelecekte daha başarılı ve kapsamlı bir entegrasyon noktasına taşımak adına yapılan bazı varsayımlar mevcuttur. Birliğe Rusya'yı dengeleyebilecek güçte olan Çin, Hindistan veya İran gibi büyük ülkelerin katılımı durumunda, AEB'nin dünyanın hatırı sayılır büyüklükteki ekonomik birliğine dönüşmesi ihtimali yapılan değerlendirmeler arasındadır²³². Ancak birliğe üye olan ülkelerin Çin ile ayrıca imzaladıkları ekonomik anlaşmalar ve Bir Kuşak bir Yol projesinin sunduğu fırsatlarla, birlik ülkelerinin Çin etkisinde ilerlemesi durumu söz konusu olmaktadır. Çin üzerinden bu ihtimal değerlendirmesi ve olası sonuçları yine son bölümde verilecektir.

Bahsi geçen gelişmeler ışığında giderek çok kutuplu bir yapıya dönüşen uluslararası sistemde özellikle Çin ekonomik ve siyasal olarak hızla yükselen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemin çok kutupluluğa evirilen yapısına rağmen mevcut güç dağılımı çok katmanlı ve karmaşık bir hale gelmiştir. Tam da bu nedenle büyük güçler arasında karmaşık bir karşılıklı bağımlılık belirmiştir. Rusya ve Çin, Avrupa Birliği ve ABD zaman zaman belirli konular üzerinden müttefik tarafı paylaşırsa da aynı zamanda beliren önemli çıkar farklılıkları bu bağımlılığı karmaşıktırmaktadır.

Tezin ana konusunu oluşturması sebebiyle incelenen ülkeler; Rusya ve Çin'in karşılıklı bağımlılık düzeylerinin incelemesinin yapılacağı son bölüme geçmeden

²³⁰ Ağır, a.g.m., 122.

²³¹ Pirimbayev, Ganiyev, a.g.m., 84.

²³² Ağır, a.g.m., 123.

nce Rusya gibi Çin'in de elde ettiği g alanlarını ve küresel mevcut gücünü yeni bir bölümde detaylandırmak faydalı olacaktır.

BÖLÜM III: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ASYA'DA ÇİN'İN ELDE ETTİĞİ GÜÇ ALANLARI

Çin her şeyden önce ABD için ekonomik bir rakip olması sebebiyle Rusya için önemli bir müttefiktir. Neoliberal küreselleşmeyi başlatan ABD, Çin'in bu süreçten hayli fazla yararlandığını düşünmekte ve söz konusu rekabet olduğunda bugüne kadar savunduğu serbest ticaret fikrinin tersine hareket ederek gümrük vergileri uygulama eğiliminde bulunmaktadır²³³. ABD tarafından birincil askeri tehdit olarak görülen Rusya ise Çin için önemli bir müttefiklik anlamı taşımaktadır. Bu nedenlerle stratejik önceliğini Rusya'yı saldırgan tavırlardan ve Rusya'nın ABD'nin müttefiki olan ülkeleri etkisi altına almasından caydırmak olarak belirleyen ABD, Rusya ve Çin'i farklı alanlarda karşılıklı bağımlılığa sürükleyen temel aktör konumunda görülebilmektedir. Dördüncü ve son bölümde bu görüş daha detaylı açıklanacak olup, gerekli karşılaştırmaların net yapılabilmesi için öncelikle Çin'in yakın geçmişini ve yükselen güç olma sürecini alt başlıklar halinde incelememiz ve verileri toplamamız gerekmektedir.

3.1. ÇİN'İN EKONOMİK GÜCÜ

1970'li yıllarda oldukça güçsüz bir ekonomiye sahip olan ve ekonomik anlamda uzun bir dönem gelişme gösteremeyen Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde hareketsizliğini bozarak ekonomide, teknolojiye ve askeri alanda hızla yükselmeye başlasa da bu süreç kolay gerçekleşmemiştir. Büyük ölçüde teknoloji açısından ilerlemiş bulunan Çin, aynı zamanda uyguladığı dışa karşı kapalı kalma politikası ile dünyaya kapanmayı tercih etmiş ve bu durum Çin'in ekonomik gelişiminin önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. 1980'lerden itibaren Çin, kendini kapatmış olduğu kapitalist sisteme entegre olma yolunu seçmeye başlamış ve yeniden bir yapılanma sürecine girerek uyguladığı ekonomik politikalar sayesinde toparlanmaya başlamış, böylelikle son yıllarda dünyanın en hızlı gelişen ekonomisi ünvanıyla bugün zirveyi

²³³ Ozan, a.g.m., 208.

zorlar hale gelmiştir²³⁴. Hareketsiz kaldığı uzun dönemde eksiklerini tamamlayan Çin, gelişmiş ülkeler ile arasında olan açığı kademeli olarak kapatma gayretinde bulunmuştur. Soğuk Savaş sonrası yaşanan küreselleşme olgusu ile ekonomik ve siyasi anlamda yeni bir düzenin başladığı dünya sahnesinde Çin, mevcut potansiyelini geliştirmeye ve kullanmaya başlamıştır. Esas olarak Soğuk Savaş sonrası yükselişe geçmeye başlayan Çin'in bugünkü ekonomik durumunu anlamak için ise, bu yükselişi sağlayan ekonomik güç koşullarını, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası olarak ayırıştırarak incelemek faydalı olacaktır.

3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi Çin Ekonomisinin Durumu

Köklü ve kadim bir medeniyet olması sebebiyle Çin, zengin bir tarihe ve özgün bir uygarlık yapısına sahip nadir ülkelerdendir. Buna ek olarak, İpek ve Baharat yolları üzerinde konumlanması sebebiyle dünya ticareti üzerinde etkinliği geçmişten günümüze kadar kabul görmüş önemli bir ülkedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında Mao tarafından kurulması ile Çin'in imparatorluk sistemi sona ermiş ve 56 farklı ulusun birleşmesiyle Cumhuriyet yönetimine geçiş sağlanmıştır²³⁵. Mao tarafından takip edilen “tek tarafa yaslanma” politikası ile Çin uzun bir süre sade yaşam ve yabancı ülkelere güvenilmemesi anlayışıyla yalnızca SSCB'ye dayanarak hareket etmeye başlamıştır²³⁶. Bu nedenle Mao'nun liderliğinde partisi olan ÇKP'nin ideolojisi doğrultusunda sosyalist ekonomi uygulamaları hayata geçirilmiş, ülke yönetimine bu ideoloji ile şekil verilmeye başlanmış ve yaklaşık otuz yıl boyunca Çin kendisini dünya ekonomisinden izole etmiştir. Bu süreçte SSCB'nin örnek alındığı, kalkınmayı amaçlayan sosyalist planlamalı ekonomik modeller benimsenmiş, iki ülke arasında oluşturulan “Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” ile bir takım projeler yürütülmüş ancak SSCB lideri Stalin'in ölümü sonucu bu dayanışma bozulmaya başlamıştır²³⁷. Her ne kadar Çin ve Sovyetler sonrasında yollarını ayırmış olsa da Çin'in Batı'ya ve emperyalizme olan karşıt düşünceleri değişmemiş, yalnızca Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile ikili

²³⁴ Mehmet Ögütçü, *Yükselen Asya* (İstanbul: İmge Kitabevi Yayıncılık, 1998), s. 68.

²³⁵ Zeynep Çalışkan, “Çin'in Ekonomi-Politik Stratejisi: Tarihsel Bir Bakış”, *İNSAMER*, (2019) s. 1-12. https://insamer.com/tr/cinin-ekonomi-politik-stratejisi-tarihsel-bir-bakis_2026.html [Erişim 25.10.2021]

²³⁶ a.g.m., 1

²³⁷ a.g.m., 3.

ekonomik ilişkiler sürdürmüş, ancak bu ilişkiler üzerinden ekonomik gelişme hedefinde olan Çin ülkesine önemli bir ekonomik katkı da sağlayamamıştır²³⁸.

1949 ve sonrasında Çin’de uygulamaya konulmuş iki farklı ekonomik kalkınma politikası bulunmaktadır. İlki Mao döneminde uygulamaya koyulan ve 1976 yılına dek sürdürülen “Planlı Ekonomi”, ikincisi ise Deng döneminde hayata geçirilen Çin tarzı “Serbest Piyasa Ekonomisi”dir. 1950’lerle birlikte uygulamaya alınan ve ağırlıklı olarak merkeziyetçiliğe dayandırılan planlı ekonomi modelinde ülkeye ait mali kaynaklar ve teknolojik güç önemli projelere tahsis edilerek kaynakların akılcı dağıtımı sağlanmaya çalışılmıştır²³⁹. Üretim ve fiyatların devlet eliyle belirlendiği planlı ekonomi döneminden 1956 kadar olan bu süreçte sosyalist dönüşüm hatırı sayılır bir oranda gerçekleştirilmiş ve takip eden 1957-1966 yılları arasında ise sosyalist yapılanma başarıyla tamamlanmıştır²⁴⁰. Çin’e ekonomik desteğini kesen Sovyetler’e rağmen Mao, sosyalist politikalardan vazgeçmemiş, ekonomik devrim için ideolojinin devrimini sürdürmekten yana politikalar takip etmiştir. Büyük oranda tarıma dayalı sosyalist model ekonomide dış dünyaya kapalı bir kalkınma stratejisi benimsendiği için verimlilikte beklenen artış sağlanamamıştır. 1958-1961 yılları arasında gerçekleştirilen “İleriye Doğru Büyük Hamle” politikası başarısız olmuş ve hayal edilen ekonomik devrim de gerçekleştirilememiştir²⁴¹. Başarısız olan bu politika sonrası Mao yeni bir politika ile devam etmeye karar vermiştir. 1966-1976 yılları arasına rastlayan Mao’nun fikir babası olduğu Kültür Devrimi süreci on yıl kadar sürmüş ancak neticesinde yine hem ülke ekonomisinde hem de diğer alanlarda ciddi başarısızlıklar yaşanmış ve ağır kayıplar verilmiştir²⁴². Temelinde Çin’i kapitalizmden korumak bu devrimin amacını oluşturmakta olup, halk komünizm rejimine zorlanmıştır²⁴³. Netice olarak 1952-1970 yılları arasında Çin ekonomisi inişli çıkışlı bir süreç izlemiştir. Kültür devrimi ile ağır eleştirilere maruz kalan Mao’nun 1976 yılında yaşamını yitirmesi sonucu Kültür Devrimi son bulmuş ve kısa

²³⁸ a.g.m., 4.

²³⁹ Yılmaz Altuğ, *Çin Sorunu* (İstanbul: Otağ Yayınları, 1977), s. 195.

²⁴⁰ a.y.

²⁴¹ Çalışkan, a.g.m., 4.

²⁴² Dilek Dulkadir, “Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin’in Hegemonik Yükselişi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 2, S.2 (Konya 2020), s. 78-94.

²⁴³ a.g.m., 82.

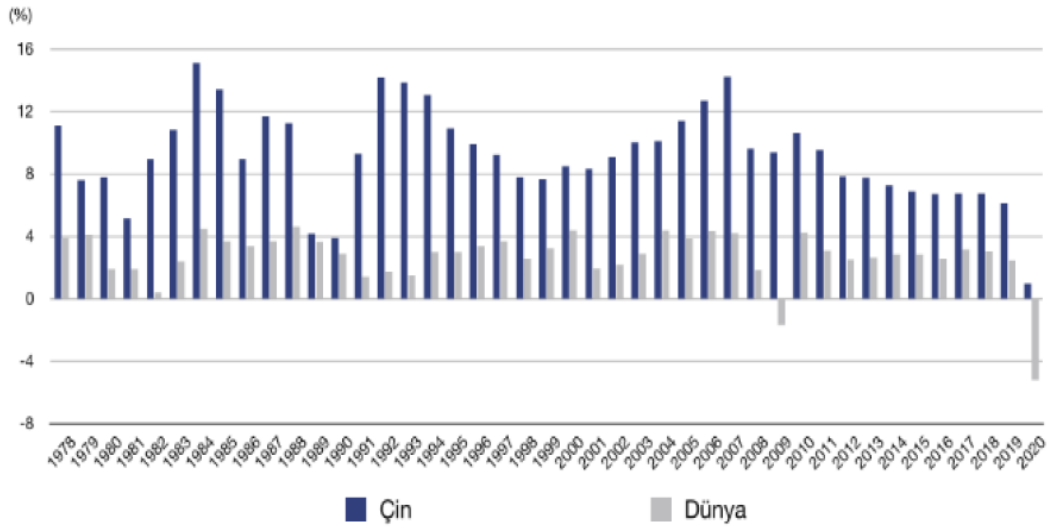
süren bir iktidar krizinin ardından 1978 yılında Deng Xiaoping yönetime gelmiştir²⁴⁴. Mao döneminde uygulamaya alınmış yanlış politikalardan dolayı yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, Deng yönetiminin çözümlemesi gereken sorunlar olarak yerini alırken, ÇHC dış politikasında sosyalizm bayrağını taşımaktan vazgeçmiş ve kökten bir değişim süreci Deng ile birlikte başlatılmıştır. Öte yandan, 1917 Rus Devrimi ile başlamış olup çeşitli yön değiştirmelere rağmen, 70 yıldan uzun bir süre varlığını sürdüren ve “Sovyet Modeli” olarak bilinen ve toplumsal bir örgütlenme biçimi olan sosyalizm, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla ortadan kalkmıştır²⁴⁵. Deng Xiaoping ile başlayan reform hareketleri ülkenin dışa açılma sürecinin ilk eylemleri olmuştur. Deng, Stalinist değerler üzerine kurulu ekonomi politikalarını reddederek, izolasyon politikalarını bir kenara bırakmış, dünyaya ve kapitalist ekonomiye açılmaya başlamıştır²⁴⁶. Dış politikada Komünizme koşulsuz bir bağlılıktan ziyade pragmatist bir anlayışla Çin’in çıkarlarına öncelik verilecek ekonomik gelişme amacı gütmüş, bunu yaparken de dış dünyadan dışlanmak istememiş ve aksine dış dünya ile bütünleşme amacı ile tüm çatışmalardan uzak durmuştur. 1978 sonrası ihracata dayalı bir kalkınma modeli ile ticaret aşamalı olarak serbestleştirilmiş ve böylece Çin, piyasalarını kontrollü bir şekilde dış dünyaya açmıştır²⁴⁷. Buradan çıkarımla Deng, ülkedeki izole edici politikalara ve devletçi planlama sistemlerine son vererek başlattığı açılım dönemi ve serbest piyasa ekonomisi ile Çin’i küresel sisteme entegre etmek amacı gütmüş, böylelikle Çin’in yükseliş dönemini başlatmıştır.

²⁴⁴ a.y.

²⁴⁵ Sönmezoğlu, a.g.e., 897.

²⁴⁶ Dulkadir, a.g.e., 82.

²⁴⁷ Clem Tisdell, “Thirty Years of Economic Reform and Openness in China: Retrospect and Prospect”, *The University of Queensland, Economic Theory, Applications and Issues*, S. 51 (2008), s. 5-26.

Şekil 2. Çin'in Ekonomik Büyüme Oranlarının Dünya ile Karşılaştırılması

Kaynak: “Kuşak Yol ve Saat Kulesi”, EĞİAD Çin Raporu, (Erişim Tarihi: 02.11.2021)

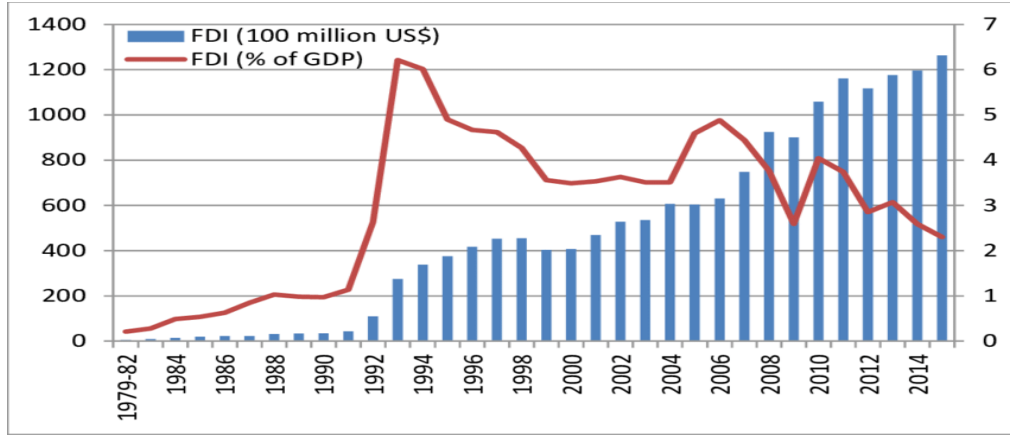
Şekil 2’de görüldüğü üzere Çin, 1978-2020 yılları arasında dünya geneline oranla ekonomik büyümesindeki istikrarı sürdürmüş, bu ivmeye de 1978 yılındaki ekonomik modernleşme hamleleri ile başlamıştır. Dörtlü modernleşme hamlesi olarak da bilinen Deng’in Çin ekonomisini modernleştirme girişimi; endüstri, silahlı kuvvetler, tarım, bilim ve teknoloji alanlarını kapsamakta olup, Mao’dan kalan ülke ekonomisi üzerindeki kırılganlığı yok etmeyi ve bu dört alanda modernleşmeyi amaçlamıştır²⁴⁸. Çin’in reform çağının başlangıcı olan bu sürecin birinci alt döneminde, ilk olarak tarım kesimine yönelinmiş ve tarımda verimliliğin artırılması ile ihracatta, özellikle petrolde, ekonomik büyüme hedefin birincil koşulunu oluşturmuş, genel anlamda tarımsal üretim ve gelirden ciddi bir atış görülmüştür²⁴⁹. Ekonomik reform döneminin ikinci alt döneminde, kamu işletmelerinin modernizasyonuna geçilmiş, kamudan özel sektöre doğru tüm üretim faktörlerinin verimsiz alanlardan verimli alanlara kaydırılması ile ekonomik büyüme desteklenmiş, üçüncü alt dönemde ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmeyi başaran Çin ekonomik büyümedeki itici gücü de oluşturmuştur²⁵⁰. Yabancı sermaye yatırımlarına sağlanan teşvikler ve ülkede mevcut ucuz işgücünden dolayı çok uluslu şirketlerin ilgisini çeken Çin, özellikle ihracat sanayisinde başarılı

²⁴⁸ Dulkadir, a.g.m., 83.

²⁴⁹ a.y.

²⁵⁰ a.g.m., 84.

olmuş ve nitekim 1979-1998 yılları süresince Çin'e toplam 320bin yabancı firma kaydı yapılmıştır²⁵¹.

Şekil 3. Çin'e Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Kaynak: “A Stylized Model of China’s Growth Since 1978”, Center for East Asia Macro-Economic Studies, Research Gate, (Erişim Tarihi: 02.11.2021)

Şekil 3’de görüldüğü gibi özellikle 1991 yılında Soğuk Savaşın bitimi ile, sonraki yıllarda yabancı sermaye yatırımlarını ülkesine çekmeyi ivmesel bir artışla sürdüren Çin, ekonomik büyümesine katkı sağlamaya devam etmiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, dış ticarete konumunu daha avantajlı bir duruma yükseltmek isteyen Çin, ulusal para birimi olan Yuanı gerçek değerinden daha düşük tutarak ihracatın sürekli bir artış döngüsünde seyretmesine katkı sağlamıştır²⁵². Çin mallarının fiyatlarının ihracat yapılan ülke para birimlerine oranla düşük kalması ile ihracatın yavaşladığı dünya ekonomisindeki durgunluk dönemi boyunca bile Çin’in dış ticaretteki avantajlı konumu korunabilmiştir²⁵³. Çin’in devalüasyon politikası ile döviz kuru üzerinden kazandığı bu rekabet gücü yukarıda bahsedilen modernleşme hamlelerine ek bir strateji olarak yorumlanabilmektedir.

Benimsenen modernleşme hamleleri ile kontrollü bir şekilde entegre olunan küresel ekonomi Çin’in rekabet gücünü üstünlüğü bulunan ucuz iş gücü piyasası, düşük maliyet ve cazip yatırım ortamı gibi alanlarda arttırmıştır. Ekonomik kalkınmayı

²⁵¹ Alaattin Kızıltan, “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin Süper Güç Olabilirliği”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 1 (2004), s. 45-66.

²⁵² Şerif Dilek, Büşra Zeynep Özdemir, Deniz İstikbal, *Asya Yüzyılında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri* (İstanbul: SETA Yayınları, 2019) s. 9-73.

²⁵³ a.g.m., 16.

başarılı kılan bu rekabet gücü bazı kaynaklarda “Çin tipi devlet kapitalizmi” yaklaşımı ile tarif edilmiştir²⁵⁴. Merkezi bir kamu otoritesinin mevcut ekonomik sistemde gerçekleştirdiği reformlar sonucu küresel ihracat pazarındaki payını arttırması, hem siyasi istikrarı sürdüren hem de eşzamanlı olarak ekonomik değişimi yöneten Çin için başarılı bir imaj çizmiştir.

Deng dönemine rastlayan ekonomik kalkınma sürecinde ülkeye ekonomik gücü tesis edecek tüm kurum modellerinin dış ülkelerden ithal edilmeye başlandığı şeklinde bir yorum yapmak da yanlış olmayacaktır. Merkez Bankası’nı ABD’nin merkez bankası modeline göre düzenleyen Çin, menkul kıymetler piyasalarına ait düzenleme örneklerini New York, Londra ve Hong Kong’dan alırken, Tayvan’dan yabancı portföy yatırımı ve Singapur’dan döviz rezervlerini yönetecek örnek kurumları kendi bünyesinde revize ederek zamanla IMF, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi tüm uluslararası kurumlara da üye olmuştur²⁵⁵.

Başarılı kurum modellerini ithal etmesi ile verimli bir modernleşme ve kalkınma süreci gerçekleştiren Deng yönetimi, 1983 sonrası süreçte ekonomide sağlanan ilerleme ile liberal ekonomi politikalarının gündeme gelmeye başlaması ve siyasal ve toplumsal liberalleşme taleplerinin artması ile sarsılmıştır. Bir kısmı tolere edilen bu taleplere ek olarak 1983-1985 yıllarında ekonomik gelişmelerde bir durgunluk yaşanmaya başlanması ile Deng yönetimi sıkıntıya girmeye başlamıştır²⁵⁶. Liberal uygulamaların savunucusu Komünist Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang’ın 1989 yılında ölümü ile Çin’de liberal politikaların yaygınlaştırılmasına yönelik kitlesel talepleri olan kesimi harekete geçirmiş, demokrasi talep eden öğrenci gösterileri giderek yaygınlaşmış, ve 1989’da Tiananmen Meydanında liberal özgürlük eylemi yapan öğrencilere ateş açılarak gösteriler engellenmiştir²⁵⁷. Bu durum uluslararası toplum gözünde Çin’e karşı negatif bir imajı tetiklemiş ve başta ABD olmak üzere birçok ülke diplomatik ilişkiler düzeyini azaltarak yabancı sermaye yatırımları gibi

²⁵⁴ a.g.m., 14.

²⁵⁵ William H. Overholt, *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü* (Ankara: Efil Yayınevi, 2011), s. 102.

²⁵⁶ Hüseyin Emiroğlu, “Soğuk Savaş Sonrası Çin’in Ortadoğu’ya Yönelik Dış Politikası”, *Ortadoğu Yıllığı 2006. Editörler: Kemal İnat- Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008), s.463-482*

²⁵⁷ a.g.m., 463

sağladıkları ekonomik katkılara son vermişlerdir²⁵⁸. Batı ile ilişkilerinde oluşan bu tablo neticesinde Çin, uluslararası alanda farklı ülkelerle alternatif ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Soğuk Savaşın bitimine doğru gelinen süreçte Çin, uluslararası ilişkilerde sahip olduğu olumsuz imajı silme ve uluslararası düzene yeniden eklemlenme mücadelesine başlamıştır. Bu mücadele kapsamında Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ile başlattığı ekonomik ilişkiler sayesinde Çin, elde ettiği ekonomik büyüme ile Tiananmen Olayları'nın olumsuz imajını görece yok etmiştir. Ekonomik büyüme ve beraberinde gelen hammadde ve enerji ihtiyacı ise, Çin'i küreselleşmenin de etkisiyle yeni ihrac pazarları bulmaya sevk etmiştir.

Öte yandan Soğuk Savaşın bitişi uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. 1991 yılında Sovyetler'in dağılması ve dünya ekonomi sisteminde serbest piyasa anlayışının gittikçe güç kazanır bir hal alması ile Çin yeniden bazı iç reformlar yapmak durumunda kalmıştır²⁵⁹.

3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Çin Ekonomisinin Gelişimi

Çin Soğuk Savaş sonrasında daha pragmatik bir politika izleyerek Çin'in ekonomik kalkınmasına, sürdürülebilir ekonomik büyümesini arttırmaya ve uluslararası prestijini yeniden kazanmaya odaklanmıştır. Uygulanan akılcı politikalarla Çin, 1990'lı yıllarda nihayet küresel ekonomi ile bütünleşme sürecinde aktif rol almış ve ihracatını arttırmış, yatırımlarına ağırlık vererek yüksek tasarruf ve dış sermaye kazanımı ile ekonomisini finanse edip sanayisini geliştirmiştir²⁶⁰. Bunu yaparken siyasal liberalizme karşılık komünist merkeziyetçilik anlayışından hiç taviz vermemiş ve en üst düzeyde ekonomik yarar sağlama kararlılığını sürdürmüştür²⁶¹.

1995 yılından başlayarak uygulamaya konulan yeni ekonomik reformlar ile ülke ekonomisi daha üretken bir sisteme dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak yeni ticari banka yasası kabul edilmiş ve yabancı yatırımlarını arttırmaya yönelik olan bu yasa ile Çin Merkez Bankası'nı yönetmek hedeflenmiştir²⁶². 1996 yılında açıklanan bir program ile 1000 devlet mülkiyetine ait kuruluş tamamen özerk

²⁵⁸ a.y.

²⁵⁹ a.g.m., 466.

²⁶⁰ a.y.

²⁶¹ a.y.

²⁶² Recai Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba* (İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık, 2004), s. 49.

şirketlere dönüştürülmüş ve küçük ölçekli olanların da birleşmesine teşvik sağlamak için vergi indirimi uygulamasına başlanmıştır²⁶³. 1997-1999 reformları kapsamında da ithalat mallarından alınan vergi %17'ye çekilerek ekonominin kar ettirilmesi amacı güdülmüştür²⁶⁴. 2000-2001 yıllarında yürürlüğe sokulan son reform ile de yeniden yapılandırılan ya da birleştirilen küçük ölçekli devlet mülkiyetli kuruluşlar verilen düşük kredilerle desteklenerek Çin ekonomisinin büyüme hızına katkı sağlanmıştır²⁶⁵. Tüm bu altı yıllık reform süreci sonucunda görünen o ki Çin ekonomisi; hantal ve merkeziyetçi Sovyet modelinden, dışa açık, serbest ama komünist sistemin siyaseten kontrolünde bulunan verimli bir sisteme oturtulmuştur.

Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üyelik başvurusu ilk olarak sosyalist piyasa ekonomisi ile dış dünyaya açılması sonucu 1986 yılında gerçekleştirilmiş ancak kabulü Soğuk Savaşın bitiminden sonraki döneme kadar uzamıştır. Yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek için daha güvenli bir ortam oluşturarak ekonominin büyümesini hedefleyen Çin'in üyeliğe kabulünü sağlayan en önemli etmen de yine ülkede uygulanan yabancı yatırım desteği olmuştur²⁶⁶. Çin gibi oldukça kalabalık, büyük işgücü ve ihracat potansiyeline sahip bir ülkenin küresel ticaret ağının dışında bırakılması ve dışa kapalı ilerlemesi hem Çin için hem de dünyanın geri kalanı için dezavantaj anlamı taşımıştır²⁶⁷. 2001 yılında 15 yıllık bir müzakere sürecinin sonucunda Çin'in DTÖ'ye resmi üyeliğinin kabulü ile dış ticaret hacmi genişlemiş, Çin'in ihracatı önemli ölçüde artmış ve 2004 yılında ihracat verileri bir önceki yıla göre %26 artış göstermiştir²⁶⁸. Artık eşit şartlar altında dünya rekabetine katılan Çin, resmi ticaret yasalarına katılma ve kendi yasal haklarını koruma altına ama güvencesi kazanmıştır. Çin üzerinde uygulanan sektörel ve coğrafi bir çok kısıtlamayı da kaldıran bu üyelik süreci, Çin'in aşamalı büyüme sürecinin anahtarı niteliğinde olmuştur.

²⁶³ a.y.

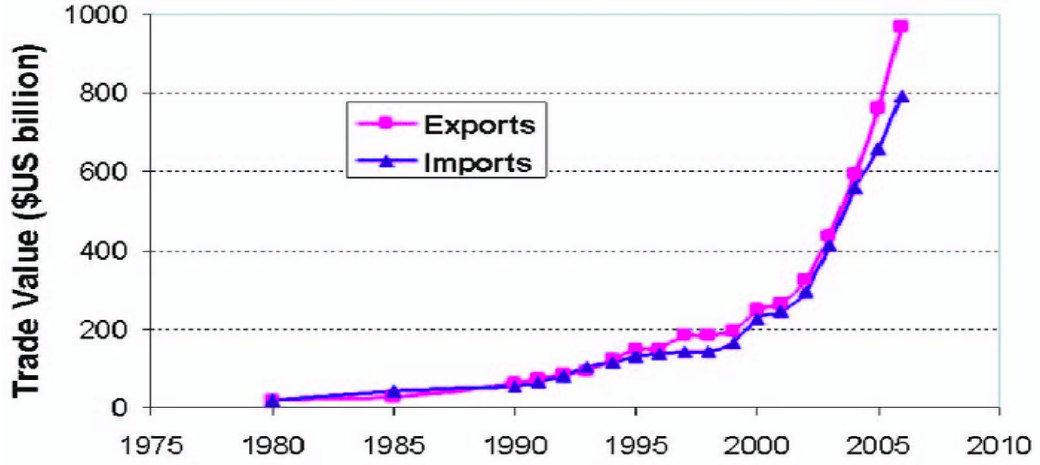
²⁶⁴ a.y.

²⁶⁵ a.y.

²⁶⁶ İlkay Unay, "Çin Ekonomisinde Rekabet Avantajı Sağlayan Etkenler ve Rekabetin Sürdürülebilirliği", (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005), s. 78.

²⁶⁷ a.y.

²⁶⁸ İTO yayınları, Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu, 2005, <http://www.ito.org.tr/ITOPortal>, [Erişim 10.09.1990]

Şekil 4. Çin'in Toplam İthalat ve İhracat Verileri

Kaynak: "China's Environment and Globalization: Unexpected Connections", Research Gate, (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

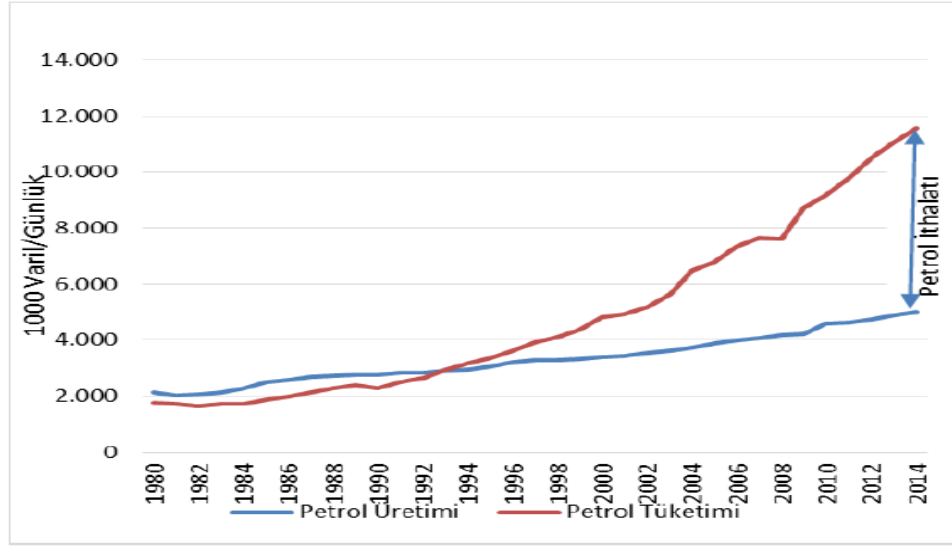
Çin'in 2001 yılında gerçekleşen DTÖ'ye üyeliği sürecinden sonraki 4 yıl içerisinde yaşanan %26'lık ihracat artışı Şekil 4'de görülmektedir.

1995 yılında başlatılan reformlar ve sonrasında gerçekleştirilen DTÖ üyelik sürecini takiben bazı yatırım stratejileri de geliştiren Çin, dışarıdan sermaye ve yatırım çeken bir ülke konumundan ülke dışına sermaye ve yatırım sağlayan bir ülke durumuna gelmiştir. Teknoloji ve pazar payı elde etme hedefleri Çin'in yatırım stratejilerini belirleyen temel iki husus olurken, en fazla dış ticaret yaptığı ülkeler ile yurtdışı yatırımlarını yoğun olarak gerçekleştirdiği bölgeler arasında gözle görülür bir ilişki de bulunmaktadır²⁶⁹. İkili ilişkilerinin aktif olduğu ülkelerle bu politika kapsamında finansal gücünü kullanan Çin, bölgedeki ülkeler ile ticaret ve yatırım yoluyla ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse; özellikle 1990'lardan itibaren ekonomik anlamda genişleyen Çin'in etkilediği alanlar da paralel olarak gelişim göstermiştir. Ekonomik büyüme amacı güderken savunma harcamalarını minimal düzeyde tutan Çin, hem ekonomik anlamda var gücüyle genişlemiş hem de dış ülkelerin tepkisini çekmekten uzak durabilmiştir²⁷⁰. Dış ülkelerle kurduğu ticari bağlar da bu stratejiye eklenince dünya geneli için tablo oldukça olumlu seyretmiştir.

²⁶⁹ Fatih Oktay, *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 29.

²⁷⁰ Ainur Nogayeva, "Rusya-ABD-Çin Stratejik Denge", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), s. 70.

Ancak Çin'in hızlanarak artan ekonomik kalkınma hamleleri, artan enerji ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Üretim miktarına paralel olarak enerji sıkıntısı çeken Çin, deniz aşırı enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır. 1993 yılına kadar tükettiğinden fazla petrol üreten net ihracatçı konumunda olan Çin (bkz. Şekil 5), ülkedeki petrol rezervlerinin gittikçe azalması sonucunda üretime yetecek kadar enerji kaynağı sağlamak durumunda kalmıştır²⁷¹.

Şekil 5. Çin'in Petrol Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılmasında Afrika'nın Önemi", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.12, (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

Bu durum 1990'larda Çin'i petrol ithal eden ülke konumuna getirirken, ekonomik kalkınmaların sürdürülebilir olması için bir yandan enerji-petrol arzının sürekli sağlanması gerekmiştir. Bu nedenle Çin, dünya petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile sıkı ekonomik ilişkiler içerisine girmiştir. Bu süreçte ABD yanında politikalar takip etme ve olası çatışmalardan uzak durma stratejisi de güden Çin, ekonomik kalkınma sürecini baltalayabilecek her türlü meseleden uzak kalmış, yalnızca ekonomik gelişme önceliğine odaklanmıştır²⁷². Çin artan enerji ihtiyacını karşılama noktasında yakınlaştığı ülkeler ile imzaladığı anlaşmalar ve işbirlikleri üzerinden ürünlerinin pazar imkanları genişletmeye çalışmakta ve serbest ticari

²⁷¹ a.g.t., s. 68.

²⁷² Dulkadir, a.g.m., 85.

alanlar oluşturmaktadır²⁷³. Tüm bu ilişkilerin temelinde Çin'in enerji kaynaklarına kolay erişim, diğer bir deyişle enerji havzalarına giriş politikası bulunmaktadır.

Ekonomik ilişkilerin en üst düzeye çıkarıldığı Asya-Pasifik bölgesine ek olarak, özellikle Batı'nın ekonomik veya siyasi olarak dışladığı güneyde konumlanmış Üçüncü Dünya ülkeleriyle de yakından ilgilenen Çin, yalnızca kendisini değil eş zamanlı olarak bu ülkeleri de geliştirmiştir²⁷⁴. Buna örnek olarak, Çin-Afrika ilişkilerini vermek gerekirse; Çin'in ekonomik gelişimini sürdürebilmesi için gereken enerji, hammadde ve pazar ihtiyacı Afrika'dan sağlanırken, kara kıtası olan Afrika da yapılan yatırımlar sayesinde kalkınma yolunda ilerleyebilmektedir²⁷⁵. Öyle ki 2007 yılında Afrika ülkeleri ile kalkan gümrük vergileri, yatırım teşviki için oluşturulan Kalkınma Fonu gibi gelişmelerle 2014 yılında Afrika'nın %5 oranındaki ekonomik büyümesinde Çin yatırımları oldukça etkili olmuştur²⁷⁶. Çad'a demir yolu hattı inşası için beş milyar dolarlık yatırım yapan Çin, hem Çad'ın kalkınmasında önemli bir rol oynamış hem de kendi ülkesinin geçmişindeki en büyük dış yatırımını gerçekleştirmiştir²⁷⁷.

Çin'in Afrika ülkeleri ile olan ekonomik ilişki seviyesini daha detaylı örneklemek gerekirse, Çin petrol ihtiyacının %31'ini Angola'dan tek başına karşılayabilirken, ABD petrol ihtiyacının sadece %19'unu Afrika genelinden karşılayabilmekte, Sudan ise petrol ithalatının %60'ını Çin'e gerçekleştirmektedir²⁷⁸. Tamamen ekonomik gelişme odaklı olan Çin, ülkeler arasında hiçbir ayırım yapmaksızın enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye odaklanmıştır. Bu ülkeler kapsamında Çin'in petrol ithalatını örneklendirmek üzere yıllara göre Afrika'nın payını gösteren aşağıdaki tablo kullanılmıştır.

²⁷³ a.y.

²⁷⁴ Yıldırım Deniz, "Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, c. 2, S. 2 (2014), s. 64-80.

²⁷⁵ a.g.m., 72.

²⁷⁶ a.g.m., 73.

²⁷⁷ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., s. 25.

²⁷⁸ Deniz, a.g.m., 74.

Tablo 1. Çin'in Ham Petrol İthalatında Afrika'nın Payı

Yıllar	Afrika	Diğer Ülkeler	Toplam	Afrika'nın Payı %
2001	9,1	79,2	88,3	10,3
2002	16,2	84,2	100,4	16,1
2003	22,5	105,8	128,3	17,5
2004	35,4	133	168,4	21,0
2005	38,5	130,4	168,9	22,8
2006	46,0	145,7	191,7	24,0
2007	53,1	150	203,1	26,1
2008	53,9	163,9	217,8	24,7
2009	62,8	190,5	253,3	24,8
2010	66,5	228	194,5	22,6
2011	61,2	266,9	328,1	18,7
2012	65,6	288,6	354,2	18,5
2013	65,9	312,3	378,2	17,4
2014	68,8	304	372,8	18,5
2015	65,4	271,3	335,8	19,2

Kaynak: "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılansında Afrika'nın Önemi", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.12, (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

Enerji yatırımları kapsamında Ortadoğu'ya olduğu kadar Afrika'ya da önem veren Çin'in öncelikli amacı yerel kaynakların işlenmesi ve uluslararası pazarlara ulaştırılması olarak belirtilebilir²⁷⁹. Bu yolla gelişmemiş ülkelerde verimsiz kalan doğal kaynakların kendi şirketleri vasıtasıyla ekonomiye kazandırılmasını sağlayan Çin, bu bölgeleri önemli bir pazar statüsüne kavuşturmaktadır²⁸⁰. Ekonomik büyümedeki hızını kesmek istemeyen Çin, ihtiyaç duyduğu zengin doğal kaynaklara ulaşmak için tüm bölgelerdeki yatırım hacmini genişletmeyi hedef belirlemiştir²⁸¹.

Afrika ülkelerinin altyapı maliyetlerinin yüksek oluşu sebebiyle kendi öz kaynaklarıyla ülkelerini finanse edememeleri sonucu Çin yaptığı proje ve yatırımlar ile bölgenin az gelişmiş ülkelerinin finansmanlığını yaparken, aynı zamanda bu ülkelerle uzun dönemli anlaşmalar sonucu ham maddelere daha ucuz ve kolay erişim sağlamaktadır²⁸². Bu kapsamda ithal ettiği ham maddeleri nihai ürünlere

²⁷⁹ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., s. 25.

²⁸⁰ a.y.

²⁸¹ a.g.m., 74.

²⁸² Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., s. 25.

dönüştürerek uluslararası pazarlara ihraç eden Çin, ciddi bir rekabet gücü kazanmaktadır. Çin'in Afrika'daki yatırımlarına karşılık olarak uzun vadeli kredi sunması ancak bu ülkelerin ödeme zorluğu çekmesi durumunda işletim hakkını uzunca bir süre kontrolüne geçirecek olması bazı eleştirel perspektiflerce neo-empyralist bir girişim olarak nitelendirilmiştir²⁸³. Çin'in gerçekleştirdiği az gelişmiş ülkelere yönelik yatırım politikaları sonucu elde ettiği rekabet üstünlüğünün dünya genelinde yarattığı rahatsızlığa ek olarak, Çin'in gelişmiş ülkelerde de gerçekleştirmeye devam ettiği her geçen gün artan yatırımları, Batılı ülkelere kaygı uyandırmış ve çözüm olarak Çin'e karşı bazı önlem ve kısıtlamalara başvurmuşlardır²⁸⁴. Ekonomik korumacılık olarak adlandırılabilen bu politikaların Avrupa ve ABD genelinde hızla yayılması ve ticari tarif uygulamalarıyla desteklenmesi sonucu ihracat üzerinden büyüme stratejisine bağlı Çin için yapısal bir dönüşüm zorunlu hale gelmeye başlamıştır²⁸⁵.

Yukarıda bahsedilen bu dönüşüme kaynaklık edecek olan Çin'in kara, demir, liman ve boru hatları ile Çin merkezli yeni bir dünya düzen kurmayı amaçladığı büyük projesi "Bir Kuşak Bir Yol", detaylı olarak bu bölümün son alt başlığında açıklanacak ve dördüncü bölümde de karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde yeniden tartışılacaktır. Ancak öncesinde ekonomik güç unsurlarını incelediğimiz Çin'i askeri ve nükleer güç alanlarında da bilmek son bölümde Rusya-Çin bağlamında yapılacak kapsamlı ekonomik-askeri bağlantıları anlamak açısından oldukça önemli olan bir diğer alt başlığı oluşturmaktadır.

3.2. ÇİN'İN ASKERİ VE NÜKLEER POTANSİYELİ

Tek seferde ekonomik, askeri ve siyasi temelli bir değişime giremeyeceğinin farkında olan Çin, kademeli bir strateji ile yoluna ekonomik kalkınmaya öncelik vererek başlamıştır. Ekonomik kalkınmadan sağlanacak güç ile, siyasal sorumlulukların artması ve nihayetinde siyasal taleplerin etkin bir askeri güce dayandırılarak elde edilmesi hedeflenmiştir. Çin'in bölgedeki ve uluslararası alandaki rakiplerine yönelik politikaları askeri gücü, stratejisi ve temel kabiliyetlerinin durumu ile doğrudan orantılı olmuştur. Bu nedenle askeri

²⁸³ a.g.m., 27.

²⁸⁴ a.y.

²⁸⁵ a.g.m., 28.

yeteneklerinin tarihini ve olası gelişimini analiz ederek Çin hakkında genel bir askeri güç değerlendirmesine varmak doğru olacaktır.

1978’de Deng Xiaoping yönetimi ile birlikte ülkede öncelik verilen alanlar sanayi, bilim, teknoloji ve tarım olurken, ulusal savunma Çin için o dönem dördüncü konumda tutulmuştur. 1990’ların sonlarında ise Çinli liderler nihayet ulusal savunmaya gereken önceliği verme ve mevcut orduda (Halk Kurtuluş ordusu-PLA) modernizasyona gidilerek PLA’yı ulusal güvenlik konsepti kapsamında bir savaş mücadelesi aracı olarak koordine etmeye başlamışlardır²⁸⁶. Özellikle 1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile ÇKP, en büyük askeri düşman potansiyeli olarak ABD’ye odaklanmış ve ABD’nin 1991 Çöl Fırtınası Harekatı, 1996 Tayvan Boğazı Krizi, 1999 Müttefik Kuvvet Harekatı’ndaki performansları karşısında tehdidin büyüklüğüne karşı koymak adına sürekli askeri yatırımların yapılmasının gerekliliğine ikna olmuştur²⁸⁷. Dolayısıyla Çin, en başta kendi bölgesinde yaşanabilecek güvenlik meselelerinde ABD ve diğer güçleri caydırmak üzere hızla askeri yeteneklerinin modernizasyonuna yönelmiştir.

1993’ten itibaren Çin Başkanı Jiang Zemin tarafından, yüksek teknoloji koşullarını içeren modern bir savaş durumunda yerel savaşları kazanmak adına askeri mücadeleye girişilebileceğinin, ve gelişmiş silahlara öncelik veren bu tarz bir savaşta Çin sınırları tehlikeye girecek olduğunda sadece savaşmak değil kazanmak için de adım atılacağına kritik mesajını veren iddialı bir savaş doktrini benimsenmiştir²⁸⁸. Ancak bu savaş doktrini aslında savaşmayı değil çatışmayı önlemeye yönelik savunmacı bir yaklaşımı ifade etmekte ve gerektiğinde güç kullanılacağını vurgulamaktadır. Bu eğilim çerçevesinde uzun yıllar Çin, değişen güvenlik ortamı ve askeri teknolojiideki gelişmeleri de dikkate alarak büyük ölçüde tutarlı ve savunmacı bir politika takip etmiştir.

2000’li yıllara doğru gelindiğinde, Çin Kara Kuvvetlerinin 1979’dan bu yana geniş çaplı bir savaş yaşamamış olması, son hava savaşını da 1958’deki ikinci Tayvan

²⁸⁶ Nazmul İslam, “Güç, Strateji ve Potansiyeller: Çin Ordusunun Temel Yetenekleri ve Unsurları Üzerine Bir İnceleme”, *Kapadokya Üniversitesi Cappadocia Journal of Area Studies*, c. 1, S. 1 (2019), s. 100-110.

²⁸⁷ “ÇHKO Hava Gücü: Çin’in Hava, Uzay ve Füze Kuvvetlerinde Öncü Eğilimler”, *China Aerospace Studies Institute*, Çev: Yücel Topçu, s. 1-133.

²⁸⁸ a.g.e., 12.

Boğazı krizi esnasında yaşamış olması, yakın zaman savaş deneyiminin olmadığı anlamına gelmiştir²⁸⁹. Olası bir savaşta yalnızca kara ve hava deneyimi ile hareket etmenin son teknolojik gelişmeler ışığında yeterli olmayacağı öngörülerek, bu nedenle de savaş koşullarını en gerçekçi yansıtan senaryolara dayanan doktrinleri benimseyerek, stratejik kuvvet rolüne uygun, geleneksel kara kuvvetleri azaltılmış ve teknolojik askeri gelişime önem veren yeni uygulamalar yürürlüğe sokulmaya başlanmıştır²⁹⁰.

Ulusal güvenlik politikalarının son teknolojiye uyumlu ve daha tutarlı geliştirilebilmesi için askeri ve resmi kurumlarını da modernize eden Çin Komünist Partisi, ilk ulusal güvenlik stratejisine yönelik taslağını 2013'te kurulan Ulusal Güvenlik Komisyonunun (NSC) ardından 2015'te kabul ederek, yapılan ilk toplantıda ülkenin 2020'ye kadar olan dönemini, Çin'in büyük bir askeri çatışmaya karışmayacağı bu nedenle hem ekonomik hem de askeri gelişme sağlamak için etkin bir zamana sahip olacağı "stratejik fırsat dönemi" adı verdiği bir süreç olarak açıklamıştır²⁹¹.

2015 yılında gerçekleştirilen toplantıda ve yayınlanan Yeni Askeri Strateji belgesinde Halk Kurtuluş Ordusu'nun önceden yedi merkezli olan askeri komuta yapısından Batı modeli esnek bir askeri komuta formuna geçtiği açıklanmış, ve yeni yapılanmada beş stratejik askeri savaş bölgesi kurularak yalnızca kara kuvvetleri odaklı eski sistem yerine kara, hava ve deniz kuvvetlerinin harmanlandığı eşit dağılımlı bir komuta sistemine geçiş sağlanmıştır²⁹². Gereken modernizasyon ve temel eksikliklerin giderilmesi adına 2000'li yıllardan itibaren ciddi ilerlemeler kaydeden Çin, bu süreçte PLA'nın bütçesini yıllık %10 oranında arttırmaya (bkz. Şekil 6), savunma sanayi üslerini iyileştirmeye ve yabancı silah alımlarını azaltma adına teknik programlar geliştirmeye de başlamıştır²⁹³.

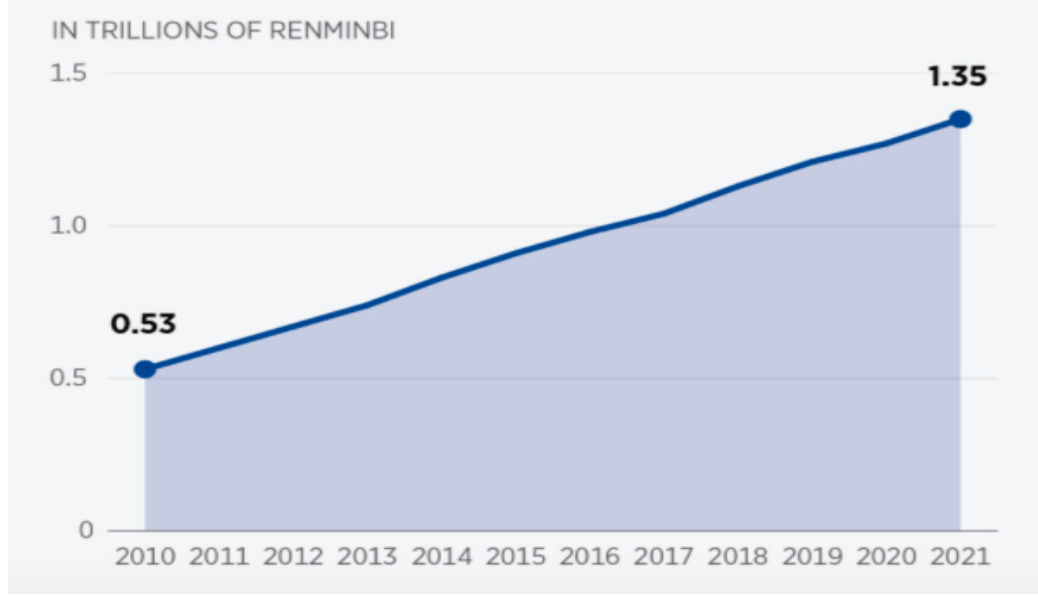
²⁸⁹ a.g.e., 76-77.

²⁹⁰ a.g.e., 95.

²⁹¹ İslam, a.g.m., 102.

²⁹² Nejat Tarakçı, "Çin Ordusunda Stratejik Yapılanma", *TASAM*, (2016), s. 1-2, https://tasam.org/Files/Icerik/File/CinOrdusu.pdf_a7b25e0c-bd5f-4073-a3f8-c753705f6d53.pdf [Erişim 12.11.2021]

²⁹³ İslam, a.g.m., 103.

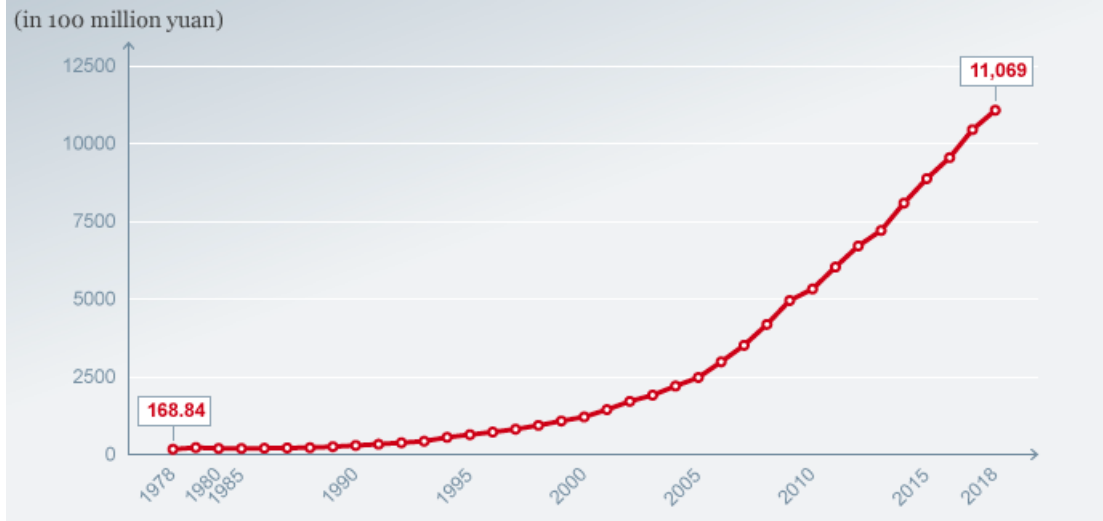
Şekil 6. Çin Ordusundaki Bütçe Artışı

Kaynak: The State Council Information Office of the People's Republic of China, Andrew Erickson, (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

Her ne kadar Çin yönetimi yakın vadede askeri stratejisini büyük bir askeri çatışmaya karışmamak üzerine tasarlamış ve stratejik fırsat dönemi kapsamındaki önceliklerini stratejik caydırıcılık, bölgesel egemenlik, seferberlik yetenekleri, büyük savaşa hazırlık ve iç güvenlik unsurları üzerine belirlemiş olsa da, 2015 yılında Xi Jinping rejimi tarafından açıklanan reformlar ile PLA'yı Çin'in büyüyen küresel etkisini desteklemek ve ABD ile rekabet edebilecek bir güç haline getirmek için uzmanlaştırmaya çalıştığı açıkça görülmektedir²⁹⁴. Açıklanan yeni reformlar ile aslında beklenen, tarihsel süreç boyunca savunma odaklı kalmış Çin ordusunun, Pasifik ve uluslararası alanda stratejik çıkarları söz konusu olduğunda daha taarruza yönelik bir formda kullanılabilmesidir²⁹⁵.

²⁹⁴ a.y.

²⁹⁵ Tarakçı, a.g.m., 2.

Şekil 7. Çin'in 1978-2017 Yılları Arası Savunma Harcamaları

Kaynak: China Statistic Yearbook 2018, (Erişim: 14.11.2021)

26 Mayıs 2015 tarihli belgede Çin'in statik veya pasif olarak nitelenen savunma stratejisinden aktif bir savunma stratejisine geçtiği net olarak açıklanmıştır²⁹⁶. Şekil 7'de de görüldüğü üzere 2000'li yıllar itibariyle savunma harcamaları ivmesel olarak arttırılmaya başlanmıştır. Buna yönelik olarak düzenlenen yapısal reformlarla ayrı bir ordu karargahı ve PLA roket gücü kurularak Çin'in füze kuvveti de tam kapasiteye yükseltilmiş, stratejik ve siber yetenekler birleştirilmiş ve 2017 yılında ilk denizaşırı üssü Cibuti'de kurularak²⁹⁷ küresel aktif bir askeri güce ne kadar önem verildiği ortaya konulmuştur.

2017 yılında gerçekleştirilen parti kongresi konuşmasında Xi Jinping, 2020 yılına kadar geçerli olacak reform hedeflerine ek olarak, PLA'yı 2035 yılına kadar stratejik yetenekler anlamında tamamen modernize edilmiş, askeri kabiliyeti sağlamlaştırılmış birinci sınıf bir güç haline getirmek amacı güttüğünü²⁹⁸ de ifade etmiştir.

Çin'in günümüzdeki askeri gücünü ve temel yetenekler durumunu değerlendirecek olursak; dünyadaki rakiplerine yetişebilecek oranda nükleer, siber ve uzay alanında kapasitesini geliştiren Çin, çeşitli şekillerde konvansiyonel kuvvet uygulayabilen bir seviyeye ulaşmıştır. Bu kapasite gelişimi için gelir yaratmak üzere silah ihracatçılığı

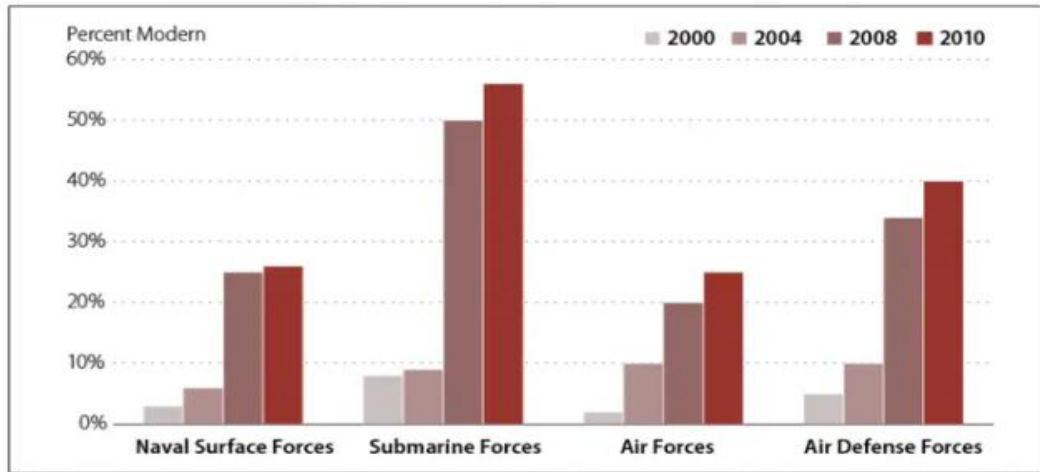
²⁹⁶ a.g.m., 3.

²⁹⁷ Xinhua, "China Focus: Be Ready to Win Wars: China's XI Orders Reshaped PLA", (2017), http://www.xinhuanet.com/english/2017-08/01/c_136491455.htm [Erişim 25.10.2021]

²⁹⁸ Xinhua, "Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress", (Beijing 2017), http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm [Erişim 25.10.2021]

yapan Çin, sunduğu esnek şartlar ve ödeme imkanları sayesinde küresel düzeyde en büyük beş silah ihracatçısı arasına girerken, özellikle Pakistan ve Ortadoğu'ya gerçekleştirilen silah satışları, askeri harcamalara ciddi kaynak teşkil etmektedir²⁹⁹.

Çin'in deniz, hava, roket ve uzay alanlarındaki askeri yeteneklerinden daha detaylı bahsedecek olursak; Güney Çin Denizi öncelikli şekilde bölgesel sorunlarına yönelik kuvvet kullandığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel sorunlarını yönetmek ve kontrol altına almak adına dünyanın en büyük kargo İHA'sı AT-200'ü kullanan ve dünyanın en büyük amfibi uçağı AG-600'ün de üreticisi olan Çin, 2000'den fazlası savaş uçağı olan hava kapasitesiyle dünyanın üçüncü büyük hava gücüne sahip olan ülkedir³⁰⁰. Üst düzey bir füze üreticisi de olan Çin, dünya genelinde aktif balistik füze geliştiren ve önde gelen nükleer ve konvansiyonel sistemlere sahip ülke konumunda bulunmaktadır.

Şekil 8. PLA'nın Kuvvet Çeşitlerine göre 2000-2010 Yılları Arasındaki Modernizasyonu

Kaynak: "The Chinese Military: Overview and Issues for Congress, Congressional Research Service, (Erişim: 14.11.2021)

Öte yandan PLA donanması, PLA hava kuvvetleri ve diğer PLA bölümleri de güç ve kapasite artırımına devam etmektedir (bkzn. Şekil 8). Nükleer deniz gücü alanında saldırı denizaltısı bulunan Çin, tonaj bakımından dünyanın en büyük gemi endüstrisini yürüterek birçok seri yüzey savaşçısı üretmeye de devam etmektedir³⁰¹. Güney Çin Denizinin yanı sıra Batı Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki tüm hedeflere

²⁹⁹ İslam, a.g.m., 104.

³⁰⁰ a.g.m., 105.

³⁰¹ a.y.

karşı konvansiyonel göreve hazır olan Çin gemileri kara hedeflerine karşı nükleer görevde de kullanılma kapasitesine sahiptirler³⁰². Balistik ve seyir füzeleri yoluyla uzay gücü alanında da büyük bir ilerleme kaydeden Çin'in, 2018 yılındaki 39 uzay fırlatma girişiminden 38'i başarılı olmuş ve bu durum Çin'in siber, uzay, hipersonik, yapay zeka gibi alanlara daha fazla yatırım yapmasını teşvik eden bir gelişme olarak kaydedilmiştir³⁰³.

Çin'in genel askeri gücünü ve modernizasyon anlayışını özetleyecek olursak; PLA bazında, savunma için büyük kara kuvvetleri gereksinimli, kıta merkezli bir ordudan daha ziyade, küçük ve hareketli, aktif çevresel savunma yeteneğine göre teknolojik düzeyde gelişmiş, kıta ve deniz oryantasyonlu çift yönlü hareket kabiliyetine sahip bir ordu³⁰⁴ olarak şekillendirildiği gözlemlenebilmektedir. Uzun yıllardır nükleer silahların ilk kullanılmaması politikasını sürdüren Çin, yalnızca nükleer silahlarla ilk taarruza uğrayan taraf olduğunda nükleer silah kullanacağını duyurmuş olsa da Çin'in güvenlik eksenindeki en ufak bir değişim bu politikayı da kökten değiştirebileceği ve nükleer karşı taarruz organize etmek, düşmanın stratejik hedeflerini vurmak, savaş potansiyelini ve stratejik taarruz güçlerini zayıflatmak amaçlarına yer verilebileceği değerlendirilmektedir³⁰⁵. Çin tarafından nükleer kuvvet bulundurulması durumu rakibi saldırmaktan caydırmanın ve çatışma ihtimalini azaltmanın bir yöntemi olarak açıklansa da sürekli modernize edilen³⁰⁶ stratejik nükleer kuvvetler soru işareti yaratmaktadır. Öte yandan kıyılarda bulunan PLA güçlerini de daha uzağa göndererek uçak, denizaltı ve füze gibi çeşitli saldırılardan korunmak isteyen Çin, envanterini arttırmakta ve ileriye doğru genişlemek üzerine bir askeri eğitim modeli sergilemektedir³⁰⁷.

Tüm bu askeri kabiliyetleri ile Çin, Asya'nın en büyük askeri gücü olma noktasına ulaşmada her ne kadar kararlı olsa da bir çok Asya ülkesinin Çin'e güven duymaması sebebiyle aynı zamanda sınırlıdır. Bölgesel güvenlik endişeleri sonucu Çin'in askeri yapısını revize etmesi ve kendi ulusal güvenliğini öncelikli tutması diğer bölge

³⁰² a.g.m., 107.

³⁰³ a.g.m., 108.

³⁰⁴ a.y.

³⁰⁵ Topçu, a.g.m., 16.

³⁰⁶ a.g.m., 56.

³⁰⁷ İslam, a.g.m., 108.

lkelerince güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır³⁰⁸. Askeri vizyonunu bu nedenle gerçekleştirmede sınırlı olan Çin, ticaret ve altyapı gibi büyük jeopolitik hedeflere ulaşabilmesi anlamında da bölge devletlerinin güvensizliği sebebiyle olumsuz etkilenmektedir. Öyle ki askeri kabiliyet artırım mücadelesi Çin'in ekonomik büyümesini de eş zamanlı olarak baltalayan bir olgu durumuna geçmiştir. Çin'in askeri yetenekleri ile Asya'daki ekonomi ve güvenlik düzenini kendi lehine çevirme çabaları kısıtlı kalmaktadır. Bu anlamda gerçekleştirmeye çalıştığı girişimler üzerinden Çin'in askeri reformunun net bir resmini çizmek oldukça zordur. Uluslararası düzene karşı ne düşmanca ne de destekleyici bir seviyede nitelendiremeyeceğimiz Çin'in askeri reformları, son 30 yıla bakıldığında ikisi arasında bir yerde bulunduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Yine de Çin'in, uluslararası düzenin belirli kural ve normlarını kendi lehine çevirmek için kararlı davranarak, göreceli askeri gücünü geliştirmeye yönelik politikalar takip ettiğini söylemek mümkündür. Buna rnek olarak ise Varyag uçak gemisini vermek doğru olacaktır.

Çin 1998 yılında henüz inşası tamamlanmamış Varyag isimli Rus gemisini satın aldığında ileride ulusal çıkarlarını deniz aşırı bir askeri güce dayandıracadıının sinyallerini vermiş, 2001 yılında Türk Boğazlarından geçerek Çin'e ulaşan gemi on dört yıl sonra 2015'te Çin'in sahip olduğu ilk uçak gemisi olarak hizmete sokulmuřtur³⁰⁹. Uçak gemisine sahip olması sebebiyle artık ulusal çıkarları deniz aşırı olarak nitelendirilen Çin, ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan sonra beşinci uçak gemisi teknolojisini elinde bulunduran ülke konumuna gelerek, dünya çapında bir askeri güç olarak deęerlendirilmiřtir³¹⁰.

³⁰⁸ Murat Yorulmaz, "Güney Çin Denizindeki Bölgesel İhtilaflar ve Çin'in Askeri Modernizasyonu", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 2. (2021), s. 680-698.

³⁰⁹ Tarakçı, a.g.m. 4.

³¹⁰ a.y.

Ülke	Konuşlandırılmış savaş başlıkları *	Diğer savaş başlıkları **	Toplam 2020	Toplam 2019
Amerika Birleşik Devletleri	1 750	4150	5800	6 185
Rusya	1 570	4 805	6375	6500
UK ***	120	95	215	200
Fransa	280	10	290	300
Çin		320	320	290
Hindistan		150	150	130-140
Pakistan		160	160	150-160
İsrail		90	90	80-90
Kuzey Kore	..	(30-40)	(30-40)	(20-30)
Toplam	3 720	9 680	13 400	13 865

Şekil 9. Ocak 2020 Dünya Nükleer Kuvvetleri

Kaynak: SIPRI Yearbook 2020, (Erişim Tarihi: 25.01.2022)

SIPRI raporunda yer alan bilgilere göre; 2020 yılı itibariyle dünya genelinde 13.400 adet nükleer başlık bulunduğu tahmin edilmekte, bunların içinden Çin'in ise 320 adedine sahip olduğu Şekil 9'da gösterilmektedir. Bu ülkeler arasında dünya nükleer kuvvetleri sıralamasında beşinci sırada yer alan Çin'in, bir önceki yıla göre de nükleer güç arttırımında olduğu, ilgili yıla ait SIPRI raporundan elde edilmiş verilere (bknz. Şekil 1) bakıldığında görülebilmektedir.

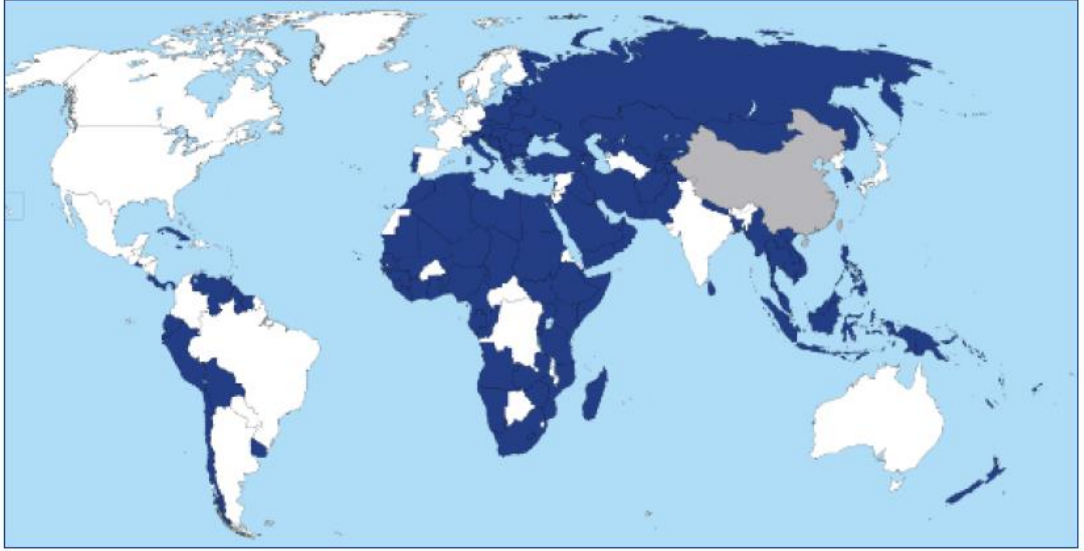
Ancak bir üst başlıkta da belirtildiği üzere büyümesini güçlü bir askeri kanattan daha ziyade ihracat üzerine kurgulayan ve kapasitesini sürekli arttırmak eğiliminde olan Çin, uluslararası konjonktürün gerektirdiği şekilde askeri yapılanmasını gerçekleştirdiği gibi ekonomik yapılanmasında da son bir dönüşüme, bilhassa büyük bir projeye ihtiyaç duymuştur. Ekonomik korumacılık adı verilen ABD ve Avrupa bazlı hem ekonomik hem de siyasi önlem ve kısıtlamalara maruz kalan Çin, küresel rekabet üstünlüğünü kaybetmemek için “Bir Kuşak Bir Yol” projesini hayata geçirmiştir.

3.3. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİ

Modern İpek Yolu niteliğinde olan ve Çin'in sürdürülebilir büyüme ve kalkınma vizyonunun bir parçası olarak hayata geçirilmeye çalışılan Bir Kuşak Bir Yol

(BKBY) projesi küresel bir girişim³¹¹ olması sebebiyle dünya genelinde hem siyasi hem de ekonomik dinamikleri etkileyecek potansiyele sahiptir. Çin'in ekonomik ve siyasi merkezli hem bölgesel hem de küresel beklentileri ve endişelerinin eşzamanlı sonucu olarak ortaya çıkan BKBY projesi pek çok fırsatı ve riski de bünyesinde bulundurmaktadır³¹².

Hayata geçirilen BKBY projesinin temelinde ekonomik etkenlerin öncelikli olmasının sebebi, Çin'in dış dünyaya açılım yaparak önemli ölçüde sağladığı ekonomik nüfuza rağmen, ülke içinde var olan kalkınma sorunlarının önüne geçememiş olmasıdır³¹³. Doğu ve Batı bölgeleri arasında bulunan sosyo-ekonomik anlamda artan eşitsizlik, Çin'i arayışa sokmuş ve iktisadi şartlarda önce kendisine sonrasında da çevre bölgelerdeki ülkelere bir iyileştirme yapma ihtiyacını doğurmuştur³¹⁴. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan BKBY projesi ile Çin, ulusal çıkışlı ama 65 ülkeyi kapsayan küresel odaklı bir ticaret ağı kurmayı hedeflemiştir³¹⁵.

Şekil 10. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında İşbirliği Anlaşması İmzalamış Olan Ülkeler

Kaynak: “Kuşak Yol ve Saat Kulesi”, EĞİAD Çin Raporu, (Erişim Tarihi: 03.11.2021)

³¹¹ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., 39.

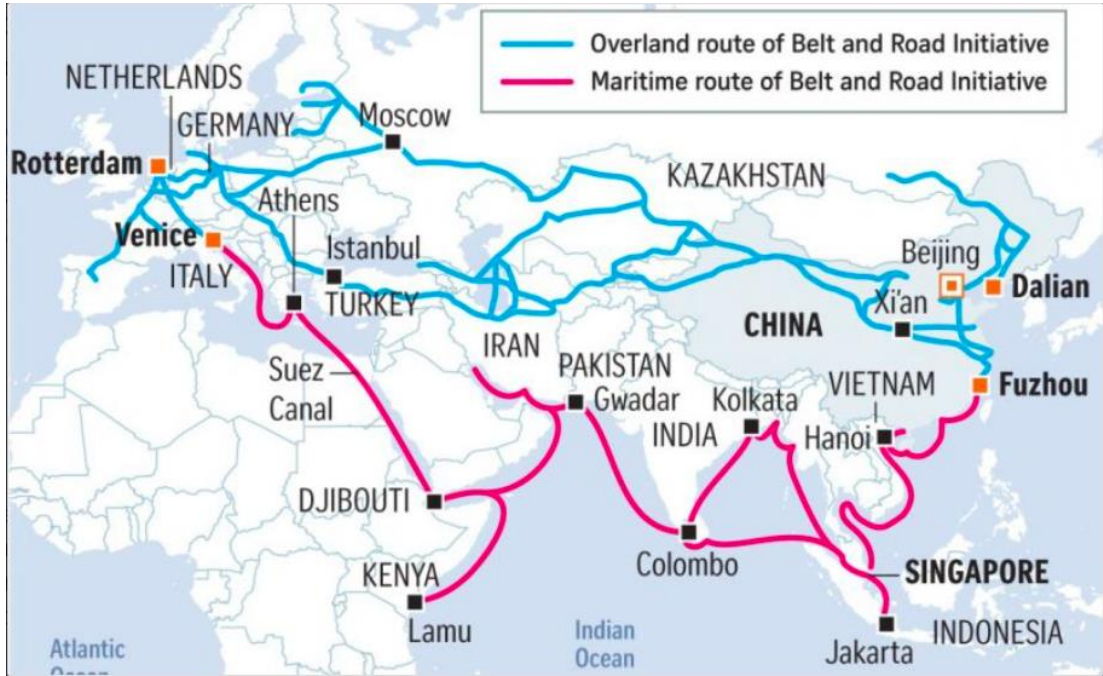
³¹² Filiz Kutluay Tutar ve Fatma Şura Bahsi Koçer, “Çin’in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol”, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, c. 5, S. 17 (2019), s. 618-626.

³¹³ a.g.m., 621.

³¹⁴ a.y.

³¹⁵ a.y.

İlk kez 7 Eylül 2013'te Çin'in Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından Astana'da yaptığı bir konuşma esnasında açıklanan projenin, Antik İpek Yolu'nu yeniden canlandırmayı, siyasal rekabetten uzak, yalnızca ekonomik ilişki temelli bir işbirliği bütünü oluşturmayı hedeflediği açıklanmıştır³¹⁶. Projenin adını oluşturan kelimelerden Kuşak ile Çin'i Batı'da yer alan ülkelere bağlayacak olan kara ve demir yollarına işaret edilirken, Yol ile tüm Asya ülkelerini Akdeniz kıyısındaki ülkelere bağlayacak olan deniz yoluna atıf yapılmakta ve bu girişim sayesinde Çin, planladığı ticaret ağlarını Orta Asya'dan başlayarak Ortadoğu'ya, Arap dünyasına ve Avrupa'ya kadar (bkz. Şekil 11) yaymayı hedeflemektedir³¹⁷.

Şekil 11. Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Kara ve Deniz Yolu Güzergahı

Kaynak: “The Belt-and-Road Initiative and the Rising Importance of China’s Western Cities”, Asia Green Real Estate, (Erişim Tarihi: 05.11.2021)

Ulaşımdan altyapıya, iletişimden gayrimenkule pek çok ticari işbirliği çerçevesinde tarafların tamamının ekonomik kalkınma ve büyümesi ile refah artışını amaç edinen proje aynı zamanda toplumlararası bir sosyo-kültürel etkileşimi de hedefleyen iki farklı projeden oluşmaktadır³¹⁸. “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı (İYEK)” adı verilen

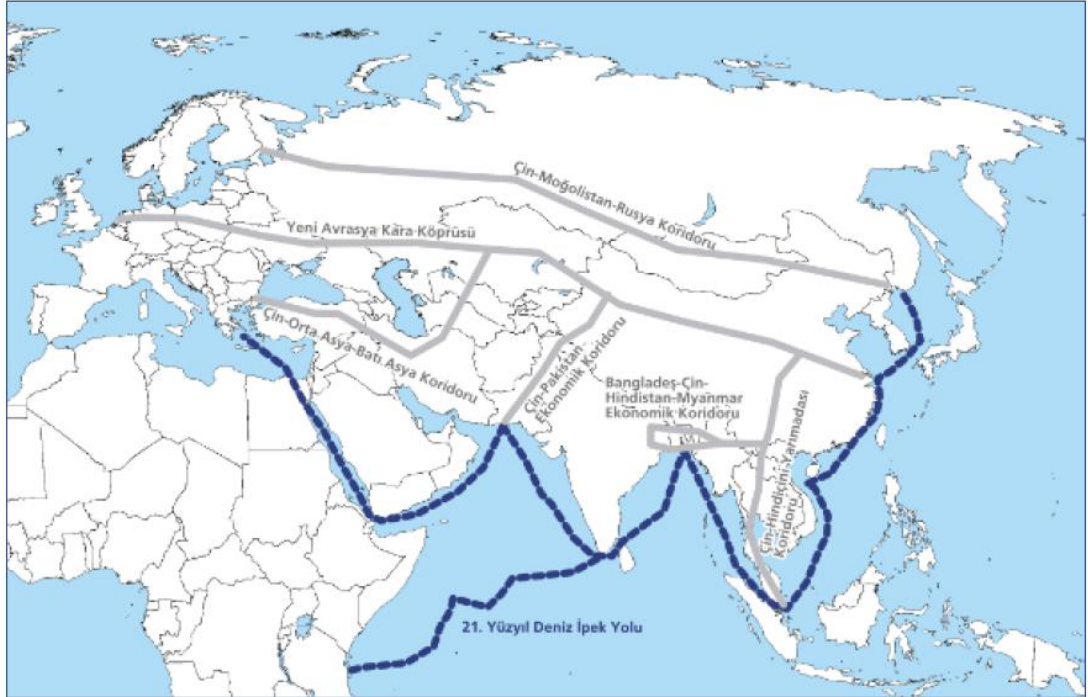
³¹⁶ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., 39.

³¹⁷ SupChina “The Belt and Road: China’s Project of Century”, <https://supchina.com/2017/06/20/belt-road-chinas-project-century/> [Erişim 03.11.2021]

³¹⁸ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., 40.

kara ve demir yolu ağırlıklı birinci proje, Çin'in kuzeybatı kentinden başlayarak Orta Asya, Rusya ve Avrupa hedefli olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, İran, Irak ve Suriye hattından Türkiye'ye varmakta, sonrasında Türkiye'den Rusya'ya ve Rusya'dan Belarus ve Avrupa kıtasına ulaşarak İtalya'da sonlanmaktadır³¹⁹.

Girişimin ikinci projesi olan “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu”nda ise; kıtalararası işbirliğinin denizcilik alanında da kurulabilmesi için iki farklı rota tasarlanmış olup, ilki Çin kıyılarından itibaren Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusunu geçerek Avrupa'ya bağlanan bir hat iken, diğer rota yine Çin kıyılarından başlayıp bu defa Güney Çin Denizi üzerinden Güney Pasifik Okyanusuna ulaşan bir hat şeklinde düşünülmüştür ki bu şekilde haritalandırıldığında girişim, dünya nüfusunun %65'ine, GSH'nın üçte birine, mal dolaşımı ve hizmet potansiyelinin de dörtte birine karşılık gelmektedir³²⁰. Bu haliyle Pasifik ve Atlantik hattında tüm uluslararası piyasalara erişebilen Çin, lojistik olarak aynı hattın tüketim pazarlarını da birbirine bağlamıştır.

Şekil 12. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Üzerinde Yer Alan Koridorlar

Kaynak: “Kuşak Yol ve Saat Kulesi”, EĞİAD Çin Raporu, (Erişim Tarihi: 07.11.2021)

³¹⁹ a.y.

³²⁰ a.y.

İpek Yolu Ekonomi Kuşağı olarak adlandırılan projenin birinci ayağı da kendi içinde üç ayrı ticaret hattı içermektedir. Birinci hat Çin'i Rusya üzerinden Avrupa Kıtasına bağlayan toplam 12 bin kilometrelik bir demir yolu ağıdır ve Kuzey Hattı olarak anılmaktadır³²¹. On sekiz günde Çongçing ve Londra şehirleri arasındaki mesafeyi kat eden trenler, Ocak 2017'de ilk seferini gerçekleştirdiğinde, AB'den ayrılarak yeni Pazar ihtiyacında olan İngiltere'yi doğrudan Çin'e ve Asya kıtasına bağlamış, dünyanın en büyük ekonomik pazarına bu demir yolu hattı sayesinde ulaştırmıştır³²².

Şekil 13. Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı

Kaynak: Chris Devonshire-Ellis, "China's Silk Road Sews Up With Turkey's Middle Corridor, Then Into Central Asia and the Middle East", The New Silk Road Project (2018), (Erişim Tarihi: 09.11.2021)

Ekonomik kuşağın ikinci ticaret hattı olan Orta Hat, demir yolu, kara yolu ve köprü birleşimli bir hattı temsil etmektedir. Kazakistan başlangıçlı bu hat, Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye rotasını takip ederek Avrupa kıtasına bağlanmaktadır. Hattın tam merkezinde yer alan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu (bknz. Şekil 13), diğer bir adıyla Demir İpek Yolu, ve Türkiye'nin tamamladığı Marmaray ve üçüncü köprü yatırımları ile Kuşak ve Yol projesinde Türkiye etkin bir rol üstlenerek bu sayede kendi ticaret ağlarını da Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan,

³²¹ a.g.m., 41.

³²² a.g.m., 42.

Kazakistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve Çin ile geliştirmiştir³²³. Öte yandan Londra'ya kadar uzanan Orta Hat bu haliyle Rusya'yı bypass ederek Çin'in Avrupa pazarına doğrudan erişimini sağlaması sebebiyle Kuzey Hattına alternatif bir güzergah oluşturmaktadır³²⁴.

Son olarak İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nda Güney Hattını temsil eden Türkmenistan, İran, Umman, Ortadoğu ve Güneybatı Asya güzergahında, kara-demir yolları ve enerji santralleri projeleri hayata geçirilmek üzere tasarlanmıştır³²⁵. Hattın tam merkezinde yer alan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), esas olarak Batı Çin'in Kaşgar kentini Pakistan'ın Umman denizi kıyılarına bağlamakta ve Çin için önemli bir coğrafik konumda olan Sincan Uygur özerk bölgesinde bulunmaktadır³²⁶. Çin bu bölgeyi "Batı'ya açılan pencere" olarak nitelendirmekte ve hassasiyetle proje kapsamında bölgenin taşımacılık, ticaret, eğitim, bilim gibi alanlarda geliştirilmiş bir merkeze dönüştürülmesini istemektedir³²⁷. Genel Kuşak-Yol girişimine bakıldığında da Çin tarafından yapılan/planlanan yatırımların çoğunlukla Asya kıtasına yoğunlaştırıldığı, enerjiye ve taşımacılık ağlarına büyük önem verildiği, bunu takiben Afrika, Ortadoğu'da benzer yatırımlar ile ülkeler arası ticari ilişkilerin en üst seviyeye çıkarıldığı ya da çıkarılacağı gözlemlenmektedir.

3.3.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Çin'in Orta Asya Ülkeleri ile Ekonomik İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gün yüzüne çıkan jeopolitik ve ekonomik mücadeleler ve onlara sahne olan Orta Asya, jeostratejik açıdan önemli olması ve enerji kaynaklarına da sahip olması bakımından Çin için öncelikli sırada odaklanılması gereken bir alan olarak belirmiştir. Orta Asya ülkelerinin Çin ile geniş sınırlara sahip olmaları ve Çin için yeni pazar ve hammadde imkanı sunuyor olmaları, proje kapsamında Çin'in bu ülkelere büyük yatırımlar gerçekleştirmesi ile doğrudan ilişkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile her ne kadar tüm

³²³ Umut Ergunsu, "Belt and Road Will Make Turkey-China Cooperation a Success", *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-06/01/content_29580844.htm [Erişim 05.11.2021]

³²⁴ Dilek, Özdemir, İstikbal, a.g.m., 42.

³²⁵ a.g.m., 43.

³²⁶ a.y.

³²⁷ "Vision And Actions On Jointly Building Silk Road Economic Belt And 21st-Century Maritime Silk Road", Belt and Road Portal, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/qwfb/1084.htm> [Erişim 05.11.2021]

uluslararası düzende birtakım siyasi ve ekonomik değişiklikler yaşandıysa da esas değişiklik Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasında yaşanmıştır. Sovyetler sonrası döneme bakıldığında yeni bağımsızlık kazanan ülkelerin, Sovyetlerden kalan kötü ekonomik sistemden kaynaklı yalnızca hammadde üreten ya da tedarik eden bir vasfa sahip olması, genel anlamda pek çok alt yapı sorunlarının bulunması, öte yandan denize ulaşım hattının bulunmaması gibi Orta Asya ülkelerini olumsuz etkileyen ortak ekonomik özellikler ülkelerin büyüme oranlarını da olumsuz etkilemiştir³²⁸.

Ekonomik ve siyasi sorunlara ilaveten yıpranmış altyapı sıkıntılarıyla da karşılaşan Orta Asya ülkeleri, Sovyetler sonrası dönemde dış ülkelere de bekledikleri yardımı görememiş, bölge içi ya da bölge dışı gerçekleştirilmeye çalışılan bütünleşme girişimleri de beklenen ekonomik kazanım sağlanamamış, bu nedenle 71 milyondan fazla bir nüfusa sahip bölge ülkeleri kendi imkanlarının çok üzerinde sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır³²⁹.

1990'larda oluşan bu ekonomik boşluğu iyi değerlendiren Çin, siyasi ve ticari ilişkilerini hızla geliştirerek bölgede 2000'li yıllara değin ticaret hacmini iki katına çıkarmıştır³³⁰. Dolayısıyla bölgenin birikmiş sorunlarına bir çözüm niteliğinde kazan-kazan fırsatı olarak sunulan Bir Kuşak Bir Yol projesi Orta Asya ülkeleri tarafından hızlıca desteklenmiştir. Ekonomik açıdan kalkınma problemleri yaşayan Orta Asya ülkeleri için Bir Kuşak Bir Yol projesi yeni bir soluk anlamı taşıırken, Çin için de yanı başındaki doğal kaynaklara erişim ve etkin kullanım, Orta Doğu, Güney Asya ve Avrupa'ya açılan alternatif bir güzergah olması sebebiyle cazip bir hal almış, proje kapsamında yaptığı yatırımlar sonucu Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumuna gelmiştir³³¹.

³²⁸ “Çin Kuşak Yol Projesi ve Orta Asya'daki Güvenlik Tehditleri”, Tuiç Akademi, <https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/> [Erişim 08.11.2021]

³²⁹ Mehmet Şahin ve Mehmet Seyfettin Erol, “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 37 (Bahar 2013), s. 111-136.

³³⁰ “Çin Kuşak Yol Projesi ve Orta Asya'daki Güvenlik Tehditleri”, Tuiç Akademi, <https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/> [Erişim 08.11.2021]

³³¹ “Çin Kuşak Yol Projesi ve Orta Asya'daki Güvenlik Tehditleri”, Tuiç Akademi, <https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/> [Erişim 08.11.2021]

Çin, sağladığı krediler, gerçekleştirdiği yatırımlar, inşasını başlattığı petrol ve doğalgaz boru hatları, demir ve karayolları gibi pek çok altyapı projesi kapsamında Orta Asya ülkeleri ile güçlü ikili ve çok yönlü ilişkiler kurmuştur³³². Ancak projeye verilen destek yalnızca ekonomik sorunların çözümüne yönelik sağlanacak avantajlarla ilgili değildir. Çin, bölge ülkeleri ile ikili siyasi ilişkilerinde uzun zamandır hiçbir ciddi sorun yaşamamış, “vakit sınavından başarıyla geçmiş güvenli ortak” statüsünde bulunan tek büyük güçtür³³³. Yine de projenin kara ayağının tamamının orta Asya ülkeleri ile bağlantılı olması, projenin vakit ve ilişkilerin niteliğinden bağımsız daima Orta Asya ülkelerinin desteğine bağlı³³⁴ gelişim gösterebileceğinin kanıtıdır. Dolayısıyla, bölge ülkelerinin Bir Kuşak Bir Yol projesine yaklaşımı, Orta Asya ülkeleri ve Çin’in hem siyasi hem de ekonomik ilişkileri özelinde ayrıntılı olarak incelenmelidir.

3.3.1.1. Kazakistan ile ilişkiler

Kazakistan, İYEK projesinin ilk kez Astana şehrinde duyurulmuş olması sebebiyle sembolik bir başlangıç noktasını temsil etmektedir. 1990’lı yıllardan beri karşılıklı ilişkilerini sürdüren Çin ve Kazakistan, İYEK projesi kapsamında yeni anlaşmalar imzalamış, halihazırda yürütülmekte olan enerji ve alt yapı gibi projelerin çoğunluğu İYEK projesi kapsamına sokulmuştur³³⁵. İki ülke arası en önemli diyalog konusu olan enerji alanına yönelik işbirlikleri nedeniyle Çin, Kazakistan’daki gaz ve petrol sektörüne uzun vadeli projeler ile giriş yaparak, Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) tarafından Kazakistan’ın batısında yer alan Aktyubinsk munay ve Uzen petrol yatağının da %60’ı toplam 5,62 milyar dolar karşılığında satın alınmıştır³³⁶. Bu girişimlerin neticesinde, Çin şirketleri aracılığıyla Kazakistan’da üretilen petrol hacmi, yıllık toplam petrol üretiminin %50’sini aşarak 2014 yılında 45 milyon tona yükselirken eş zamanlı olarak, Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı, Atyrau Rafinerisi,

³³² Otabek Omonkulov, “Kuşak ve Yol Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, c. 4, S. 1 (Mayıs 2020), s. 45-115.

³³³ a.g.m., 50.

³³⁴ a.g.m., 52.

³³⁵ a.y.

³³⁶ “Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage”, *National Digital History* (2014), <http://e-history.kz/en/contents/view/2162> [Erişim 10.11.2021]

Çimkent Rafinerisi, Aktau Plastik Fabrikası ve Moynak Hidroelektrik Santrali gibi pek çok projenin inşası da Çin şirketlerince gerçekleştirilmiştir³³⁷.

Petrol, gaz ve altyapı girişimlerinin yanı sıra nükleer enerji sektöründe de ilişkilerini sürdüren Kazakistan ve Çin özelinde, Kazatomprom'un (Kazakistan nükleer enerji ve yakıt şirketi) verilerine göre 2014'den 2017 yılına kadar olan aralıkta ülkede üretilen toplam uranyumun %50'lik payının Çin'e ihraç edildiği, bu anlamda da Çin'in Kazakistan'ın en güvenli uranyum satış pazarı haline geldiği görülmektedir³³⁸. Ancak nükleer enerji alanında uzun dönemde Kazakistan ile olan ilişkilerine yalnızca satış pazarı olarak devam etmeyi düşünmeyen Çin, Kazakistan'daki uranyumun ortak üreticisi konumuna ulaşmayı amaç edinmiş olup, bu niyetle, Çin Genel Nükleer Şirketi ve Kazatomprom, Ulba-Fa adı verdikleri ortak bir nükleer yakıt fabrikasının da inşasına başlamışlardır³³⁹.

Kazakistan'ın 2014'te açıkladığı "Nurlu Yol" programı, ülkenin enerji, altyapı, endüstri, lojistik gibi temel alanlarda yatırımlarını yoğunlaştırmayı hedeflediği ve Çin'in İYEK projesi kapsamında ülkeye sağladığı kredilerle harmanlanarak milli ekonomiyi teşvik etmeyi planladığı bir ekonomik strateji projesidir³⁴⁰. Nurlu Yol ve İYEK temelli oluşturulan projeler ile Çin hükümeti, Kazakistan'a enerji ve altyapı alanlarında 15 milyar dolardan fazla doğrudan yatırım yaparak Kazak ekonomisinin birincil yabancı yatırımcısı, en büyük dış ticaret ortağı ve önemli dış kredi sağlayıcısı konumuna ulaşmıştır³⁴¹.

Çin'in Kuşak-Yol girişimini, "Tek Çin" politikasını, Çin'in bölgesel ve küresel siyasette aktif olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'nü ve Birleşmiş Milletlerdeki uluslararası konumunu destekleyen³⁴² Kazakistan hükümetine rağmen, halkın büyük bir kısmının ve aydınlarının Çin'in İYEK ve diğer projelerine şüpheyile yaklaşıyor

³³⁷ Omonkulov, a.g.m., 53.

³³⁸ a.g.m., 54.

³³⁹ a.y.

³⁴⁰ "Kazakistan'ın İpek Yolu Projesi: Nurlu Jol", QHA Kırım Haber Ajansı (2017), <https://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kazakistan-in-ipek-yolu-projesi-nurlu-jol/158311/> [Erişim 10.11.2021]

³⁴¹ Omonkulov, a.g.m., 55.

³⁴² Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, c. 7, S. 1 (2016), s. 14-23.

olması ilişkilerin devamlılığını sorgulatmaktadır³⁴³. Çin'in uyguladığı politikaların arka planında ülkenin tüm kaynaklarını sömürme ya da ele geçirme gibi gizli bir niyetinin olabileceğini düşünen Kazakistan halkı buna gerekçe olarak, hem son 18 yılda Orta Asya topraklarının 16 bin kilometrekarelik alanından çoğunu kendine eklemleyen Çin projelerini göstermekte³⁴⁴, hem de ülkeye sağlanan Çin altyapı kredilerinin özel şartlar taşıyarak yalnızca Çinli işgücünün ülkedeki projelerde kullanılabilmesini göstermektedir³⁴⁵.

3.3.1.2. Tacikistan ile ilişkiler

Tacikistan, yaşadığı ekonomik problemlerden, hem bölgesel hem de küresel anlamdaki dış etkenlerden ve Afganistan kaynaklı hissettiği güvenlik tehditlerinden dolayı sergilemeye çalıştığı politika anlayışında çok yönlülük ilkesine dayanmakta olan bir ülke olarak Çin'in İYEK projesine destek veren ve işbirliği metnini ilk imzalayan ülkelerden biri olmuştur³⁴⁶.

Projeye katılarak Çin'den ekonomik ve siyasi destek beklentisinde bulunan Tacikistan, Çin ile olan ilişkilerini 2017 yılında "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine taşımıştır³⁴⁷. Çin şirketleri tarafından Tacikistan'da başlatılan projelerde yatırım yapılan alanlar enerji, ulaştırma ve tarım sektörleri olurken, sağlanan krediler karşılığında Çin'in kazanımı ülkenin kuzeyinde yer alan iki altın madeninin işletmeciliği olmuş, Çinli şirket TBEA, inşasına başladığı 2 Termal Elektrik Santrali (TES) inşaatı için harcadığı 331 milyon dolarlık masrafları karşılanan kadar sözü edilen altın madenlerinin işletmeciliğini kazanmıştır³⁴⁸.

Bu haliyle Çin, Tacikistan'ın en büyük yabancı yatırım kaynağı, Rusya ve Kazakistan'dan sonraki üçüncü sıradan gelen en büyük dış ticaret ortağı ve

³⁴³ "EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey", *Eurasian Development Bank*, (2016), s. 34, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf [Erişim 11.11.2021]

³⁴⁴ Connor Dilleen, "More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?", *Aspi Strategist*, (2017), <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/> [Erişim 22.11.2021]

³⁴⁵ Aziz Burkhanov-Yu-Wen Chen, "Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese migration", *Ethnic and Racial Studies*, c. 39, S. 12 (2016), s. 2129-2148.

³⁴⁶ Omonkulov, a.g.m., 62.

³⁴⁷ a.y.

³⁴⁸ a.y.

kreditörü³⁴⁹ konumunda bulunmaktadır. Ancak kreditörlük hususu Tacikistan'ı Çin sermayesine bağımlı kılan negatif bir gelişme göstermiştir. Tacikistan'ın İYEK projesi sonrası Çin'e olan kredi borcu, 2016 yılındaki toplam dış borcunun %80'ine denk gelecek seviyeye ulaşması, bu durumun Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından Kuşak-Yol projesi bağlamında Tacikistan'ın en riskli borçlanma tehlikesinde bulunan 8 ülkeden biri³⁵⁰ listesinde değerlendirmesine sebep olmuştur.

Öte yandan Kazakistan'da görülen benzer bir sorun Tacikistan'da da yaşanmaktadır. Yatırımları aracılığıyla Tacikistan'da projeler geliştiren Çin'in, yalnızca kendi vatandaşlarını ülkede istihdam etmesi, kayıt dışı çalışan Çinli işçi sayısının toplumda gözle görülür oranda artması sonucu halkın memnuniyetsizliğinin de buna eklenmesi kamuoyunun İYEK projesine bakış açısını olumsuz yönde değiştirmiş ve Çinlilerin bölgedeki varlığını bir tehdit unsuru olarak nitelemiştir³⁵¹.

Yaşanan Çinli işçi istihdamı konusundaki memnuniyetsizliğe ek olarak, yüksek borçlara karşılık gelecek Çin'in toprak kazanım talepleri detayları kamuoyuna açıklanmayan müzakereler ile sonuca bağlanmış, miktarı bilinmeyen bu borçlara karşılık talep edilen 28 bin 500 kilometrekarelik alanın %5'i Çin'e bırakılmış ve Tacikistan'ın borçlarının bir kısmı silinmiştir³⁵². Bu oran toplam Tacikistan yüzölçümünün yalnızca %1'ine denk gelmesi sebebiyle borçlarının silinmesi hususunda düşük bir oran olarak görülse de, tüm Orta Asya sınır komşuları ile sınır anlaşması imzalamış Çin'in, fırsat yaratarak uluslararası sınır anlaşmalarını yok sayabileceği ve yeni toprak kazanımı eğiliminde olacağını³⁵³ göstermektedir.

³⁴⁹ "Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador", *Xinhua*, 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm [Erişim 12.11.2021]

³⁵⁰ Tim Fernholz, "Eight Countries in Danger of Falling into China's 'Debt Trap'", 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/china-debt-trap-these-eight-countries-are-in-danger-of-debt-overloads-from-chinas-belt-and-road-plans/> [Erişim 13.11.2021]

³⁵¹ Alexander Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, (New York: Oxford University Press, 2012), s. 87.

³⁵² Amar Diwakar, "China's Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road", *The Wire*, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri> [Erişim 15.11.2021]

³⁵³ Omonkulov, a.g.m., 67.

3.3.1.3. Kırgızistan ile ilişkiler

Kırgızistan'ın en önemli dış ticaret ortağı olan Çin ile bugüne kadar iktidarda bulunan neredeyse tüm Kırgız cumhurbaşkanları iyi ilişkiler geliştirmiştir³⁵⁴. 2015 yılında Kırgızistan'ın, Rusya önderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)'ne katılımı ile Çin ile sürdürülen ticaret hacmi bir miktar azalarak ekonomik dengelerde olumsuz bozulmalar görülmüş ve Çin mallarının baş ihracatçısı konumunda olan Kırgızistan ikili ilişkileri zora sokmuştur³⁵⁵. Ancak bir AEB üyesi olmasına rağmen ülkesinin ekonomik kalkınma, altyapı finansmanı gibi konularda Çin'e ihtiyacı olduğunu düşünen Kırgızistan yönetimi, Çin'in BKBY projesini desteklemiş, 6 Haziran 2018 tarihinde de Çin ile kapsamlı stratejik ortaklık anlaşmasını imzalayarak ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır³⁵⁶. Böylelikle özellikle ulaştırma ve enerji projelerinde doğrudan yabancı yatırım oranlarında bir yükseliş görülmüştür.³⁵⁷

Kırgızistan'da Çin sermayesi ile inşasına başlanacak en önemli ulaşım/altyapı projesi olan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu hattı, 7 milyar dolarlık toplam hesaplanan maliyeti ile Kırgızistan'ın GSYH'sinin %97'sine tekabül ettiği için Kırgızistan'ın bu projeyi tek başına finanse etmesi söz konusu değildir³⁵⁸. Projenin başlaması için Çin'den alınacak kredi karşılığında Kırgızistan'ın doğal kaynaklarından yararlanmayı talep eden Çin, gerekli kullanım sözünü alarak³⁵⁹, projeyi hayata geçirmiştir. Ancak Çin standartlarına göre 1435 milimetrelik dar raylardan yapılması uygun görülen demir yolları, eski Kırgızistan ve tüm diğer eski Sovyet ülkeleri topraklarında yer alan 1520 milimetrelik geniş raylar ile uyumlu değildir³⁶⁰. Bu nedenle yapılacak demir yolu hattının Kırgızistan'ın ülke içi ulaşımını kolaylaştırmasında ve bölgeler arası transit ülke olma hedefinde hiçbir olumlu etkisi

³⁵⁴ Marlène Laruelle-Sébastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*, (Singapore, 2009), s. 86.

³⁵⁵ Omonkulov, a.g.m., 70.

³⁵⁶ a.g.m., 75.

³⁵⁷ "China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan", *Reuters*, 11 September 2013, <https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911> [Erişim 13.11.2021]

³⁵⁸ Victoria Panfilova, "Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail", *Vestnikkavkaza*, 21 June 2018, <https://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html> [Erişim 13.11.2021]

³⁵⁹ Omonkulov, a.g.m., 73.

³⁶⁰ A.g.m., 74.

olmayacağı gibi yeni inşaatın daha pahalıya tamamlanacağı sonucunu doğurmaktadır³⁶¹. Çin ve Orta Asya'yı hali hazırda birbirine bağlayan başka demir yolu hatlarının da bulunmasına rağmen Çin'in bu projeye yatırım yapmak istemesi, Çin'in yayılmacı politikasına bir dayanak olarak gösterilmiş ve Çin ordusunun bölgeye erişimini kolaylaştıracağı düşünülerek bölgedeki ulusal güvenliklerin tehdit altına girebileceği değerlendirilmiştir³⁶².

Öte yandan daha önce bahsedilen Kazakistan ve Tacikistan örneklerinde olduğu gibi Kırgızistan'ı da ekonomik açıdan Çin'e bağımlı hale getireceği düşünülen İYEK projelerinin mevcut borcu, ülkenin toplam dış borcunun %44'ünden fazlasına ulaşmış³⁶³ durumdadır. Aşırı borçlanma tehlikesi altında bulunan sekiz ülkeden biri kategorisinde Kırgızistan'da yer alırken, sayıları gittikçe artan Çinli işçilerin toplumda sebep olduğu rahatsızlık Çin karşıtlığına sebep olmuştur³⁶⁴.

3.3.1.4. Özbekistan ile ilişkiler

Eski İpek Yolu'nun ana hatlarının günümüz Özbekistan topraklarından geçmesi sebebiyle, İYEK projesinde kilit bir konumda bulunabilecek olan Özbekistan, Kerimov dönemindeki bölgesel bütünleşmeyi yeterince önemsemeyen eğilimler neticesinde, İYEK projesine ait iletişim, etkileşim ve ticaret yollarını kuzeyde Kazakistan ve Rusya, güneyde ise Pakistan ve Ortadoğu güzergahlarına yöneltilerek Özbekistan'ı dışarıda bırakacak şekilde tasarlanmasına sebep olmuştur³⁶⁵. Bu nedenle tarihi bir fırsatı kaçırdığı değerlendirilen Özbekistan, 2017'de ilişkilerini kapsamlı stratejik ortaklık altında anlaşılmaya taşıyarak, Çin'in İYEK projesini daha da geç olmadan desteklemiştir³⁶⁶.

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu projesi 2018 yılında hayata geçirilerek, Çin ve Özbekistan arasındaki ulaşım kolaylaştırılmış ve geçiş güzergahında Rusya

³⁶¹ A.y.

³⁶² Panfilova, a.g.m., 73.

³⁶³ Omonkulov, a.g.m., 75.

³⁶⁴ Josh Zumbrun-Jon Emont, "China's Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds", *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000> [Erişim 14.11.2021]

³⁶⁵ Omonkulov, a.g.m., 78-79.

³⁶⁶ a.y

atlanarak Özbekistan ve Çin'i, Avrupa, Ortadoğu ve Güney Asya'ya ulaştıracak olan en kısa ve güvenli transit güzergah oluşturulmuştur³⁶⁷.

Enerji sektöründe de işbirlikleri bulunan iki ülke için Özbekistan, Çin'in doğalgaz tedarikçilerinden birisi ve Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın tüm hatlarının geçiş rotası konumundadır³⁶⁸. Ülke içi ulaşım altyapısını yeniden inşa etmek isteyen Özbekistan, Çin yatırımlarından faydalanmış ve hizmete açılan demiryolları ile tüm vilayetler arasında bağlantı yolu³⁶⁹ sağlanmıştır.

Nerdeyse son 5 yıldır Özbekistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumunda olan Çin, finanse ettiği projeler sayesinde denize kıyısı olmayan Özbekistan'ı ve kendisini proje güzergahları üzerinden Pakistan ve Türkiye limanlarına ulaştırarak, ihracat ürünleri için yeni pazarlara erişim³⁷⁰ imkanı sunmuştur.

3.3.1.5. Türkmenistan ile ilişkiler

Türkmenistan, diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak, bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte “daimi tarafsız” ülke statüsünde kalarak uluslararası alanda Bağımsız Devletler Topluluğu hariç hiç bir bölgesel işbirliği ya da örgütün içerisinde yer almamıştır³⁷¹. Gerektiğinde Orta Asya ya da diğer dünya ülkeleri ile olan ilişkilerinde ikili ilişkiler sürdürmeyi tercih eden Türkmenistan, 2013'te Çin ile stratejik ortak olsa da, Kuşak-Yol projesi kapsamındaki belgeleri imzalamamıştır³⁷².

Kuşak-Yol projesi kapsamında doğalgaz, enerji, üretim ve altyapı gibi konularda işbirliğini geliştirme taraftarı olduğunu ilk kez 2017 yılında belirten Türkmenistan

³⁶⁷ Paul Goble, “China's Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics”, *Eurasia Daily Monitor*, c. 16, S. 40 (2019), <https://jamestown.org/program/chinas-plan-for-railway-to-uzbekistan-is-transforming-central-asian-geopolitics/> [Erişim 11.11.2021]

³⁶⁸ “Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline”, *IntelliNews*, 2 February 2018, <https://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/> [Erişim 15.11.2021]

³⁶⁹ Omonkulov, a.g.m., 82.

³⁷⁰ a.y.

³⁷¹ Madalina Sisu Vicari, “The Eurasian Economic Union- Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements”, 2016, <https://journals.openedition.org/interventionseconomiques/2823> [Erişim 18.11.2021]

³⁷² Omonkulov, a.g.m., 85.

Cumhurbaşkanı, projeyi yalnızca ikili ilişkiler çerçevesinde desteklediğini belirtmiştir³⁷³.

Diğer Orta Asya ülkeleri gibi Türkmenistan'ın da en büyük dış ticaret ortağı olan Çin ile ilişkiler bu kez tümüyle doğalgaz ihracatı üzerine kurulmuş, doğalgaz ihracatına dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Türkmenistan, bu hususta önce Rusya'ya şimdi de Çin'e bağımlı bir ülke konumuna gelmiştir³⁷⁴. Bu bağımlılığı azaltmak için enerji ihracatına yönelik pazarlarını çeşitlendirme arayışında olan Türkmenistan, İYEK kapsamındaki Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu projesine dahil olmak isteyerek, yapımı devam eden Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan demir yolu projesine de yeşil ışık yakmıştır³⁷⁵.

Çin'in Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkileri ekseninde son bir yorum yapmamız gerekirse; Orta Asya Cumhuriyetleri ile daima iyi ekonomik ve diplomatik ilişkilere sahip olan Çin, İYEK projesini başlatınca ilişkilerde yeni ve çok boyutlu bir aşamaya geçmiştir demek yanlış olmayacaktır. Bölge ülkelerine sağladığı yüklü miktardaki krediler, uyguladığı enerji, altyapı ve ticaret projeleri ile yaptığı milyar dolar değerindeki yatırımlar sonucu ikili anlaşmalarını genişletmiş ve bölgenin en büyük dış ticaret ortağı ve yabancı yatırımcısı konumuna ulaşmıştır. Öte yandan Çin varlığının bölgede her geçen gün büyüyen ekonomik ve jeostratejik etkisi, Orta Asya ülkelerine maksimum fayda kazandırmakla birlikte, Çin'in potansiyel nüfuz alanından dolayı endişe de yaratmaktadır. Çin'in hem büyük bir fırsat hem de tehdit unsuru olarak algılandığı bir gerçektir. Bu hususta bölge ülkelerinin Çin ile olan ilişkilerinde ekonomik, siyasi ve jeopolitik çıkarların dengesine dair yapılacak değerlendirme dördüncü bölüme bırakılmıştır.

Üçüncü bölüm genelinde bahsedilen hususları özetlemek gerekirse; dünya genelinde güç sahibi olabilmenin en önemli göstergesi diğer ülkelere göre sahip olunan ekonomik, siyasi ve askeri güç miktarı ve bunun gelişme hızıdır. Çin, dışı açılım başlattığı dönemde kısa vadede uluslararası politikadaki güç yarışına dahil

³⁷³ “Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm [Erişim 18.11.2021]

³⁷⁴ Omonkulov, a.g.m., 85-86.

³⁷⁵ H. Hasanov, “China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project”, *Trend.az*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html> [Erişim 19.11.2021]

olamayacağını farkına varmıştır. Ancak askeri, siyasi ve ekonomik temelli köklü bir değişimi tek seferde gerçekleştiremeyeceğinin bilincinde olan Çin, uzun vadeli kademeli bir strateji izleyerek ilk aşamada ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve ekonomik kırılganlıkların yok edilmesi hedefini benimsemiştir. Sonraki aşamada ekonomik kalkınmanın sağladığı avantajlar ile uluslararası sistemdeki siyasi sorumluluklarının artması talebi ve akabinde bu taleplerin askeri bir güç ile desteklenmesi planlanmıştır.

Çin özelinde değerlendirdiğimizde de 1970'lerden itibaren uygulanan ekonomik ve siyasi dışa açılım politikaları sayesinde elde edilen hızlı büyüme oranları, Çin'i ABD ve AB'den sonraki en önemli ekonomik güç haline getirmiştir. Bu ekonomik güce giden yolda ise Çin'in başarısı büyük oranda istikrarlı kalabilen hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik ticaret talebine ve yatırım politikalarına dayanmaktadır. Öte yandan unutulmamalıdır ki Çin, merkezi planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişi başarabilmiş az sayıdaki sosyalist ülkeden birisini temsil etmektedir ve 2001 yılındaki DTÖ üyeliğinden bu yana tüm ülkeler ile olan ticaretini üç katından fazla arttırmıştır.³⁷⁶ Pek çok Avrupa ülkesi 2000'li yılları ekonomik kriz ile geçirirken, Çin ekonomik ilerlemesindeki istikrarını sürdürebilmiştir³⁷⁷.

Yükselen ekonomik gücüne rağmen askeri ve siyasi boyutta lider güç iddiasında bulunmaktan çekinen Çin, dış politikasına yönelik söylemlerinde uzun süre mevcut küresel düzene tehdit oluşturmaksızın barış içinde bir arada yaşama ilkesini benimsemiş, adına Çin'in Barışçıl Yükselişi dediği bu politika sayesinde de kendine güvenli bir dış politika alanı oluşturmuş, çatışmalardan uzak gelişimini ilerleterek zamanı geldiğinde siyasi anlamda da dış dünyaya açılmak üzere³⁷⁸ sessiz kalmıştır. ABD karşısında hegemonluk iddiasından uzak durmayı tercih eden Çin, takip ettiği ekonomi temelli dış politika ile bunu kanıtlarken, 1978'den günümüze hem bölgesel hem de küresel düzeyde yürüttüğü ikili ilişkilerini akıllıca kullanarak siyasi alana nihayet nüfus edebilecek küresel bir aktöre dönüşmüş ve politik sistem içerisinde

³⁷⁶ Mehmet Ögütçü, "Yeni Ekonomik Süper Güç-Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye ile Rekabet mi Ortaklık mı?", *Avrasya Dosyası*, c.12, S. 1 (2006), s. 37-66.

³⁷⁷ Dulkadir, a.g.m., 84.

³⁷⁸ a.g.m., 85-90.

kendisini öne çıkarmayı başarmıştır³⁷⁹. Bu aşamadan itibaren Batı'yı merkez kabul eden uluslararası politik eksen, gözlenen bir kapasite artışı ile Asya yönüne doğru bir eksen kayması yaşandığı yönünde varsayımlar üretilmeye başlanmıştır³⁸⁰.

Pasifik bölgesinde hızla yükselen siyasi ve askeri gerilim, Çin Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ve Çin Deniz Kuvvetlerinin uçak gemisi inşasına başlaması ile sonuçlanmıştır. Savunmaya dayalı askeri stratejilerine son veren Çin, askeri gücünün yapısını tamamen değiştirmiştir. Çin ordusunu dünyanın en iyi ordularından biri haline dönüştürmek için son yıllarda oldukça fazla girişimlerde bulunan Çin, devlet başkanlarınca yapılan açıklamalarda 2035 ve 2050 gibi geleceğe dönük yıllar dile getirerek ordunun tam modernizasyonunu tamamlamak ve en güçlü ordu olarak anılmak üzere yeni hedefler belirlemiştir³⁸¹. Güvenlik noktasında dünyanın en büyük ikinci savuma bütçesine sahip olan Çin, askeri güç ve nükleer potansiyeli ile de uluslararası düzende söz sahibi bir profile dönüşmüştür.

Büyüyen Çin ekonomisi ekseninde başta Orta Asya'da bulunan ülkeler olmak üzere dünya genelindeki bir çok ülkenin etkilendiği bir gerçektir. Çin'in yaşadığı bu ekonomik büyüme daha fazla atılım gerçekleştirme ve Çin'in otoritesini arttırma eğilimi olarak karşımıza çıkmıştır. Çin'den başlayıp Batı'ya uzanan tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma ve kazan-kazan girişimi olarak tasarlanan Bir Kuşak Bir Yol Projesinin dünya ülkelerine yansımaları , avantajları ve dezavantajları detaylı olarak dördüncü bölümde tartışılacak olup, ön bir değerlendirme ile dünya nüfusunun %70'ini bir araya getirmeyi planlayan bu proje kapsamında Çin, hayata geçirilmiş en büyük ekonomik girişimin sahibidir demek yanlış olmayacaktır. Orta Asya ülkeleri ile İYEK projesi kapsamında kurduğu ikili ilişkileri neticesinde Çin'in elde ettiği ekonomik kazanımlar da göz önünde bulundurulduğunda, Çin hükümeti tarafında projenin devamlılığına ve başarısına verilecek önem tahmin edilebilmektedir.

Ancak yine de dünya sahnesinde ABD ile karşılaştırıldığında kat edecek epey yolu bulunan Çin, ekonomik, siyasi ve askeri gibi alanlarda güçlenmeye devam edebilmek için kendi bölgesindeki ikili ilişkilerinde, özellikle uluslararası sistemin bir diğer süper gücü olan Rusya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisini uzun süre sürdürmüş ya da

³⁷⁹ a.g.m., 91.

³⁸⁰ a.y.

³⁸¹ a.g.m., 85.

sürdürmeye devam edecektir. Çin ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, Çin'in ekonomik büyümesine paralel olarak dış politikasında yükselen hareketlilik³⁸² neticesinde ihtiyaç duyduğu diğer güç alanlarında yetersiz kalması sonucu oluşmuştur.

Çin'in hem Rusya'ya hem de diğer küresel güçlere rakip olarak doğduğu bu yükselme döneminde, rekabet edebilecek maksimum güce ulaşmak için karşılıklı bağımlılığa evirilme süreci de eş zamanlı olarak yaşanmıştır. Tüm bu bahsi geçen süreçlerin değerlendirilmesi takip eden bölümde detaylıca irdelenecek olup, esas olarak Rusya-Çin ekseninde karşılıklı bağımlılık yaratan ve bu bağımlılık ilişkisinin seyrini değiştiren etkenler ele alınacaktır.

³⁸² Atilla Sandıklı, “Geleceğin Süper Gücü Çin”, *Bilge Strateji*, c.1, S.1 (2009), s.40-50.

BÖLÜM IV: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİ KAPSAMINDA ASYA'DA GELİŞEN RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Son bölüm olan bu başlık kapsamında, dünyanın en büyük güçleri arasında sayılan Rusya ve Çin'in tarihi geçmişinden, ekonomik-askeri ilişkiler düzeyinden, ikili diplomatik temaslarından ve aralarında süregelen ya da çözümlenen olumlu-olumsuz tüm etkileşimlerden bahsedilirken, esas olarak bu düzlemde kesişen ve karşılıklı bağımlılığa etki eden iki ülke arası hususlar değerlendirilecektir. Kronolojik bağlamda değişken seyretmiş olan iki ülke arası ilişkilerde, ışık tutmak istediğimiz Soğuk Savaş sonrası dönemi anlamak açısından bu çalışmayı diğerlerinden ayıran özellik, önceki bölümlerle kurulacak bağlantılar ile karşılıklı bağımlılık ilkesi kapsamında ele alınacak çok yönlü değerlendirmeler ve bulgular olacaktır. Değişen bölgesel ve uluslararası dinamikler ile bu bağımlılık çeşidinin teorik şartları baz alınarak zamanla güçlenip güçlenmediği, ortadan kalkıp kalkmadığı ve başka bir sürece evrilip evirilmediği de tartışılacaktır.

Özellikle iki ülke arası ilişkilerin yoğunlaştığı zaman dilimi olan Soğuk Savaş sonrası süreçte SSCB'nin yıkılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulması ile ABD-Çin ittifakı yerine Orta Asya'da beliren Rusya-Çin yaklaşması, sırasıyla yapıcı ortaklık, stratejik ortaklık ve nihayetinde dostluk ve işbirliği anlaşmasına kadar götürülmüştür. Tüm bunlar yaşanırken iki ülkenin yaklaşmasına ve hatta simetrik bir karşılıklı bağımlılık düzeyine erişmesine neden olan dinamikler ve karşılıklı bağımlılığın süreç içerisinde azalmasına ya da asimetrikleşmesine giden öngörüler için ilk olarak ilişkiler geçmişi incelenecektir.

4.1. RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GENEL SEYRİ

Coğrafi olarak yakın olan çoğu ülkede görüldüğü gibi Rusya ve Çin'in köklü bir ilişki geçmişine sahip olması olağan bir sonuçtur. 1912 yılında kurulan Çin ve 1917 yılında kurulan Sovyetler Birliğine değin zayıf kalan ikili ilişkiler ilk kez diplomatik

anlamda SSCB'nin 2 Ekim 1949 tarihinde yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyetini ilk tanıyan ülke olması ile başlamıştır³⁸³. 1950 ve sonrasında Komünizme dair dünya görüşleri ortak olan Stalin ve Mao Zedong'un yönetimleri boyunca askeri, sanayi, teknik personel eğitimi gibi alanlarda gelişmeye devam eden ikili ilişkileri neticesinde aralarında 30 yıllık barış, güvenlik yardımlaşma ve dostluk anlaşması imzalanmış, ancak Stalin'in vefatı sonrasında yönetime gelen Kruşçev, yeni bir yol haritası çizerek "kapitalizmle barış içinde bir arada yaşama" söyleminde bulunduğu için Çin tarafından tepki çekmiş ve 1960 itibarıyla yapılan tüm anlaşmalar feshedilmiştir³⁸⁴. Bu anlamda ilişkilerin düzelmesi ve yeniden başlaması asıl olarak SSCB'de uygulamasına geçilen Perestroyka açılımı sonucunda Gorbaçov'un Çin'e 1989 yılındaki resmi ziyareti ile gerçekleşmiş, Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin dağılması ile 24 Aralık 1991'de yerine kurulan Rusya'nın Çin tarafından resmi olarak tanınması da ilişkileri hızlandıran temel dönüşüm evresini oluşturmuştur³⁸⁵.

Çin'de sosyalist devrimin gerçekleştiği ve halk cumhuriyetinin kurulduğu 1950'li yıllarda sosyalizm kardeşliğinin getirisi ile Sovyet tipi ekonomik modeli benimseyen Çin, Sovyetler Birliği'nin askeri, siyasal ve ekonomik desteğinden tümüyle faydalanmıştır³⁸⁶. Kuruluş yılında Batılı ülkeler nezdinde tanınmamış ve uluslararası alanda yalnız kalmış olan Çin, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmek ve yaşanan Kore savaşında (1950-1953) güvenlik endişesine ek olarak askeri desteğe de ihtiyaç duyduğu için sırtını sosyalizm ve ekonomik sistem inşasında tecrübeli olan Sovyetler Birliği'ne dayamıştır³⁸⁷. Buradan hareketle Çin tarafından başlatılan bu yakınlığı yalnızca ideolojik anlamda değil, realpolitik ile de ilişkilendirmek mümkündür. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin gözünde Çin gibi nüfus ve yüzölçümü olarak büyük bir ülkede kök salacak sosyalizm inşası ve Kore savaşında Çin'e verilecek olan destek, içinde bulunulan Soğuk Savaş atmosferinde Batı bloğuna ve ABD'ye karşı safları sıkılaştırılmış bir birliktelik³⁸⁸ anlamına gelmiştir.

³⁸³ Zaida Knutsishvili, "Tek Kuşak Tek Yol Projesi Bağlamında Rusya-Çin İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2019), s. 46.

³⁸⁴ a.y.

³⁸⁵ a.y.

³⁸⁶ Umut Bekcan, "Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.26 (Denizli 2017), s. 371-387.

³⁸⁷ a.g.m., 371.

³⁸⁸ a.y.

Nitekim uygulamaya koyulan tüm yardımlaşma ve dostluk anlaşmalarına rağmen Kruşçev döneminin kapitalist eğilimleri neticesinde, ilişkiler Gorbaçov döneminde yeniden çözülene dek durdurulmuştur. Sonrasında Gorbaçov'un takip ettiği yeni politik anlayış ile Batı yönlü uygulanacak silahların kontrolü, ticaret alanında ve ortak sorunlarda işbirliği odaklı barışçıl ve yapıcı ilişkiler, genel anlamda Doğu Asya ve Çin için de önem arz etmiştir³⁸⁹. Moskova ve Pekin arasında süregelen ideolojik ayrışma, Deng ve Gorbaçov arasında 1989 yılında yapılan zirvede çözümlenerek, iki ülke arasında “Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Anlaşması’nın (1991)” imzalanması sonucu gelecek ilişkilerin nihai yönü çizilmiştir³⁹⁰.

4.2. RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİNİN SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENEL SEYRİ

Sovyetler Birliğinin çözüldüğü, Soğuk Savaşın son bulduğu ve etkilerinin günümüze kadar ulaştığı tarihi süreç, Soğuk Savaşın sahip olduğu basit, kesin ve net kuralların aksine, karmaşık bir uluslararası düzen olarak karşımıza çıkmıştır. Yaşanan bu önemli gelişme Soğuk Savaş döneminde kendi içinde kurulmuş olan dengeler düzenini yok etmiş, dünya, mevcut iki kutuplu düzenden ABD’nin tek başına süper güç olacağı tek kutuplu düzene kayma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Kurulacak yeni dünya düzeni tartışmaları hızla başlarken, Bertrand Badie SSCB’nin yıkılması ile oluşan bu boşluk dönemini herhangi bir aktörün ya da aktörlerin doldurmasının imkansızlığından yola çıktığı varsayımıyla “kutupsuz” dönem olarak adlandırmıştır³⁹¹. Tek-çok kutupluluk ya da kutupsuzluk tartışmaları eşliğinde sistemde ortaya çıkacak yeni dünya düzeni merak edilirken, ABD’nin küresel anlamdaki görece etkin gücü, sisteme hükmetme gücüne erişecek bir başka yada daha çok devletin mümkün olmadığı sonucunu kuvvetle düşündürmüştür.

İki kutuplu dünyanın Soğuk Savaş sonrası tek kutuptan oluşan bir ABD hegemonyasına dönüşmesi tehdidi ile Rusya-Çin ilişkileri önemli bir gelişme dönemine girmiştir. Mevcut uluslararası düzeni 2. Dünya savaşından kalma olarak nitelendiren Rusya ve Çin, radikal bir değişimden ziyade, güç dengesinin adil

³⁸⁹ Ulvi Kazimov, “Rusya Çin İlişkileri ve Soğuk Savaş Sonrası Askeri İlişkiler”, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.1, S.1 (Kırşehir 2020), s. 37-52.

³⁹⁰ a.g.m., 42.

³⁹¹ Bertrand Badie, *Diplomacy of Connivance* (New York: Palgrave Macmillan, 2012) s.57.

dağıldığı çok kutuplu bir dünya düzenini inşa etmeyi amaçlamışlardır³⁹². Batı çıkarları için Batılılar tarafından teşvik edilmiş bir Batı konseptine³⁹³ karşı gelerek, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmadığı, resmi olmayan bir birleşme diplomasisi kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tek kutuplu dünya düzenine karşı olan ortak yaklaşımları ile güçlenen Rusya-Çin arasındaki ilişkiler, çok kutuplu dünyanın inşası için iki ülkeyi işbirliğine sevk etmiştir. 1990'lı yıllarda, Rusya ve Çin arasında kurulması planlanan stratejik ortaklık hususunda görüşmeler yapan Jiang Zemin ve Boris Yeltsin, 1996 yılının Nisan ayında nihayet resmi olarak “Stratejik Ortaklık” anlaşmasını imzalamışlardır³⁹⁴. Bu stratejik işbirliği ile Rusya-Çin arasındaki ilişkiler 1950'den beri görülmemiş bir boyutta öneme sahip olmuş ve bu aşamadan itibaren her iki ülke de birbirlerini ABD'ye ait süper gücü kırma noktasında stratejik kanat³⁹⁵ olarak düşünmüşlerdir. Akabinde 1999 yılında, bölgesel meseleler ile ekonomik işbirliklerinin ele alındığı yaklaşık 100 ilave anlaşmanın daha imzalanması³⁹⁶ ile Rusya ve Çin uzun vadeli stratejik ortak olmuşlardır. 2000 yılında iktidarın Putin'e devrolması ile ilişkilerin daha da derinleşme dönemi başlamış, Temmuz 2001'de Çin ve Rusya arasında “İyi Komşuluk ve Dostluk İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır³⁹⁷.

Sovyetler Birliğinin dağılması tüm dünyada olduğu gibi Orta Asya'da yer alan ülkeler için de bir dönüm noktası niteliğinde iken, Rusya ve Çin ise bu dönüşümden en çok etkilenen iki ülke olmuştur. Soğuk Savaş sonrası oluşan güç boşluğunda Orta Asya'da iki büyük güç olarak toparlanabilen Rusya ve Çin, ABD'ye ve tek kutuplu düzene karşı olan mücadelelerinde stratejik işbirliği içerisinde, bu sebeple de zaman içerisinde karşılıklı bağımlı bir statüde kalmışlardır. Kurulacak yeni dünya düzeni kapsamında bölge ülkelerinin yerinin ve etkinliğinin ne olacağı ile ABD'nin nasıl tepki vereceği meseleleri, Rusya ve Çin'i ilişkilerinin geleceği kapsamında harekete

³⁹² Knutsishvili, a.g.t., 52.

³⁹³ Charles Grant, “Russia, China and Global Governance”, *Centre for European Reform (CER)*, (2012), s. 1-69.

³⁹⁴ Gregory Shtraks, “Sino-Russian Relations and the Lessons of 1996”, <https://thediplomat.com/2015/04/sino-russian-relations-and-the-lessons-of-1996/> [Erişim 07.03.2022]

³⁹⁵ Kazimov, a.g.m., 43.

³⁹⁶ a.y.

³⁹⁷ “Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation”, <https://www.peaceagreements.org/view/1735/> [Erişim 07.03.2022]

geçiren temel çıkış noktasını oluşturmıştır. Bu süreçte Rusya ve Çin arasında sınır ötesi bağlantıların yukarıda bahsedilen anlaşmalar temelinde kurularak, ilişkilerin ilk kez karşılıklı bağımlılık temeline oturtulmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Karşılıklı siyasi güvenin yoğunlaşmaya başladığı bu anlaşmalar sayesinde, Rusya ve Çin arasında ekonomik, askeri ve enerji alanlarındaki işbirlikleri derinleşirken, karşılıklı bağımlılık kalemleri artmış, uluslararası ilişkilerin çok kutupluluk anlamında yeniden yapılanabilmesi için gelecekte sistemin etkin unsurları haline dönüşecek bölgesel ve küresel işbirliği örgütleri gibi çok taraflı mekanizmalar da Rusya ve Çin açısından önem kazanmaya başlamıştır.

4.2.1. Rusya ve Çin Arasındaki Örgütsel İşbirlikleri

Rusya ve Çin'in ortak çıkar ve kazanımlarını, uluslararası sistem içerisinde daha kalıcı kılmak amacıyla Orta Asya'da bir entegrasyona dönüştürme fikri, Rusya ve Çin'in karşılıklı bağımlılık ilişkisinde yeni bir döneme girmesine neden olmuştur. Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon arasında kuşkusuz bir bağlantı bulunduğunu, hatta bu iki durumun birbirlerini teşvik eden yapısal süreçler olduğunu ifade etmekle birlikte, karşılıklı bağımlılığın entegrasyon ihtiyacı doğurduğunu, entegrasyonun da karşılıklı bağımlılık ilişkisinde bir artışa neden olduğunu ifade etmiştir³⁹⁸. Bu özellikler kapsamında işbirliği merkezli sürdürülen Rusya ve Çin arası ilişkiler, iki ülkenin entegrasyon fikrine ve karşılıklı bağımlılık düzeyine doğrudan etki etmiştir.

Devletlerin entegrasyon girişimlerine ve doğal olarak karşılıklı bağımlılık ilişkilerine etki eden faktörler arasında, Rusya ve Çin gibi bir oluşum içerisine dahil olacak tarafların ekonomik düzeylerinin yakın olması, ülke coğrafyalarının fiziken birbirine yakın olması, siyaseten ve askeri alanda yakın ilişkide bulunmaları, kültürel ve tarihsel hatta dini anlamda bağlarının bulunması³⁹⁹ gibi özellikler sıralanabilecekken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da tek tek bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan gibi yeni

³⁹⁸ Robert O. Keohane, *Power and Governance in A Partially Globalized World* (New York: Routledge, 2002) s. 28.

³⁹⁹ C. Erdem Hepaktan, Serkan Çınar, "Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri", <https://avekon.org/papers/289.pdf> [Erişim 20.05.2022]

ve sosyo-ekonomik anlamda benzerliği bulunmayan devletlerin de birlik olma fikrinden fayda elde etmek istemesi sayılabilmektedir.

Ekonominin siyasete tümüyle etki eder bir hal almaya başladığı, ticaretin ise stratejik önem kazandığı günümüzde devletler arası ilişkilerin bölgesel anlamda işbirliğine yönelmesi geçmişte de buna bağlı olarak şekillenmiştir. Sovyetler sonrası bölgedeki güvenlik kaygıları neticesinde, Orta Asya'ya istikrarsız bir görünüm hakim olurken, bölgede ciddi bir uluslararası örgüt açığı olduğu da fark edilmiştir⁴⁰⁰. Yeni kurulan cumhuriyetler için öncelikli konular; kazandıkları bağımsızlıklarını korumak ve güvenliklerini sağlamak iken, öte yandan ekonomik reformlar yaparak kalkınmak için bölgesel koşulların oluşmasına imkan tanımak olmuştur. Bu nedenle bölgesel anlamda birleşmeyi hedefleyen ülkelerin en büyük tetikleyici unsuru şüphesiz siyasi ve ekonomik kaygılardan oluşmuştur.

Tüm bu perspektifler göz önünde bulundurulduğunda Sovyetler sonrası oluşan siyasi boşluğun doldurulabilmesi ve bölge coğrafyasının sunduğu yer altı zenginliklerinden sağlanacak ticaretin aktif edilebilmesi için uluslararası örgütlere tüm bölge ülkeleri nezdinde ivedilikle ihtiyaç duyulmuştur⁴⁰¹. Buna göre Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan çok kutuplu küresel yapıda, işbirlikleri ve örgütlenme motivasyonu daha dengeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Tarihsel süreçten farklı olarak öncelikle ekonomik faydalar üzerinde yoğunlaşıldığı bu dönemde, küreselleşmenin de etkisiyle bölgesel işbirliği örgütleri çoğu coğrafyada gözle görülür oranda artmıştır. Neredeyse küresel dünyaya dahil olmanın bir önkoşulu gibi görülen işbirliği ağlarına katılım, devletlerin uluslararası politika rollerini de güçlendirmiştir. Bu anlamda bölgenin iki büyük gücü olan Rusya ve Çin'in, bir örgüt kapsamında entegrasyona duyduğu ihtiyaç, diğer ülkelerden daha ivedi olarak Orta Asya'da hem etkin olma hem de dış güçlere karşı bölgeyi dengeleme fikri olarak önem kazanmıştır.

4.2.1.1. Şangay işbirliği örgütü

Ulusal ve uluslararası hayatı etkileyen çok boyutlu bir olguya dönüşen işbirliği yapılanmaları, tetikleyici ve teşvik edici özellikleri ile uluslararası politikanın temel

⁴⁰⁰ Zehra Altundağ, "Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü", *Avrasya Etütleri*, c. 49, S. 1 (2016), s. 99-124.

⁴⁰¹ a.g.m., 99.

aktörleri haline dönüşmüşlerdir. Böyle bir atmosferde ortaya çıkan Şangay işbirliği Örgütü, Rusya ve Çin'in bölge ülkeleriyle geliştirilecek ilişkilerinin, Orta Asya'daki çıkarları için zaruri olduğunu fark etmeleri ile kurulmuş, ve bölge dışındaki güçlerin de Orta Asya'da etkili olma ihtimallerini engellemeyi hedeflemiştir. Bu anlamda ŞİÖ, hem Rusya ve Çin için hem de yeni Orta Asya Cumhuriyetleri için hedef ve çıkarları korumada en rasyonel işbirliği örgütü olarak tasarlanmıştır. Batı'nın üstünlüğüne karşı gelen ve kendilerinin de merkezinde olacağı yeni bir dünya düzeni hedefleyen Rusya ve Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri ile entegrasyona giderek ilişkileri geliştirme yolunu seçmişlerdir.

İlk toplantısı 26 Nisan 1996'da Çin'in Shanghai kentinde gerçekleştiren ve ilk adı Şangay Beşlisi olan örgüt için, ilk etapta daha çok sınır anlaşmazlıklarının çözümü ve sınır güvenliğinin sağlanması gibi hususlar görüşülmüş ve karara bağlanmıştır⁴⁰². İkinci zirvesi 24 Nisan 1997'de Moskova'da yapıldığında, sınırda bulunan asker sayılarının azaltılması ve askeri bilgi alışverişinin sağlanması gibi konular üzerinde uzlaşmaya gidilmiştir⁴⁰³. 3 Temmuz 1998'de Almatı'da gerçekleştiren üçüncü zirve ile örgüt, yalnızca güvenlik ve sınır odaklı meseleleri ele alan bir örgüt yapılanmasından çıkarak, ekonomik işbirliğini de içine dahil eden geniş faaliyetli bir uluslararası örgüte dönüşmüştür⁴⁰⁴. Ekonomik ve ticari işbirliği alanların geliştirilmesinin teyit edildiği dördüncü toplantı 25 Ağustos 1999 tarihinde Bişkek'te yapılırken, beşinci ve son zirve toplantısı ise 5 Temmuz 2000 yılında Duşanbe'de yapılmış ve örgütün adı Şangay Formu olarak değiştirilmiştir⁴⁰⁵.

15 Haziran 2001'de, Şangay Forumu'na Çin ile sınırdaş olmayan Özbekistan'ın da dahil olması ile örgütün ismi Şangay İşbirliği Örgütü olarak değişmiştir⁴⁰⁶. Yapılan zirvede örgütün adının “işbirliği örgütü” olarak değiştirilmesi devam eden süreçte örgütün yeni üye katılımına açık olduğunun göstergesi olurken, aynı zamanda bu bölgesel kuruluşun sınır meselelerini düzenlemekten öte yeni amaçlarla donatılacağı da sinyalleri verilmiştir. Bugün ŞİÖ, Hindistan, Pakistan, Rusya, Çin,

⁴⁰² Mahmut Yardımcıoğlu, Hüseyin Koçarlan, “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 2, S. 2 (2012), s. 163-174.

⁴⁰³ a.g.m., 167.

⁴⁰⁴ a. y.

⁴⁰⁵ a. y.

⁴⁰⁶ Altundağ, a.g.m., 107.

Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve İran ile 9 üyeli, Afganistan, Beyaz Rusya ve Moğolistan ile 3 gözlemci üyeli, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal ve Sri Lanka ile 6 diyalog partnerli geniş bir işbirliği platformuna dönüşerek, Asya'nın batı, doğu, güney ve hatta Orta Asya'yı da içine aldığı bir temsil özelliğine ulaşmıştır⁴⁰⁷. Bu geniş üye yelpazesi ile yüzölçümü bazında Asya'nın yaklaşık %75'ine denk gelen örgüt, dünyanın en büyük ordu nüfusuna, ekonomik pazarına, zengin kaynaklarına, dünyanın en büyük enerji üretim ve tüketim bölgesine hakim iken, aynı zamanda BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisine sahip olması ve dünya üzerindeki nükleer silaha sahip olan ülkelerin yarısına yakını bünyesinde barındırması sebebiyle de stratejik üstünlüğe sahiptir⁴⁰⁸. Öte yandan ŞİÖ'yü oluşturan ülkelerin benzer özelliklere sahip oldukları görülmekte, ŞİÖ'de bulunan her üye devlet ekonomik olarak eski sosyalist devletlerden oluşmakta, ortak güvenlik ihtiyaçlarına sahip gözükmekte ve ulaşım ağları anlamında kolay ve sorunsuz ilişkiler sürdürmektedirler.

Temelde Orta Asya'daki sorunlu alanlar olan Kazakistan, Özbekistan, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerdeki militan İslami hareketler, dini aşırılıklar ve terörizmin yanı sıra uyuşturucu ticareti, yolsuzluk ve organize suçlar gibi pek çok mesele örgüt bünyesinde ortaklaşa çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Örgüt, üye devletler ve Orta Asya devletleri arasında terörle mücadele, istihbarat değişimi ve askeri meseleler hakkında oluşturulan bir organizasyon niteliğinde olsa da esasen var oluş sebebi güvenlik ve ekonomik temelli olduğu için, Rusya ve Çin arasındaki en güçlü işbirliği platformudur. Bu anlamda hem güvenlik hem de ekonomik işbirliği hususlarında geliştirilmesi yönünde taraflarca sürekli desteklenmektedir.

Rusya ve Çin arasında, ŞİÖ şemsiyesi altında yoğun bir şekilde kurulan tüm bu ilişkiler düzeyinde, karşılıklı bağımlılık teorisine ait temel savların iki ülke özelinde ele alınması ve izahı, tezin ana hipotezini temsil etmesi açısından devam eden başlık kapsamında ilişkiler geçmişi en başa götürülerek daha detaylı olarak incelenecektir.

⁴⁰⁷ a.g.m., 110.

⁴⁰⁸ Taşkın Deniz, "Mekansal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şangay İşbirliği Örgütü", *Doğu Coğrafya Dergisi*, c. 18, S. 30 (2013), s. 217-228.

4.3. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK İLKESİ ÇERÇEVESİNDE RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Küreselleşme etkisinin görülmediği ve tek kutupluluğu simgeleyen hegemonik liderlik düzeni, karşılıklı bağımlılık koşullarının doğası ile uyuşmayan bir düzendir⁴⁰⁹. Bu düzene ithafen hegemon güç olma arzusunda bulunmadıklarını ifade eden Rusya ve Çin'in çok kutuplu dünya düzeni isteği⁴¹⁰, karşılıklı bağımlılığı bulunan bölgesel güçler olma yolunda anlamlı bir nitelik kazanmıştır. Soğuk Savaşın bitimine ve tek kutuplu dünya ihtimaline kadar, çıkar tanımlamaları ve buna yönelik izlenen dış politikaları herhangi önemli bir seviyede kesişmemiş olan Rusya ve Çin ilişkileri, ABD'nin hegemon güç olarak belirmesi ile değişime uğramıştır.

Küreselleşen dünyada ulus devlet bazında, uluslararası sistemde tutunabilmek ve diğer uluslararası devletler ile girilen rekabetlerin doğurduğu ağır sonuçları göğüslemek zorunda kalmak, çoğu devleti bölgesel anlamda işbirliğine sevk ederek serbest ekonomik alanlar yaratmaya ve hatta siyasal sistemler kurmaya teşvik etmiş ve ikili ilişkilerde karşılıklı bağımlılık düzeninin temellerini oluşturmuştur.

Küresellik ve karşılıklı bağımlılık kavramları arasında var olan bu ilişki, Keohane ve Nye tarafından ilk kez Amerikan-Japon ilişkileri özelinde ele alınmış⁴¹¹ ve dünya siyasetinde pek çok ikili ilişkide değerlendirilebilmesinin yolunu açmıştır. 19. Yüzyıl süresince büyük ölçüde bağlantısızlık içinde olan dünya ülkeleri düşünüldüğünde, herhangi iki ülke arasında bir karşılıklı bağımlılık düzeyine rastlamak imkansız iken, 1990'lı yıllar ile birlikte dünya sahnesinde ekonomik karşılıklı bağımlılığın yavaş yavaş ülkeler arasında simetrik nitelikler kazanmaya başladığı görülmüştür⁴¹². Bu bağlamda küresellik koşullarının yarattığı karşılıklı bağımlılık ortamı Rusya ve Çin'in de birbirleri ile olan ilişkilerinin çerçevesini belirlemiştir.

Birbirinden farklı ülkelerin sahip olduğu ilişkilerdeki karşılıklı etkileşimi konu edinen karşılıklı bağımlılık kavramı, belli bir hiyerarşik düzenden bağımsız olarak uluslararası alanda ortaya çıkan karmaşık etkileşim koşullarıdır⁴¹³. Rusya ve Çin

⁴⁰⁹ Gürkaynak ve Yalçiner, a.g.m., 86.

⁴¹⁰ a.y.

⁴¹¹ Keohane ve Nye, a.g.e., 238.

⁴¹² Gürkaynak ve Yalçiner, a.g.m., 83.

⁴¹³ Emine Akçadağ Alagöz, "Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 9, S. 2 (2016), s. 33-56.

özelinde de, iki taraf arasındaki etkileşim, birden çok konuda ve birden çok bağlantı ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Bu etkileşimler üç ana meselede belirgin şekilde kendini göstermiş ve Rusya ile Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık düzenini şekillendirmiştir.

Rusya ve Çin bu arasındaki söz konusu etkileşimleri; dış politikada ABD hegemonyası karşısında sergiledikleri ortak karşıt tutuma bağlı olarak ortaya çıkan siyasi karşılıklı bağımlılık, güvenlik meselelerine yönelik kurulan bölgesel entegrasyonlar kapsamında ortaya çıkan güvenlik temelli karşılıklı bağımlılık ve ticaret ilişkisinde askeri/ekonomik çıkarlar bütünü olarak ortaya çıkan ekonomik merkezli karşılıklı bağımlılık başlıkları ile sınıflandırmak mümkündür. Böyle bir atmosferde ABD'nin dünya sahnesinde tek elden yürütmek istediği egemenlik anlayışına karşı yan yana gelen Rusya ve Çin, uluslararası örgütlenmeler ile güvenliklerinin sağlanması ve ekonomik çıkarlarının da devamlılığı hususlarında kendi çıkarları doğrultusunda müttefik olmuşlar ve neticesinde karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmışlardır⁴¹⁴.

4.3.1. Siyasi Karşılıklı Bağımlılık

İlk olarak iki ülkenin yakınlaşmasında en önemli unsur, ABD'nin tek kutuplu dünya tehdidi karşılığında kesişen ortak dış politika anlayışları olmuştur. Başta sona eren iki kutuplu sistem nedeniyle kutuplar arasında manevra yapma alanını kaybeden Çin, her ne kadar ABD ile iyi ilişkilere yönelmek zorunda kalmış olsa da, ABD ile yaşadığı sorunlarda, kendisine her zaman destek verebilecek farklı ittifak arayışlarında da olmuştur. Rusya ise yeniden gücünü toparlayarak uluslararası sistemde bir süper güç olarak var olma çabası içerisinde Batı'nın, hususi olarak da ABD'nin çıkarlarına uygun bir dış politikaya yönelmiş olsa da hiçbir zaman tek kutuplu düzene ayak uydurma düşüncesinde olmayarak farklı ittifaklara da olumlu bakmıştır. Nitekim Keohane ve Nye'a göre, karşılıklı bağımlılık ilkesi temelinde devletlerin birbirlerine giderek daha bağımlı oldukları uluslararası düzende,

⁴¹⁴ Elyar Abdullah, "Küresel Sistemde Çok Kutupluluk ve Şangay İşbirliği Örgütü", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), s. 52.

realistlerin düşündüğünün aksine, devletlerin birbirlerinden tam anlamıyla bağımsız karar almaları oldukça düşük bir ihtimaldir⁴¹⁵.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte ABD liderliğindeki tek kutuplu dünyadan rahatsızlık duyan Rusya ve Çin'in bu rahatsızlıklarını tetikleyen birtakım ABD eylemleri söz konusu olmuştur. ABD'nin tek taraflı olarak attığı adımlar arasında olan; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin devre dışı bırakılarak ABD öndeliğinde NATO tarafından gerçekleştirilen 1999 tarihli Yugoslavya müdahalesi, yine BM devre dışı bırakılarak ABD'nin İngiltere ile ortaklaşa gerçekleştirdiği 2003 tarihli Irak işgali ve ABD'nin tek taraflı olarak Anti-Balistik Füze Anlaşmasından çekilmesi eylemleri neticesinde Rusya ve Çin'in ortak güvenlik endişeleri körüklenmiştir⁴¹⁶. Öte yandan, ABD tarafından başlatılan ticaret savaşları kapsamında uygulanan gümrük tarifeleri ve koyulan kotaların, Rusya ve Çin nezdinde gerçekleştirilen ithalatı sınırlandırması⁴¹⁷ sebebiyle ikili ticari ilişkiler tümüyle bozulmuştur. ABD'nin sergilediği bu tek taraflı eylemleri dengeleme hedefi ise Rusya ve Çin arasındaki stratejik ortaklığa giden sürecin temelini oluşturmuştur.

Çin açısından bakıldığında ABD ile ikili ilişkilerde hissedilen sorunlardan bir diğeri ise Tayvan meselesi olmuştur. Çin'in güç alanlarından bahsedilen üçüncü bölümde detaylıca anlatıldığı üzere Tayvan'ın kendisine ait bir toprak olduğunu savunan Çin'e rağmen, ABD'nin Tayvan politikası daima Tayvan'ın bağımsızlığı destekleme, Tayvan hükümetini tanıma ve uluslararası anlamda da kabulünü teşvik etme şeklinde uygulanmakta, hatta ABD tarafından Tayvan'a silah satışı da gerçekleştirilmektedir⁴¹⁸. Tayvan'a gerçekleştirilen silah satışını kendi içişlerine ve hatta toprak bütünlüğüne bir müdahale olarak algılayan Çin, ABD'nin bu tutumları neticesinde ikili ilişkiler noktasında kendisine bir tehdit hissetmiş ve bölgesel anlamda ittifak arayışlarına yönelmiştir.

Rusya açısından bakıldığında, ABD ile ikili ilişkilerde hissedilen sorunlardan en önemlisi Rusya'nın güç alanlarını konu edinen ikinci bölümde ele alındığı üzere, AB ve NATO'nun doğuya doğru genişleme eylemleri ile Rusya'yı bir nevi çevreleme

⁴¹⁵ Akçadağ Alagöz, a.g.m., 36.

⁴¹⁶ Çolakoğlu, a.g.m., 186.

⁴¹⁷ a.g.m., 188.

⁴¹⁸ a.g.m., 187.

politikasının açıkça uygulanıyor olmasıdır⁴¹⁹. Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü sınırların Batı hakimiyetine girme ihtimali ikili ilişkilerin sık sık gerilmesine sebep olmakta ve bu durum Çin gibi Rusya'yı da bölgesel kuruluş ya da ittifaklara yönlendirmektedir.

İki ülke arası ortaklık ilişkilerinde ve ABD'ye karşı sürdürdükleri tutumlarında, başka benzer özellikler de vardır. İlk olarak, insan hakları ile ilgili konularda siyasal özgürlüklere dair kararların devletlere bağlı olduğunu savunan Rusya ve Çin, Batılı devletlerin bu özgürlüklerle ilgili duyacakları endişeleri bir müdahale, ve yaptırımları bir ideolojik müdahale olarak değerlendirmektedirler. Batının sürdürdüğü insan haklarına yönelik kampanyaların kendi ülkelerinin içinde ya da yakın ülkelerde benzer muhalif hareketlere yol açacaklarını ve ülke içi istikrarsızlığa sebep olacağını düşünen Rusya ve Çin, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki Batı destekli oluşan renkli devrimleri kınadıklarını duyurmuşlardır⁴²⁰. Ulusal birlik konusunda hassas olan ve iç tehdidin dış tehditten daha yıkıcı olduğuna inanan Rusya ve Çin, renkli devrim örnekleri olan Çeçenistan ve Tibetlilere karşı kullanılan güç olaylarında birbirlerini desteklemişlerdir.

İkinci olarak, her iki devlet de NATO'nun genişlemesine karşıdır. Güvenlik anlamında NATO'nun genişlemesi, Çin'den daha çok Rusya'yı ilgilendiren bir mesele olsa da, Rusya'nın bugün Batı cephesinde karşılaştığı bu tehdit ile Çin yakın gelecekte kendi çevrelerinden birinde karşılaşabilecek olmaktan endişe duymaktadır. Nitekim 11 Eylül sonrası Orta Asya'da konuşlandırılan ABD kuvvetleri bu endişeyi haklı çıkaran bir gelişme olmuştur. Bu anlamda her iki ülkenin de çok kutuplu dünya söylemi ile sağlamak istediği, diğer devletlerle birlikte oluşturulan güç dağılımlı düzende ABD'nin egemen gücünü dengelemektir. Rusya ve Çin'in dengeleme politikasına neden ihtiyaç duydukları konusunda verilebilecek en iyi örnekler, ABD önderliğinde NATO tarafından gerçekleştirilen 1995 Bosna, 1999 Sırbistan müdahalesi ve 2003 Irak işgalidir. Tüm bu ABD merkezli eylemler nedeniyle, Rusya, NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru olan genişlemesini, Çin ise ABD'nin insan hakları alanında yaptığı baskıya ek olarak Tayvan'la sürdürdüğü hem ticari

⁴¹⁹ a.y.

⁴²⁰ Saynur Giray Bozkurt, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, c.1, S.1 (2006), s. 118-138.

hem de siyasi ilişkileri rahatsız edici derecede birer tehdit unsuru oluşunu politik gündemine yerleşmiştir.

ABD açısından bakıldığında, Rusya ve Çin'in insan haklarını ihlal ettiği temel konular olan Rusya'nın 1999 tarihli ikinci Çeçenistan askeri harekatı ile Çin'in Tibet, Şincang gibi azınlık bölgelerinde yaptığı hak ihlalleri ABD'yi rahatsız etmektedir. Öte yandan ABD, Rusya ve Çin'de mevcut olan rejimlere karşı da bir güvensizlik duymaktadır. Her ne kadar Rusya, demokratik bir rejimi ve serbest piyasa ekonomisine sahip modeli benimsemiş olsa da, Rusya'nın eski ve güçlü otoriter geçmişinden dolayı istenilen standartları uluslararası işbirliklerinin etkin yürütülebilmesi bakımından yakalayamadığı düşünülmektedir⁴²¹. Çin ise, siyasi anlamda Çin Komünist Partisi tarafından tümüyle otoriter bir şekilde yönetildiği, hatta ülkede siyasi muhalefet tamamen yasaklanmış olduğu için, ekonomik anlamda ise uluslararası ekonomi ile tüm bütünleşme çabalarına rağmen merkezi planlama ekonomisinden halen gerçek bir serbest piyasa ekonomisine geçişini tamamlayamadığı varsayımıyla ABD nezdinde olumsuz imajını⁴²² bir türlü silememektedir.

Üç güçlü ülkenin birbirlerinden duydukları tüm bu tarihsel rahatsızlıklara rağmen, ilişkilerin dönem dönem işbirliğine dayandığını da söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 11 Eylül sonrasında teröre karşı işbirliği noktasında Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerin desteğine ihtiyaç duymaya başlayan ABD, Afganistan harekatı sırasında en somut işbirliğinin şahidi olmuştur. Ancak dönemlik ve kısa süreli yaşanan işbirlikleri ikili ilişkilerin tümüyle ve kalıcı bir düzeye geçeceğinin bir kanıtı değildir. Halen devam eden nükleer rekabet ve ticaret savaşları gibi meseleler üç ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemeye devam etmektedir⁴²³. Dolayısıyla her üç ülkenin de birbirlerinin sahip olduğu potansiyelleri hesaba katarak çatışmadan uzak kalarak ve işbirliği fırsatlarını kullanarak nispeten dengeli bir dış politika izlediklerini söylemek doğru olacaktır. Rusya ve Çin arasında ABD'ye karşı beliren ve belli bir hiyerarşik düzenden bağımsız olarak ortaya çıkan ABD'yi dengeleme

⁴²¹ Çolakoğlu, a.g.m., 188.

⁴²² a.y.

⁴²³ a.g.m., 189.

hedefi ve bu doğrultudaki eylemleri ise iki ülkenin sahip olduğu siyasi karşılıklı bağımlılık durumudur.

ABD karşısında kesişen Rusya ve Çin'in ortak dış politika tutumuna ve siyasi karşılıklı bağımlılığına verilebilecek en güzel örneklem Norman Angell'in ihtiyaç ve uyum içinde çalışma temelli mecburiyet ilişkisinde bahsettiği gibidir; kıyıdan oldukça uzakta, açık denizde, su alan bir sandalda bulunan iki kişiden birisi kürek çekmek, diğeri ise sızan suyu boşaltmak mecburiyetindedir, bu esnada ise taraflar birbirlerine ihtiyaç duydukları için birbirlerini kayıktan atmaya cesaret edemedikleri bir karşılıklı bağımlılık ilişkisine girmişlerdir⁴²⁴. Dolayısıyla Rusya'nın Çin'den, Çin'in de Rusya'dan bağımsız olarak, ABD'yi tek başına dengeleme ve Orta Asya'da tek başına bir siyasi nüfuz elde etme imkanı oldukça düşüktür. Maliyet şartı kapsamında da taraflara mutlak olumsuz bir yansımanın olması koşulunu sunan karşılıklı bağımlılık teorisine göre⁴²⁵ hem Rusya hem de Çin Orta Asya'da tek başına hareket edememe noktasında ilişkilerindeki bu maliyeti yüklenmişlerdir.

4.3.2. Güvenlik Temelli Karşılıklı Bağımlılık

İkinci olarak Rusya-Çin arasındaki sınır güvenliği meselesi ve bu kapsamda bölgesel örgütlenmeler ile çözüme kavuşturulan süreç ikili ilişkileri güçlendirerek yaklaşmanın diğeri bir önemli unsurunu oluşturmuştur. 1950'lerden 1990'lı yıllara kadar olan süreçte sınır anlaşmazlıkları konusunda belirli aşamalar kaydedilse de tansiyonun arttığı dönemler iki ülkeyi karşı karşıya getirmeye devam etmiştir. 1990'lar itibariyle yapılan görüşmeler sonucu sınır problemleri %98 oranında çözüme kavuşabilmiş iken kısa zaman sonrası Sovyetler birliğinin dağılması ile sınırda beliren yeni bağımsız devletler, Rusya ve Çin arasındaki sınır meselesini yeniden belirsizliğe sürüklemiştir. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki mevcut sınır meselelerinin çözümüne yönelik olarak tasarlanan Şangay İşbirliği Örgütü, oluşum fikri itibariyle ilk olarak iki ülkenin güvenlik sorununu ele almıştır. Sonrasında iki ülkenin sınıra yakın bölgelerindeki güvenlik önlemlerinin tartışılarak, sınır problemlerin çözümüne yönelik bir platform oluşturulması fikri ile

⁴²⁴ Burak Bilgehan Özpek, "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Derleyen: Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014) s.140.

⁴²⁵ Pelin Yantur ve Kemal Dedeli, "Türkiye-ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 23, S. 2 (2021), s. 687-692.

gerekli görüşmeleri başlatan dönemin Çin başkanı Li Peng ve Rus başkanı Boris Yeltsin, 1996 yılında Kazakistan, Kırgızistan, ve Tacikistan ile bir araya gelerek bahsi geçen önlemlere ilişkin anlaşmayı imzalamışlardır. Bunun sonucunda ilk olarak Şangay Beşlisi adıyla kurulan örgüt, Soğuk Savaşın sona erdiği ve ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu sistemde ortaya çıkması sebebiyle Orta Asya'nın geleceği ve özellikle Rusya ve Çin'in hareket alanı için oldukça önemli bir güvenlik anlaşmasına dönüşmüştür. Sovyetler sonrası Rusya ve Çin'in jeopolitik açıdan birbirlerine rakip kalma sorununu da ortadan kaldıran anlaşma niteliğindeki ŞİÖ'nün gelişmeye devam etmesi, iki ülke arasındaki ilişki ve çıkarlara göre halen şekillenmektedir.

1996 yılında bir nevi güvenlik anlaşması şeklinde imzalanan Şangay Beşlisi ile beş ülke arasında sınırlardaki barışın, istikrarın, güvenliğin sağlanması ve Asya Pasifik üzerinde güvenliğin geliştirilmesi amacıyla bir model oluşturulmuştur. Taraflar arasında askeri tatbikat yapılmaması ve sınırlara 100 km yakınlıktaki askeri olayları rapor etmek üzere anlaşmaya varılarak karşılıklı güvenin sağlanmasına odaklanılmıştır.

Rusya ve Çin özelinde Şangay Beşlisi'nden beklentiler farklı algılanabilecek şekilde yorumlanabilir. Çin için bu platform, yalnızca sınır yönetimi kapsamında güven artırıcı değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi olarak da etkili işbirliğine dönüştürülebilecek bir uzlaşma olarak dile getirilmiştir. Bölge ülkeleri ile sınır sorunlarının çözümüne gittiğini ispat ettiği bu anlaşma çerçevesinde yayılmacı bir politika izlemediğinin altını çizen Çin, bu anlamda Şangay Beşlisi'ni bölgedeki etkinliğini arttıracak bir araç olarak görmektedir.

Rusya, Şangay Beşlisi'ni, 1993'te uygulamaya koyduğu yakın çevre doktrini kapsamında Çin'in Orta Asya devletleri ile olan mevcut ilişkilerini kendi denetimi altında tutma aracı olarak düşünürken, Şangay Beşlisi'nin diğer üye ülkeleri Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ise, örgütü genel olarak bölgedeki ülkelerden güvenliklerini sağlamak üzere sahip olacakları bir güç olarak algılamış ve aynı zamanda Çin ile yakın temasta bulunabilecekleri bir platform olarak da düşünmüşlerdir. Dolayısıyla büyük devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinden avantaj elde eden taraflar yalnızca büyük devletler değil, aynı zamanda

büyük devletlerin dış politikadaki davranışlarına şekil verme gücüne sahip olan küçük devletlerdir⁴²⁶.

Taraflara ait farklı beklentiler ekseninde, ŞİÖ'nün kuruluşundan hemen önce 1994 yılında bir araya gelen Rus ve Çin liderleri, öncelikle “Yapıcı Ortaklık” ve sonrasında 1996 yılında da “Stratejik Ortaklık” konusunda anlaşarak, bölgede bir işbirliği örgütü oluşturma düşüncesi ile Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhurbaşkanları ile görüşmüşler ve iyi komşuluk ilişkileri özelinde anlaşmalar imzalamışlardır. Bağımsızlıklarını kazandıkları günden itibaren çeşitli sorunlarla baş başa kalan Orta Asya Cumhuriyetleri, ülke güvenliklerini tek başlarına korumanın mümkün olamayacağı düşüncesiyle, kurulan ŞİÖ'ye bölgesel bir güvenlik çemberi olarak bakmışlardır. Aynı dönem genelinde Orta Asya ülkelerinin radikal İslamcı örgütler tarafından hissettiği güvenlik endişelerine ilaveten, Rusya Çeçenistan tehditleri ile, Çin de Doğu Türkistan tehditleri ile mücadele içerisinde kalmıştır. Bu nedenle güvenlik temelli ihtiyaç duyulan entegrasyon, karşılıklı bağımlılığı yaratmış, karşılıklı bağımlılık da entegrasyonun kapsamını derinleştirmiştir. Entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişkinin bir kez daha örneklendirildiği bu hususta, birincil önemde, güvenlik endişeleri kapsamında sınır bölgelerindeki güvenlik artırımı için yapılan görüşmeler ile, sonradan aynı ülkelerin çeşitli politika, ekonomi, diplomasi yönleri üzerinden de ikincil ve çok boyutlu önem kazanmıştır.

Temelde tek kutuplu dünya tehdidinin yanı sıra, Avrupa Birliği'nin başlattığı hızlanan genişleme süreci, NATO'nun kendisine yeni bir konsept belirlemesi sonucu Doğu Avrupa'ya doğru uzanma stratejisi, BDT içerisindeki bazı ülkelerin ayrı bir birlik oluşturma istekleri gibi meseleler ŞİÖ'ye üye olan ülkelerin bu platformda bir araya gelerek bahsedilen sorunlara cevap arayışlarının bir neticesi olarak da şekillenmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında ortak güvenlik çıkarları hakkında duyulan kaygı, bölgedeki ülkeleri bölgesel bir bütünleşmeye zorlamıştır. Özellikle Rusya ve Çin yakınlaşmasının arka planında yer alan sınır anlaşmazlıklarına ek olarak, ABD'nin bölgedeki varlığından duyulan hoşnutsuzluk daha önceleri birbirini tehdit olarak gören Rusya ve Çin'i giderek geliştirecekleri ve karşılıklı bağımlılıklarını derinleştirecekleri bir işbirliğine yönlendirmiştir. Olası tüm

⁴²⁶ Akçadağ Alagöz, a.g.m., 38.

farklılıklara rağmen Rusya ve Çin'i ortak siyasi uyuma yakınlaştıran bu işbirliği entegrasyonu, salt siyasi ya da ekonomik değil, çok boyutlu bir karşılıklı bağımlılık örneğidir.

Devlet çıkarlarının en önemli amacı temsil ettiğini kabul eden, ancak devlet çıkarlarının uluslararası kurumlar üzerinden karşılıklı bağımlılık ve çeşitli güç olanakları ile de sağlanabileceğini vurgulayan Yeni-kurumsalcılık perspektifinin, özünde karşılıklı bağımlılık ilkesine kılavuzluk eden ana bir teori olduğundan birinci bölümde bahsedilmiştir. Bu doğrultuda üstün bir güç olmaksızın, yaratılmış kurumsal işbirliği ağı ve karşılıklı bağımlılık, anarşi koşullarından arındırılmış bir uluslararası düzen anlamına gelmektedir. Uluslararası işbirliği ve kurumlar uluslararası sistem üzerinde barış, istikrar ve düzen sağlayabilir, bunun için de yeni-kurumsalcılık anlayışında karşılıklı bağımlılık bir çözüm yolu olarak sunulmaktadır. Bu anlamda Şangay İşbirliği Örgütü Rusya ve Çin'in maliyet-fayda düzleminde çıkarlarının gözetildiği, karşılıklı bağımlılık koşullarında kurulmuş rasyonel bir işbirliği yapılanmasını temsil etmektedir.

Örgütün kuruluşu sonrası hızla büyümesinin en önemli nedeni ise hem Rusya hem de Çin tarafından hassas görülen bölgenin güvenlik şartları için ABD'nin bölgeden hızla uzaklaştırılma arzusu olmuştur. ABD'nin desteklediği ve doğal bir üssü olarak kullandığı Tayvan'ın Çin için ciddi güvenlik tehdidi oluşturan bir mesele olması ve gerekli görülürse Tayvan'ı kendi topraklarına dahil ederek bu sorunu ortadan kaldıracığını açıklaması, Çin'in ABD konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Rusya için de yakın çevresi olarak tanımladığı bölge üzerinden tesis ettiği gücünü ve bölgesel güvenliğini tehdit altında hissetmesi noktasında, Çin ile benzer eğilimler içerisinde olacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle ABD'nin yürüttüğü politikalardan rahatsızlık duyan ve bu faaliyetlere karşı ortak tutum sergileyen Rusya ve Çin, karşılıklı bağımlılıkları noktasında ŞİÖ'nün çatısı altında güvenlik ve çok yönlü işbirliği kapsamında birleşmişlerdir. Dolayısıyla, Rusya ve Çin arasındaki güvenlik temelli karşılıklı bağımlılık serüveni ve ŞİÖ'nün geleceği ABD'nin bölgedeki varlık unsuru ile daima yakından ilişkili olmuştur.

4.3.3. Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık

Uluslararası ilişkilerde uzun yıllar baskınlığını koruyan sert güç politikası ve onun stratejik uygulamalarına rağmen, küreselleşmenin artan etkileriyle, gücün merkezinde bir değişim yaşanmış ve uygulamadaki askeri politikalar daha çok ekonomik politika alanına doğru kaymaya başlamıştır. Gerçek gücün anlamı, askeri potansiyele sahip olan ülkeler ve onların bölgesel kontrol hakimiyeti ile sınırlı kalmayıp, küresel ekonomiyle bütünleşik bir karaktere sahip olma eğilimine girmiştir. Soğuk savaş sonrası güvenlik kavramı kapsamında da ekonomik diplomasinin ekonomik güvenlik sağlar hale geldiği dikkat çekicidir. Ekonomik güvenliğe giden yolda DTÖ'nün kurulması, ticaretin liberalleşmesi, gelişmekte olan ülkelerin ticari paylarının artması gibi süreçler ekonomik diplomasinin geliştiğinin göstergeleri olmuştur. Ulusal ticaret, barışçıl kalkınma ve refahın sağlanması gibi ekonomik diplomasi göstergeleri, aynı zamanda ülkelerin iç içe geçtiği gerçek bir karşılıklı bağımlılık sürecinin de belirleyicisi olmuştur. Maliyetli modern savaşların ve askeri kazanımların devre dışı bırakıldığı senaryoda alternatifin ticaret olduğu kabul edilirse, Rusya ve Çin için de stratejik ortaklık noktasında en doğal çözüm ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisine girmek olmuştur.

Rusya ve Çin'in stratejik ortaklığının diğer bir önemli ayağı olan ve önceki başlıklara ilave olan son husus, iki ülke arasındaki ticaret ilişkisi ve ekonomik çıkarlardır. İlişkilerdeki en aktif, sürekli ve etkili kalemi temsil etmesi açısından ekonomik ve ticari ilişkiler boyutu, Rusya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılığın başat göstergesidir. Uluslararası sistemde devletlerin ticari ilişkisi arttıkça bu durum devletlerin farklı ürünler hususunda birbirlerine karşılıklı bağımlı hale gelmeleri ile sonuçlanmakta ve devletler arasında ortaya çıkan bu iki yönlü bağımlılığa ekonomik karşılıklı bağımlılık denmektedir⁴²⁷.

Ticari boyutta, iki ülke arası ilişkileri ve bu ilişkilerin ekonomik karşılıklı bağımlılık düzeyini ele alırken göz ardı edilemez iki önemli özellik mevcuttur. Birincisi, Rusya ihracat odaklı bir ülke olarak ekonomisindeki istikrarı enerji ve savunma sanayisine bağlı sağlamakta, ikinci olarak ise Çin, Rusya'nın ihtiyaç duyduğu bu hususlar için

⁴²⁷ Hulusi Ekber Kaya, "Karşılıklı Bağımlılık ve Asimetrik Bağımlılık Bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz", (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019), s. 43.

büyük bir pazarı temsil etmektedir⁴²⁸. Diğer bir deyişle taraflar birbirlerini dinamik ve istikrar vadeden büyük bir pazar, ticaret ortağı ve yatırım merkezi olarak görmektedirler. Çin'in enerji ve savunma sanayisinde ithalat eğilimli bir ülke oluşu, Rusya için güvenli bir ihracat kapısını oluşturmaktadır. Bu anlamda iki devletin güçlerinin neredeyse birbirine eşit olduğu durumlarda, karşılıklı etkileşimler her iki tarafı da büyük ölçüde hassas kılıyorsa, tarafların birbirine ekonomik karşılıklı bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır⁴²⁹. Ticari ilişkilerdeki bu başlangıç örneğinden, karşılıklı bağımlılık olgusunda Rusya-Çin ilişkileri hem hassasiyet üreten bir yapıda hem de simetrik bir doğrultuda gözükmektedir.

İkinci bölümde bahsedilen Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Rusya'nın askeri bütçesinde yaşanan hızlı düşüş, Rusya tarafından Çin'e sağlanan askeri malzeme satışı ile ikili ilişkilerin başlangıcını ve esasen temelini oluşturmuştur. Üçüncü bölümde anlatıldığı gibi tam bu dönemde askeri modernizasyona girişen Çin, askeri harcamalarını arttırmaya başlayarak satın aldığı silahlar ile askeri sanayisini geliştirirken tüm ihtiyacı olan silah tedarikine Rusya vasıtasıyla ulaşmıştır⁴³⁰. Özellikle 1989 yılında ABD ve AB'nin Çin'e silah satışında uyguladığı ambargoyu da düşününce, Çin askeri teknolojilerinde yenilemeye gitmek için Rusya'ya yönelmek durumunda kalmış ve Rusya, Çin'in başlıca tedarikçisi konumuna gelmiştir⁴³¹. Bu vesile ile teknolojisini geliştiren Çin'e karşılık, yeni Soğuk Savaş'tan çıkmış ve zor durumda olan Rus ekonomisi de Çin ticareti sayesinde rahatlamıştır. İki ülke arasında her ne kadar kapsamlı bir askeri işbirliği yapılanması bulunmasa da teknik-askeri anlamda silah ve araç-gereç temini anlamında yakın bir ticari ilişki bulunmaktadır⁴³². Bu anlamda iki ülke ilişkileri ilk olarak ŞİÖ bünyesinde çözümlenen sınır anlaşmazlığında, sonrasında da kurulan ticari askeri/ekonomik bağlarla kuvvetlenmiştir.

Karşılıklı bağımlılık kavramının en yaygın türü olan ekonomik karşılıklı bağımlılık özü itibariyle ticaret ve barış arasında bir köprü görevi görmektedir. Liberal ekonomi

⁴²⁸ Khutsishvili, a.g.t., 50.

⁴²⁹ Kaya, a.g.t., 62.

⁴³⁰ Khutsishvili a.g.t., 64.

⁴³¹ a.g.t., 49.

⁴³² Fatih Özbay, "Rusya-Çin İlişkileri Nereye Gidiyor?", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/378/rusya-cin_iliskileri_nereye_gidiyor [Erişim 21.04.2022]

teorisyenlerinden David Ricardo, devletlerin rekabet ortamında en ucuza üretebildikleri malları üretirken, pahalıya üretmek zorunda kaldıkları malları ise daha ucuza üreten ülkelerden almaları gerektiğini ileri sürmektedir⁴³³. Bu yolla devletler karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmuş olacak ve kazanç elde ettikleri için barış içerisinde olan ilişkilerini devam ettirme gayretinde bulunacaklardır⁴³⁴. Neticesinde çatışma ya da savaş ihtimali azalarak, devletler ticaret devleti olarak ilişkilerini sağlamlaştıracak, bu sayede de ticaret kapsamında gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkisi barışa yol açmış olacaktır.

Rusya-Çin ilişkilerinin en yoğun haliyle ticaret ilişkisine, özellikle de petrol teminine dayandığı bir düzende, Çin'in Rusya ile olan yakınlığını, Çin'in üretim tesisine dönüşmüş sanayisini güçlü tutabilmek için duyduğu petrol ihtiyacı ile açıklamak mümkündür. Keohane ve Nye'a göre, bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinden söz edilebilmesi için iki ülke arasındaki bağımlılığa konu olan meselenin, olumsuz bir etkisi ve maliyetinin bulunması gerekmektedir⁴³⁵. İhtiyaç duyduğu enerji temininde oluşabilecek en ufak bir sıkıntıda ekonomisinde duraksama ile karşılaşabilecek olan Çin, petrolden mahrum olma maliyetini yüklenerek dünya rezervlerinin büyük kısmına sahip olan Rusya ile daima stratejik ortaklık eğiliminde olurken, Rusya'da Çin'deki kapsamlı pazar olanağından yararlanamama ihtimali ile bu maliyeti yüklenmiş gözükmektedir. Rusya tarafından düşünüldüğünde ise, Çin ile gerçekleştirdiği enerji işbirliği, büyük oranda bağımlı bulunduğu Avrupa pazarına alternatif pazarlarının bulunduğunu göstermesi açısından da önemli ve maliyetlidir. Böylece Avrupa kaynaklı yaşanabilecek talep azlığında Rusya, Çin pazarına erişim ve işbirliği sayesinde karşılıklı bağımlılığının maliyet unsurunu düşürmüş olacaktır.

Çin'in hızlı ekonomik büyümesi neticesinde artan enerji ve hammadde ihtiyacını Rusya'nın karşılıyor olması, ikili ilişkilerin uzun süre "Çin mali kaynaklarına erişim için Rus doğal kaynakları" şeklinde özetlenmesiyle sonuçlanmıştır. Çin'in politikasının temel amacı, enerji ve doğal kaynaklara erişim sağlamanın yanı sıra ülkenin çıkarlarını gözeterek uzun vadeli ekonomik bağlantıların kurulabilmesi için ekonomik işbirlikleri mekanizmaları oluşturmaktır. Rusya'nın Çin ile yakın

⁴³³ Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Derleyenler: Şaban Kardaş, Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), s. 105.

⁴³⁴ a.y.

⁴³⁵ Akçadağ Alagöz, a.g.m., 51.

ilişkilerde bulunması ve işbirlikleri yapma politikalarının temelinde ise daha önce uluslararası sistemde sahip olduğu ekonomik ve siyasi alanlardaki ağırlığını geri kazanma, yeni uluslararası mekanizmalar ile bu kaybını telafi etme arzusu yatmaktadır.

İki büyük ülkenin geliştirdiği ekonomik yakınlaşmalar küresel ekonomi politiği de şekillendirmektedir. Rusya ve Çin arasında yapılan ekonomik işbirlikleri Rusya açısından özellikle Sibiryâ bölgesinin kalkınmasına katkı sağlarken, Çin açısından askeri teçhizat, petrol, hammadde gibi ekonomik kalemlerinin tedarik edilme kapısını oluşturmaktadır. İki ülke arası ekonomik ilişkilerde kilit tedarik kaleminin enerjiden oluşma sebebi, Rusya'nın en büyük petrol üreticisi konumunda iken, Çin'in de en büyük enerji tüketicisi konumunda yer almasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin de en temel özelliğini temsil eden enerji alışverişi, Çin'in hızla büyüyen ekonomi özelliğinden kaynaklanmıştır.

Askeri sanayi üretim alanında kendisini geliştirmesine rağmen Çin, Rusya ile olan askeri malzemeler, silahlar ve enerji ticaretine hızla devam etmiştir. Askeri sanayinin yanı sıra, özellikle gelişen ülkelerin güçlenmesinde temel etki unsuru olan enerji ihtiyacı, tüm ticari ilişkiler düzenini etkilemektedir. Bu hususta güvenli enerji kaynağına ihtiyaç duyan ve risk almaktan çekinen Çin, Rusya'ya olan bağımlılığını sürdürmüştür. Enerjiye ihtiyaç duyan ve yükselen bir güç olan Çin'e karşılık, enerji kaynaklarına sahip ve ihracatını yapan ülke konumundaki Rusya, meseleyi karşılıklı bağımlılığa taşımaktadır. Çin büyümeye ve gelişmeye devam ettikçe oluşan enerji talebi, yakın komşusu olan Rusya ile Çin'i savunma sanayisi ticaretinden sonra yakınlaştıran ikinci temel ticaret alanı olmuştur. Dünya enerji piyasasında Rusya'nın en büyük tedarikçi ülke olması Çin ile Rusya'yı kaçınılmaz partner yapmaktadır⁴³⁶. Öte yandan Batı ile istikrarlı ticari ilişkiler sürdüremeyen Rusya için de Çin güvenilir pazar niteliğindedir. İki ülke arası stratejik ortaklığın kurulduğu bu hususlar ekonomik karşılıklı bağımlılığın birer göstergesidir.

Diğer yandan Rusya'nın Çin'e yaptığı silah satışı, Çin için yüksek teknolojiye Rus silahlarına düşük maliyetle erişim anlamı taşırken, ABD ve Batı'dan silah alan Tayvan'ın dengelenmesi açısından da kritik bir ticaret kalemini temsil etmektedir.

⁴³⁶ Khutsishvili, a.g.t., 71.

Rusya da Çin'in üretim fazlası olan mallarına talip olarak karşılıklı ticareti sürdürmektedir. İki ülke arasında artan silah ticaretine ek olarak, 2005 yılında yapılan ilk ortak askeri tatbikat, askeri ilişkilerin de geliştirileceğine işaret ederek ABD'ye karşı olan duruşlarında yeni bir kaygı boyutunu gündeme getirmiştir. Yalnızca askeri tatbikat ilişkisiyle sınırlı kalmayan resmi Rusya-Çin ortaklığı, 2006 yılında yapılan anlaşma çerçevesinde ticari anlamda enerji alanına da taşınmış ve 2011 yılından başlayarak geçerli olan, Doğu ve Batı Sibirya'dan geçen, iki boru hattı ile 60-80 milyar metreküplük Rus doğalgazının senelik olarak Çin' e transferi konusunda anlaşma imzalanmıştır⁴³⁷.

Tüm bu hususlarda Orta Asya'da uyum içerisinde çalışan Rusya ve Çin'in en büyük ortak hareket platformu, güvenliklerini de garanti altına aldıkları Şangay İşbirliği Örgütüdür. Rusya ve Çin karşılıklı ekonomik çıkarlarını korumak adına yaklaşırken, Orta Asya ülkeleri de kendi bölgelerine ait yeraltı kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve güvenli bir yolla dünya pazarlarına ulaştırılması için Rusya ve Çin ile kurulacak ekonomik ilişkilerin gücüne inanmışlardır. Tüm bu sebeplerle 1996'da kuruluşuna karar verilen ŞİÖ, üye ülkeler arası sınırların korunması, ekonomilerin geliştirilmesi ve diğer ülkeler ile temel problemlerin çözülmesi gibi amaçlarla donatılmış, örgüt işlevi karşılıklı olarak pek çok amaç kapsamında genişletilmiştir⁴³⁸.

ŞİÖ bünyesinde sürekli ve en hızlı şekilde gelişen ülke olan Çin'in, 1978 yılından bu yana bazı ara dönemler hariç ekonomik anlamdaki bu gösterişli büyümesi, bölgesel ve küresel anlamda diğer ülkeler açısından bir tehdit unsuru olsa da, liberal anlayışın temel savlarından olan karşılıklı bağımlılık ilkesi kapsamında bağımlılığı bulunan ülkeler nezdinde rekabete dönüşmemektedir⁴³⁹. Ucuz işgücüne ve pazarına sahip olan Çin, elde ettiği ekonomik güç potansiyeline rağmen askeri güç kapasitesi ve enerji temini bakımından hedeflediği noktaya erişememiştir. Bu anlamda ekonomi ve askeri alanda hızlı kalkınmasını devam ettirebilmek için uluslararası çatışmalardan

⁴³⁷ “1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/06/29/1990-sonrasi-rusya-federasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri/> [Erişim 21.04.2022]

⁴³⁸ Abdullah, a.g.t., 55.

⁴³⁹ Pelin Yantur ve Reyhan İşeri, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, S. 41 (2021), s. 41-49.

uzak durarak diğer ülkelerle olan ilişkisinde karşılıklı bağımlılık ilkesi gereği kazan-kazan anlayışını uygulamakta ve rekabetten geri durmaktadır⁴⁴⁰.

Rusya, Sovyetler sonrası ekonomik olarak büyük ölçüde petrol ve doğalgaz ihracatından kazandığı gelirlere bağımlı bir ekonomi içerisinde kalmış olsa da, sahip olduğu enerji kaynaklarını sadece ekonomik değil, küresel gücünü yeniden toplama anlamında da etkili olacak bir dış politika aracı olarak görmüştür⁴⁴¹. Dış politikasına bağlı olarak enerji siyaseti uygulayan Rusya'nın enerji kaynakları hem ekonomik kalkınmayı güvence altına almakta hem de Rusya'nın uluslararası konumunun belirleyicisi olmaktadır. Bu anlamda Rusya, yalnızca Sovyet bloğu ülkelerinin enerji bağımlılığını değil, Çin gibi bölgesel güçleri de etkilemektedir. Bir yandan petrolün ulaştığı fiyatlar düşünüldüğünde borçlarını büyük ölçüde ödeyen Rusya, bütçesini konsolide edebilmiş, öte yandan enerji sektörünün üzerinde bir devlet denetimine sahip olmuştur⁴⁴². Rusya'nın uyguladığı bu enerji stratejisi, Çin'in yükselen enerji ihtiyacı karşısında Rusya'ya artan bağımlılığının bir göstergesi olmuştur.

2022 yılının ilk iki ayındaki verilere göre Rusya ve Çin'in ikili ticaret hacimlerinde 2021 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde %38,5 bir artış görülmüş olup, bu artış son 12 yıl içerisindeki en üst zirveyi temsil etmektedir⁴⁴³. Yaklaşık 26,4 milyar dolarlık artışa denk gelen bu hacim içerisinde Çin'in AB ve Avustralya ile olan ithalatında %0,2 ve %2,3 düşüş yaşanırken, Rusya ile olan ithalatın %35,8 arttığı, Çin'in Rusya'ya gerçekleştirdiği ihracatında ise %41,5 artışla 12,6 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir⁴⁴⁴. Aynı dönem kapsamında genel ithalat tablosunda Çin, %15,5, ihracat tablosunda ise %16,3 oranında büyümeye yaşamıştır⁴⁴⁵.

⁴⁴⁰ a.g.m., 49.

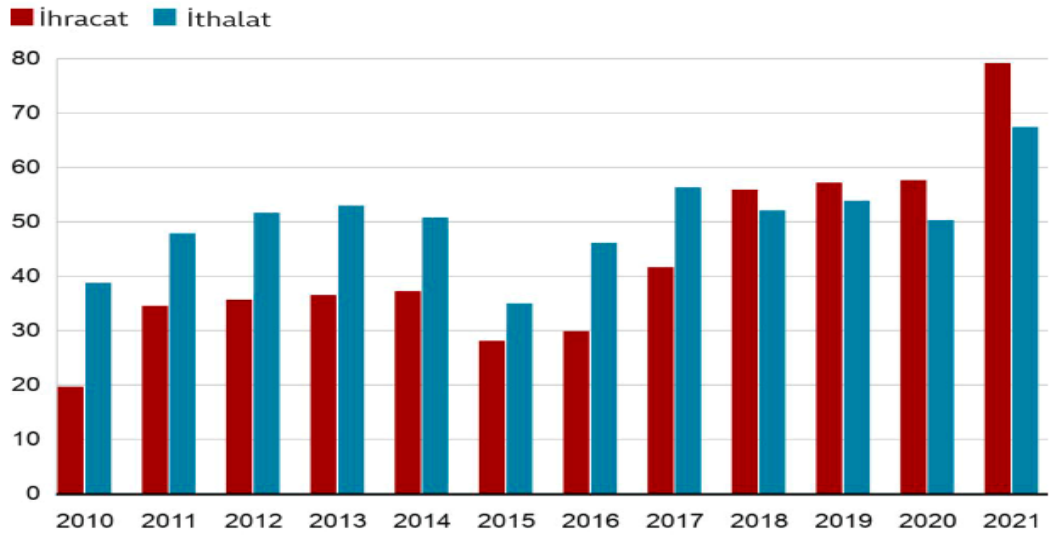
⁴⁴¹ Elma, a.g.m., 138.

⁴⁴² a.g.m., 139.

⁴⁴³ Euronews, "Çin ile Rusya'nın Ticaret Hacmi 2 Ayda Son 12 Yılın En Yüksek Seviyesine Ulaştı", <https://tr.euronews.com/2022/03/07/cin-ile-rusya-n-n-ticaret-hacmi-2-ayda-son-12-y-l-n-en-yuksek-seviyesine-ulast>, [Erişim 30.07.2022]

⁴⁴⁴ a.y.

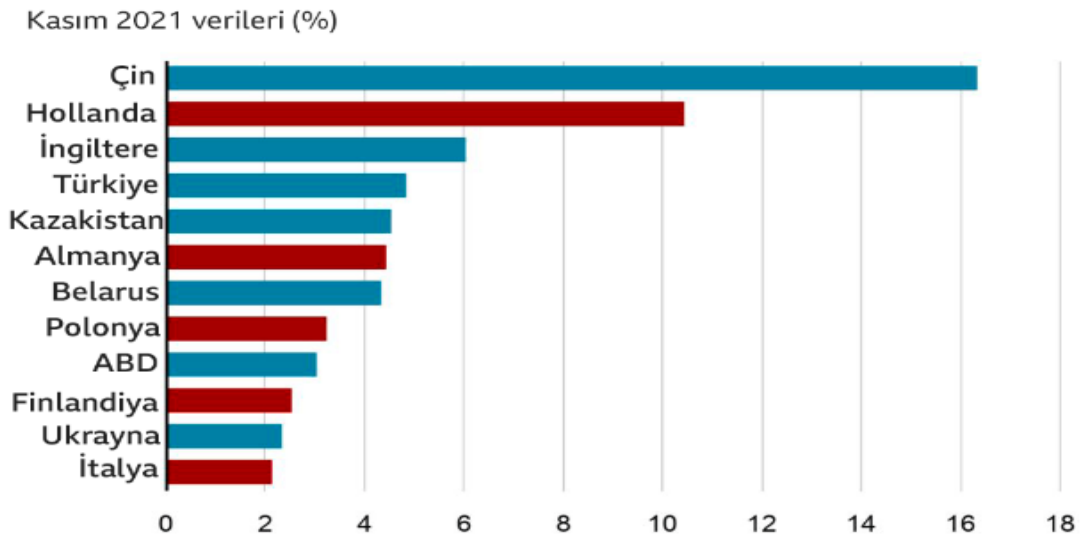
⁴⁴⁵ a.y.

Şekil 14. Rusya'nın Çin ile Ticaret Hacmi

Kaynak: "Rusya Batı'nın Yaptırımlarını Çin'le Aşabilir mi?", BCC News Türkçe, (Erişim Tarihi: 30.07.2022)

2021 yılı genelinde ve daha önceki yıllara ait Rusya'nın Çin ile ticaret hacmi verileri ise Şekil 13'de görüldüğü üzere dengeli bir şekilde gelişmiş ve artış göstermiştir. Öte yandan yine Rusya'dan en fazla ithalatı yapan ülke olan Çin, Rusya'nın halen en büyük enerji pazarını temsil eden Avrupa Birliği ülkelerinin ithalat toplamına neredeyse eşit bir seviyeye denk gelmektedir (bkz. Şekil 14).

Şekil 15. Rusya'dan En Fazla İthalat Yapan Ülkeler

Kaynak: "Rusya Batı'nın Yaptırımlarını Çin'le Aşabilir mi?", BCC News Türkçe, (Erişim Tarihi: 30.07.2022)

Her iki tablodan da yapılacak çıkarımla Rusya ve Çin'in birbirleri ile uzun vadeli bir ticari ekonomik işbirliği içinde olma gayretleri, Çin'in Rusya'ya Rusya'nın da Çin'e olan bağımlılık kalemlerinden kaynaklanmakta ve buna karşılıklı bağımlılık düzeni denmektedir. Enerji anlamında Rusya'ya bağımlı olan Çin, Rusya için Avrupa dışında yeni bir pazar ve yüksek teknoloji tedariki anlamı taşımakta, ve ABD karşısında ihtiyaç duydukları güç eksikliklerini ve karşılıklı bağımlılıklarını işbirliğine dönüştürerek çözümlemektedirler.

Öte yandan 2004 yılında ortaya atılan ve mevcut “Washington Mutabakatı”na karşı bir yaklaşım olarak geliştirilen “Pekin Mutabakatı”, Çin'in otoriter yönetimine ek artı piyasa ekonomisi anlayışıyla özetlenebilmektedir. Günümüzde Rusya'nın da benimsediği, şekillenen yeni dünya düzeninde siyasi, ekonomik ve yumuşak gücü de barındıran bu mutabakatın, ekonomik ayağını uzun vadeli ticari ve enerji anlaşmaları oluştururken, bu anlaşmalar kapsamında ulusal para birimlerinin kullanıldığı ekonomik ilişki geliştirme yöntemi uygulanmaktadır⁴⁴⁶. Var olan düzende kutuplaşmadan ziyade yeni bir çekim merkezi olarak konumunu kullanan Çin ve Rusya bu mutabakata has özellikler ile ABD karşısında gelişme ve ilerleme göstermeye devam etmektedir.

Buraya kadar anlatılan siyasi karşılıklı bağımlılık, güvenlik temelli karşılıklı bağımlılık ve ekonomik karşılıklı bağımlılık olarak ayırtırdığımız üç etkileşimi de kapsayıcı şekilde genel bir değerlendirme yapacak olursak, Rusya ve Çin ikili ilişkileri ABD için her anlamda başka devletler ile kıyaslanmayacak kadar benzersizdir çünkü bu iki ülke ABD'ye tehdit oluşturabilecek kadar güçlü ve Asya'daki tüm ülkeler ile bağlantıda olmaları sebebiyle bu ülkeler üzerinde biçimlendirici etkide bulunabilecek kadar kurucu ilişki içerisindeyler. İki ülke politikaların dayanağı hep ABD'ye çıkmaktadır çünkü Rusya ve Çin'in arasındaki ortaklık, Soğuk Savaş bitimindeki ABD'nin çıkarlarına karşı gelmek üzere olgunlaşmış ve gelişmiştir. Bu anlamda Rusya ve Çin, uluslararası arenada siyasi, ekonomik ve güvenlik merkezli tüm alanlarda ABD'nin güç ve etkisini engellemek üzere hem ayrı ayrı hem de bir arada çalışmaktadırlar. ABD'ye karşı müttefiklik yapan iki ülke, birbirlerine destek vererek ABD'nin savunduğu bölgesel düzene,

⁴⁴⁶ Ainur Yogayeva, “Pekin Olimpiyatları ve ABD-Rusya-Çin Üçgeni”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pekin-olimpiyatları-ve-abd-rusya-cin-ucgeni/2496733> [Erişim 30.07.2022]

küresel normlara ve zorlayıcı genişlemelere meydan okumak için ortak kararlar almaktadırlar.

ABD'yi zayıflatan Rus-Çin işbirlikleri Rusya için Çin'e derinleşen bağımlılığını ifade ederken ve Batı ile arasındaki gerginliği tırmandırırken, Çin'in ABD ile devam ettirdiği yapıcı iletişimi Çin'i bu üçgen ilişkide avantajlı pozisyona getirmektedir. Çin'in ABD ile yapıcı ilişkilerde bulunması hiçbir tehdit oluşturmazken, Rusya'nın Batı ile yaklaşması durumunda ülkenin güvenliği, ekonomisi ve refahı artabilecek olsa da, Rus seçkinlerinin tutumu nedeniyle iç politikada rejim değişikliğine kadar gidebilecek bir tehdit algısı bulunmaktadır. Ancak Çin ile yaklaşan Rusya'nın siyasi sisteminin daha açık hale getirmesi, şeffaf ve düzenli yatırım rejimine geçmesi, ekonomisini daha fazla rekabete açması gibi düzenlemeler gerekmediğinden, Çin ile yakın ilişki kurmasında böyle bir tehdit söz konusu değildir. Rusya'yı olduğu gibi kabul eden Çin, iki ülke arası eksikleri tamamlayıcı nitelikte ilişkileri pekiştirmeye devam etmektedir.

İki ülke pek çok uluslararası meselede çoğunlukla aynı fikirde hareket etseler de, ABD'ye muhalefet ettikleri konularda bazı farklılıklar da görülmektedir. Rusya, ABD'nin dayattığı uluslararası düzene karşı riskli önlemler almaktan kaçınmazken, Çin ülkesine yarar sağlayabilecek mevcut emirlere itaat etmekte ve ABD'yi karşısına alacak riskli-maliyetli girişimlerden kaçınmaktadır.

Rusya ve Çin arasındaki stratejik ortaklığa giden süreçte ele aldığımız üç ana mesele de, esasen bizlere iç içe geçmiş karmaşık karşılıklı bağımlılık konularını özetlemektedir. 20. yüzyılın son dönemlerinde yaşanan politik, küresel, sosyal ve ekonomik gelişmeler ile ortaya çıkan, küreselleşmenin bir neticesi olarak uluslararası ilişkilerde beliren karşılıklı bağımlılık kavramı, pek çok ülke arası ilişkilerde belirgin olarak görülmeye başlanmış ve incelenmeye değer görülmüştür. Uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan karşılıklı bağımlılığın ülkeler nezdinde genellikle ekonomik yönünün güvenlik ve askeri boyutundan öncelikli olduğu, fakat ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisine sahip ülkelerde devam eden süreçte durumun güvenlik ve askeri bir karşılıklı bağımlılık bütününe döndüğü görülmektedir.

Nihayetinde yukarıdaki sıralamadan da anlaşılacağı üzere Rusya ve Çin arasında bu durum alışlagelmişin dışında tam tersi yönde gelişim göstermiştir. Önce dış politik

algı ve güvenlik kapsamında yakınlaşan ve karşılıklı bağımlılık hatlarını belirleyen iki ülke, sonrasında kendilerini kapsamlı olarak ekonomik karşılıklı bağımlılığın içerisinde bulmuşlardır. Öte yandan tüm süreçler peş peşe neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ve iç içe geçmiş halde ilerlediği için herhangi bir öncelik olduğunu ayırtırmaksızın eşzamanlı karşılıklı bağımlılıklar düzeni oluşturulmuştur demek de yanlış olmayacaktır. Öyle ki bir ülkenin bir başka ülkenin dış siyaseti üzerinde tek taraflı bir söz hakkının bulunduğunu betimleyen bağımlılık kavramının aksine, karşılıklı bağımlılık kavramı her bir meselenin taraflarca karşılıklı etki ve değerlendirme sürecine tabi olduğunu kabul etmektedir⁴⁴⁷. Ülkeler arasında bulunan ilişki ve çıkarlar için karşılıklı bağımlılık kapsamında gerçekleştiren bağlantıların uluslararası düzende sistematik bir gündemi bulunmadığı gibi esasen ilişkilerdeki karmaşık şartlar bütününe ifade etmektedir.

4.4. RUSYA VE ÇİN'İN KAPSAMLI ORTAKLIĞI

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından başlayarak, 1996'da ŞİÖ'nün kuruluşuna kadar geçen süreç, stratejik dengeler adına tüm bölge ülkeleri açısından uyum sağlama evresi olarak değerlendirilmiştir. Rusya ve Çin arasında 1960'larda yaşanan gerilim, 1980'lerde yerini yumuşamaya bırakırken, 1991 yılında Sovyetlerin çözülmesi ile onun yerini alan Rusya zamanında, iki ülkenin kapsamlı yakınlaşması başlamıştır. İki ülke arası yakınlaşma nedenlerinden en önemlileri uzun sınır komşuluğu ve güvenlik bağlamında getirdiği sorunlar, ABD'ye karşı ortak tavır alma çıkarları ve ikili ticaret ilişkisini belirleyen askeri/ekonomik hususlar olarak bir önceki başlıkta incelenmiştir.

Çin uluslararası sistemde sözünün dinleneceği bir ülke konumuna erişebilmek için Rusya ile ilişkilerini geliştirmiş, Rusya da bölgedeki etkinliğini arttırmak amacıyla Çin ile rekabet etmek yerine birlikte hareket etme yolunu seçmiştir⁴⁴⁸. Özellikle ABD-Japonya-Tayvan dayanışmasına karşılık, ortak hareket temelinde kurulan Rusya-Çin dayanışması bölgedeki dengeler açısından oldukça önemlidir.

⁴⁴⁷ Pelin Yantur, Kemal Dedeli, "Türkiye-ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 23, S. 2 (2021), s. 687-692.

⁴⁴⁸ Altundağ, a.g.m., 114.

Rusya'nın tarihsel anlamda siyasi etkinliğinin, Çin'in de ekonomik alanda yakaladığı ivmesel büyümesinin devam edebilmesi için bölge ülkeleri nezdinde birbirlerine ihtiyaçları bulunmaktadır. Ortak fayda düşüncesiyle kurdukları ŞİÖ her iki ülkeye de ihtiyaç duydukları çıkar gruplarına yönelik hareket etme imkanı sağlarken, Orta Asya ülkelerinin de dış yatırımlarının arttırılması, güvenlik ve istikrarlarının tesis edilmesi, bölgesel ekonomik işbirliğinin derinleştirilmesi ve pek çok suçla mücadele kapsamında işbirliğine gidilmesi gibi konularda katkı sağlamaktadır⁴⁴⁹.

Şangay İşbirliği Örgütü, siyasi açıdan halen etkin olan ancak ekonomik anlamda Sovyetlerin sahip olduğu ihtişamdı faydalanamayan Rusya'nın, siyasi ve askeri alana dair mevcut imkanları ile ekonomik bir dünya devı olarak beliren Çin'in eksikliklerinden kaynaklı karşılıklı bağımlılıkları bulunan bu konularda bir araya gelme ve ortak hareket etme platformu olarak doğmuştur. Uzun vadede çok kutuplu dünyada hedefledikleri politikalara ulaşmanın kilit mekanizması olarak gördükleri ŞİÖ, iki ülke arasındaki jeostratejik çıkarları, ABD hegemonyasına meydan okuma arzularını ve küresel aktörler olarak varlıklarını ispat ederken oluşan karşılıklı bağımlılıklarını bir çerçeveye topladıkları metin olarak değerlendirilebilir. Özellikle ekonomik temelde Çin'in hammadde ihtiyacı, pazar arayışları ve enerji açığı ile Rusya'nın silah pazarı bulma ve teknoloji ihraç etme sorunlarında birbirlerini her anlamda tamamlayacak tek güçlü partner olmaları sebebiyle sağlam bir stratejik ortaklık içine girmişlerdir. Bu ve benzer devletlerarası yakınlaşmaların kapsamını ifade ederken sık sık kullanılan stratejik ortaklık teriminin net bir tanımının bulunmamasıyla birlikte, stratejik işbirliğinden daha ileri bir aşamayı temsil etmekte ve tarafları bağlayan bölge ya da uluslararası alan üzerinde daha köklü hedefleri ve çıkarları düşündürmektedir⁴⁵⁰.

4 Şubat 2022 tarihinde başlayan Pekin Kış Olimpiyat Oyunları kapsamında Putin'in Rusya-Çin ilişkilerinin geleceğine dair Çin yönetimine olan tam desteği bir kez daha vurgulanmış ve Putin tarafından kaleme alınan “Rusya ve Çin: Geleceğe Odaklanan Stratejik Bir Ortaklık” başlıklı makalede iki ülke arasındaki mevcut ekonomik işbirliğinin arttırılmasının yanı sıra diğer uluslararası pek çok gündeme de yer

⁴⁴⁹ a.g.m., 116.

⁴⁵⁰ Akçadağ Alagöz, a.g.m., 40.

verilmiştir⁴⁵¹. Kış olimpiyatlarının hemen öncesinde gerçekleştirilen Pekin ziyareti sırasında da liderler tarafından Rusya ve Çin arasındaki dış politika koordinasyonunun hem küresel hem de bölgesel meselelerin çözüme kavuşturulması adına benzer yaklaşımlar içerdiği ve mevcut uluslararası düzende her iki ülkenin de eşzamanlı olarak istikrar unsuru oldukları dile getirilmiştir⁴⁵².

Dünya üzerinde en geniş topraklara sahip olan Rusya'nın askeri gücüne karşılık, dünya üzerinde en büyük nüfusu temsil eden Çin'in her geçen gün yükselen ekonomik gücü, Rusya ve Çin'in birçok konuda köklü çıkarları ve birbirlerini tamamlayıcı özellikleri bulunduğu kanıtını oluşturmaktadır. Kendi aralarında bulunan işbirliğinin yanı sıra, BM Güvenlik Konseyi'ndeki 5 daimi üyeden ikisi olan Rusya ve Çin'in, ABD karşısında uluslararası sistemdeki meselelere karşı da birlikte hareket ediyor olmaları ilişkileri çok yönlü bir boyuta taşımaktadır. Çin'in ya da Rusya'nın ABD ile her yaşadığı sorun tarafları birbirine yakınlaştırmaktadır.

ABD'nin tehdit olarak algıladığı Rusya'ya ek olarak, küreselde ve özellikle de Asya Pasifik'te ezber bozan yükselişi ile Çin de ABD için tehdit algısına sebep olmuştur. Bu nedenle çifte tehdit hissedilen ABD, Rusya ile mevcut gerilimlerinin yanı sıra Çin'in de takipçisi olmayı sürdürmektedir⁴⁵³. Bu anlamda bölge ülkeleri Çin'e karşı her ne kadar riski dengeleme (hedging) politikası uygulasa ve hem ABD'yi hem de Çin'i dengelemeye çalışsa da ABD, Çin'in karşısında yer alacak ülke yelpazesini genişletme eğilimindedir⁴⁵⁴. ABD'nin Asya Pasifiğe olan yönelimini arttırması Bush döneminde başlamış olsa da esas olarak Obama dönemi ile "Asya'ya Yönelim" (Pivot to Asia) politikası ve bölge ülkelerini "uzaktan dengeleme" (offshore balancing) stratejisi devreye sokulmuştur⁴⁵⁵. İlgili politikaları Obama'dan devralan Trump yönetimi de Çin'i ulusal bir güvenlik tehdidi ilan etmiş ve bölgedeki müttefiklerini Rusya-Çin ekseninde bir oluşuma kaptırmamayı amaç edinmiştir⁴⁵⁶. Asya'ya yönelim politikası ve Rusya ve Çin'i işbirliğinden ayırma girişimi

⁴⁵¹ Ainur Yogayeva, "Pekin Olimpiyatları ve ABD-Rusya-Çin Üçgeni", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pekin-olimpiyatlari-ve-abd-rusya-cin-ucgeni/2496733> [Erişim 30.07.2022]

⁴⁵² Ainur Yogayeva, "Pekin Olimpiyatları ve ABD-Rusya-Çin Üçgeni", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pekin-olimpiyatlari-ve-abd-rusya-cin-ucgeni/2496733> [Erişim 30.07.2022]

⁴⁵³ Helin Sarı Ertem, "Transatlantik İlişkilerde Yeni 'Küresel Öteki': Çin", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/transatlantik-iliskilerde-yeni-kuresel-oteki-cin/2276865> [Erişim 30.07.2022]

⁴⁵⁴ a.y.

⁴⁵⁵ a.y.

⁴⁵⁶ a.y.

kapsamında ekonomik kaynaklarını Asya Pasifiğe kaydıran ABD, 2007’den bu yana QUAD ittifakı adı verilen “Dörtlü Güvenlik Diyalogu” yapısı altında Hindistan, Avustralya ve Japonya ile özellikle Güney Çin Denizi’nde Çin’i dengelemeyi ve askeri ve diplomatik yollar ile Çin’e karşı koymayı amaçlamaktadır⁴⁵⁷.

Tablo 2. 2021 Yılı Rusya, Çin ve ABD Deniz Kuvvetleri

	Japonya	ABD	Rusya	Çin	Avustralya
Toplam Deniz Gücü	129	437	314	780	49
Uçak Gemisi	4	20	1	2	2
Destroyer	38	85	18	36	0
Fırkateyn	0	0	10	54	11
Korvet	6	0	83	42	0
Denizaltı	17	71	59	76	6
Çeşitli Sınıfta Destek Gemileri	64	271	143	570	30

Kaynak: Armed Forces.eu, “Military Power of Japan & Russia”, https://armedforces.eu/compare/country/Japan_vs_Russia (Erişim Tarihi: 30.07.2022)

Çin’in ekonomik gelişiminin yanı sıra Güney Çin Denizi’ndeki artan faaliyetleri Çin’in Hint-Pasifikte bir deniz gücü olarak da belirmesine ve sayıca ABD’nin önüne geçmesine (bkznz. Tablo 2.) yol açmış ve ABD’nin korkularını derinleştirmiştir. Çin’in deniz kuvvetleri kapasitesiyle bölgede sık sık düzenlenlediği askeri operasyon ve tatbikatlara Rusya’nın da ara ara katılıyor olması, öte yandan Rusya’nın da Pasifik adalarına füze rampası kurma eğilimine devam etmesi ABD ve bölge güçlerini oldukça rahatsız etmektedir⁴⁵⁸. Bu tehdit algısının da eklenmesiyle ABD, Çin’i dengeleyici bir oluşuma daha ihtiyaç duyarak AUKUS’un kuruculuğunu üstlenmiş ve İngiltere ve Avustralya ile birlikte nükleer enerjili denizaltılar geliştirerek konuşlandırmayı ve Pasifikte Batı’nın askeri varlığını arttırmayı hedeflemiştir⁴⁵⁹.

Öte yandan Kırım’ın 2014’teki ilhakının ardından Rusya’yı G8’den çıkaran gelişmiş ülkeler G7 olarak devam etmiş ve dünya üzerinde ikinci büyük ekonomiye sahip olan

⁴⁵⁷ a.y.

⁴⁵⁸ Cumhur Eken, Ferdi Güçyetmez (Ed.). *Deniz Hakimiyetleri Jeopolitik Stratejilerin Gizli Gücü* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2022), s. 282.

⁴⁵⁹ Saadet Firdevs Aparı, “ABD Çin’e Karşı Hint Pasifik’te AUKUS ve OUAD ile Güç Dengesi Sağlamaya Çalışıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-cine-karsi-hint-pasifikte-aucus-ve-ouad-ile-guc-dengesi-saglamaya-calisiyor/2466171> [Erişim 30.07.2022]

Çin'i de bu oluşuma hiç dahil etmemiştir⁴⁶⁰. İlaveten son toplantıda konuk katılımcı ülkelerin Çin'in yakın çevre ülkeleri olan Hindistan Güney Kore, Avustralya ve Güney Afrika'dan oluşması ve Güney Afrika'nın ise Çin'in en fazla ticaret ilişkisinde bulunduğu ülkelerden biri olması ABD'nin Çin'i yalnızlaştırma politikasını devreye soktuğunun bir göstergesini oluşturmuştur⁴⁶¹. Tüm bu gelişmelere paralel olarak Rusya ve Çin ABD'yi NATO'nun Asya versiyonunu şekillendirmeye çalışmakla suçlarken⁴⁶², ABD karşısında Rusya ve Çin, doğal olarak müttefiklik edeceği hususları günden güne fazlaştırmakta ve ortaklık konularını arttırmaktadır.

Ancak ittifak kavramını kullanmayan, yalnızca stratejik bir ortaklıktan bahseden iki ülke liderlerinin bu tutumunu, iki ülkenin algıladığı ortak tehdit neticesinde derinleştirdikleri kapsamlı ortaklık⁴⁶³ olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Diğer bir deyişle ABD etkisiyle hemen hemen her alanda gelişmeye başlayan Rusya ve Çin ilişkileri, karşılıklı bağımlılık içerisinde çok yönlü işbirliği ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir.

Rusya'nın ŞİÖ'den beklentisi, eski Sovyetler dönemi coğrafyasından miras kalan rolünü ve arka bahçe söylemlerini devam ettirebilmek için hem siyasi anlamda hegemon olabilmek hem de ekonomik anlamda zengin kaynaklardan istifade edebilmek iken, Çin'in beklentisi, ekonomisinde yaşadığı muazzam büyümenin bir sonucu olarak her geçen gün daha çok ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının Orta Asya'dan büyük oranda karşılanabilmesinin devamlılığını sağlamak olmuştur.

ŞİÖ'nün genişlemesi konusunda Rusya ve Çin dönem dönem bazı fikir ayrılıklarına da düşmüştür. Rusya bölgedeki gücünün ve buna bağlı olarak etkisinin sınırlandırılacağı, hatta bölgede olası yeni rakipler çıkacağı düşüncesiyle örgütün yeni üye alımına olumsuz bakmış, ancak öte yandan, doğalgaz ve petrol geçişleri hususunda üye ülkeler üzerinde sahip olduğu bölgesel yetkiyi örgüt vasıtasıyla daha

⁴⁶⁰ Helin Sarı Ertem, "Transatlantik İlişkilerde Yeni 'Küresel Öteki': Çin", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/transatlantik-iliskilerde-yeni-kuresel-oteki-cin/2276865> [Erişim 30.07.2022]

⁴⁶¹ a.y.

⁴⁶² Eken, a.g.e., 283.

⁴⁶³ Hüseyin Korkmaz, "Çin ve Rusya'nın Kapsamlı Stratejik Ortaklığı ABD'yi Endişelendiriyor", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cin-ve-rusya-nin-kapsamli-stratejik-ortakligi-abd-yi-endiselendiriyor/1671495> [Erişim 21.04.2022]

da güçlendirme niyeti ağır basmıştır. Çin ise, örgütün genişlemesi yönünde olumlu politikalar takip ederek, hem bölgedeki mevcut ekonomik üstünlüğünü korumak, hem de yeni pazarlara ulaşmak düşüncesiyle bölgesel ticaret ve yatırım imkanlarını daimi olarak değerlendirmek istemiştir.

Her iki ülke de ŞİÖ'ye üye olan diğer ülkenin bölgede fazla güçlenmesine engel olma dürtüleri ile karşılıklı güvensizlik sorunu yaşasa da buna rağmen, ŞİÖ kapsamında Rusya ve Çin'i birer müttefik konumun getiren, Orta Asya'da mevcut ABD etkinliği ve ABD'nin genel hegemonyasını kendi çıkarları noktasında ortak bir tehdit olarak algılamaları olmuştur. Buna duruma tepki olarak Rusya ve Çin, örgüt kapsamında bölgesel bütünleşme imkanlarından faydalanarak ABD'ye karşı bölgesel konumlarını güçlendirme niyetiyle ilerlemişlerdir. Rusya ve Çin öncülüğüyle kurulan ŞİÖ, yalnızca askeri alanda değil, ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliğini de kapsamlarına dahil ederek kurumsal yapısını değiştirmiş ve tek kutuplu dünyayı dengeleyerek sistemi çok kutuplu hale getirmeyi başarmıştır.

2000 yılından itibaren çok kutuplu bir yapıya dönüşen dünya sistemi, Rusya ve Çin'in ekonomik anlamda kalkınarak ülke içi ve bölge bazında gelişmesi ile yakından ilişkilidir. Rusya'nın enerji kaynaklarının itici gücü sayesinde toparladığı ekonomisi ile Çin'in sahip olduğu ve sürekli artan üretim gücü sayesinde elde ettiği ekonomik potansiyeli, her iki ülkenin de dünya sistemini çok kutupluya çevirmesine katkı sağlamıştır⁴⁶⁴.

Tüm bunlara karşılık olarak Orta Asya ile yakinen ilgilenen ve bölgeye dair önemli politikaları olan ABD, bölgede hem ekonomik hem de askeri anlamda bir güç haline gelen ŞİÖ'ye daima kuşkuyla bakmıştır. ŞİÖ'nün İran'a gözlemci ülke statüsü verirken ABD'nin gözlemci ülke olmasını reddetmesi, 2005 yılında yapılan zirvede ABD'den ŞİÖ topraklarında bulunan tüm askeri üslerinin boşaltmasını istemesine ek olarak Özbekistan'ın topraklarında yer alan K2 üssünden çekilmesini talep etmesi, ABD destekli renkli devrimleri tehdit unsuru olarak algılayan bölge liderlerinin Rusya ve Çin'e giderek daha çok yakınlaşması, ŞİÖ'nün bir enerji birliğine dönüşmesi ve son olarak da 2007 yılında gerçekleştirilen ve çok kapsamlı bir askeri

⁴⁶⁴ Abdullah, a.g.t., 57.

tatbikat olan Barış Tatbikatının başarıya ulaşması, ABD için endişe uyandıran gelişmeler olmuştur⁴⁶⁵.

Nihayetinde Rusya ve Çin'in çıkarlarının çok boyutlu anlamda kesiştiği bir gerçek olmakla birlikte, ŞİÖ'nün bu çıkarlar kapsamında iki ülke tarafından da etkin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Rusya bölge üzerindeki kontrolünü örgüt sayesinde uzun vadede arttırmak isterken, Orta Asya'da güçlü ikili hegemonya imajı ile bölgeyi Batı tehdidinden korumak istemektedir. Çin ise ekonomik büyümesine katkı sağlayabilmek için bölgenin enerji kaynaklarını kullanmayı hedef belirlemiştir. Sonuç olarak uzun süredir dış politika konusunda birbirlerine destek olan Rusya ve Çin, Şangay İşbirliği Örgütü'nün varlığı ile bunu kurumsal olarak resmiyete dökmüş ve uzun yıllardır ortak hareket mekanizması olarak kullanmaya devam etmektedir.

İki ülke arasındaki stratejik ortaklığın en büyük kurumsal yapısını temsil eden ŞİÖ'nün geleceği hakkında hem olumlu hem de olumsuz senaryolar bulunmaktadır. Rusya'nın prestij ve altyapısı, Çin'in sermaye ve emek gücü, ve Orta Asya cumhuriyetlerinin enerji hacminin birleşimi ile etkin bir şekilde işbirliğinin sürdürülmesi olasılığı, ŞİÖ'nün geleceğine dair yapılan olumlu tahmini temsil etmektedir⁴⁶⁶. İki ülke arasındaki ortak çıkarlara dair işbirliği devam ettiği sürece ŞİÖ'nün de varlığının sürdürülmesi muhtemeldir. Ancak bu olumlu tablonun seyredebilmesi için, tarihsel anlamda aralarında bulunan ve güvenlik sorunlarını bu örgüt kapsamında aşan üye ülkelerin, birbirlerine karşı dönem dönem ortaya çıkan güven problemlerini de çözmeleri gerekmektedir.

Diğer yandan, ŞİÖ'den sınır güvenlikleri, siyasi istikrar ve ekonomik refah anlamında faydalanmayı arzulayan Orta Asya Cumhuriyetlerinin, oluşturduğu ortak paydaya rağmen, ŞİÖ'nün geleceği hakkında, eski Sovyet deneyimleri sonucu Rusya'ya, Doğu Türkistan meselesi kapsamında da tam anlamıyla Çin'e güvenememesi sorunu söz konusudur⁴⁶⁷. Bu hususta ŞİÖ'nün geleceği için Rusya ve Çin'in en belirleyici ülkeler olduğu unutulmamalıdır. Uluslararası meselelerde halen bireysel tavırlarına öncelik veren Rusya ve Çin'in, Orta Asya'daki çıkarlarının çatışması ihtimali dahilinde, iki ülke arasındaki uyumun hızla bozulabileceğine dair

⁴⁶⁵ Yardımcıoğlu, a.g.m., 172.

⁴⁶⁶ Altundağ, a.g.m., 119.

⁴⁶⁷ a.g.m., 120.

tahminler yürütülmektedir⁴⁶⁸. Ek olarak 11 Eylül 2001 sonrası, ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi ile sınırlanan Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki ayrıcalıklı konumu, ŞİÖ'nün etkin eylem mekanizmasına ve geleceğine de gölge düşüren bir gelişme olarak nitelenmiştir⁴⁶⁹.

Siyasi olan her meselenin çoğunlukla ekonomik güç ve gelişmeye dayandığı uluslararası sistemde, ŞİÖ'nün geleceğine dair duyulan bu endişeler ile olumsuz ihtimalleri göz önünde bulunduran, hem Orta Asya ülkeleri hem de Rusya ve Çin, salt ekonomik faydaya dayanan ve başka bir bölgesel düzen sunan Bir Kuşak Bir Yol projesine hızla adapte olmuşlardır. Hem bölgede hem de küreselde var olan aktörlerin, sahip oldukları karşılıklı bağımlılık ilişkisi sebebiyle arayışta oldukları yeni ticaret yolları, BKBY projesi sayesinde ortak bir paydada bütünleştirilmiştir⁴⁷⁰. Bu doğrultuda Rusya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık düzeni yeni bir boyuta evrilmiştir.

4.4.1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Stratejik İşbirliği

Bir Kuşak Bir Yol projesi, Çin'in çok kutuplu dünya arayışına cevap verir nitelikte, ekonominin küreselleştirildiği, kültürel çeşitliliğin yaratıldığı, toplumun bilgi sahibi olduğu ve bölgeselde açık işbirliği söylemini destekleyen şekilde inşa edilmiştir. Bu anlamda sürekli gelişen ve kapsamı genişleyen projede, işbirliği ülkeleri, şirket ve kurumları her geçen gün sayıca artmaktadır. 2018 yılında 123'e ulaşan projeye katılım sağlamış ülke sayısı, bugün toplam 140 ülke arasındaki işbirliği imzasına dayanmaktadır.

Tarihi İpek Yolunun, geçiş güzergahında bulunan tüm ülkeler üzerinde olumlu etkiler yaratarak uzun yıllar boyunca ekonomik anlamda bu ülkeleri güçlendirmiş oluşu ve günümüz şartlarında da aynı etkiyi yaratabileceği fikri, başta Çin ve Rusya olmak üzere özellikle Avrasya kıtasındaki bağlayıcılığı açısından heyecan verici olmuştur. Bir Kuşak Bir Yol projesini herhangi bir örgüt statüsüne kavuşturmadan ya da bir uluslararası örgütün alt kuruluşu yapmadan mevcut mekanizmalar ile

⁴⁶⁸ a.g.m., 119.

⁴⁶⁹ Selçuk Çolakoğlu, “Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 1, S. 1 (2004), s. 173-197.

⁴⁷⁰ Kutluay Tutar ve Bahsi Koçer, a.g.m., 622.

sürdürmeyi planlayan Çin, ŞİÖ, ASEAN ve BRICS gibi Çin'in projesini destekleyen örgütleri tercih etmektedir.

Çin'in büyük projesi olarak başlatılan Bir Kuşak Bir Yol kapsamında da iki ülke arası ilişkilerin yakinen sürdürülmesi olumlu sonuç doğurmuştur. Avrasya'ya verdikleri önem kapsamında birlikte hareket etme eğiliminde olan Rusya ve Çin, bu proje bazında da karşılıklı bağımlılık ilişkisinde bulunmuşlardır. Gerçekleşen ve gelecekte de gerçekleşmeye devam edecek olan proje genelinde, Rusya'nın kendi imkanları ile geliştirmesinin mümkün olmadığı Rus bölgelerin de yapılan yollar ve diğer altyapı olanakları sayesinde bölge ekonomilerinde yaşanacak güç kazanımı, Rusya'yı projenin en önemli partneri yapmıştır⁴⁷¹. Başta Çin'in büyük projesi hususunda tedirgin olan Rusya, 2014 yılındaki Kırım Krizi neticesinde Batı ile yaşadığı gerginlik ve yaptırımlara ek olarak petrol fiyatlarındaki düşüşün yarattığı ekonomik zorluklar nedeniyle projenin dışında kalamayacağına karar vermiş ve kazanımlarına odaklanmıştır⁴⁷². Projenin sunduğu modern imkanlar ve güncel ihtiyaçlara yönelik destek girişimi, Rusya başta olmak üzere proje taraflarınca ortak çıkar yaklaşımı ile hızla benimsenmiştir.

Proje kapsamında ortak hareket eden Rusya ve Çin, karşılıklı olarak birbirlerinin gücüne ihtiyaç duymaktadır. BKBY projesinin Avrasya ülkelerinde başarıya ulaşması için Rusya'nın bölgedeki siyasi gücüne olan gereksinim, Rusya'nın proje dışında bırakılamayacağını da bir kanıttır. Özellikle Çin ve Hindistan arasındaki sorunlu konular düşünüldüğünde, Rusya'nın projede anahtar ülke olan Hindistan ile dostça ilişkiler sürdüren bir ülke konumunda oluşu Rusya'yı projenin geleceği için ayrıcalıklı konuma taşımaktadır⁴⁷³. Öte yandan Rusya'nın da Avrasya'da güvenliği ve istikrarı garantide tutma arzusu ile proje sayesinde ülkesini önemli bir ticaret rotasına dönüştürerek ekonomik çeşitlilik sağlama hayali vardır⁴⁷⁴.

Kuruluşu 1995'e kadar uzanan ancak 2015 yılında yürürlüğe giren Avrasya Ekonomik Birliğinin, BKBY projesi tarafından desteklenmesi Rusya için beklide en önemli kazanımlardan birisidir. Rusya'nın mevcut ekonomik imkanları doğrultusunda finanse edilmesi mümkün olmayan birliğin, bu sebeple Rus politik

⁴⁷¹ Khutsishvili, a.g.t., 75.

⁴⁷² a.g.t., 74.

⁴⁷³ a.g.t., 77.

⁴⁷⁴ a.y.

çıkarlarına da hizmet edemiyor olması, Rusya'nın bölgesel anlamda oluşturmak istediği yapıya katkı sağlayamamaktadır⁴⁷⁵. Ancak Avrasya Ekonomik Birliğine üye olan ülkelerin Çin'in BKBY projesini destekliyor olması, proje için 170 milyon kişilik bir pazar anlamı taşıırken⁴⁷⁶, AEB de Çin destekli ekonomi ile hedeflenen büyüme potansiyeline ulaşacaktır.

Bölgesel bazda faaliyet sürdüren ancak küresel çıkarlara da hizmet ettiği görülen BKBY projesi içerisinde Rusya ve Çin, jeopolitik, ekonomik ve siyasi büyüklükleri sebebiyle projenin başat ülkeleridir. Projeyi geliştiren Çin, ekonomik gelişmişliğini ülkesinin gelişmemiş kesimlerine genişleterek istikrarlı bir ekonomik büyüme eğilimindedir. Projenin en büyük ortaklarından olan Rusya ise, enerji tedarikçisi ve savunma sanayisi ihracatçısı ekseninde sıkışmış olan ekonomisi için BKBY projesi ile yeni bir vizyon gerçekleştirme niyetindedir. Ekonomik çıkarlarına ilaveten bölgesel güçlerini de arttırabilecekleri bu proje ile Rusya ve Çin, karşılıklı bağımlılıklarını sürdürecekleri ve pek çok ikili yatırımlara imza atacakları yeni bir ortak mekanizma kurmuş gibi gözükmektedir.

BKBY projesi bağlamında kurulan ortak mekanizmalardan “Rusya Doğrudan Yatırım Fonu”, 2011 yılında, projeleri yabancı yatırımlar ile desteklemek, yatırımcı şirketler veya kurumlar arasında aracılık yapmak amacıyla kurulmuştur⁴⁷⁷. 2012 yılında kurulan “Rusya-Çin Yatırım Fonu” ise iki ülke arasındaki işbirliklerini geliştirmek ve projelere yatırım yaparak kazanç elde etmeyi hedefleyen özel bir sermaye fonu olarak kurulmuştur⁴⁷⁸. Taraflardan her ikisinin de destekleri ile kurulan fon, yatırımların %70'ini Rusya ve BDT ülkelerinde yapılacak yatırımlara ayırırken, %30'unu da Çin'deki yatırımlar için kullanmayı amaç edinmiştir⁴⁷⁹. BKBY kapsamında Rusya ve Çin ikili ilişkileri bağlamında kurulmuş ve yukarıda bahsedilen ortak mekanizmaların dışında, gerçekleştirilecek bazı ikili projelere de imza atılmıştır.

Daha öncede bahsedildiği gibi, sürekli büyüyen bir ekonomiye sahip Çin için enerji projeleri önem arz ederken, Rusya ise büyük enerji kaynaklarına sahip olan ülke

⁴⁷⁵ a.g.t., 78.

⁴⁷⁶ a.g.t., 82.

⁴⁷⁷ a.g.t., 84.

⁴⁷⁸ a.g.t., 85.

⁴⁷⁹ a.y.

konumundadır. Dolayısıyla her iki taraf da kazan-kazan düşüncesiyle enerji altyapılarının geliştirilmesine odaklanan ortak girişimler başlatmaktadırlar. Çin’e gereken enerjinin ulaştırılması için Rusya’nın altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine ihtiyacı vardır. Bu kapsamda imzalanan ve başlatılan “Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı”, “Sibirya Gücü”, “Demir Yolu Projesi”, “Heihe-Blogoveshchens Karayolu ve Köprüsü”, “Çin’i Avrupa’ya Bağlayan Yol”, “Dakaitaowa Projesi” bu projelerden bazılarıdır.

Hem Rusya hem de Çin için stratejik bir öneme sahip olan Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattının inşası ile Doğu Sibirya’daki petrol sahasının geliştirilmesi doğrudan Uzak Doğu bölgesinin geliştirilmesi anlamına geldiğinden, Rusya’nın ihracat pazarı çeşitlenerek Asya’daki varlığını güçlendirecek bir etkiye sahiptir⁴⁸⁰. Bu sayede 5 bin kilometre uzunluğundaki boru hattı ile Rusya elindeki ham petrolünü Çin, Kore ve Japonya’ya taşıyabilmekte, çeşitlenen pazarı sayesinde Avrupa’ya olan bağımlılığını azaltmış olmaktadır⁴⁸¹. Öte yanda Çin de dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Rusya’yı, hızla büyümeye devam eden ekonomisi karşısında enerji ihtiyacını güvenceye alacak şekilde kendine bağlayan ilk boru hattını oluşturmuştur.

Petrol ticareti kadar her iki ülke de için önem arz eden projelerden doğalgaz ticaretinin bir ayağının oluşturulduğu Sibirya Gücü’nün amacı ise Rusya’dan Çin’e doğalgaz boru hattının geliştirilmesi ve doğalgazın ulaştırılması olmuştur. Rus doğalgazının Çin tüketimine doğrudan bağlandığı ilk doğalgaz hattını temsil eden Sibirya Gücü aktif kullanımda olan ve Çin’e yılda 38 milyar metre küp gaz sağlayan bir hat olması sebebiyle ikili ilişkilerde ekonomik karşılıklı bağımlılığın tartışmasız simgelerindendir⁴⁸².

Çin’e gereken enerjinin ulaştırılması için ihtiyaç duyulan Rus altyapı hizmetlerinin geliştirilmesinin yanı sıra BKBY projesi kapsamında taşımacılık masraflarının düşürülmesi noktasında devreye sokulan demir yolu projesi gibi farklı projeler de iki ülkenin ticari ilişkilerini doğrudan ve olumlu etkilemektedir. İki ülke arası ilk demiryolu köprüsü olarak hayata geçirilen 2200 metrelik köprü ile Rusya ve Çin’in

⁴⁸⁰ a.g.t., 86.

⁴⁸¹ Nihat Halıcı, “Asya’da Dev Enerji İttifakı”, <https://www.dw.com/tr/asyada-dev-enerji-ittifak%C4%B1/a-14748828>[eRİŞİM 18.04.2022]

⁴⁸² Khutsishvili, a.g.t., 87.

Nizhneleninskoye ve Tongjiang şehirleri birleştirilmiş ve nakliye masrafları azaltılmıştır⁴⁸³. Demir yolu haricinde BKBY girişimi ile karayolu yapımına da oldukça önem verildiğinden, Rusya ve Çin arasında karayolu yapımı devamlı olarak sürdürülmektedir. 2015 yılında imzalanan Heihe-Blagoveshchensk Karayolu ve Köprüsü anlaşması ile hem otoban hem de köprünün iki ülkeye sağlayacağı avantajlar hesaplanarak Çin-Moğolistan ve Rusya arasında bir ekonomik koridor oluşturacağı düşünülmüştür⁴⁸⁴. BKBY girişimi de tam olarak çeşitli ekonomik koridorların tesisini hedefleyen bir proje olduğu için, bu rotanın açılması taşımacılık hacminin artırılması yönünden, hem iki ülkenin faydalanması hem de projenin başarısı için büyük bir adım niteliğinde değerlendirilebilir.

27 Nisan 2019'da Pekin'de düzenlenen ve toplam 40 dünya liderinin katılımıyla gerçekleşen İkinci Bir Kuşak Bir Yol zirvesi, uzun yıllar Rusya ve Çin'in uluslararası sisteme yerleştirmeye çalıştığı çok kutupluluk söyleminin tüm dünyaya etki ettiğinin ve hayata geçmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Çok kutupluluk konseptine dayandırılan ve uluslararası işbirliğinde bir gelecek modeli olarak sunulan girişim kapsamında, özellikle Rusya ve Çin'in beklentileri ve öncelikli işbirliği alanları sıralanmıştır. Putin gerçekleştirdiği konuşmasında, öncelik verdiği alanlarının ulaşım altyapısı, enerji ve işbirlikleri olduğunu belirtirken, Rusya ve Çin'in ikili ilişkiler tarihinde zirveye ulaştıklarını da eklemiştir⁴⁸⁵.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin öncülüğünü yapan Rusya, yetersiz ekonomik kaynaklarından dolayı faaliyete geçiremediği birliğin etkinleştirilebilmesi için Çin'in projesine dahil olma ve bu yolla hem siyasi hem de ekonomik anlamda Avrasya ülkelerinin altyapısının güçlendirilmesini sağlama ve uzun vadede bölgesel gücünü birlik kapsamında toparlama arzusundadır⁴⁸⁶. Bu hedefle Çin'in güçlü ekonomisine ihtiyaç duyan Rusya, ASEAN, AEB ve ŞİÖ gibi kuruluşların BKBY girişimi ile entegre olarak güçlenmesinden yana politikalar takip etmektedir. Çin ise Soğuk Savaş sonrasında şekillenen dünyada kurulacak yeni düzende, kaynak artırımı, güç edinimi ve etki yaratma arayışı içindeki tüm küresel ve bölgesel aktörlerin Orta

⁴⁸³ a.g.t., 89.

⁴⁸⁴ a.y.

⁴⁸⁵ Saibal Dasgupta, "Putin Demands A Role in Eurasian Part of Belt and Road", <https://www.voanews.com/a/putin-demands-a-role-in-eurasian-part-of-belt-and-road/4903625.html> [Erişim 18.04.2022]

⁴⁸⁶ Khutsishvili, a.g.t., 100.

Asya'ya ilgi duymasını, bu yönde stratejik hamleler geliştirmelerini izlemiş, ancak Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesine ne de ABD'nin Yeni İpek Yolu projesine fırsat tanımayarak Bir Kuşak Bir Yol projesini başarıyla devreye sokmuştur⁴⁸⁷. Nihayetinde de bütünleşme projeleri ekonomik veya siyasi temelli askıda kalmış olan Rusya, kazan-kazan ilkesine dayanan projede yer almak için Çin ile tüm işbirliklerine olumlu yaklaşımda bulunmuştur. Öyle ki BKBY projesi Rusya ve ABD çıkışlı projelere rakip gibi gözüксе de zaman içinde esnek ve pragmatik bir platforma dönüşmüştür. Çin projeyi tasarlarken projede yer alacak güçlerin hassasiyet, deneyim ve menfaatlerini dikkate alarak, herhangi bir çatışmaya girmeyecek şekilde ortak çıkar merkezli bir yapıda uygulamaya sunduğunu vurgulamaktadır⁴⁸⁸.

Çin'in projesi için çizdiği ve küresel boyutta sunduğu kazan-kazan tablosuna rağmen, bu proje etkisi ile Çin tarafından Çin merkezli yeni bir dünya düzeninin oluşturulmaya çalışıldığı da tartışılmaktadır. Altyapı çalışmaları ile başladığı düzenlemelerin Çin'e uzun vadede transit güzergah ve hammadde rotaları üzerinde kilit kaynak olma rolü sağlayacağı, ve hem mevcut hem de yeni kara, demir ve hava yolları ile Orta Asya çıkışlı Avrupa, Güney Asya ve Orta Doğu'ya ulaşabileceği bir küresel ağ fırsatı sunduğu görülebilmektedir⁴⁸⁹. Tam olarak bu amaçla Çin, ekonomik desteğini ortaya koyarak mevcut kara ve demir yollarının tamiri, yeni tünellerin yapımı, yeni transit koridorların inşası, yeni limanların kuruluşu, boru hatlarının genişletilmesi gibi pek çok girişimin finansmanını üstlenmiştir⁴⁹⁰.

Öte yandan ekonomik ilişkilerin önemli bir boyutunu kapsayan Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerde Kazakistan petrol, gaz ve uranyumunun, Türkmenistan gazının, Özbekistan da gaz ve pamuk ihracatının önemli bir kısmını Çin'e yönlendirerek, altyapı yatırımlarının devamlılığını sağlamaktadırlar⁴⁹¹. Yatırımlar kapsamında oluşan borçlarına karşılık Kırgızistan ve Tacikistan'ın kendi topraklarında bulunan altın ve başka değerli madenlerin işletim hakkını Çinli şirketlere devretmesi, hatta Tacikistan'ın silinecek borcuna karşılık bir kısım toprağını Çin'e vermesi, Çin

⁴⁸⁷ Omonkulov, a.g.e., 87.

⁴⁸⁸ a.y.

⁴⁸⁹ a.y.

⁴⁹⁰ Omonkulov, a.g.e., 88.

⁴⁹¹ a.y.

hakkındaki borç diplomasisi iddialarını da güçlendirmektedir⁴⁹². Buna rağmen Çin'den ekonomik anlamda geniş ticari fırsatlar elde eden Orta Asya ülkeleri, Çin ile ilişkilerini sürdürmeyi, Çin'de bu ülkelerdeki finansal bağımlılığını arttırmayı tercih etmektedir. Bölgesel anlamda güvenliğin bozulmadığı, olası bir ekonomik krizin çıkmadığı, otoriter olan rejimlerin yerini demokratik rejimlerin almadığı, Çinli firmaların yönetimde kötüye gitmediği ve ihmalde bulunmadığı bu tablonun devamı halinde Orta Asya ülkelerinin Çin'den maksimum düzeyde istifade etme gayretinde olacakları gözlemlenmektedir.

4.5. RUSYA VE ÇİN'İN BÖLGESEL ETKİNLİKTE REKABET ALANLARI

Orta Asya dünyasında geçmişten günümüze tüm yaşananlar değerlendirildiğinde büyük güçlerin mücadele halinde olduğu uluslararası ilişkilere etki etme çabası yeni bir dengeleme stratejisine dönüşmektedir. Sovyetlerin dağılmasına kadar olan süreçte Rus egemenliğinde bulunan bölge, mevcut düzende Orta Asya'yı simgelediği için Rusya ve Çin arasında rekabetin görüldüğü bölge özelliği taşımaktadır. Pek çok uluslararası meselede müttefiklik yapan Rusya ve Çin, konu Orta Asya olduğunda rekabet de etmektedirler.

Keohane ve Nye, liberal karşılıklı bağımlılık terorisinin doğrudan realist anlayışa bir alternatif olarak doğmadığını, ancak liberalizm ile arasında bir bağ kurduğunun altını çizdiği yaklaşımında, karşılıklı bağımlılığın taraflar arasında her zaman istemsiz olarak işbirliğine yol açmayacağını ve hatta güç dengelerindeki üstünlük arzusunu ortadan kaldırmayacağını ifade etmektedir⁴⁹³. Uluslararası alanda yoğun ilişkiler sürdüren ve müttefik gibi görünen Rusya ve Çin, Orta Asya'ya dair rekabetlerini ekonomi-politik konularda gözle görülür şekilde yaşamaktadır. Sovyetler sonrası süreçte Rusya, yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin sahip olduğu kaynakları uluslararası pazarlara taşıma yatırımının tek gücü olurken, bölge ülkelerine pazar sağlayıcısı olma rolüyle, pek çok politik yaptırımların da uygulayıcısı ve bölgenin de facto egemen gücü olmuştur. Bu hususta bölgeye yatırımcı rolüyle sonradan dahil olan Çin'in, Rusya'dan farklı olarak salt ekonomik gelişme ve büyümenin devamlılığı için etkin yatırım yöntemleri bulunmaktadır. Bu düşünceyle hareket

⁴⁹² a.y.

⁴⁹³ Akçadağ Alagöz, a.g.m., 37.

etmesi sebebiyle bölge ülkelerinin üzerinde herhangi bir politik ya da askeri yaptırımı bulunmamaktadır. Her ne kadar iki ülke için de amaç yapılacak yatırımlar ve etkilerinin faydalı olabilmesi için bölge istikrarının sağlanması ve sürekliliği ise de yatırım politikaları farkları nedeniyle Çin, Rusya'ya kıyasla cazip bir konumda yer almaktadır.

Çin ve Rusya için bölgeye dair tasarlanan ekonomik senaryoların farklı olması iki ülke arasında açık bir rekabet alanı yaratmaktadır. Rusya kapalı ve tek market ekonomisi düşüncesiyle hareket ederken, Çin açık, uluslararası piyasalara yönelmiş, çok taraflı bir ekonomi modeli tasarlamaktadır. Bölge genelinde uygulamaya koyduğu alt yapı yatırımları, petrol-doğal gaz boru hatları ile yumuşak gücünü ön plana çıkaran Çin, bölge ülkelerini kendine çekerken Rusya'nın ise tepkisini çekmektedir.

Yapılan alt yapı yatırımlarının çoğu, Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında gerçekleştirilen ve tamamlanması uzun vadeli olan yatırımlar olsa da, Çin'in bölgedeki etkisini oldukça arttırmıştır. Bu yatırımlar sayesinde Çin, kendi lojistik sektörünü geliştirirken, bir yandan da bölge ülkelerinin gelişim ve kalkınmasına katkı sağlama vaadinde bulunmaktadır. Bu anlamda, Çin'in ekonomik bir güç olarak bölgede varlık göstermesine kadar hegemon gücü elinde bulunduran Rusya'nın üstünlüğünü Batı ülkeleri ya da ABD değil, müttefiklik yaptığı Çin'in kırdığı yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Uluslararası alanda Batı'nın dayattığı sistem karşısında birlikte hareket ediyor gibi gözüken Rusya ve Çin'in en büyük rekabet alanı, Orta Asya olarak karşımıza çıkmaktadır. Taraflardan birinin bölgede azalan etki alanı diğerinin artan politik güç alanını temsil etmesi bakımından dengeleri değiştirme potansiyeline sahiptir.

Bölgedeki güç unsuru, sert ve yumuşak güç olgularına göre değerlendirildiğinde Çin'in genellikle yumuşak güç, Rusya'nın ise daima sert güç politikalarına yoğunlaştığı görülmektedir⁴⁹⁴. Ancak yine de geçilen tarihsel süreçlerden dolayı ve

⁴⁹⁴ Ergin Güneş, "Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 70, S. 4 (2015), 839-867.

kültürel köken bakımından halen Rus etkisinde olan Orta Asya toplumlarının çoğunlukta olduğu bir gerçektir⁴⁹⁵.

Çin'in özellikle son yıllarda ekonomik anlamda yükselen bir güç oluşu, stratejik hedeflerine ulaşma yolunda askeri güç yerine tercihen ekonomik gücünü kullanacağını sinyallerini vermiştir. Stratejik bir ekonomik savunma gücü benimseyen Çin için, barışçıl yükselme ile gücünü arttırmaya odaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda dünyanın en büyük ekonomisi olma yolunda ilerleyen Çin, ulaşacağı ekonomik liderliğini, siyasi ve kültürel girişimlerle destekleyerek küresel bir süper güce dönüşme gayretindedir. Hayal ettiği hegomonik süper güç düzenine diğer aktörleri de dahil edebilmek amacıyla ŞİÖ, BRICS ve Bir Kuşak Bir Yol gibi öncüsü olduğu projeleri ekonomik kurumsallaşma düşüncesiyle uygulamaya koymuştur.

Soğuk Savaş bitiminde, iki kutuplu sistem sonrasında artık bir süper güç olmayan Rusya'nın dış politikasında, Yeltsin ve Putin dönemlerinde, bir yandan uluslararası sistemin dönüşümü ve yeniden yapılanması tamamlanmaya çalışılırken, diğer yandan içerde Rusya'nın eski ideolojisinden arındırılmış temelden inşa çabası etkili olmuştur. Süper güç konumunu kaybeden Rusya'nın uluslararası sistemde yaşanan gelişmeleri tek başına yönlendirme iradesinin ortadan kalmış olması, yine de her şeyden önce nükleer bir güç olan ve göz ardı edilemeyecek oranda enerji kaynaklarına sahip olan Rusya'yı bölgesel güç olmaktan alıkoyamamıştır. ABD'yi nükleer anlamda tehdit edebilecek ya da karşı koyabilecek bir başka gücün olmayışı ve sahip olduğu enerji kaynakları ile dünyadaki enerji fiyatlarını belirleyen bir devlet olması sebebiyle Rusya, ABD'nin tek kutuplu dünya hayalini sınırlayan ve dengeleyen güç olarak uluslararası sistemdeki yerini yine de almıştır. Öte yandan dünyanın en büyük ülke coğrafyasına sahip olması sebebiyle Rusya'nın birden çok bölgede bulunuyor oluşu onu Avrupa, Kafkaslar, Ortadoğu, Uzakdoğu ve özellikle Orta Asya'da bölgesel bir güç yapmaktadır. Sovyetlerin dağılmasının ardından

⁴⁹⁵ "Çin Kuşak Yol Projesi ve Orta Asya'daki Güvenlik Tehditleri", *Tuic Akademisi*, <https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/> [Erişim 11.03.2022]

Rusya önce çöküntü ile sendelemiş olsa da toparlanmaya başlaması çok zaman almamıştır⁴⁹⁶.

Mevcut konjonktürde işbirliği içerisinde gözüken üç büyük güçten, özellikle ABD'ye karşı stratejik ortaklık paydasında birleşen Rusya ve Çin'in, tümüyle ikili sorunlarının çözüldüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Bu yüzden birbirinin coğrafi açıdan doğal rakibi olan Rusya ve Çin'in arasındaki ortaklığın geçici bir denge olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu dengeyi en iyi kurdukları örgüt olan ŞİÖ'nün geleceği konusunda 11 Eylül'den bu yana bazı endişeler de duyulmaya başlanmıştır. ABD'nin askeri anlamda bölgeye yerleşmesini takiben örgütün gücünde azalma yaşandığı, ŞİÖ'nün uzun yıllar sağlamakta zorlandığı güvenlik teminatının, ABD tarafından kısa sürede Orta Asya ülkelerine sağlandığı bir gerçektir⁴⁹⁷. Terörizm ve ayrılıkçı hareketler kapsamında yetersiz kaldığı görülen ŞİÖ'nün, ABD'nin etkin şekilde bölgeye müdahil olması ile imajı zedelenmiş ve Rusya ve Çin tarafından Orta Asya ülkeleri üzerinde oluşturulmaya çalışılan cazibe merkezi popülerliğini büyük oranda kaybetmiştir⁴⁹⁸. Bunun bir sonucu olarak da gerçekleşen ikinci ŞİÖ zirvesinde, örgütün kapsamı genişletilip derinleştirilerek, Asya için güvenliğin yanı sıra iktisadi bir işbirliği platformuna dönüştürülmüştür.

Rusya ve Çin tarafından ŞİÖ'ye yüklenen bir başka görevin de ABD'nin Orta Asya'daki gücünü ve etkisini sınırlandırmak olması nedeniyle, ABD'nin bölgede artan etkisine rağmen, Rusya ve Çin kendi çıkarlarının korunması için bölgesel anlamda güçlü olan ŞİÖ'ye halen ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan, stratejik açıdan tek bir güce bağlı kalmak istemeyen Orta Asya Cumhuriyetleri, ŞİÖ kapsamında hem bölgenin iki büyük gücü olan Rusya ve Çin ile sorunlarını giderebileceği çok uluslu bir platforma kavuşmuş, hem de hem de iki farklı bölgesel güce eşit şekilde yaklaşmış, hatta akabinde Afganistan'a yerleşen ABD'nin de bölgeye dahil olmasıyla Orta Asya ülkeleri üçüncü bir güç merkezine daha sahip olmuşlardır⁴⁹⁹. Tarihsel süreç boyunca dış politikalarının hayata geçirilebilmesi yolunda her türlü işbirliği girişimine karşı istekli olan Orta Asya ülkeleri, bu sebeple NATO temelli kutulan Avrupa-Atlantik İşbirliği Konseyine', Rusya önderliğinde

⁴⁹⁶ Tellal, a.g.m., 80.

⁴⁹⁷ Çolakoğlu, a.g.m., 191.

⁴⁹⁸ a.y.

⁴⁹⁹ a.g.m., 189.

kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu Ortak Güvenlik Anlaşması'na, hem Rusya hem de Çin ortaklığında kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'ne ve Çin'in büyük girişimi olan Bir Kuşak Bir Yol projesine dahil olmuşlardır⁵⁰⁰. Üç farklı güç merkeziyle de eşzamanlı olarak ilişkilerini güçlü kılmak isteyen Orta Asya ülkeleri, bu yolla ihtiyaç duydukları işbirliği oluşumlarının çok boyutlu olduğunu ve farklı işbirliklerine açık olduklarını göstermek istemişlerdir. Ancak asıl okunması gereken mesele, bölgedeki etkin işbirliği oluşumlarında kimin liderlik pozisyonunda yer alacağıdır.

Dünya ekonomi sahnesinde ve ABD'nin mutlak kabul edilen hakim gücünün azaldığı bir konjonktürde, yumuşak güç olarak tanımladığı ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile kurduğu iktisadi kalkınma ilişkileri sonrası, bölge ülke ekonomilerinin birincil yabancı yatırımcısı, en büyük dış ticaret ortağı ve önemli dış kredi sağlayıcısı konumuna ulaşan Çin, uluslararası hakimiyet mücadelesinde varlığını ispatlamaya başlamıştır. Bu anlamda Çin'in hususi olarak orta veya düşük gelirli ülkelerle imzaladığı ticari anlaşmalar ve neticesindeki yatırımlar karşılığında verdiği borçlar dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Çin'in yumuşak güç politikası olarak adlandırdığı ancak bazı uluslararası kesimlerce Çin'in borç diplomasisi olarak kabul edilen bu sistemdeki ilk amacın, Çin'i merkeze koyan arz zincirini oluşturmak ve yayarak güçlendirmek olduğu, ikinci olarak ise Çin dış politikasına yönelik aykırı girişimlerin engellenerek özellikle Tayvan'ın izolasyonunun sağlanması olduğu düşünülmektedir⁵⁰¹.

Mart 2021'de yapılan bir araştırma sonucu Çin'in yumuşak güç politikasının arkasında son derece ağır koşullar içeren bir borç diplomasisinin olduğuna ilişkin bir rapor yayınlanmıştır⁵⁰². 24 düşük gelirli ülke ile imzalanan 100 anlaşmayı kapsayan araştırma, borç verme kapsamına giren hüküm ve koşulların ihlal edildiğini tespit ederek, tam gizlilik koşuluyla imzalandığını ortaya koymuştur⁵⁰³. Ağır şartların yer aldığı kredi anlaşmalarından derlenen üç madde oldukça dikkat çekmektedir. İlk olarak, borçlu ülke ile Çin'in çıkarlarının çelişmesi durumunda ve borçlu ülkede

⁵⁰⁰ a.g.m., 190.

⁵⁰¹ Ahmet İnsel, "Çin'le İktisadi İlişkilerin Perde Arkası", <https://birikimdergisi.com/haftalik/10597/cin-le-iktisadi-iliskilerin-perde-arkasi> [Erişim 01.08.2022]

⁵⁰² Euronews, *Dünyanın En Büyük Alacaklısı Çin'in, Ülkelere Hangi Koşullarda Kredi Verdiği Ortaya Çıktı*, <https://tr.euronews.com/2021/03/31/dunyan-n-en-buyuk-alacakl-s-cin-in-ulkelere-hangi-kosullarda-kredi-verdigi-ortaya-c-kt> [Erişim 01.08.2022]

⁵⁰³ a.y.

yaşanacak herhangi bir yasama ya da siyasi değişiklik halinde Çin'in vadesi gelmese dahi borcunu talep etme hakkı bulunmaktadır⁵⁰⁴. İkinci olarak, borçlu ülkenin borçlarına yönelik bir yapılandırmaya ihtiyaç duyması halinde Çin'in alacaklarının diğer kuruluşlardan öncelikli tutularak ödenmesi ve olası anlaşmazlıklar karşısında meselelerin Çin mahkemelerine götürülmesi istenmektedir⁵⁰⁵. Üçüncü ve son olarak ise, borçlu ülkeye ait ihracat gelirleri arasından bir miktar payın, alacaklıya güvence sunması bakımından borçlu ülke harici güvenilir ya da Çin'de yer alan bir bankada toplanması, buna ilaveten de borçlu ülkelerde bulunan bazı mülkiyetlerin özellikle de limanların bir kısmının rehin alınması şart koşulmaktadır⁵⁰⁶. İlk denizaşırı askeri deniz üssünü Cibuti limanının yarı hissesini bu yolla devraldıktan sonra Cibuti'de kuran Çin, Kamerun, Mısır ve Karadağ'da da benzer anlaşmalara sahiptir⁵⁰⁷. Bu anlamda kapsamlı şartlar içeren anlaşmalar ile Orta Asya Cumhuriyetlerini büyük oranda kendisine bağımlı kılan Çin'in genişleyen bölgesel etki alanı ABD'nin yanı sıra Rusya'yı da rahatsız edecek bir rekabet alanına dönüşmüştür.

Çin'in liderlik etmek istediği alanlar Orta Asya ile sınırlı kalmayıp, BKBY Projesi kapsamında Karadeniz'de bulunan 17+1 adı verilen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru bir açılım da başlatılmıştır. 16 adet Orta ve Doğu Avrupa ülkesini (Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Letonya ve Litvanya) içeren bu girişim, 2012 yılında gerçekleştirilmiş ve daha sonra 2019 yılında Yunanistan'ın da eklenmesiyle 17+1 olarak adlandırılmaya başlamıştır⁵⁰⁸. Karadeniz'deki mevcut ABD ve Rusya rekabetine BKBY projesi kapsamında dahil olan Çin için bölgenin önemi yaklaşık 187 milyona denk gelen bir ticaret döngüsünden kaynaklanmaktadır⁵⁰⁹. Hem deniz hem de kara üzerinde hammadde ve pazar olarak ciddi bir kapasiteyi barındıran bölge, Ortadoğu'nun ardından doğalgaz ve petrol rezervlerinde ikinci sırada konumlanması açısından

⁵⁰⁴ Ahmet İnsel, "Çin'le İktisadi İlişkilerin Perde Arkası", <https://birikimdergisi.com/haftalik/10597/cin-le-iktisadi-iliskilerin-perde-arkasi> [Erişim 01.08.2022]

⁵⁰⁵ a.y.

⁵⁰⁶ a.y.

⁵⁰⁷ a.y.

⁵⁰⁸ a.y.

⁵⁰⁹ Helin Sarı Ertem, "Karadeniz Rekabetinde Yeni Küresel Oyuncu: Çin", <https://fikirturu.com/jeo-politik/karadeniz-rekabetinde-yeni-kuresel-oyuncu-cin/> [Erişim 03.08.2022]

Çin'in ilgi odağına yerleşmiştir⁵¹⁰. Öte yandan Karadeniz bölgesi Çin için, Avrupa, Ortadoğu ve Kafkasların birleşme merkezini ifade etmektedir. Bahsi geçen tüm bu bölgeler de Çin'in BKBY projesi kapsamında geçiş güzergahlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle Karadeniz ile oluşturulacak her türlü enerji, ulaşım, alt yapı ve ticaret ilişkileri Çin'in büyük projesine önemli hizmetler sunar niteliktedir.

Ancak Batı Avrupa ülkelerine kıyasla daha az gelişmişlik seviyesine sahip olan bu ülke grubuyla iktisadi bağlarını geliştirmek, BKBY projesini Avrupa ile entegre etmek, AB'nin bölge üzerindeki etkin gücünü azaltmak ve gümrük duvarını aşmak amacıyla tasarlanan 17+1 inisiyatifi, Çin'in beklediği kadar başarıya ulaşamamıştır. Geçen süre zarfında art arda Çin'le olan yatırım projelerinden çıkmaya başlayan üye ülkeler buna gerekçe olarak; Çin'deki insan haklarının çiğnenmesi, baskıcı politikalara sıklıkla başvurulması ve vaat edilen projelerin çok azının hayata geçirilmiş olması sebebiyle güven kaybı yaşamaları gibi sebepler gösterilmiştir⁵¹¹. Çin'in esas olarak Avrupa'da yatırım merkez üssü olarak gördüğü ülke Macaristan olsa da, gerçekleştirilen projeler Sırbistan'daki termik santral, Belgrad'daki Mihaylo Pupin Köprüsü ve Karadağ'daki otoyol ve Pire limanı ile sınırlı kalmıştır⁵¹². Macaristan'ın Ukrayna sınırında devam eden Avrupa'nın en büyük yük terminalinin inşaatı ve Belgrad-Budapeşte tren yolunun inşaatı ile Pire limanına kurulacak bağlantı hattı Çin'in yatırım hacmini beş milyar dolara ulaştıran⁵¹³ projeler arasında yer almaktadır. BKBY projesinin tren taşımacılığı ve deniz taşımacılığı ayağını temsil eden bu projeler büyük önem arz etmektedir.

Burada rekabete sebep oluşturacak husus ise geçmişte Sovyetler Birliği'nin çatısı altında bulunan 16 üye ülkenin mevcut 13 tanesinden 4'ünün NATO, 11 tanesinden de 5'inin AB üyesi olması durumudur⁵¹⁴. Tüm bu özelliklerden dolayı hem AB hem NATO hem de eski Sovyet mirasçısı konumundaki Rusya, Çin'in bölgesel girişimlerini ve etkisini rekabet alanına dahil etmektedir. Karadeniz kıyısında yer alan Ukrayna'nın 2014 yılında Kırım'ı işgali ile Rusya ile artan tansiyonu, Çin'in

⁵¹⁰ a.y.

⁵¹¹ Ahmet İnsel, "Çin'le İktisadi İlişkilerin Perde Arkası", <https://birikimdergisi.com/haftalik/10597/cin-le-iktisadi-iliskilerin-perde-arkasi> [Erişim 01.08.2022]

⁵¹² a.y.

⁵¹³ a.y.

⁵¹⁴ Sezgin Kaya, Agil Mammadzade, "Çin'in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 1 (2019), s. 37-55.

avantajına olmuş, Çin, Ukrayna'nın en büyük ticari partneri olan Rusya'nın yerine geçerek ekonomik işbirliğini hızla arttırmıştır⁵¹⁵. Ukrayna ve Çin'in özellikle tarım ve savunma sanayisinde geliştirdikleri ticaret ilişkisinde, Ukrayna'nın tahıl ticareti alanında Avrupa'nın ana sağlayıcısı olması, ve tarım ihracatçısı firmaların genelinin Amerikan menşeli şirketlerden oluşması Rusya'nın yanı sıra ABD'yi de rahatsız eden bir boyuta ulaşmıştır⁵¹⁶. Buna ek olarak savunma sanayisi anlamında yaşanan yakınlaşma da hem ABD hem de Rusya için bir kayıp göstergesini oluşturmaktadır.

17+1 inisiyatifine henüz dahil olmayan Gürcistan ile ilişkiler de Çin'in BKBY projesi kapsamında Hazar bölgesini hem Avrupa'ya hem de Çin'e bağlayacak bir koridor olması sebebiyle ticaret payının hızla yükselmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Yukarıda 17+1 inisiyatifi çerçevesinde Çin ile işbirliğinde olduğu bahsedilen ülkelere ek olarak Gürcistan'da düşünüldüğünde, dünya ekonomi sahnesinde küresel anlamda yükselerek yayılmasına devam eden Çin'in hakimiyet alanına almak istediği güncel bölge olan Karadeniz, bölgesel rakiplerinin tehdit hissetmesine yol açmaktadır. Karadeniz'de bulunan ülkelerin özellikle Rusya ile gergin olduğu ilişkiler Çin'e fayda sağlarken, Rusya Çin'in artan etkinliğinden tehdit hissetmekte, ABD ise bölge ülkelerinin Rusya'dan sonra bir de Çin ile kuracağı askeri ve ekonomik ilişkilerden çekinmekte ve engel olmaya çalışmaktadır⁵¹⁷. Özellikle Rusya ve Çin arasında oluşan bu gerilim ve bölgesel etkinliğin rekabet alanları, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bazı özelliklerini değişime uğratarak işbirliğinden rekabete evirilen bir süreci başlatmıştır.

4.6. KARŞILIKLI BAĞIMLILIKTA DEĞİŞEN DENGELER: İŞBİRLİĞİNDEN REKABETE

Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası dönemde, Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında toplanan ülkelerin ekonomilerinde gerçekleşen gelişim ve değişim dönemleri Rus ekonomisini doğrudan etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. İkinci bölümde detaylıca anlatıldığı üzere, 1992-1997 yılları arasında Rusya'da gerçekleştirilen reformlar sonucu piyasa ekonomisine yapılan başarısız dönüşüm ile ekonomide

⁵¹⁵ Helin Sarı Ertem, "Karadeniz Rekabetinde Yeni Küresel Oyuncu: Çin", <https://fikirturu.com/jeo-politik/karadeniz-rekabetinde-yeni-kuresel-oyuncu-cin/> [Erişim 03.08.2022]

⁵¹⁶ a.y.

⁵¹⁷ a.y.

gerileme yılları yaşanırken, 1996-1997 yılları arası süreç, bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizi aşma çabaları olarak sürmüştü, özellikle 1998-1999 arası dönem, Rusya'nın kendi iç ekonomisinde yaşadığı parasal bunalım ve kriz sonucu yavaşlama dönemi olarak yansımıştır⁵¹⁸. Hammadde kaynaklarında yaşanan fiyat artışı neticesinde Rusya'da ekonomik bir toparlanma sürecinin başladığı 2000-2008 yıllarını, aynı yıl 2008'de yaşanan küresel ekonomik krizin, tüm ekonomileri baltalaması sonucu, yeniden bir yavaşlama süreci takip etmiştir⁵¹⁹. Küresel ekonomik kriz sonrası Rusya'da 2010'dan itibaren yenilenme ve gelişim içerisine giren ekonomi nihayet kendisini toparlayabilmiştir.

Yine üçüncü bölümde ele alındığı gibi, Çin'deki olağanüstü ekonomik büyüme ise, inşaat, ev ve otomotiv sektörlerinden kaynaklı olarak yaşanırken, şüphesiz bu hızlı büyüme hammadde, enerji ve ulaşım gibi alanlarda artan talepleri karşılayamamış ve dünyadaki hammadde piyasalarında aşırı talebe yol açarak fiyatları arttırmıştır. Dünyadaki çelik talebini tek başına %75 arttıran Çin'in hızlı büyümesi devam ettikçe oluşacak enerji ihtiyacı ise sınırsız olmuştur. Enerji kaynakları ülke içerisinde eşit dağılmamış olan Çin, dünya enerji tüketim sıralamasında halen ikinci sırada yer almaktadır⁵²⁰.

1990'lardaki ekonomik büyümesi sonucu küresel anlamda bir cazibe merkezine dönüşen Çin'in, ilk ve en etkili olduğu bölge Asya olmuştur. Ancak bu küresel büyüme öncesi 1970'lerde başlayan reformları kapsamında, Afrika ve Latin Amerika'yı da içine alan diğer ülkeler ile olan ilişkilerini eskisi gibi ideolojik değil, ekonomik olarak şekillendirmeye başlamıştır⁵²¹. Bu sayede günden güne etki alanını genişletmiştir. Özellikle, yaşanan 1997 Asya ekonomik krizi sonrasında gelişmeye devam eden ekonomisiyle yalnızca Doğu Asya'da değil, Orta ve Güneydoğu Asya üzerinde de etkili olmaya başlamıştır⁵²². Rusya ve diğer Orta Asya ülkeleri ile kurduğu ve ortak hareket ettiği ŞİÖ'ye rağmen, 2001 yılındaki Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile bir kırılma daha yaşayan Çin, diğer gelişmekte olan ülkelere ortaklıktan

⁵¹⁸ Bulut, a.g.m. 17.

⁵¹⁹ a.y.

⁵²⁰ Kaan Akçıl, "Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008), s. 24.

⁵²¹ Çağdaş Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 41 (2009), s. 27-38.

⁵²² a.g.e., 28.

ziyade bir rakip profili çizmeye başlamıştır. Gelineen noktada Çin'in bugün bir ticaret devine dönüşmüş olması, Rosecrance'in Ticaret Devletinin Yükselişi adlı kitabında öne sürdüğü tüccar devlet kavramıyla yakından ilişki içinde gözükmektedir.

Rosecrance tarafından bahsi geçen kitapta iki tür devlet tanımlanmaktadır. Bunlar; ulusal refahını askeri gücü üzerinden arttırma eğiliminde olan askeri devletler ve ulusal refahını ekonomik işbirlikleri üzerinden barış yanlısı ticari politikalarla sağlamaya çalışan tüccar devletlerdir⁵²³. Bu tanıma göre devletlerin eskinin güvenlik odaklı dış politika merkezîyetçiliğinden, yeninin ticari kazanımlarını ön planda tutan ekonomik eksenli bir dış politikaya odaklanacaklarının altı çizilmiştir⁵²⁴. Ticaretin siyasetten daha öncelikli tutulacağını ifade eden Rosecrance'in bu öngörüsünün, Çin ile doğrudan örtüştüğü gözükmektedir. Ekonomik diplomasi yoluyla tüccar devlet modelini benimseyen Çin'in kazandığı ekonomik güç genelinde, diğer dış politika yapıcılarını da bu yönde etkileyerek, geleneksel anlayışı değiştirdiği sonucuna varılabilmektedir. Nitekim, güvenlik, siyaset ve ekonomi üçgenindeki dış politika dengesinde, soğuk savaş sonrası ekonomiye ciddi bir kayma yaşandığı gözlemlenebilmektedir. Yeni küresel düzende, devletlerin merkeze aldığı ticaret odaklı ekonomik politika anlayışı, güvenlik odaklı eski ekonomik devletçilik anlayışının yerini almıştır.

Rosecrance'in çerçevesini çizdiği uluslararası politika anlayışına göre; devletlerin, eskinin askeri gücü ve her geçen gün daha çok etkinliği artan ticaret ekonomisi arasında bir yol ayrımında kaldığı, ancak nihayetinde belirgin bir şekilde ticaret devleti anlayışında bulunduğu, bunun sayesinde nükleer savaşların engellenerek, refahın sağlanması anlamında kesin bir tutum sergiledikleri ifade edilmektedir. 20. yüzyıl kapsamında değişime uğrayan uluslararası ticaret sistemine ve bu sistemin devletlere sunduğu yeni fırsatlara odaklanan Rosecrance'in düşüncesinden hareketle, yaşanan gerek teknolojik gerekse endüstriyel ilerlemelerin Çin'e, ihracat odaklı bir politika eğiliminde olması noktasında dayanak sağladığı gözlemlenebilmektedir. Çin'in dış politikasında fazlaca yer bulan ticaretin etkin rolü, başat konuma erişmiş ve tüm ülkelerce dikkat çekmiştir.

⁵²³ Rosecrance, a.g.e., 12.

⁵²⁴ a.y.

Rosecrance'in ticaret konusunda sunduğu bu iyimser tabloda, uluslararası ticaret üzerinden kazanılan barışçıl kalkınma, devletlerin refahına ve hatta dünya liderliğine katkı sağlamaktadır. Bu ticari süreç, savaşların maliyetlerini azaltırken, barışın faydalarını arttıran gerçek bir karşılıklı bağımlılık ortaya çıkarmaktadır. Bu düzene ayak uyduran devletler, bir tüccar rolünde hareket ederek, ekonomik çıkar ve kazanımlarını mevcut siyasi hedefleri ile bütünleştirmiştir. Tüm bu özelliklere sahip olan ve tüccar devlet örneğini başarıyla sergileyen Çin, bölgeselde ve küreselde diğer ülkelere ve en çok da pek çok konuda işbirliği içinde bulunduğu Rusya'ya karşı ekonomik gücünden aldığı güçle ciddi bir rakip konumuna erişmeye başlamıştır.

Rusya ve Çin arasındaki kurulan işbirliği ilişkisine ve ABD'ye karşı yürütülen ortak bölgeden uzaklaştırma eylemine rağmen, iki ülkenin Orta Asya'da birbirinin doğal rakibi olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Çin'in bölge genelinde ekonomik anlamda yayılmacı etkisi, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Topluluğunu canlandırma hayallerine zarar veren bir özelliğini temsil etmektedir. Bu sebeple ortak hareket mekanizmaları olarak kullandıkları ŞİÖ kapsamında Rusya, daha çok askeri alandaki işbirliğine odaklanırken, Çin ekonomik meselelere yönelmektedir. Örnek olarak, Rusya'nın yüklü harcamalarda bulunarak ve ABD ile savaş riskine rağmen var olmaya çalıştığı Ortadoğu'da, Çin ekonomik gücü üzerinden sessiz ve risksiz bir şekilde etkinliğini arttırmaktadır⁵²⁵. Dolayısıyla iki ülke arasındaki güvensiz tutumun sebebi, ilişkilerinin ekonomik büyüklük bakımından karşılaştırıldığında asimetrik olan özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Enerji sektörü hem Rusya hem de Çin ekonomisi için kritik bir öneme sahiptir. Dünyadaki en büyük enerji ithalatçısı olan Çin için, Orta Asya genelindeki tüm enerji kaynakları, ülkesinin ekonomik ilerlemesi açısından önem taşımaktadır. Büyük miktarda enerjiye ihtiyaç duyan Çin, bölgeye yatırımlar yaparak bölge ülkeleri ile işbirliğini ilk etapta ŞİÖ aracılığıyla arttırmış ve ihtiyacı olan enerjiyi bölgeden karşılamıştır. Bu vesileyle ekonomik gelişimi hızla süren Çin'in bölgedeki süper güç konumu da güçlenmiştir.

Bu süreçte ekonomik açıdan büyüyen Çin, iki ülke arasındaki silah ticaretini kendi lehine daha da geliştirirken, savaş uçakları, hava savunma sistemleri, savaş gemileri

⁵²⁵ İlyas Kemaloğlu, "Rusya-Çin İlişkileri: İttifak mı Rekabet mi?", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-cin-iliskileri-ittifak-mi-rekabet-mi/1972667> [Erişim 21.04.2022]

ve denizaltıları gibi askeri malzeme ihracatının %40'ını Çin'e yapan Rusya, bir nevi Çin'in gelişimine katkı sağlayarak kendi aleyhine dengelerin değişmesine de zemin hazırlamıştır⁵²⁶. Başta pek çok açıdan bakıldığında üstün konumda görünen Rusya, en somut örneği ile hızlı gelişen Çin modern ekonomisi karşısında geri kalmaya başlamış ve askeri malzemeler ticareti sayesinde irtibatları gelişen Çin, kendi silahlarını üretmeye de başlamıştır⁵²⁷. 2007'den itibaren Çin'in Rusya'dan ithal ettiği silah sistemleri ve başka teknolojik ürünleri azaltması, karşılıklı bağımlılık anlamında dengeyi Rusya'nın aleyhine döndürmüştür. Soğuk Savaş sonrası süreçten beri sürdürülen ticari dengeye etki edecek bu karar, savunma sanayisi anlamında Rusya'nın önemli bir ihracat kalemini elinden almıştır. Rusya'nın Çin'e ihraç ettiği ve özel bir öneme sahip olan petrol kalemi de, Çin'in son yıllarda aktif olarak Afrika'da gerçekleştirdiği yatırımları ile enerji pazarını çeşitlendirmesi sonucu, Rusya karşısında pazarlık gücünü artırma ve karşılıklı bağımlılığını azaltma anlamında önem arz etmektedir.

Karşılıklı bağımlılıkta Rusya ve Çin arasındaki değişen dengeleri örneklendirmek için kavramın iki önemli özelliğini temsil eden duyarsızlık ve savunmasızlık durumlarını hatırlamak gerekmektedir. Birinci bölümde kapsamlı şekilde açıklandığı üzere, taraflardan birinin elde etmek istediği bir ürün için diğer tarafa bağlı olduğu ancak yine de alternatif tedarik yollarının da mümkün olduğu bağımlılık durumuna *duyarlılık*, sayıca daha az tedarikçinin olduğu ya da herhangi bir alternatifinin bulunmadığı bağımlılık durumuna ise *savunmasızlık* denmektedir⁵²⁸. Çin'in enerji ihtiyacı hususunda bu konuyu ele alacak olursak, petrol temini konusunda büyük oranda Rusya'ya bağımlı olduğu ve pazar anlamında başka alternatifinin bulunmadığı süreçteki bağımlılık ilişkisi savunmasızlık olarak nitelendirilebilirken, Afrika'ya gerçekleştirdiği yatırımlar sonucu petrol temininde yeni bir alternatif pazar imkanı (Tablo 1'de gösterildiği üzere) bulan Çin'in Rusya'ya olan bağımlılığında değişen duyarlılık durumu açıklanabilmektedir.

Rusya ve Çin kapsamlı ortaklığı özellikle enerji ve silah satışı hususlarında Rusya'ya büyük ekonomik faydalar sağlasa ve ABD ile olan ilişki düzleminde bir kaldıraç

⁵²⁶ a.y.

⁵²⁷ Khutsishvili, a.g.t., 65.

⁵²⁸ Kaya, a.g.t., 37.

özelliği taşısa da, Çin'in Orta Asya'da ekonomik ya da politik anlamda fazla güçlenmesi de Rusya için istenilen bir durum değildir. Rusya'yı bugüne kadar rahatsız etmeyen Çin'e ekonomik bağımlılığı, meselenin Orta Asya genelinde bir siyasi bağımlılığa dönüştüğünü fark etmesi ile Asya-Pasifik üzerinde de bir kaygı duymasına sebep olmuştur. Özellikle Çin'in Doğu Asya'da etkinliğini arttırması ile zarar göreceğini düşünen Rusya, ABD ile de köprüleri tamamen yıkmak ve ülkesini Çin'e bağımlı kılmak istememektedir. Temel güç merkezleri arasındaki ilişkinin dengeli bir düzene oturmasını isteyen Rusya, bir yandan Çin'in bölgeye hakim güç olmasını engellemek için ABD'nin Kuzey Pasifikten çıkmasını istememekte, öte yandan ise ABD'nin kendi ulusal güvenlik çıkarlarını gözetmesini beklemektedir.

2010 sonrası Rusya'nın uluslararası anlamda değişen rolüyle ilgili yapılan bir araştırmada, Rusya'nın dünya meselelerindeki yeri, büyük güçlerle olan ilişkisi ve Çin'in hızlı yükselişi karşısındaki konumu ile ilgili bazı endişelerine yer verilirken, Çin'e karşı karşılıklı bağımlılık kalemlerinden birini temsil eden savunma sanayisinde önemli bir üstünlüğünü kaybettiği değerlendirilmiştir⁵²⁹. Bu doğrultuda, karşılıklı bağımlılıktan söz etmek için tarafların güç anlamında birbirine eşit olması gerekmemekle birlikte, karşılıklı bağımlılık ilişkileri de oran olarak her zaman aynı değil ve hatta şartlara göre değişkendir⁵³⁰. Rusya'nın nükleer silahlarda üstün olmasına rağmen, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci savunma bütçesine sahip olan Çin'in geleneksel anlamda Rusya'ya karşı avantajlı konuma geçtiği, Rusya'nın ise üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir. İlaveten konvansiyonel savunma kuvvetleri ve başka önemli güvenlik birlikleri açısından da Çin'in bariz bir üstünlüğü olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler istikrarlı gibi gözükmesine rağmen, uzun vadeli olarak statik olmadığı göze çarpmaktadır. Çin'in beklenilenden çok daha hızlı kaydettiği büyüme, iki ülke arasındaki ilişkileri güç potansiyellerinde değişen dengeler bakımından günlük olarak etkilemektedir.

Bu anlamda karşılıklı bağımlılık, mutlak her bir çıkarın karşılıklı şekilde dengede tutulduğu bir ilişki olarak değerlendirilmemektedir⁵³¹. Karşılıklı bağımlılığın

⁵²⁹ Akçadağ ve Alagöz, a.g.m., 37.

⁵³⁰ a.y.

⁵³¹ a.y.

simetrik ve asimetrik olabilme özelliği, Rusya-Çin ilişkileri özelinde de zaman içerisinde kendisini göstermiştir. Bağımlılık ilişkisinin simetrik olduğu dönemde ikili ilişkilerin zarar görmesi halinde her iki taraf da olumsuz etkilenirken, asimetrik ilişki boyutunda karşı tarafa daha bağımlı bulunan ülke daha olumsuz etkilenmektedir⁵³². Tarafların birbirlerine duydukları ihtiyacın, eşit derecede sürdürülmediği her bağımlılık örneğinde, asimetrik bir tablo oluşmaktadır⁵³³ ki Rusya-Çin karşılıklı bağımlılık örneğinde de Çin'in gerçekleştirdiği gelişmeler sonucu tablo simetrikten asimetriğe kaymıştır.

Rusya'nın gerçekleştirdiği eylemlerden en günceli olan Ukrayna'nın işgali noktasında ise Rusya ve Çin'in halen hem işbirliği hem de rekabet içerisinde olduğu açıkça değerlendirilebilmektedir. 4 Şubat 2022 tarihinde Çin'de gerçekleştirilen Pekin Kış Olimpiyatlarının hemen başında çoğu ülkenin tepki göstererek boykot ettiği olimpiyatların açılışına Putin'in katılmış olması, Rusya ve Çin'in o tarih itibarıyla diplomatik ilişkilerinin oldukça iyi olduğunu gözler önüne sermiştir⁵³⁴. Putin'in yanında çeşitli sektörlerden 54 kişilik bir heyet eşliğinde Çin'e gidişi ve bu ziyaret esnasında imzalanan petrol ve doğalgaz tedarikine yönelik 117 milyar dolarlık sözleşmeler ile Putin bu durumu iki ülke arasındaki doğal bir entegrasyon olarak duyurmuştur⁵³⁵. Ancak olimpiyatların hemen akabinde 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna işgalini başlatmış olması akıllara Çin'in Rusya'nın bu planından haberdar olduğu, hatta Putin'in bu kararı Çin ile yapılan ekonomik anlaşmaların neticesinde Pekin ziyareti esnasında aldığı ve Çin'in Putin'den olimpiyatların bitmesi için beklemesini talep ettiğine yönelik senaryoları getirmiştir⁵³⁶. Çin'in bu planı desteklemesindeki amacın ise Rusya'nın tarihten bu yana süregelen Ukrayna sorununun bir an evvel Rusya lehine çözülmesi olduğu da

⁵³² a.y.

⁵³³ Kazimov, a.g.m., 42.

⁵³⁴ Stephan McDonell, "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Çin İçin Neden Büyük Bir Sınav?", BBC News, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60585185> [Erişim 08.08.2022]

⁵³⁵ Hüda Hüseyini, "Ukrayna Krizi Sonrası Değişen Dengelerin Çin-Rusya İlişkisi Üzerindeki Etkileri", Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/486036/d%C3%BCnyadan-sesler/ukrayna-krizi-sonras%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Fen-dengelerin-%C3%A7in-rusya-ili%C5%9Fkisi-%C3%BCzerindeki> [Erişim 08.08.2022]

⁵³⁶ Faik Bulut, "Ukrayna Savaşı, Çin ile Rusya'nın Dostluk Derecesini Gösterdi: İttifak, Mesafe ve Eleştiri", Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/506861/t%C3%BCrki%C3%87-yeden-sesler/ukrayna-sava%C5%9F%C4%B1-%C3%A7in-ile-rusya%E2%80%99n%C4%B1n-dostluk-derecesini-g%C3%B6sterdi-i%C3%87ttifak> [Erişim 08.08.2022]

yine bahsi geçen senaryolar arasındadır⁵³⁷. Ancak Çin'in beklentisinin aksine Rusya'nın güçlü bir Ukrayna direnişiyle karşılaşarak haftalar geçmesine rağmen hızlı bir sonuca ulaşamaması Çin'i görmezden gelme ve kınamama⁵³⁸ noktasında büyük bir sınava çekmiştir.

İşgali sonlandırmak için arabuluculuk yapması ve Rusya'ya uzlaşi kabul ettirmesi için baskı altına alınan ve aynı zamanda Rusya'nın en önemli müttefiki konumunda bulunan Çin'in, hem BM Güvenlik Konseyi'nde hem de BM Genel Kurulu'ndaki oylamalarda çekimser oy kullanması, Çin'in savaş konusundaki duruşu ile ilgili kafa karışıklığı yaratmıştır⁵³⁹. Rusya'nın lehine oy vermediği gibi Rusya'ya uygulanacak yaptırımlar konusunda da müttefikine pek yardımda bulunmadığı gözlenen Çin'in, savaş öncesi destekleyici tavrından uzaklaştığı görülmektedir. Bu aşamada, Çin'in bir denklem uygulayarak işgal öncesi tam destek verme ve işgal sonrası sistemli olarak kendini geri çekme ile aralarındaki rakiplik durumunu ön plana çıkardığı senaryosu üretilmiştir. Bu senaryoya göre Çin'in çıkarı Rusya'nın kazanması ile değil, Rusya'nın uzun süren, kaynaklarını tükettiği, zayıfladığı ve nitekim yenilerek kendisini Batı'dan izole etmek zorunda kaldığı bir savaşa çekilmesi ile gerçekleşecektir⁵⁴⁰. Yine senaryoya göre nihayet Batı'dan izole edilmiş ve zayıf düşmüş Rusya'nın, Çin ile tek müttefik olmaktan başka bir şansı kalmayacaktır.

Rusya'nın bu savaşa girerken ve hep var olan amacı ise Rus-Çin ittifakı çerçevesinde küçük bir ortak olarak ilerlemek değil, tek başına bir büyük güç olmaktır⁵⁴¹. Küçük ortaklık yalnızca Sovyetlerin çöküşü sonrası zayıflayan ve ABD'ye karşı ortak bir paydada buluşmak için Rusya'nın, Çin'in mecburi dostluğuna sığınması dönemini kapsamaktadır. Rusya'nın Ukrayna işgali ise mevcut Avrasya Birliği nüfusunu 226 milyona ulaştırması, Batı ile arasındaki tampon devleti ortadan kaldırması ve NATO ve AB'ye karşı stratejik anlamda ciddi olarak güçlenmesi anlamı taşımaktadır⁵⁴². Ulaşacağı bu güç ile Rusya, Çin ile işbirliğine daha az ihtiyaç duyan, kendi gücünün

⁵³⁷ Hüda Hüseyini, "Ukrayna Krizi Sonrası Değişen Dengelerin Çin-Rusya İlişkisi Üzerindeki Etkileri", Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/486036/d%C3%BCnyadan-sesler/ukrayna-krizi-sonras%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Fen-dengelerin-%C3%A7in-rusya-ili%C5%9Fkisi-%C3%BCzerindeki> [Erişim 08.08.2022]

⁵³⁸ a.y.

⁵³⁹ a.y.

⁵⁴⁰ a.y.

⁵⁴¹ a.y.

⁵⁴² a.y.

devamlılığı için Çin çıkarlarıyla ters düşebilen, kendisini ABD ve Çin ayrımında Çin'in müttefiki yerine her iki güce de eşit bir üçüncü güce dönüşecektir⁵⁴³. Yenilgi ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı bilinmeyen Ukrayna savaşında Rusya için Çin'in bahis oynadığı senaryonun bize gösterdiği sonuç ise, esas anlamda hiçbir zaman birbirlerinin güvenilir ortağı konumunda olmayan ve her daim rakiplik hissi taşıyan Rusya ve Çin gerçeğidir.

ABD perspektifinden bakıldığında kabul gören bir diğer senaryo ise, Çin ile benzer şekilde ABD tarafından da Rusya'nın kışkırtılarak savaşa sokulduğu yönündedir. Bu senaryoya göre; Henry Kissinger'ın bir zamanlar dile getirdiği "hem Rusya hem de Çin ile eşzamanlı uğraşmak yerine öncelikle iki gücü birbirinden uzaklaştırmak, bir gücü dize getirmek ve sonrasında ikinci güce yüklenmek" Biden tarafından bir taktik olarak benimsenmiş ve Rusya-Ukrayna savaşına giden süreç körüklenmiştir⁵⁴⁴. Ukrayna savaşı esnasında elde edilecek kazanımlar Rusya'nın zayıflatılması başta olmak üzere, ABD'den uzaklaşmış Avrupa ülkelerinin yeniden NATO çatısında toplanması ve AB'nin de rekabet yerine ABD ile işbirliği yapması olarak hedeflenmiş gözükmemektedir⁵⁴⁵. Askeri olarak zayıflamış bir Rusya, ABD'nin Pasifik-Uzakdoğu'daki etkinliğinin güçlenmesi demektir. Dünya ekonomisi penceresinden bakıldığında ise dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan ve birinci sıraya yerleşmeyi zorlayan Çin, Rusya'dan çok daha fazla önem arz etmektedir. Bu nedenle Çin'in Rusya'dan ayrılıp hem askeri hem de ekonomik meselelerde tarafsız kalması ABD için asıl amaçtır⁵⁴⁶. Çin ile Batıyı doğrudan bağlayarak ilgilendiren iki temel mesele Tayvan meselesi ve Bir Kuşak Bir Yol projesidir. Bu hususlarda Çin, büyük destekleyicisi, stratejik ortağı ve müttefiki olan Rusya'yı terk etme, ittifakına son verme konusunda gelgitler yaşamaktadır. Rusya'nın Ukrayna'daki hedeflerine ulaşması anlamındaki Çin'in desteği, olası bir Tayvan meselesinde Çin'in de çıkar elde edebileceğinin bir örneğini teşkil etmesi bakımından kısa vadede işine yarasa da uzun vadede güçlenmiş bir Rusya Çin'in çıkarına olmayacaktır⁵⁴⁷. Bu nedenle

⁵⁴³ a.y.

⁵⁴⁴ Faik Bulut, "Ukrayna Savaşı, Çin ile Rusya'nın Dostluk Derecesini Gösterdi: İttifak, Mesafe ve Eleştiri", Independent Türkçe, <https://www.indyrturk.com/node/506861/t%C3%BCrki%C3%87ye-den-sesler/ukrayna-sava%C5%9F%C4%B1-%C3%A7in-ile-rusya%E2%80%99n%C4%B1n-dostluk-derecesini-g%C3%B6sterdi-i%C3%87ttifak> [Erişim 08.08.2022]

⁵⁴⁵ a.y.

⁵⁴⁶ a.y.

⁵⁴⁷ a.y.

şimdilik Rusya'nın Ukrayna işgalini savaş ya da işgal kelimeleri yerine mesele ve kriz kelimeleri ile tanımlayan Çin, güçlü bir Rusya tehdidiyle karşı karşıya kaldığı gün bu ittifakı terk edebilecek rekabet durumundadır⁵⁴⁸. O güne dek Çin, mümkün olduğu ölçüde Batı yaptırımlarından ülkesini korumak adına konuya mesafeli ve tarafsız kalmaya direnmekle birlikte, ittifak geçmişleri ve gelecek ihtimallerinden ötürü Rusya'nın güvenlik endişesinin meşruluğu konusunda Batıyı ikna etmeye çabalamaya ve Rusya ile dostluk ilişkisinin devam ettiğine yönelik beyanlarda bulunmaya devam etmektedir⁵⁴⁹. Nitekim zayıf düşmüş bir Rusya sonrası Batı dünyasına karşı tek başına ayakta kalmayı ve hatta sıranın kendisine gelme ihtimalini göze alamayan Çin⁵⁵⁰, hala Rusya ile karşılıklı bağımlı olduğunun farkındadır.

Tayvan konusunda oldukça hassas olan Çin'in, 16-22 Ekim 2022 tarihlerinde gerçekleşen Çin Komünist Partisinin 20. Ulusal Kongresi'nde, Çin Devlet Başkanı ve ÇKP Genel Sekreteri Şi Cinping tarafından yapılan ve ülkenin gelecek beş yılının siyasi ve ekonomik yönünü çizdiği konuşmasında da Tayvan meselesi gündemde tutulmuş, Tayvan'ın Çin ile yeniden birleştirilmesi için gerekirse güç kullanımına başvurulacağı ifade edilmiştir⁵⁵¹. Birleşmenin barışçıl yollarla sağlanması için samimi bir çaba gösterdiklerini belirten Cinping, gerekli olacak diğer tüm tedbirleri de almaktan çekinmeyeceklerinin açıkça altını çizmiştir⁵⁵². Tayvan'ın bağımsızlığını kabul etmediğini partisinin anayasasına da ekleyen Çin, Tayvan için ayrılıkçı faaliyetlerinin desteklenerek elde edeceği olası bir bağımsızlık durumuna tamamen karşı çıkmaktadır⁵⁵³. Anavatan olarak tanımladığı Çin ve Tayvan'ın birleştirilmesine hiç olmadıkları kadar yakın olduklarını da ifade eden Cinping, bunu gerçekleştirmek için yetkinliklerinin olduğunu da belirtmiştir⁵⁵⁴. Son kongrede gerçekleştirilen açıklamalar ile tam anlamıyla Tayvan hakkındaki planını ve niyetini belli eden Çin, bugüne dek sürdürdüğü tutumuna paralel olarak Tayvan'dan asla vazgeçmeyeceklerini bir kez daha ifade yinelemiştir. Bu anlamda Batı ile yaşanacak

⁵⁴⁸ a.y.

⁵⁴⁹ a.y.

⁵⁵⁰ a.y.

⁵⁵¹ Euronews, "Cinping Çin Komünist Partisinin Ulusal Kongresinde Konuştu; Tayvan'ı Yeniden Birleştirme Sözü Verdi", <https://tr.euronews.com/2022/10/16/cin-lideri-komunist-partinin-20-ulusal-kongresinde-konustu-pek-in-savasa-girmeye-hazir> [Erişim 16.10.2022]

⁵⁵² a.y.

⁵⁵³ Bloomberght, "Çin'den Tnsiyonu Yükselten Tayvan Çıkışı", <https://www.bloomberght.com/cin-den-tansiyonu-yukselten-tayvan-cikisi-2317878> [Erişim 26.10.2022]

⁵⁵⁴ a.y.

olası bir kriz sürecinde, Rusya ile benzer bir muameleden geçebileceğini düşünen Çin, Tayvan meselesi hakkında tek destekçisi olan Rusya ile tüm bağlarını koparmama gayretinde bir dış politika da takip etmektedir. Bu husus, Çin'in Rusya'ya olan karşılıklı bağımlılığında duyarlılık statüsünde bulunduğunu yeniden örneklendirmiştir.

Nitekim, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından Rusya ve Çin arasındaki stratejik ortaklık kapsamı hem ittifak hem mesafe hem de eleştiri şeklinde yeniden şekillenmiştir. Bir yandan BMGK oylamasında çekimser kalan Çin, aralarındaki mesafeyi belirlerken diğer yandan Rusya'ya uygulanacak yaptırımları da reddederek ittifak safını terk etmemektedir. Bunda en büyük etken ise iki ülkenin mevcut düzende hala devam eden karşılıklı bağımlılık ilişkisidir. Özetle Rusya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık süreci de uluslararası konjonktürde zaman içerisinde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar neticesinde farklı bir seviyeye evrilmiştir. İki ülke arası sistematik olmayan meselelerdeki etkileşimlerin konusu siyasi, güvenlik ve ekonomik temelli gündemlerden oluşurken, karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesindeki maliyet olgusunda ve taraflar arasındaki simetrik özellikte asimetrik bir dönüşüm yaşanmıştır. Rusya ve Çin arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin boyutu taraflar için belirli hassasiyetler ve kırılganlıklar yaratmıştır ve yaratmaya devam edecektir.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da beş yeni bağımsız devlet kurulurken, Rusya ve Çin uluslararası sistem içerisinde ve özellikle Orta Asya'da bölgesel güçler olarak yerlerini almışlardır. Sovyetler Birliği'nin bıraktığı boşlukta, Avrasya'nın merkezi kabul edilen Orta Asya'da hangi bölgesel gücün hakimiyet kuracağı, bu boşluğun doldurulabilmesi için rekabet mi yoksa işbirliği mi yapılacağı merak edilirken şekillenen Rusya-Çin ilişkileri, bu tez kapsamında incelenmeye değer görülmüştür. Her iki ülkenin de belli sebepler kapsamında bölgede dış tehdit olarak algıladığı ABD'ye karşı yürütülen dengeleme politikası sonucu çok-kutuplu düzen arayışı, iki ülke arasındaki ilişkinin düzeyini belirlemiş ve karşılıklı bağımlılık ilişkisine giden sürecin önünü açmıştır. Karşılıklı bağımlı bulundukları etkileşimler siyasi, güvenlik ve ekonomik merkezli olarak ele alınmış, ve yapılan değerlendirmeler sonucunda Rusya ve Çin'in tüm bu hususlarda karşılıklı bağımlı bulunduğu, yakın veya orta vadede işbirliği ilişkisini devam ettireceği, ciddi bir rekabetten kaçınacağı, karşılıklı bağımlılık düzeylerinde değişimler yaşansa da güç eksikliği hissettikleri konularda çıkarları için karşılıklı bağımlılık eksenindeki ilişkilerini geliştirecekleri yönünde bir sonuca varılmıştır. Bu doğrultudaki hipotezi desteklemesi açısından tarihsel anlamda hem Rusya'nın hem de Çin'in Soğuk Savaş'tan günümüze kaydettikleri aşamalar ele alınmış, ilave olarak Avrasya Ekonomik Birliği, Şangay İşbirliği Örgütü, Bir Kuşak Bir Yol Projesi gibi entegrasyon girişimleri açıklanarak birbirleri ile olan tarihsel temasları detaylandırılmıştır.

20. yüzyılın sonlarına denk gelen Soğuk Savaş'ın bitiminde, yaşanan ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler bir küreselleşme süreci başlatmış ve devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık olgusu hız kazanmıştır. Özellikle ekonomik alanda hissedilen bu değişim, ülkelerin işbirliğine ve bütünleşmeye odaklandığı, askeri gücün ikinci planda bırakıldığı bir dış politika sürecini ortaya çıkarmıştır. Karşılıklı bağımlılık özelliği gereği, ülkeler karar alırken, diğer ülkeler ile olan bağımlılık

düzeyine göre dış politika yürütmeyi, askeri veya ekonomik anlamdaki güçlerinden bağımsız olarak herhangi bir konuda da bağımlılığın oluşabileceğini göz önünde bulundurmaya başlamışlardır. Diğer bir deyişle, her anlamda kendine yetecek olan bir devletin var olma ihtimalinin çok düşük olduğu mevcut uluslararası sistem içinde, her devlet bir diğerine belirli oranlarla az yada çok bağımlı bulunmaktadır. Keohane ve Nye'a göre simetrik ya da asimetrik olarak adlandırılan bu bağımlılıklar, karşılıklı bağımlı bulunan ülkelerin güç ilişkisi ile belirlenmektedir. Bir diğerine bağımlılıkta daha az hassas olan ve ilişkinin kopması noktasında daha az zarar gören taraf, diğer taraf üzerinde etkili pazarlık ve amacını elde etme gücüne sahiptir. Bu tez kapsamında da, Rusya ve Çin arasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve esasen ticaret ilişkileri, Keohane ve Nye tarafından ortaya atılan karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında ele alınarak, iki büyük gücün mevcut bağımlılık ilişkisinin analizi yapılmış ve karşılıklı bağımlılıklarının başta eşit gibi gözükken, ancak zamanla orantısız ve asimetrik biçime dönüşen niteliği tespit edilmiştir. Rusya ve Çin arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin boyutu taraflar için belirli hassasiyetler ve kırılganlıklar yaratmıştır ve yaratmaya devam edecektir. Dolayısıyla taraflar arası karşılıklı bağımlılık, nitelik, taraflara yarattığı maliyet ve oluşturduğu güç ilişkisi hususlarında incelenmiş ve bağımlılık düzeyinde orantısızlık ve asimetrik özellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Tezde, karşılıklı bağımlılığa konu olan ilişki alanı ve bu alanın oranı değişken olmakla birlikte, mevcut konjonktürde büyük güç diye adlandırdığımız ülkeler arası ekonomik alandaki karşılıklı bağımlılığın, diğer boyutların önüne geçtiği gözlemlenmiştir. Örnek olarak, siyasi ve askeri anlamda işbirliği için imkanları sınırlı olan Çin, 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve sürekli gelişen ekonomisi sonucu önemli bir güç haline gelerek bölge ülkeleri nezdinde gerçek bir ekonomik bağımlılık ülkesine dönüşmüştür. Rusya ve Çin arasında ortaya çıkan güç ilişkisini temelden değiştirme potansiyeli bulunan ve taraflarca dahil olunan siyasi, ticari ve yatırım bazlı projelerin, karşılıklı bağımlılığın temel bir özelliği olan entegrasyon savı ile de örtüştüğü görülmüştür. Bu entegrasyon örneklerine pek çok oluşum sayılabilecek olup, Rusya ve Çin'i doğrudan ilgilendiren ve en çok bağlayıcılığı bulunan Şangay İşbirliği Örgütü'nün ve Bir Kuşak Bir Yol projesinin üzerinde daha detaylı durulmuştur.

Şangay İşbirliği Örgütü, Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın öncelikle sınır meselelerini çözme arzusuyla bir araya geldiği, sonrasında ise ortak çıkarlar çerçevesinde Özbekistan ve İran'ı da aralarına alarak, güvenlikten ekonomiye pek çok meseleyi çözümleyecekleri ortak bir platforma taşımaları, bugün özellikle Rusya ve Çin'in bölgede elini güçlendiren en büyük iş birliği örneği olarak görülmüştür. Örgüte üye olan ülkelerin sahip olduğu nüfus büyüklüğü ve sınırların genişliğine ek olarak özellikle Rusya ve Çin'in ekonomik gelişmişlikleri de eklendiğinde ŞİÖ'nün neredeyse Orta Asya'nın tamamını temsil edici bir statüsü bulunduğu açıktır. Bu nedenle ikili ilişkiler kapsamında ŞİÖ, bölgeye hem stratejik hem de ekonomik bir eksen sağlamıştır. Büyük enerji kaynaklarına sahip bölgenin, enerji nakil işlemleri için geniş boru hatlarının da mevcut oluşu, bölgeyi Ortadoğu'ya alternatif kılmış ve jeo-stratejik anlamda da önemini arttırmıştır. Öte yandan tamamı nükleer silahlara sahip üye ülkelerin dünyanın en büyük ordularına da sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda örgütün askeri gücü de yadsınamaz bir seviyeye ulaşmıştır.

Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında Çin'in elde ettiği ve edeceği faydalar ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel gibi alanları kapsasa da en önemli çıkar meselesi, proje ile Çin'in gelişmemiş olan bölgelerindeki altyapının geliştirilmesi ve tüm dünya ile olan bağlantısının arttırılarak o bölgelerdeki ekonomik kalkınmanın sağlanması olmuştur. Büyüyen bir ekonominin ise en temel ihtiyacı olan enerji ve enerji kaynaklarına güvenli yollarla erişim sağlanması, Çin için en önemli meseleyi oluşturmuştur. Bu nedenle Çin, proje çerçevesinde sağlanacak altyapı yatırımları ile boru hatlarının ve limanların inşasına başlayarak enerji tedarik sorununu ortadan kaldırmayı başarmış ve yeni hedefler belirlemeye de devam etmektedir.

Ancak Şangay İşbirliği Örgütü'nün ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin geleceği hakkında, Rusya ve Çin arası ilişki düzeyinde, işbirliği ya da rekabet ortamı oluştuğunda, bütünleşme fikrinin sürdürülüp sürdürülemeyeceğine dair bazı endişelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuca göre ŞİÖ'nün zarar görmeden devamlılığının sağlanması için Rusya ve Çin arasındaki işbirliğinin rekabete dönüşmeden ve stratejik ya da kapsamlı ortaklık anlaşmasının yara almadan devam etmesi gerekmektedir. Aynı şekilde BKBY projesinin emin ve başarılı adımlarla ilerlemeye devam etmesi için projenin Rusya ile kesiştiği ayaklarında ikili

ilişkilerin rekabetten uzak, işbirliği içerisinde sürdürülmesi önem taşımaktadır. Aksi yönde rekabet halinde kesintiye uğrayacak projenin Rusya merkezli bölümü, başka alternatifler bulunsa dahi, tüm pazarlara erişim anlamında BKBY projesinin hayal ettiği başarıya ulaşamaması anlamına gelecektir. Bu anlamda Rusya ve Çin'in Orta Asya üzerinden başlattıkları çok kutuplu düzen arayışlarındaki hem bölgesel hem de küreselde etkin olma güçlerini sekteye uğratmış olacaklardır. Dolayısıyla ŞİÖ'nün ve BKBY projesinin devamlılığı noktasında da yine Rusya ve Çin'in karşılıklı bağımlılık ilişkisinin devam ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Çok kutuplu dünya söylemi ile ABD karşıtlığında ikili ilişkilerine başlayan Rusya ve Çin, birbirlerine olan coğrafi yakınlıkları ve birbirlerinin kaynaklarına olan ihtiyaçları doğrultusunda stratejik ortaklık yaptıkları hususları günden güne arttırmışlardır. Tüm arayışlara rağmen bir başka ülke ile aynı oranda fayda sağlayamayacakları kadar kazan-kazan ilkesine dönüşen ilişkileri, karşılıklı bağımlı olduklarının da bir göstergesi niteliğindedir. İki ülke arasında gözlemlenen karşılıklı bağımlılık ilişkisi, ilgili devletlerin birbirlerine yönelik askeri müdahale ihtimalini düşüren, iş bölümünü arttıran ve sorunların barışçıl yollarla çözülmesine ön ayak olan bir dış politika yansımasına yol açmıştır. Ancak mevcut dünyada ve uluslararası konjonktürde var olan dostluk ya da düşmanlık meseleleri sürekli değişken bir ittifak yapısına sahip gözükmektedir. Meselelerde değişebilecek en ufak bir tutum ya da durum, var olan tüm dengeleri ters yöne çevirebilecek hassasiyete sahiptir. Bu haliyle Soğuk Savaşın keskin taraflı dünyasından oldukça farklı olan ilişkiler düzlemi, hiçbir netlik içermemekte ve işbirliği ve rekabete katılanlar noktasında sürekli değişim sergilemektedir. Bu doğrultuda hassasiyet üreten bir yapıda ve simetrik çizgide başlayan ve gelişen Rusya-Çin arasındaki kapsamlı ortaklık ve stratejik işbirliği, bölgesel etkinlik mevzu olduğunda iki ülkenin rekabet ettiği alanlara dönüşmüştür.

Başta Batı'nın ve özellikle de ABD'nin dayattığı insan hakları, kalkınma ve demokrasi baskılarına rağmen Rusya ve Çin'in otoriter siyasi yapısından genel anlamda vazgeçmeyişi, özellikle Çin'in ilişkide olduğu ülkelere kalkınma vadederken mevcut demokrasi, insan hakları ya da azınlıkların korunması gibi konular ile hiç ilgilenmeyişi onu hem otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde hem de Rusya nezdinde önemli bir müttefik konumuna yükseltmiştir. Ancak kendi siyasi rejimini işbirliği kurduğu ülkelere yayma gibi bir eğilimi olmadığı görülen Çin'in,

kurduğu ekonomik işbirliklerinin neo-emperyalizmin bir boyutunu yansıtacak seviyeye ulaşmış olması ise hem ABD'yi hem de zaman zaman Rusya'yı rahatsız etmektedir. Çin'in Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliği kapsamında kurduğu iktisadi ilişkilerde her ne kadar karşılıklı refah paylaşımı kavramı ön plana atılsa da, tarihte çok eleştirdiği emperyalizmin bir örneğini geliştiriyor olduğu düşünülmektedir. Bu durum Orta Asya Cumhuriyetleri üzerindeki nüfuzunu kaybetmek istemeyen Rusya için de bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu anlamda ABD'ye karşı genel siyasi konularda müttefik olan Rusya ve Çin'in, bu ve benzer bazı iktisadi meselelerde rakip olduğu da görülmektedir.

İşbirliğinden rekabete dönüşen süreçte iki ülke arası karşılıklı bağımlılık düzeyinin başta simetrik olan özelliğinin asimetriğe evrilmesinin gözle görülür bazı etkileri olmuştur. Tüccar devlet kavramının en iyi uygulayıcılarından biri olan, dış politikasını ticaret öncelikli bir kalıba sokan, bu sayede sürekli büyüyen ve bölgede yayılan Çin ekonomisi, enerji yatırımları ile ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını da çeşitlendirerek bölgede Rusya'nın Avrasya Ekonomik Topluluğuna rakip bir etkiye sahip olmuştur. İlaveten, güncel gelişmeler olan; Çin'in Karadeniz'de artan etkinliği ve ABD ve Rusya'ya karşı net bir şekilde ben de varım demesi, Putin'in 2022 Olimpiyat Oyunları öncesinde Çin ile stratejik ortaklık açıklaması metnine rağmen, Ukrayna'nın işgali sonrası Çin'in tutumu ve tam anlamıyla Rusya'nın yanında yer almayarak BM Güvenlik Konseyi'nde ve BM Genel Kurulu'nda çekimser oy kullanması iki ülkenin işbirliğinin yanı sıra açıkça rekabet halinde olduğu sonucunu da gözler önüne sermiştir.

Asya Pivot Doktrini kapsamında Asya'ya yönelim ile özellikle Çin'i çevreleyerek Rusya ve Çin'i birbirinden uzaklaştırmaya çalışan ABD'nin de başarılı olduğuna dair bir çıkarım yapılmıştır. ABD'nin bu eylemi sonrası Rusya ve Çin'in birbirlerinden uzaklaşmaları ve ilişkilerinin işbirliğinden rekabete dönüşmesi noktasında ortaya atılan bir kaç senaryo mevcuttur. İlk olarak Ukrayna meselesinde Rusya'nın lehine oy vermeyen ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar noktasında da pek olumlu etkisi bulunmayan Çin'in, savaştan önce Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması için destek verip, savaş sonrası destekleyici tutumunu terk ederek, işgal sonrası bilinçli olarak müttefiklikten geri çekilme ile aralarındaki rakipliği gizlemediği kabul gören bir senaryodur. Yine aynı senaryoya göre Rusya'nın kaybetmesi, kaynaklarını yitirmesi,

uzun süren savaş bitiminde yıpranması ve Batı'dan tamamen izole olarak Çin'e sığınması esas olarak Çin'in çıkarına olan savaş sonucunu temsil etmektedir. Rakibini zayıflatarak yeniden müttefik yapma gayretinde olan Çin'in, Rusya'yı bu sebeple savaşa girmesi noktasında teşvik ettiği düşünülen senaryo halen tartışılmaktadır.

Öte yandan diğer bir senaryoya göre de Rusya bu savaşı, Sovyetlerin yıkılması neticesinde mecburen kurmuş olduğu küçük Rus-Çin ortaklığını nihayet yok etmek, tek başına büyük bir güç olmak, işgal bitiminde Avrasya Birliği'ni genişleterek Batı ile verdiği mücadelesini kazanmış olmak, NATO ve AB'ye karşı da eski stratejik konumunu elde etmek üzere başlatmıştır. Bu senaryoya göre savaş vasıtasıyla Çin'e ortak olmaktan ziyade, ABD ve Çin kadar güçlü bir üçüncü güce dönüşmek, Rusya'nın Ukrayna savaşını başlatma nedenidir. Her iki senaryo da makul ve mevcut rekabet ortamında ihtimal dahilinde olan çıkarımlardır ancak sonucunun henüz bilinmediği bu savaştan Rusya-Çin stratejik ortaklığı özelinde çıkan gerçek sonuç, iki ülkenin hiçbir durumda bahsedildiği kadar birbirleri ile güven çerçeveli bir ortaklık ilişkisinde bulunmayışdır. Ancak tezde var olduğu ileri sürülen, Rusya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, bilindiği üzere mutlak işbirliği, eşit kazanım ve sonsuz güven gerektirmeyen farklı bir ilişki düzlemidir.

Bahsedilen muhtemel senaryolara rağmen, Ukrayna krizinin beklenenden daha uzun bir direnişle sürmesi ve hızlı bir şekilde nihai sonuca erişilememesi, bu senaryoların keskin öngörüsünü de değiştirme potansiyeline sahiptir. Savaş çözümlendiğinde iki ülke arası ilişkiler tarafların bu süreçteki tutumları ışığında daha net yorumlanabilecektir. Ancak Rusya ve Çin günümüzde halen küresel gücü hedefleyen, hem işbirliği hem de rekabet dinamiği taşıyan, bu nedenle birbirlerine karşı olan karşılıklı bağımlılık statüsünü de bir çırpıda terk edemeyen bölgesel güçlerdir. Bu durumun en büyük güncel ispatı da stratejik ortağı Rusya'ya karşı oylamada çekimser kalan Çin'dir. Olimpiyat oyunları öncesinde iki lider arasında imzalanan ortak bildirge de günceli ya da iptali sağlanmadıkça, bir nevi uzun vadeli güvenlik ve işbirliği ittifakı niteliğindedir. İki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmaya yönelik girişimlerde bulunan ABD, bir yandan da sürecin en başında, çok kutupluluk arayışına benzer bir şekilde olduğu gibi, sonsuz bir düzlemde iki ülkenin yaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Neticede işbirliği ve rekabetin harmanlandığı

Rusya ve Çin ilişkileri özelinde, uluslararası konjonktürde gelişmeler yaşandıkça yeni dinamikler de ortaya çıkmaya devam edecektir.

Sonuç olarak, bu tez kapsamında taraflar arası karşılıklı bağımlılık, nitelik, taraflara yarattığı maliyet ve oluşturduğu güç ilişkisi hususlarında incelenmiş ve bazı sonuçlara varılmıştır. Seçilmiş olan karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelenen konunun genel değerlendirmesi farklı perspektiflerden ele alınarak tamamlanmıştır. Geniş bir tarihsel sürecin ele alındığı vadede gerçekleşen güçler arasındaki eşit olmayan ekonomik, askeri, nükleer konulardaki orantısızlığın, meseleyi karşılıklı bağımlılığa taşıdığı belirlenmiş, bu bağlamda tezin sorduğu sorular ile elde edilen sonuca göre hipotezin desteklendiği görülmüştür. Güncel durumda Rusya ve Çin'in halen pek çok konuda karşılıklı bağımlı bulunduğu, mühim ve köklü bir gelişme yaşanmadıkça işbirliği ilişkisini devam ettireceği, iddialı birer rakip haline dönüşmekten kaçınacakları, karşılıklı bağımlılığın statüsünde farklılaşmalar belirse de kendilerini yetersiz gördükleri ve ikili işbirliğine ihtiyaç duydukları hususlarda çıkarları için karşılıklı bağımlılık düzeyindeki ilişkilerini geliştirecekleri yönünde bir çıkarım yapılmıştır.

Mevcut çıkarımların kanıtı olarak söz konusu ülkeler olan Rusya ve Çin arasında, ekonomik konular başta olmak üzere siyasi, güvenlik ve pek çok alanlarda işbirliğini arttıracak ikili ve çoklu işbirliği anlaşmaların yapılmaya devam edildiği görülmektedir. Bu gelişmeler tez çalışmasında varılan sonucu destekler nitelikte olması bakımından önem kazanmaktadır. Güncel işbirliklerine ek olarak, Kuzey Kore gibi Rusya ve Çin ile aynı çizgide politikalar izleyen bölge ülkelerinin dahil olacağı yeni işbirliklerini de ihtimal dahiline aldığımızda, özellikle Asya Pasifik bölgesinde önemli gelişmelerin yaşanabileceğinin işareti belirmektedir. Zira bölgede oluşan ve başını ABD'nin çektiği oluşumlar ve bu oluşumlara üye olan ülkelere baktığımızda, ABD, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda ittifakına karşı bu üç ülkenin bir savunma refleksi geliştireceği düşünülebilir.

Rusya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık ekseninde kurulacak ilave işbirliklerinin aksi yönünde bir senaryo düşünüldüğünde, iki ülkenin karşılıklı bağımlılık nedenleri ortadan kaldırılabildiği takdirde, Çin ve Rusya'nın birbirinden ayrı, bağımsız politikalar izleyebileceği sonucu da değerlendirilmektedir. Bu ihtimal

gerçekleştiğinde ise Rusya ve Çin'in politik ve ekonomik olarak farklı alanlara ve her ülkenin başını çektiği yeni ittifaklara yönelmesi de olasıdır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, E. (2019). *Küresel Sistemde Çok Kutupluluk ve Şangay İşbirliği Örgütü*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Ağır, O., Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21 (1), 103-128.
- Akçadağ Alagöz, E. (2016). Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 33-56.
- Akçıl, K. (2008). *Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in Ekonomik İlişkilerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Altuğ, Y. (1977). *Çin Sorunu*. İstanbul: Otağ Yayınları.
- Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şangay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etütleri*, 49 (1), 99-124.
- Aparı, S. F. (2022). ABD Çin'e Karşı Hint Pasifik'te AUKUS ve OUAD ile Güç Dengesi Sağlamaya Çalışıyor, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-cine-karsi-hint-pasifikte-aukus-ve-ouad-ile-guc-dengesi-saglamaya-calisiyor/2466171> [Erişim 30.07.2022]
- Armağan, Z. (2011). Avrasya Birliği. *Pusula Dergisi*, (12), 1-3.
- Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Axelrod, R., Hamilton, W. D. (1981). The Evolution of Cooperation, *Science (New Series)*, 211 (4489) 1390-1396.
- Badie, B. (2012). *Diplomacy of Connivance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bahsi Koçer, F. Ş., Gökten, K. (2021). Avrasya Ekonomik Birliği: Oluşum, Potansiyel ve Sınırlılıklar, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (4), 1468-1485.
- Bedirhanoğlu, P. (2002). Rusya'da Kapitalist Dönüşüm Süreci, Yolsuzluk ve Neoliberalizm, *Toplum ve Bilim*, (92), 217-233.
- Bekcan, U. (2017). Gönülsüz Muhabbetten Dostluğa: 1949 Çin Devrimiyle Birlikte Sovyetler Birliği-Çin Komünist Partisi/Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Değişen Yüzü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 371-387.

Bloomberght. Çin'den Tnsiyonu Yükselten Tayvan Çıkışı. <https://www.bloomberght.com/cin-den-tansiyonu-yukselten-tayvan-cikisi-2317878> [Erişim 26.10.2022]

Boas, T. C., Morse, J. G. (2009). Neo-Liberalism: From New Liberal Philosophy to Anti- liberal Slogan. *Studies in Comparative International Development Journal*. 2 (44), 137-161.

Bulut, F. (2022). Ukrayna Savaşı, Çin ile Rusya'nın Dostluk Derecesini Gösterdi: İttifak, Mesafe ve Eleştiri. *Independent Türkçe*, <https://www.indyturk.com/node/506861/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/ukrayna-sava%C5%9F%C4%B1-%C3%A7in-ile-rusya%E2%80%99n%C4%B1n-dostluk-derecesini-g%C3%B6sterdi-i%C3%87ttifak> [Erişim 08.08.2022]

Bulut, R. (2014). SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 7-19.

Burkhanov, A., Chen, Y-W. (2016). Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese Migration. *Ethnic and Racial Studies*, 39 (12), 2129-2148.

Üngör, Ç. (2009). Çin ve Üçüncü Dünya. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 27-38.

Chan, S. (1984). *International Relations in Perspective*. New York: Macmillan.

Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. New York: Oxford University Press.

Çalışkan, Z. (2019). Çin'in Ekonomi-Politik Stratejisi: Tarihsel Bir Bakış, *İNSAMER*, 1-12. https://insamer.com/tr/cinin-ekonomi-politik-stratejisi-tarihsel-bir-bakis_2026.html [Erişim 25.10.2021]

Çaşın, M. H., Saynur Derman, G. (2001). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.

Çaşın, M. H., Yalçın, C. C., Asal, U. Y. (2017). *Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çolakoğlu, S. (2004). Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1), 173-197.

Dasgupta, S. (2019). Putin Demands A Role in Eurasian Part of Belt and Road, *Voanews*, <https://www.voanews.com/a/putin-demands-a-role-in-eurasian-part-of-belt-and-road/4903625.html> [Erişim 18.04.2022]

Demir, A. (2016). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 1438-1455.
- Deniz, T. (2013). Mekansal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şangay İşbirliği Örgütü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (30), 217-228.
- Deniz, Y. (2014). Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2 (2), 64-80.
- Derlugian, G. (2001). Recasting Russia. *New Left Review*, (12), 5-31.
- Dilek, Ş., Özdemir, B. Z., İstikbal, D. (2019). *Asya Yüzylında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Dilleen, C. (2017). More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?, *Aspi Strategist*, <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/> [Erişim 22.11.2021]
- Diwakar, A. (2021). China's Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road. *The Wire*, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri> [Erişim 15.11.2021]
- Dougherty, J. E., Robert, L. Pfaltzgraff, Jr. (2009). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. New York: Addison Wesley Longman.
- Dulkadir, D. (2020). Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 78-94.
- EABR. (2016). EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey. *Eurasian Development Bank*, (2016), s. 34, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf [Erişim 11.11.2021]
- Efegil, E. (2001). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (16) 1-24.
- E-History. (2014). Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage. *National Digital History*, <http://e-history.kz/en/contents/view/2162> [Erişim 10.11.2021]
- Eken, C., Güçyetmez, F. (Ed.). (2022). *Deniz Hakimiyetleri Jeopolitik Stratejilerin Gizli Gücü*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Elma, F. (2007). Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya. *Journal of Azerbaijani Studies*, (10), 129-143.

Emiroğlu, H. (2008). Soğuk Savaş Sonrası Çin'in Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası. *Ortadoğu Yıllığı 2006*. Editörler: Kemal İnat-Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 463-482.

Eng Kremlin. (2015). *Press Statements Following the Supreme Eurasian Economic Council Meeting*, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22404> [Erişim 26.11.2021].

Eng Yidaiyilu. (2021). Vision And Actions On Jointly Building Silk Road Economic Belt And 21st-Century Maritime Silk Road. *Belt and Road Portal*, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/qwfb/1084.htm> [Erişim 05.11.2021]

Ergunsu, U. (2017). Belt and Road Will Make Turkey-China Cooperation a Success. *China Daily*, https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-06/01/content_29580844.htm [Erişim 05.11.2021]

Eurasian Economic Commission. (2021). <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/default.aspx>, [Erişim 26.11.2021].

Euronews. (2021). *Dünyanın En Büyük Alacaklısı Çin'in, Ülkelere Hangi Koşullarda Kredi Verdiği Ortaya Çıktı*. <https://tr.euronews.com/2021/03/31/dunyan-n-en-buyuk-alacakl-s-cin-in-ulkelere-hangi-kosullarda-kredi-verdigi-ortaya-c-kt> [Erişim 01.08.2022]

Euronews. (2022). *Çin ile Rusya'nın Ticaret Hacmi 2 Ayda Son 12 Yılın En Yüksek Seviyesine Ulaştı*. <https://tr.euronews.com/2022/03/07/cin-ile-rusya-n-n-ticaret-hacmi-2-ayda-son-12-y-l-n-en-yuksek-seviyesine-ulast>, [Erişim 30.07.2022]

Euronews. (2022). Cinping Çin Komünist Partisinin Ulusal Kongresinde Konuştu; Tayvan'ı Yeniden Birleştirme Sözü Verdi. <https://tr.euronews.com/2022/10/16/cin-lideri-komunist-partinin-20-ulusal-kongresinde-konustu-pek-in-savasa-girmeye-hazir> [Erişim 16.10.2022]

Fernholz, T. (2018). Eight Countries in Danger of Falling into China's "Debt Trap", GZ, 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/china-debt-trap-these-eight-countries-are-in-danger-of-debt-overloads-from-chinas-belt-and-road-plans/> [Erişim 13.11.2021]

Giray Bozkurt, S. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1 (1), 118-138.

Goble, P. (2019). China's Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics. *Eurasia Daily Monitor*, 16 (40). <https://jamestown.org/program/chinas-plan-for-railway-to-uzbekistan-is-transforming-central-asian-geopolitics/> [Erişim 11.11.2021]

Grant, C. (2012). Russia, China and Global Governance. *Centre for European Reform (CER)*, 1-69.

Grieco, J., Powell, R., Snidal, D. (1993). The Relative-Gains Problem For International Cooperation. *The American Political Science Review*, 87 (3), 729-743.

Gülşen, H. (2018). Rusya'nın Askeri Yayılmacılığı: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Müdahaleleri. *ORSAM*, Rapor No. 218, 3-18.

Güneş, E. (2015). Çin-Rusya İlişkilerindeki Asimetrik Denge ve Amerika Birleşik Devletleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (4), 839-867.

Gürkaynak, M., Yalçiner, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası İlişkiler*, 6 (23), 73-97.

Halıcı, N. (2011). Asya'da Dev Enerji İttifakı. *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/asyada-dev-enerji-ittifak%C4%B1/a-14748828> [Erişim 18.04.2022]

Hasanov, H. (2013). China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project. *Trend*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html> [Erişim 19.11.2021]

Hayland, W. G. (1991-92). The Case for Pragmatism. *Foreign Affairs*, 71 (1), 38-52.

Hepaktan, C. E., Çınar, S. (2022). Küreselleşmenin Ekonomik Entegrasyon Üzerine Etkileri. *Avekon*, <https://avekon.org/papers/289.pdf> [Erişim 20.05.2022]

Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları.

Holsti, K. J. (1978). A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence. *International Organization*, 32 (2), 513-530.

Hüseyini, H. (2022). Ukrayna Krizi Sonrası Değişen Dengelerin Çin-Rusya İlişkisi Üzerindeki Etkileri. *Independent Türkçe*, <https://www.indyturk.com/node/486036/d%C3%BCnyadan-sesler/ukrayna-krizi-sonras%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Fen-dengelerin-%C3%A7in-rusya-ili%C5%9Fkisi-%C3%BCzerindeki> [Erişim 08.08.2022]

Intellinews. (2018). Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline. *IntelliNews*, 2 February 2018, <https://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/> [Erişim 15.11.2021]

Işıksal, H. (2004). To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 3 (2-3), 130-156.

İncekara, R., İncekara, B. (2015). Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 111-129.

İnsel, A. (2021). Çin'le İktisadi İlişkilerin Perde Arkası. *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/haftalik/10597/cin-le-iktisadi-iliskilerin-perde-arkasi> [Erişim 01.08.2022]

İslam, N. (2019). Güç, Strateji ve Potansiyeller: Çin Ordusunun Temel Yetenekleri ve Unsurları Üzerine Bir İnceleme. *Kapadokya Üniversitesi Cappadocia Journal of Area Studies*, 1 (1), 100-110.

İTO. (2005). *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*. <http://www.ito.org.tr/ITOPortal>, [Erişim 10.09.1990]

Karaca, R. K. (2004). *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.

Kaya, H. E. (2019). *Karşılıklı Bağımlılık ve Asimetrik Bağımlılık Bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Doktora tezi. Trakya Üniversitesi.

Kaya, S., Mammadzade, A. (2019). Çin'in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 37-55.

Kazimov, U. (2020). Rusya Çin İlişkileri ve Soğuk Savaş Sonrası Askeri İlişkiler. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 37-52.

Kemaloğlu, İ. (2020). Rusya-Çin İlişkileri: İttifak mı Rekabet mi?, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-cin-iliskileri-ittifak-mi-rekabet-mi/1972667> [Erişim 21.04.2022]

Keohane, R. O. (1986). *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond, "Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press

Keohane, R. O. (2002). *Power and Governance in A Partially Globalized World*. New York: Routledge.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (1998). Power and Independence in the Information Age. *Foreign Affairs*, 77 (5), 81-94.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (2001). *Power and Interdependence*. New York: Addison Wesley Longman.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (2020). Globalization: What's New? What's Not? (And So What?), *Foreign Policy*, (118), 104-119.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (1987). Power and Interdependence Revisited. *International Organization*, c. 41, S. 4 (Autumn), 725-753.

Keyman, E. F. (2006). Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9), 1-20.

Kızıltan, A. (2004). Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süper Güç Olabilirliği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), 45-66.

- Kipp, J. W. (1999). Russia's Northwest Strategic Direction. *Military Review, Federation of American Scientists*, (Haziran-Temmuz 1999), <https://fas.org/nuke/guide/russia/agency/rusnwstrat.htm> [Erişim 26.01.2021]
- Knutsishvili, Z. (2019). *Tek Kuşak Tek Yol Projesi Bağlamında Rusya-Çin İlişkileri*. Yüksek lisans tezi. Giresun Üniversitesi.
- Korkmaz, H. (2019). Çin ve Rusya'nın Kapsamlı Stratejik Ortaklığı ABD'yi Endişelendiriyor. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/cin-ve-rusya-nin-kapsamli-stratejik-ortakligi-abd-yi-endiselendiriyor/1671495> [Erişim 21.04.2022]
- Kremlin. (2005). *Putin'in Güvenlik Konseyindeki Konuşma Metni*, (22 Aralık 2005), <http://kremlin.ru/text/appears/2005/12/99294.shtml> [Erişim 12.03.2021]
- Kroll, J. A. (1993). The Complexity of Interdependence. *International Studies Quarterly*, 37 (3), 321-347.
- Kutluay Tutar, F., Bahsi Koçer, F. ř. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5 (17), 618-626.
- Laruelle, M., Peyrouse, S. (2009). *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*. Singapore.
- Lavalle, P. (2004). What Does Putin Want?. *Current History*, 103 (675), 314-318.
- McDonell, S. (2022). Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Çin İçin Neden Büyük Bir Sınav?. *BBC News*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60585185> [Erişim 08.08.2022]
- Nogayeva, A. (2009). *Rusya-ABD-Çin Stratejik Denge*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi.
- Nye, S. J., Welch, D. A. (2015). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. Çev. Renan Akman. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Oğuzlu, T. (2014). Liberalizm, *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Der. ř. Kardaş, A. Balcı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Okşaş, M. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya İlişkileri*. Yüksek lisans tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Oktay, F. (2017). *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Old Qha. (2017). Kazakistan'ın İpek Yolu Projesi: Nurlu Jol. *QHA Kırım Haber Ajansı*, <https://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kazakistan-in-ipek-yolu-projesi-nurlu-jol/158311/> [Erişim 10.11.2021]

Omonkulov, O. (2020). Kuşak ve Yol Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 45-115.

Oneal, J. R., Russett, B. M. (1997). The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950-1985. *International Studies Quarterly*, 41 (2), 267-293.

Overholt, W. H. (2011). *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü*. Ankara: Efil Yayınevi.

Ozan, E. (2020). ABD-Rusya İlişkilerinde Caydırıcılık ve Silahların Kontrolü: 21. Yüzyılda Nükleer Stratejinin Geleceği. *Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi*, Editörler: Savaş Biçer - Ahmet Yıldız (Ankara: TASAM Yayınları, 2020), 197-213.

Öğütçü, M. (2006). Yeni Ekonomik Süper Güç-Çin'in Önlenemeyen Yükselişi: Türkiye ile Rekabet mi Ortaklık mı?, *Avrasya Dosyası*, 12 (1), 37-66.

Öğütçü, M. (1998). *Yükselen Asya*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayıncılık.

Özbay, F. (2006). Rusya-Çin İlişkileri Nereye Gidiyor?. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/378/rusya-cin-iliskileri_nereye_gidiyor [Erişim 21.04.2022]

Özpek, B. B. (2014). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Der. R. Gözen, s.140-156. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztekin, A. (2018). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Öztürk, Y. (2013). Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2), 223-244.

Panfilova, V. (2018). Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail. *Vestnik Kavkaza*, 21 June 2018, <https://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html> [Erişim 13.11.2021]

Peace Agreements. (2022). *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation*. <https://www.peaceagreements.org/view/1735/> [Erişim 07.03.2022]

Peyrouse, S. (2016). Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 7 (1), 14-23.

Pirimbayev, C., Ganiyev, C. (2010). Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi. *International Conference on Eurasian Economies*, 82-85.

Politika Akademisi. (2012). 1990 Sonrası Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri. *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/06/29/1990-sonrasi-rusya-federasyonu-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri/> [Erişim 21.04.2022]

Reuters. (2013). *China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan*. 11 September 2013, <https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911> [Erişim 13.11.2021]

Rivlin, P. (2005). *The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East*. Jaffee Center for Strategic Studies (Tel Aviv University), Memorandum No .79 (November), 1-69.

Rosecrance, R. (1986). *The Rise of Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*. New York: Basic Books.

Rozanov, A. (2006). Time to Spend. *The World Today*, 62 (7), 24-25.

RT. (2012). *Putin Pushes Nuclear, Space Defense Reform*. (26 Temmuz 2012), <https://www.rt.com/russia/re-armament-sets-defense-priority-100/>, [Erişim 17.03.2021]

Rus Türk İş Adamları Birliği. (2019). *Rusya Ekonomisinin Genel Görünümü*, <https://www.rtib.org/cms-uploads/Rusya%20ekonomisi-3.pdf> [Erişim 13.03.2021]

Sandıklı, A. (2009). Geleceğin Süper Gücü Çin. *Bilge Strateji*, 1 (1), 40-50.

Sarı Ertem, H. (2021). Karadeniz Rekabetinde Yeni Küresel Oyuncu: Çin. *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-politik/karadeniz-rekabetinde-yeni-kuresel-oyuncu-cin/> [Erişim 03.08.2022]

Sarı Ertem, H. (2021). Transatlantik İlişkilerde Yeni ‘Küresel Öteki’: Çin. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/transatlantik-iliskilerde-yeni-kuresel-oteki-cin/2276865> [Erişim 30.07.2022]

Savunma Sanayii Dergilik. (2021). *Dünyada Nükleer Başlığa Sahip Ülkeler ve Sayıları*, <https://www.savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Dunyada-nukleer-basliga-sahip-ulkeler-ve-sayilari>, [Erişim 29.03.2021]

Shaffer, B. (2011). *Energy Politics*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Shevtsova, L. (2006). Russia's Ersatz Democracy. *Current History*, 105 (693), 307-314.

Shtraks, G. (2015). Sino-Russian Relations and the Lessons of 1996, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2015/04/sino-russian-relations-and-the-lessons-of-1996/> [Erişim 07.03.2022]

SIPRI Yearbook. (2017). *Armaments, Disarmament and International Security*. <https://www.sipri.org/yearbook/2017>, [Erişim 30.03.2021]

Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Spindler, M. (2013). Neoinstitutionalist Theory, *International Relations: A Self Study Guide to Theory*. Leverkusen: Verlag Barbara Budrich, 141-157.

SupChina. (2017). *The Belt and Road: China's Project of Century*. <https://supchina.com/2017/06/20/belt-road-chinas-project-century/> [Erişim 03.11.2021]

şahin, M., Erol, M. S. (2013). Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011). *Karadeniz Araştırmaları*, (37), 111-136.

Tarakçı, N. (2016). Çin Ordusunda Stratejik Yapılanma. *TASAM*, 1-2. https://tasam.org/Files/Icerik/File/CinOrdusu.pdf_a7b25e0c-bd5f-4073-a3f8-c753705f6d53.pdf [Erişim 12.11.2021]

Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65 (3), 189-236.

TİM. (2021). Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye. *Türkiye İhracatçılar Meclisi Ekonomik Araştırmalar şubesi*, https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/AVRASYA%20EKONOM%C4%B0K%20B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20B%C4%B0LG%C4%B0%20NOTU.pdf [Erişim 30.11.2021]

Tisdell, C. (2008). Thirty Years of Economic Reform and Openness in China: Retrospect and Prospect. *The University of Queensland, Economic Theory, Applications and Issues*, 51, 5-26.

Topçu, Y. (Çev.) (t.y.) *ÇHKO Hava Gücü: Çin'in Hava, Uzay ve Füze Kuvvetlerinde Öncü Eğilimler*. USA: China Aerospace Studies Institute (CASI).

Tuic Akademi. (2022). *Çin Kuşak Yol Projesi ve Orta Asya'daki Güvenlik Tehditleri*. <https://www.tuicakademi.org/cin-kusak-yol-projesi-ve-orta-asyadaki-guvenlik-tehditleri/> [Erişim 11.03.2022]

Unay, İ. (2005). *Çin Ekonomisinde Rekabet Avantajı Sağlayan Etkenler ve Rekabetin Sürdürülebilirliği*. Yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi.

Vicari, M. S. (2016). The Eurasian Economic Union- Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements. *Journal Openedition*, <https://journals.openedition.org/interventionseconomiques/2823> [Erişim 18.11.2021]

Vitkine, B. (2014). Vladimir Putin's Eurasian Economic Union Gets Ready to Take on the World. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/28/eurasian-economic-union-russia-belarus-kazakhstan> [Erişim 26.11.2021].

Wagner, R. H. (1988). Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence. *International Organization*, 42 (3), 461-483.

Waltz, K. N. (1970). The Myth of National Interdependence, K. Charles (Ed), *The International Corporation*, Cambridge: MIT Press.

Wong, S. C. (2015). Hedged Economic Interdependence in Asia. *How Do Asians See Their Future?* Edited by François Godement, European Council on Foreign Relations, 65-69.

Xinhua. (2017). *China Focus: Be ready to win wars: China's XI orders reshaped PLA.* http://www.xinhuanet.com/english/2017-08/01/c_136491455.htm [Erişim 25.10.2021]

Xinhua. (2017). *Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress*, Beijing, http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm [Erişim 25.10.2021]

Xinhuanet. (2017). *Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm [Erişim 18.11.2021]

Xinhuanet. (2018). *Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador.* 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm [Erişim 12.11.2021]

Yantur, P., Dedeli, K. (2021). Türkiye-ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 687-692.

Yantur, P., İşeri, R. (2021). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (41), 41-49.

Yardımcıoğlu, M., Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghai İşbirliği Örgütü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 163-174.

Yıldırımıldal, İ. (2022). Ticari Liberalizm ve Ticari Liberalizm Literatüründe Güncel Tartışmalar. *Liberal Düşünce Dergisi*, 27 (105), 7-28.

Yogayeva, A. (2009). *Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi.

Yogayeva, A. (2022). Pekin Olimpiyatları ve ABD-Rusya-Çin Üçgeni, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pekin-olimpiyatlari-ve-abd-rusya-cin-ucgeni/2496733> [Erişim 30.07.2022]

Yorulmaz, M. (2021). Güney Çin Denizindeki Bölgesel İhtilaflar ve Çin'in Askeri Modernizasyonu. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 680-698.

Zumbrun, J., Emont, J. (2018). China's Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds. *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000> [Erişim 14.11.2021]

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Eylül Beyza Ateş Çiftçi

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü	2013
Yüksek Lisans	Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (YL)	2017
Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (DR)	2022

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016-2017	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	Uzman
2017-Halen	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İİBF, SBUI	Araştırma Görevlisi

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce; orta düzeyde Fransızca.

YAYINLAR

Ateş Çiftçi, Eylül Beyza, “İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreci,” *Lectio Socialis*, 1 (2017), 44-58.